

An abstract painting with a textured surface, featuring a palette of deep reds, oranges, and yellows. The brushstrokes are visible, creating a sense of movement and depth. The colors are layered, with some areas appearing more saturated than others.

Andreas McKeough

Kirjoittaan
kerrottu sota

Kirjoittaen kerrottu sota

Andreas McKeough

Kirjoittaen kerrottu sota

*Tutkimus vuoden 1918 sodan
kerronnallisesta käsittelystä
omaelämäkerrallisissa teksteissä*

Väitöskirja

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan
suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi
yliopiston päärakennuksen auditoriossa XII,
28. tammikuuta 2017 klo 12.

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2017

© THPTS ja Andreas McKeough

Taitto: Raimo Parikka

Kannen kuva: Andreas McKeough

ISBN 978-952-5976-51-9 (Nid.)

ISBN 978-952-5976-52-6 (PDF)

Hansaprint Turenki 2017

SISÄLLYS

Esipuhe	...8
1. Johdanto	...10
1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen esitystapa	...13
1.2 Tutkimuksen paikantuminen	...17
1.3 Vuoden 1918 sota ja sodan yhteiskunnalliset vaikutukset	...34
2. Sodan tulkinnat, sodan muistot	...40
2.1 Vuoden 1918 sodan tulkintoja	...40
2.2 Vuoden 1918 sota ja arkistot	...48
2.2.1 Kansallisarkisto	...49
2.2.2 Työväen Arkisto	...53
2.2.3 Kansan Arkisto	...56
2.2.4 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto	...57
2.2.5 Vuoden 1918 sodan aineistojen arkistointivaiheet	...58
2.3 Tutkimusaineistojen muodostaminen ja valikointi	...64
2.4 Tekstit ja kertajat	...68
2.5 Elämästä kirjoittaminen konteksti- ja tavoitelähtöisenä prosessina	...83
2.6 Tutkimukseen liittyvät eettiset kysymykset	...86
3. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys ja analyysimenetelmä	...93
3.1 Kokemus ja kerronta	...94
3.1.1 Kerrottu kokemus ja kokemusten tulkinta	...96
3.1.2 Elämäntarina ja sisäinen tarina	...100
3.1.3 Omaelämäkerrallisen kerronnan tekstityyppejä ja ominaispiirteitä	...103
3.1.4 Omaelämäkerrallisen kerronnan funktioita	...109
3.1.5 Omaelämäkerrallisen kerronnan intentioista	...112

3.2 Kokemusten tulkinnan viitekehykset: maailmankuva ja maailmankatsomus	...114
3.2.1 Maailmankuva	...116
3.2.2 Maailmankatsomus	...118
3.2.3 Maailmankuva, maailmankatsomus ja omaelämäkerrallinen kerronta	...121
3.3 Kulttuurinen tieto ja omaelämäkerrallinen kerronta	...123
3.3.1 Kulttuurisen tiedon kiteytyneitä muotoja	...124
3.3.2 Kollektiivinen muistaminen ja hallitsevat kertomukset	...129
3.4 Kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen	...133
3.5. Tutkimuksen analyysimenetelmä	...139
3.5.1 Tekstien ominaispiirteet ja kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen	...140
3.5.2 Kerronnan strategiat, kontekstit ja sodan ymmärrysmallit	...143
4. Sodan omakohtaiset kokemukset ja tulkinnat	...146
4.1 Päiväkirjat: tunteiden maailma	...146
4.1.1 Sodan, arkielämän ja persoonan kuvaus	...147
4.1.2 Elämän piirit	...161
4.2. Sodan muistot ja tulkinnat, yksityinen ja yleinen historia	...172
4.2.1 Yksityisen ja yleisen historian leikkauspisteitä	...173
4.2.2 Sodan perustelut, tulkinnat ja kollektiivinen muistaminen	...185
4.3 Päiväkirjapohjaiset muistelmatekstit ja pienoiso-maelämäkertat	...196
4.3.1 Eletyn elämän tallentaminen	...197
4.3.2 Näkymiä maailmaan	...207
5. Kokemusten kerronnallisen käsittelyn tavat	...217
5.1 Kerrontastrategiat, tekstityypit ja kerronnan intentiot	...217
5.2 Kokemusten jäsentäminen ja tulkinta kerronnassa	...231
5.3 Kerronta-ajan ja kerrotun ajan vaikutukset kerronnassa	...246

5.4. Kirjoittamisen kontekstit ja sodan subjektiiviset selitykset	...260
5.4.1 Kerrontahetken historialliset kontekstit	...261
5.4.2 Kerronnan sosiokulttuuriset ja ideologiset kontekstit	...271
5.4.3 Sodan subjektiiviset ymmärrysmallit	...284
6. Vuoden 1918 sodan kerronnallinen käsittely kulttuurisena, historiallisena ja narratiivisena prosessina	...295
 Lähteet	...303
Kirjallisuus	...308
English summary	...336
Liite 1. Tutkimuksen keskeiset käsitteet	...338
Liite 2. Kertojat ja tekstit	...341

Esipuhe

Mikään asia ei synny tyhjiössä, ei myöskään väitöskirja. Näin on ollut myös oman tutkimukseni kohdalla: vaikka olen työstänyt sitä pitkälti omissa oloissani, olen saanut korvaamatonta apua ja tukea läheisiltäni, ystäviltäni ja kollegoiltani. Kiitän kollegoitani, ystäviäni, folkloristiikan laitoksella; teidän kanssa on aina ollut mukavaa ja hedelmällistä viettää aikaa. Kiitokset Satu Apolle, joka johdatti minut jatko-opiskelun pariin, ja toimi tutkimukseni ohjaajana sen alkutaipaleella. Ohjaajani Ulla-Maija Peltonen ja Kirsti Salmi-Niklander puursivat kärsivällisesti tekstini parissa, etenkin työprosessin loppuvaiheessa, suurkiitos teille! Kiitän myös tutkimuksen esitarkastajia Jyrki Pöysää ja Kaisa Vehkalahtea tarkkanäköisistä huomioista. Lisäksi tutkimuksen osia ovat lukeneet Pertti Anttonen, Eija Stark, Mikko Kosunen ja Outi Hupaniitty. Kiitän teitä ajastanne ja kommentteistanne. Äitini Elina Hatakka teki suuren työn tutkimuksen kieliasun hiomisen parissa, kiitos. Elina Nuolivaaraa ja Niko Latva-Pukkilaa kiitän valokuvista ja kannustavasta suhtautumisesta. Eeva Hallivuorelle suuri kiitos aineistoavusta. Kiitän myös niitä lukuisia arkistotyöntekijöitä, jotka ovat olleet apunani vuosien mittaan. Erityiskiitos Työväen Arkistolle sekä Työväen Muistitietotoimikunnalle. Tutkimukseni mahdollistanut rahallinen tuki on tullut kolmelta taholta. Kiitän Helsingin yliopiston tiedesäätiötä ja Kulttuuristen tulkintojen tutkijakoulua kahden ensimmäisen työvuoden rahoittamisesta. Lisäksi kiitän Suomen Akatemiasa, jonka rahoittama, Turun yliopiston koordinoima tutkimushanke *Kansallista menneisyyttä rakentamassa ja tulkitsemassa* tarjosi hyvät olosuhteet tutkimuksen tekemiselle ja mahdollisti sen valmistumisen.

Minulla on ollut suuri etuoikeus saada esihenkilöikseni ystävällisiä ja vastuuntuntoisia ihmisiä vuosien varrella. Kiitos teille

Esa Lahtinen, Lotte Tarkka, Pekka Hakamies, Kirsi Vainio-Korhonen, Ulo Valk, Liisi Kaibald, Kärt Möttus, Kristi Aria, Tiia Neuvonen ja Ulla Paukkunen. Kiitokset Raimo Parikalle väitöskirjan taittamisesta ja avusta, Kirsi-Maria Hytöselle puolestaan oikoluvusta. Olen iloinen ja otettu siitä, että tutkimukseni julkaisija on tärkeitä asioita tekevä Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Olen puolestani onnellinen siitä, että minulla on niin hyviä ystäviä, lapsuudesta aikuisuuteen. Kiitos pitkäaikaiset toverini Mathias Wahlberg, Pietari Vuorensola, Jukka Kiho ja Karri Koljonen. Hatunnosto myös armaalle ”neppisjengille”, niin sen ydinporukalle kuin laajennetulle piirillekin – toivottavasti shikaanit kulkevat minulta nyt rennommin. Hiekassa myllertämisen lisäksi hyvää vastapainoa tieteelliselle kirjoittamiselle ovat tarjonneet vanhojen vinyylilevyjen kuuntelu, soittaminen ja kauspittelu – tänud Ahto. Aitäh myös Tarton ystäville, teate kes olete, ja anopille eli ämmale. Mittaamaton kiitos läheisilleni tuestanne: vaimolleni Jaanikalle, joka on myös usein toiminut teknisenä tukenani, sekä sisaruksilleni ja heidän puolisoilleen. Ja ennen kaikkea kiitän vanhempiani, jotka johdattivat minut pienestä pitäen tarinoiden maailmaan.

Karlovassa, 11.12.2016

1. Johdanto

Vuoden 1918 sota on tutkituimpia aiheita Suomen historiassa. Jokainen sukupolvi on tuottanut tieteellisiä ja taiteellisia tulkintoja tästä historiallisesta, dramaattisesta ja ideologisesti latautuneesta tapahtumien sarjasta. Traaginen sota kiehtoo ja kauhistuttaa miltei 100 vuotta tapahtumien jälkeen. Sodan lukemattomat erilaiset tulkinnat eri vuosikymmeniltä ovat tuottaneet tietoa vuoden 1918 sodasta historiallisena ilmiönä ja tuoneet esiin sodan kokeneiden ihmisten kohtaloita ja ajattelutapoja. Sodan ristiriitaisen ja ideologisen luonteen vuoksi aikalaiset kokivat ja tulkitsivat tapahtumia monin eri tavoin. Tutkimukseni keskittyy aikaistulkintoihin sodasta, sillä tutkin sodasta kirjoittamisen ja sotaan liittyvien kokemusten kerronnallisen käsittelyn tapoja erilaisissa ennen talvisotaa kirjoitetuissa omaelämäkerrallisissa teksteissä. Kokemusten kerronnallisella käsittelyllä viitataan sekä kokemusten yleiseen, kirjalliseen esitystapaan että kokemusten tulkinnan tapoihin kerronnassa, kuten analyysiin, arviointiin ja kontekstualisointiin. Tutkimus valaisee vuoden 1918 sodan kokemisen ja sodasta kirjoittamisen variaatioita ruohonjuuritasolla, sillä sen kohteena ovat yksilöiden kokemusmaailmat ja niiden kerronnallinen esittäminen.

Kysyn tutkimuksessani, miten aikalaiset kokivat sodan, kirjoittivat siitä ja miten sodasta kirjoittaminen on toiminut sodan ja siihen liittyvien henkilökohtaisten kokemusten käsittelemisen välineenä. Tarkastelen omakohtaisista kokemuksista ja sodasta kirjoittamisen tapoja erilaisia tekstityyppejä edustavissa teksteissä. Painotan omaelämäkerrallista kirjoittamista kontekstilähtöisenä prosessina, mutta otan huomioon myös sen taustalla toimivan muistelun prosessin. Retrospektiivinen, omaan elämään kohdistuva kirjoittaminen perustuu muisteluun prosessina (ks. esim. Peltonen 1996; Ukkonen 2000; Hytönen 2014; Savolainen 2015).

Kokemusten kerronnallisen käsittelyn kohdalla tarkasteluni painottaa sitä, miten kertojat kytkevät omakohtaisten kokemusten kuvaukset ja tulkinnat sosiaaliin ja kulttuurisiin konteksteihin.

Tutkimuksen primaarinen aineisto koostuu vuoden 1918 sotaa kuvaavista ja koskevista omaelämäkerrallisista teksteistä: punaisia ja valkoisia kannattaneiden kertojien muistelmista, päiväkirjoista sekä yhdestä omaelämäkerrasta. Tekstejä on yhteensä 13 ja ne on kirjoitettu aikavälillä 1918–1937. Taustoitan paikoitellen analyysia primaariaineiston tekstien kertojien muilla teksteillä. Olen pyrkinyt muodostamaan heterogeenisen aineiston, jossa on edustettuna erilaisia tekstityyppejä ja erilaisista lähtökohdista kirjoittavia kertojia. Olen etsinyt tekstejä, jotka sisältävät vuoden 1918 sotaan liittyvien omakohtaisten kokemusten, tunteiden ja mielipiteiden runsasta kuvausta. Analysoin näiden tekstien ominais- ja erityispiirteitä useasta näkökulmasta. Kyse on metodologisesta valinnasta: käytössä ei ole yksittäinen metodi, vaan ennemminkin tutkimusstrategia suhteellisen suppean aineiston yksityiskohtaiseen tarkasteluun. Edellä mainittua strategiakonaisuutta voidaan yleistäen kutsua aineiston lähiluvuksi. Se on hermeneuttinen prosessi, jossa aineistoa luetaan toistuvasti, jolloin tulkinnat sen sisältämistä teksteistä syvenyvät, kun kokonaisuudet hahmottuvat ja yksityiskohdat nousevat esiin. (Pöysä 2015, 30–31, 157.) Lähiluku tuo myös esiin niitä ratkaisuja, joilla kertojat viestivät asenteitaan kertomaansa kohtaan (Apo 2001, 36). Tutkimuksen esitystapa on aineistokeskeinen. Tavoitteenani on tavoittaa sekä laajasti että yksityiskohtaisesti sitä, mistä ja miten yksittäisissä teksteissä kerrotaan. Tämän vuoksi ei ole ollut mahdollista hyödyntää kovinkaan laajaa aineistoa (ks. Hyvärinen 1998, 312).

Oletan, että subjektiivinen, omakohtaisiin kokemuksiin perustuva tieto ja kulttuurinen, jaettu tieto sidostuvat viitekehyksiksi, joita omasta elämästä kertovat yksilöt hyödyntävät kokemusten kerronnallisessa tulkinnassa sekä tietoisesti että tiedostamatta. Lisäksi kerronnan intentiot ja kontekstit määrittävät kokemuksen tulkintaa keskeisellä tavalla. Kun kokemukset verbalisoidaan ja muutetaan kertomuksiksi, niiden tulkinta saattaa kerrostua

esimerkiksi arvioinneilla, yhteyksillä muihin kokemuksiin ja erilaisilla yksityiskohdilla. Omaelämäkerrallinen kerronta on toimintaa ja prosessi, jossa omaan elämään liittyvää tietoa yhtäaikaaisesti välitetään muille ja käsitellään itseä varten. Kyse on näin tavoitesidonnaisesta toiminnasta, joka ankkuroituu niin yksilön elämänhistoriaan kuin muistelun ja kerronnan pitkäaikaisiin ja hetkellisiin sosiaalisiin ja kulttuurisiin konteksteihin.

Tutkimuksen aineisto koostuu kirjallisesta, henkilökohtaisiin kokemuksiin kohdistuvasta kerronnasta. Tämän vuoksi tutkimuskysymysten muodostamisen lähtökohtana on toiminut hypoteesi siitä, että omaelämäkerrallinen, kirjallinen kerronta on nähtävissä ennen kaikkea kontekstisidonnaisena ja kerronnan intentioiden määrittämänä, muisteluun pohjautuvana prosessina. Tämä prosessi voi olla lyhytkestoinen tai jatkuvampi. Sen puitteissa kokemusten kerronnallista tulkintaa ohjaavat subjektiiviseen kokemusmaailmaan suoraan ankkuroitunut tieto, jaettu, kulttuurinen ja ideologinen tieto, sekä näiden tietotyyppien vuorovaikutus ja yhdistäminen. Myös yksilön omaksuma ja kokemusten tulkinnessa hyödyntämä kulttuurinen tieto voi pohjautua läheisesti yksilön konkreettiseen kokemusmaailmaan ja määrittyä sen mukaan. Näen kuitenkin eron kulttuurisen, jaetun tiedon ja subjektiivisen, henkilökohtaisiin kokemuksiin, elämän läheiseen kokemuspiiriin ja omaan persoonan erityispiirteisiin lähtemättömästi ja suoraan kytkeytyvän tiedon välillä. Edelliselle tietotyyppille on ominaista kiteytynyt muoto ja merkitys, jälkimmäiselle subjektiiviset, elämänhistoriaan ja elämän olosuhteisiin palautuvat merkitykset. Kulttuurinen ja subjektiivinen tieto kuitenkin limittyvät toisiinsa jatkuvasti eiralaisissa käyttöyhteyksissä.

Kokemusten kerronnallinen tulkinta ja tämän prosessin kulttuurisidonnaisuus ovat monimutkaisia ilmiöitä, joita voidaan yksittäisillä tutkimuksilla valaista vain tietyiltä osilta. Pysin tavoittamaan tutkimuksessani tämän ilmiön piirteitä empiirisesti analysoimalla aineistoa, jossa kuvataan ideologisesti ja kulttuurisesti merkittävää historiallista tapahtumasarjaa, vuoden 1918 sotaa. Analyysini keskittyy sodan kokemusten, vaikutusten ja

tulkintojen esittämisen tapoihin yksilötasolla sekä näiden tapojen kulttuurisiin ja sosiaalisiin sidoksiin kerronnassa. Taustoitin analyysia esittelemällä vuoden 1918 sodasta kirjoittamista kulttuurisena ja historiallisena ilmiönä sekä tarkastelemalla sotaa koskevien arkistojen arkistonmuodostuksen historiaa. Pyrin tuomaan esiin millä ehdoilla vuoden 1918 sotaa koskevia aikalaiskirjoituksia voidaan tutkia valitsemastani näkökulmasta, jossa korostuu omakohtaisten kokemusten kuvausten merkitys.

1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen esitystapa

Tutkimukseni keskittyy vuoden 1918 sodan kokemisen ja kerronnallisen käsittelyn tapoihin sekä sodan aikalaistulkintoihin. Analysoin miten sodan kokeneet yksilöt, valkoisia ja punaisia kannattaneet, erilaisista lähtökohdista tulevat miehet ja naiset, ovat kirjoittaneet sodasta ja omista kokemuksistaan sekä käsitelleet kokemuksiaan kerronnallisesti. Tavoittaakseni sodan subjektiivisten tulkintojen ja kokemusten kerronnallisen käsittelyn laajempia konteksteja ja kulttuurisidonnaisuutta. Analysoin sitä, miten aineistoni kertojat kytkevät kokemustensa ja kokemisen tapojen kuvaukset ja tulkinnat kollektiiviseen, kulttuuriseen tietoon. Lisäksi analysoin miten kertojat kuvaavat sosiaalisia tekijöitä vuoden 1918 sodan kuvauksen yhteydessä. Tutkimukseni keskittyy siis siihen, miten aineistoni kertojat suhteuttavat ja yhdistävät subjektiivisia kokemuksiaan erilaisiin kulttuurisiin ja sosiaalisiin konteksteihin teksteissään. Tutkimukseni keskeiset kysymykset ovat:

- Miten kertojat kuvaavat vuoden 1918 sotaa erilaisia tekstityyppejä edustavissa kirjoituksissaan?
- Miksi kertojat ovat kirjoittaneet sodasta, minkälaisia ovat tekstien toistuvat piirteet ja kenelle kerronta on suunnattu?
- Miten ja miksi kertojat viittaavat kulttuuriseen tietoon ja sosiaalisiin tekijöihin sodan kuvaamisen ja sotaan liittyvien

subjektiivisten kokemusten kerronnallisen käsittelyn yhteydessä?

- Miten kertojat selittävät sotaa maailmankatsomustensa pohjalta ja minkälaisia subjektiivisia, kokempohjaisia ja ideologisia sodan ymmärrysmalleja kerronnasta erottuu?

Tutkimuksen empiirisessä keskiössä ovat kertojien tavat käsitellä kokemuksiaan vuoden 1918 sodan erilaisissa kuvauksissa. Minua kiinnostaa ennen kaikkea se, miten ja miksi kertojat ovat artikuloineet elämänhistoriallisesti merkittäviä kokemuksiaan kertomuksiksi erilaisten kontekstisidonnaisten intentioiden vaikutuksesta, erilaisten tekstityyppien muodossa ja eri aikoina. Keskityn analyysissäni ensin tekstien erityispiirteisiin ja sitten siihen, miten sodan ja subjektiivisten kokemusten kuvaukset yhdistyvät ja yhdistetään kerronnallisesti erilaisiin kulttuurisiin ja sosiaalisiin konteksteihin. Jälkimmäisen ilmiön tavoittamisessa hyödynnän *kerronnan sosiokulttuurisen jäsentämisen* käsitettä, joka on muodostettu tätä tutkimusta varten ja sen tutkimuskysymysten määrittämänä. Sosiaalisesti suuntautuneen mikrohistoriallisen tutkimuksen tapaan pyrin ymmärtämään historiallisia subjekteja kuvaamalla ja analysoimalla heille merkittäviä kulttuurisia ja sosiaalisia konteksteja rinnakkain (Cerutti 2004, 20). Lisäksi vertailen analyysissäni tekstien taustoja ja erityispiirteitä erilaisista näkökulmista. Analysoin esimerkiksi tekstien kerrontastrategioita, kerronnan konteksteja ja kokemusten kerronnallisen ilmaisun tapoja.

Tutkimukseni tavoitteena on tuoda esiin yksilöllisten historiäkäsitysten suhteita jaettuuihin historiäkäsityksiin. Nämä suhteet ovat historiallisia tapahtumia koskevan kokemuskerronnan yksi keskeinen kohde (ks. Ukkonen 2000, 41). Keskityn sellaisiin jännitteisiin ja sidoksiin, jotka sijaitsevat yksilöllisten kokemusmaailmojen esittämisen tapojen ja jaettuuihin merkitys- ja tietorakenteisiin viittaamisen tapojen välillä. Nämä jännitteet ja sidokset osoittavat myös yhteyksiä menneisyyden kahden ulottuvuuden, yleisen historiallisen tiedon ja kertomalla ilmaistun eletyn menneisyyden välillä (ks. Kalela 2009, 295). Tutkimuksen

keskeinen lähtökohta on, että omaelämäkerrallinen kerronta ei kuvasta suoraan todellisuutta tai elettyä elämää kaikilta ulottuvuuksiltaan. Verbaalinen esitystapa ei riitä kuvamaan subjektiivisten todellisuuksien kaikkia puolia. Maailmalle ja elämälle annetut merkitykset myös muuntuvat eri kontekstien mukaisesti ja koko elämänkaaren ajan. Erilaiset omaelämäkerralliset tekstit ovatkin nähtävissä pikemmin kerronnan sääntöjen ja kontekstien muovaamina todellisuuden rekonstruktioina, joiden sisältämät kertomukset ovat todellisuuden ja kokemusten jäsentämisen, tulkinnan ja välittämisen välineitä (Bruner 1986; Bruner 1991; Hänninen 2000; Meretoja 2009). Omaa elämää käsittelevillä kirjoituksilla konstruoidaan siis subjektiivisia ”totuuksia”. Ne ovat nähtävissä sellaisina historiankirjoituksina, jotka ovat luettavissa kirjoittajiensa subjektiivisena historiana. (Smith & Watson 2001, 10.) Tarkastelen aineistoni tekstejä ulkoisen todellisuuden heijastajina – subjektiivisina, kerronnan intentioiden ohjaamina tulkintoina elämästä ja maailmasta.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys ja analyysimenetelmä ovat rakentuneet ja tarkentuneet aineistoon syventymisen ja lukuisten analyysikertojen myötä; näin sekä lähtökohtani että tapani tutkia ovat hermeneuttisia. Nimenomaisesti hermeneuttisen kehän kiertäminen on mahdollistanut korkean abstraktiotason merkitysrakenteiden hyödyntämisen (ks. Apo 2001, 29). Tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen keskiössä on ajatus siitä, että omaelämäkerrallinen kerronta toimii kokemusten artikuloinnin, jäsentämisen ja tulkinnan välineenä. Sen avulla yksilöiden on mahdollista tarkastella ja pohtia kokemuksiaan sekä välittää kokemuksistaan tietoa muille. Viitekehys rakentuukin ennen kaikkea kokemusten kerronnallisen tulkinnan ja omaelämäkerrallisen kerronnan ominaispiirteiden yhteyksien ympärille. Kokemusten kerronnallinen tulkinta tapahtuu yhteydessä yksilön elämänhistoriaan ja sitä artikuloivaan ”sisäiseen tarinaan” (ks. Hänninen 2000). Kyse on narratiivisesta prosessista, jota määrittää myös kertojan kulttuurinen tausta. Lisäksi yksilön maailmankuvan ja maailmankatsomuksen merkitys korostuu tietynlaisten kokemusten kerronnallisessa tulkinnassa.

Omaelämäkerrallinen kerronta jäsentää ja avaa yksilön suhteita elämänhistoriaan, ideologiseen tietoon, kulttuuriin ajattelutapoihin ja sosiaalisiin suhteisiin. Näiden yhteyksien muotoa ja muodostamista kerronnassa kutsun tutkimuksessani *kerronnan sosiokulttuuriseksi jäsentämiseksi*. Kartoitan teoreettisessa viitekehyksessä laajasti tutkimuksen metodologian kannalta olennaisia taustatekijöitä ja määrittelen käsitteistöä, jota hyödynnän analyysissäni. Yhdyn sosiologian klassikon C. Wright Millsin (1990) tapaan hahmottaa teorian ja metodin yhteyttä: ”Metodi’ koskee ensi sijassa sitä, miten kysymykset asetetaan ja miten niihin tulee vastata sillä tavoin että tutkijalla on ainakin jonkinlainen varmuus vastauksen kestävydestä. ’Teoria’ taas merkitsee ennen muuta sitä, että käytettäviin sanoihin, etenkin niiden yleistystasoon ja loogisiin suhteisiin kohdistetaan tarkka huomio.” (Mills 1990, 117).

Omaelämäkerrallinen kerronta on kokemusten jäsentämisen ja tulkinnan väline, mutta myös väline subjektiivisen, narratiivisen ja historiallisen toimijuuden retrospektiiviselle konstruoinnille ja välittämiselle. Erilaiset koherentit, tosina esitetyt kertomukset vaativat inhimillisen agentin: toimijan, joka reagoi kuvattuihin tapahtumiin ja sen tuottamiin muutoksiin (Lemon 2001, 14). Omaelämäkerrallisessa kerronnassa toimijuus on narratiivista ja liittyy ”kertovan minän” (kertojan) ja ”kerrotun minän” (kerronnan subjektin) suhteeseen ja esitystapaan muisteluun perustuvissa teksteissä (Pöysä 2015, 138). Narratiivinen toimijuus välittyy nähdäkseni kertojien taustojen, subjektiivisten kokemusten, kollektiivisten kokemisen tapojen sekä jaettujen, historiallisten tulkintojen yhteyksien kuvaamisesta, joiden hahmottamisen retrospektiivinen perspektiivi mahdollistaa. Narratiivinen toimijuus rakentuukin ensisijaisesti kertojan positioinnin, asemoinnin, muodossa (Bamberg 2012; Pöysä 2009). Historiallinen asemointi toimii omaelämäkerrallisessa kerronnassa lähtökohtana erilaisten historiatulkintojen esittämiseksi. Toimijuuden tarkastelun peruslähtökohta liittyy siihen, miten erilaisessa omaan elämään kohdistuvassa kerronnassa

tapahtumille muodostetaan merkityksiä suhteessa itseen toimijana (ks. Pöysä 2006, 236).

Tutkimus jakautuu kolmeen osioon. Ensimmäinen osio (luvut 1–2) käsittelee tutkimuksen lähtökohtia. Ensimmäisessä luvussa paikannan tutkimustani teoreettisesti ja tutkimushistoriallisesti sekä pohdin siihen liittyviä eettisiä kysymyksiä. Esittelen myös vuoden 1918 sodan pää tapahtumat ja -vaikutukset analyysien taustaksi. Toisessa luvussa esittelen vuoden 1918 sodasta kirjoittamisen tapoja ja kausia. Lisäksi tarkastelen sotaa koskevien aineistojen arkistoinnin historiaa ja ideologisia piirteitä. Esittelen myös aineistoni ja ne kriteerit, joiden mukaan aineisto on muodostettu. Tutkimuksen toinen osio (luku 3) käsittelee tutkimuksen teoreettista viitekehystä sekä sen pohjalta konstruoitua, monivaiheista analyysimenetelmää. Kolmannessa osiossa (luvut 4–5) analysoin aineistoni tekstit sekä esitän tutkimuksen johtopäätökset. Ensimmäisessä analyysiluvussa *Sodan kokemukset, sodan kuvaukset* (luku 4) analysoin aineistoni tekstien erityispiirteitä ja viittaussuhteita sosiaalisiin ja kulttuurisiin konteksteihin. Toinen analyysiluku *Kokemusten kerronnallisen käsittelyn tavat* (luku 5) on vertaileva: tarkastelen tekstien yhteneväisyyksiä ja eroja analysoimalla kirjoittamisen toistuvia ja tyypillisiä piirteitä sekä kokemusten kuvauksen ja tulkinnan tapoja ja konteksteja. Kuvaan ja nimeän kertojien hyödyntämiä kerrontastrategioita, kerronnan toteuttamisen toistuvia käytäntöjä. Pohdin myös kerronta-ajan vaikutuksia kerrontaan. Lisäksi tarkastelen kertojien maailmankuvien ja maailmankatsomusten piirteitä sekä esittelen lopuksi kertojien ymmärrysmalleja sodasta.

1.2 Tutkimuksen paikantuminen

Tutkin vuoden 1918 sotaa ja sodan kokemista käsittelevien kertomusten ”sisäistä käyttöä” eli sitä, mitä kertojat ovat tehneet kertomuksilla mielessään (Apo 1995a, 228), ja miksi he kertovat elämästään. Tutkimuksen rakentumista on ohjannut kulttuurintutkimuksellinen tiedonintressi, joka kohdistuu omaelämäkerralli-

seen kerrontaan kulttuurisena kokemusten ilmaisun ja tulkinnan välineenä. Sosiologisesti suuntautuneen elämäntarinatutkimuksen tavoin kiinnostukseni on kohdistunut siihen, miten yksilöt konstruoivat elämäänsä ja tekevät sitä ymmärrettäväksi tietyllä kerrontahetkellä (Plummer 1983, 105; ks. myös Roos 1987, 35). Painotan tutkimuksessani näiden konstruktivisten prosessien kulttuurisia piirteitä sekä jäljitän niiden kuvauksista subjektiivisten ja kulttuuristen merkitysten liittymäkohtia ja -tapoja. Aineistoni koostuu kirjoituksista, joissa yksilöt kuvaavat kokemuksiaan ja elämää kulttuurissa. Kirjoittajat ovat kirjoittavia kertojia, jotka ovat kirjoittaneet muistoistaan ja käsityksistään omasta tahdostaan¹ (ks. Apo 1980). Tällainen henkilökohtaisiin kokemuksiin kohdistuva kerronta sopii viime vuosikymmeninä laajentuneeseen käsitykseen siitä, mitä (kaikkea) folklore tutkimuskohteena on tai voi olla (Pöysä 1997, 20). Yhdyinkin tutkimuksessani nykyiselle folkloristiikalle tyypilliseen näkemykseen kerronnasta tulkintana ja tapana tehdä maailma ymmärrettäväksi (Ukkonen 2003).

Tutkimukseni edustaa vuoden 1918 sodan tutkimusta, vaikka en tutkikaan sodan tapahtumien historiaa. Vuoden 1918 sodan tutkimus on käynyt läpi monia vaiheita sukupolvien saatossa ja yhteiskunnan muuttuessa (ks. Tikka 2006). Talvisotaan saakka sodan akateemista historian tutkimusta hallitsi valkoisten näkökulma ja tulkinta sodasta vapaussotana. Toisen maailmansodan ja maan jälleenrakentamisen jälkeen vuoden 1918 sodan vapaussotatulkintaa myötäilevästä tutkimuksesta siirryttiin asteittain kohti modernia, objektivismiin pyrkivää tutkimustraditiota, jossa usein korostui tilastollinen ote. Esimerkiksi Jaakko Paavolaisen klassikkotutkimukset (1966; 1967) kohdistuivat sotasurmiin ja sodan väkivaltaan tilastojen valossa. Myös Viljo Rasilan tutki-

1 Kolmen valkoiisiin viittaavan tekstin kohdalla näyttää siltä, että kirjoittaminen on tapahtunut vastauksena keruupyyntöön. Yhden punaisiin viittaavan tekstin kohdalla on mahdollista, että kertojaa on kehoitettu muistelemaan suullisesti ja hän on myöhemmin itse täydentänyt ja laajentanut litteroitua muistelmaansa kirjallisesti. Muut teksit on kirjoitettu oletettavasti täysin oma-aloitteisesti.

mus *Kansalaissodan sosiaalinen tausta* (1968) nojasi vahvasti tilastollisiin menetelmiin ja kuvastaa ajalle tyypillistä, molemmat sotaosapuolet huomioon ottavaa tapaa katsoa vuoden 1918 sotaa. Tietä näille tutkimuksille oli raivannut Juhani Paasivirran tutkimus *Suomi vuonna 1918* (1957). Sotaa koskeva tutkimus vilkastui huomattavalla tavalla 1990-luvulla, ja siitä alkaen myös monet uudemmat tutkimukset ovat keskittyneet nimenomaisesti sotaan liittyvään terrorismiin ja surmiin (esim. Uola 1998; Tikka & Arponen 1999; Tukkinen 1999; Tikka 2004; Turunen 2005; Tikka 2006; Roselius 2007). Merkittävänä ”menneisyydenhallinnan” muotona voidaan pitää myös laajaa tutkimushanketta *Suomen sotasurmat 1914–1922* (1998–2003) ja sen tuottamaa tietokantaa.²

Tutkimukseni paikantuu kulttuurintutkimuksen kentällä folkloristiikan, omaelämäkerrallisen kerronnan tutkimuksen sekä muistitietotutkimuksen alueille. Folkloristiikan alalta merkittävä kiinnekohta on Ulla-Maija Peltosen tutkimus *Punakapinan muistot* (1996), jossa Peltonen osoittaa sodasta selvinneiden punaisten tapoja kertoa ja muistella vuoden 1918 sotaa. Laajan, esimerkiksi muistelmista, elämäkertoista ja uskomus- ja kauhutarinoista koostuvan aineiston avulla Peltonen havainnollistaa vuoden 1918 sodan muistelemisen ja kertomusperinteen dynamiikkaa. Tutkimus tuo esiin sen, miten punaisten tulkinnat sodasta ja sodan muistamisen muodot olivat marginaalisia sodan virallisiin, voitajien tulkintoihin nähden aina 1960-luvulle asti (Peltonen 1996). Sodan jälkeen toisistaan eriytyneen (punaisten) ”työväen julkisuuden” ja (valkoisen) ”virallisen julkisuuden” (Peltonen 1996, 280–282) sisäisen ja keskinäisen dynamiikan vaikutus aineistoni tekstien sisältöön on ilmeinen. Toisessa vuoden 1918 sotaa koskevassa tutkimuksessaan *Muistin paikat* (2003) Peltonen tarkastelee vuoden 1918 sodan muistelemista näkökulmasta, jossa korostuvat sodan erilaiset kipupisteet sekä punaisten ja valkoisten muistelu symboliset muodot. Tutkimus nostaa esiin sen, miten sota

2 Suomen sotasurmat 1914–1922: <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main>.

jätti jälkeensä monitasoisen muistojen rintaman, muistamisen ja tulkinnan symbolisen taistelutantereeseen.

Vuoden 1918 sodan muistojen ja tulkintojen ristiriidat ovat vahvasti esillä myös Outi Fingerroosin uskontotieteellisessä tutkimuksessa *Haudatut muistot* (2004), joka käsittelee laajasti rituaalista kuolemaa ja sille annettuja merkityksiä siirtokarjalaisten muistitiedossa. Tutkimus tuo muun muassa esiin sen, miten kuolema ja hautaaminen ovat keskeisiä teemoja kriisiajasta kertovassa paikallisessa muistitiedossa. Vuoden 1918 tapauksessa kuolemaan liittyvät rituaalit ja kaatuneiden juhlistaminen kytkettyivät vahvasti sodan jälkeiseen yhteiskuntatilanteeseen ja sodan valkoisten ideologiseen valtaan. Tämä näkyy muistitiedossa, minkä vuoksi Fingerroos kartoittaa sodan muistitiedon historiaa ja tuo esiin sen ideologisia ulottuvuuksia. Keskiössä ovat Viipurin tapahtumat, sodan ”muistin paikat” ja näiden tulkinnat. Lisäksi Fingerroos tarkastelee esimerkiksi kirkon suhtautumista vuoden 1918 sodan tapahtumiin. (Fingerroos 2004a.)

Aapo Roselius (2010; 2013) on tutkinut valkoisen sotaosapuolen ideologian muodostumista sekä sodan kollektiivista muistamista ja juhlistamista. Roselius tarkastelee tutkimuksessaan *Kiista, eheys, unohtus* (2010) niitä tapoja, joilla valkoiset tulkitsivat ja muistelivat sotaa sekä tämän prosessin ideologisia taustoja ja yhteiskunnallisia syitä. Tutkimus valottaa myös sodan jälkeistä muistamisen politiikkaa, valkoisten ja punaisten välistä tulkinnan ja muistamisen konfliktia, sekä osoittaa miten vapaussodan muistamisen ympärillä vallitsi porvarillinen konsensus talvisotaan saakka. (Roselius 2010.) Roselius on lisäksi tutkinut valkoisten sotatulkintoja ja sodan muistelemisen tapoja – toisin sanoen vapaussotatulkinnan rakentumisen ja rakentamisen prosesseja sekä muotoja – muistitiedon avulla teoksessaan *Isänmaallinen kevät* (2013). Tutkimus käsittelee valkoisten ideologian konstruoinnista ja ilmentymistä kansantajuisesti. Valkoisten ideologian rakentuminen ja sen symboliikka tulevat esiin myös Tuomas Teporan (2011) laajassa tutkimuksessa, jonka kohteena ovat Suomen lipun syntyhistoria ja lipulle annetut symboliset merkitykset. Tepora on myös käsitellyt punaisten ja valkoisten uhrimenta-

liteettia ja siihen liittyviä sodan osapuolten kulttuurisia ideoita sekä vuoden 1918 sodan tulkintojen muuttumista toisen maailmansodan jälkeen (Tepora 2014a; Tepora 2014b). Myös monet muut historialliset tutkimukset tuovat esiin ”Valkoisen Suomen” ideologiaa, esimerkiksi suojeluskuntaliikkeen osalta (esim. Vasara 1997; Selén 2001; Selén & Pylkkänen 2004), paikallisena, yhteisöllisyyteen liittyvänä ilmiönä (Siironen 2011; Siironen 2012) ja Lotta Svärd -järjestössä (Latva-Äijö 2004). Anders Ahlbäck (2010) on tarkastellut jääkäriliikkeestä ja sitä, miten jääkärit nostettiin kansallisiksi sankareiksi ja nuorten esikuviksi vuoden 1918 sodan jälkeen. Jääkäreillä olikin keskeinen, jopa myyttinen asema ”Valkoisen Suomen” ideologiassa. (Ahlbäck 2010, 55–58.)

Mikrotasolla vuoden 1918 sodan muisteleminen on ollut perheiden ja sukujen kesken jatkuvaa koko sodan jälkeisen vuosisadan. Toisaalta joissain perheissä ja suvuissa aiheesta on myös vaiettu. Pauliina Latvala on tutkimuksessaan havainnut, miten vielä 1990-luvulla kerätyssä aineistossa vuoden 1918 sota on yhä esillä sukujen muistitiedossa, vaikka kyseisessä aineistokeruussa ei edes kehoitettu siitä kertomaan. Siten vuoden 1918 sotaan liittyvät ihmiskohtalot, tulkinnat ja tunnetason vaikutukset ovat välittyneet sukupolvelta toiselle kertomuksina, tulkintoina ja merkityksinä. Vuoden 1918 sotaa käsittelevä suvun muistitieto koostuu ennen kaikkea omaisten kohtaloita kuvaavista tarinoista, ja siinä korostuvat punaisten kokemukset. (Latvala 2005.) Latvala on lisäksi tutkinut perheiden poliittista kulttuuria ja politiikasta puhumisen tapoja muistitietoaineistoissa. Näistäkin aineistoista ilmenevät vuoden 1918 sodan sukupolvet ylittävät ideologiset merkitykset ja kannat, mutta toisaalta myös sodasta vaikeneminen (Latvala 2013). Vaikenemistä esiintyi yksilötasolla, mutta myös kollektiivisesti, esimerkiksi paikallisten poliittisten ristiiriitojen ja jännitteiden vuoksi (Lappalainen 2010). Sodan varjo oli pitkä, sillä esimerkiksi entisten punakaartilaiden lapset jouduivat kantamaan sosiaalista ja kulttuurista stigmaa. Tämä korostui koulussa, koska kansakoulujen opettajat enemmässä määrin myötäilivät ”valkoisen Suomen” ideologiaa. Sodanjälkeisten vuosien koulunkäyntikokemuksia tästä näkökulmasta ovat tarkas-

telleet esimerkiksi Ulla-Maija Peltonen (1996), Saara Tuomaala (2004) ja Oona Ilmolahti (2008).

Anne Heimo on tutkinut vuoden 1918 sodan tulkintojen ja sotaa käsittelevän muistitiedon dynamiikkaa paikallisena ilmiönä; jatkuvana sosiokulttuurisena prosessinsa, johon vaikuttavat kerronnan vaihtelevat ja muuntuvat kontekstit sekä historian tutkimus. Heimo tarkastelee tutkimuksessaan *Kapina Sammatissa* (2010) monipuolisen aineiston avulla vuoden 1918 sodan muistamisen ja tulkitsemisen muotoja Sammatissa. Tutkimuksen keskiössä ovat sammattilaisten paikalliset sotatulkinnat, historian yhteiskunnallisen rakentumisen prosessit ja näiden vuorovaikutus mikrotasolla. Tutkimuksensa avulla Heimo tuo esiin sodan paikallistason tulkintojen ja näitä tulkintoja välittävien historiallisten tarinoiden dynaamisen ja sosiaalisen luonteen. Heimo osoittaa, miten ennen kaikkea sotasurmiin ja paikallishahmoihin kohdistuvat, sekä sodan häviäjien että voittajien tulkintoja heijastavat erilaiset kertomukset välittävät moninaisia – paikoin hyvin ristiriitaisiakin – tulkintoja Sammatin tapahtumista vuonna 1918. Nämä kertomukset ovat keskeisiä erilaisissa vuoden 1918 sodan selittämisen ja paikallishistorian konstruoinnin prosesseissa Sammatissa. (Heimo 2010.)

Tutkimukseni sivuaa tietyiltä lähtökohdiltaan ja painotuksiltaan myös virolaista historiallisesti suuntautunutta kulttuurintutkimusta, jonka yksi tärkeitä tutkimuskohteita viime vuosikymmeninä on ollut kollektiivinen muisti ja muistaminen. Näissä tutkimuksissa kollektiivisen muistin muotoja ja sisältöjä on lähestytty empiirisesti sellaisten muistitietoaineistojen valossa, jotka koostuvat muun muassa kirjallisista elämäntarinoista. Tarinoiden keskiössä on elämä Viron historian vaikeina ajanjaksoina, kuten sota-aikana ja Stalinin vainojen aikaan, sekä näiden ajanjaksojen vaikutukset yksilöiden elämänkulkuihin. Näitä teemoja käsittelevät tutkimukset (esim. Kirss & Kõresaar & Lauritsin 2004; Kõresaar & Laukk & Kuutma 2009) ovat nostaneet esiin yksilöllisen muistamisen ja muistinvaraisen kirjottamisen muotoja sekä tätä myötä yksilöllisen ja kollektiivisen muistin leikkauksipisteitä. Vahvasta empiirisestä painotuksesta huolimatta

tutkimuksissa on myös käsitelty yksilön kokemusten, elämäntarinan ja kollektiivisen muistin suhteita teoreettisesta näkökulmasta (ks. esim. Kõressaar 2004). Tutkimukseni teoreettinen viitekehys sivuaa edellä mainittuja teoreettisia ulottuvuuksia: yksilön kokemusmaailman ja elämänhistorian, kokemuksista kirjoittamisen ja kollektiivisen muistamisen prosessien suhteita ja funktioita.

Lisäksi sovellan Vilma Hännisen (2000) teoreettista mallia siitä, miten kokemuksia jäsennetään ja järjestetään sisäisesti ja narratiivisesti kulttuurisia tarinamalleja hyödyntäväksi ”sisäiseksi tarinaksi” omasta elämästä. Hänninen nojaa pitkälti Lev Vygotsyn (1962; 1978) kulttuurikeskeiseen kehityspsykologiaan tarkastellessaan sitä, miten ihmiset jäsentävät elämänsä keskeisaiheita erilaisiksi sisäisiksi tarinoiksi. Sisäiset tarinat auttavat ymmärtämään menneisyyttä ja nykyhetkeä sekä valmistavat myös tulevaisuuteen. (Hänninen 2000.) Teoreettista tukea ovat lisäksi tarjonneet myös sellaiset folkloristiset tutkimukset, joissa erilaisista aineistoista erottuvia historiallisia toiminta- ja ajattelumalleja tarkastellaan laaja-alaisesti mentaliteettien ja maailmankuvien – toisin sanoen ”kansanomaisen ajattelun” – heijastajina (esim. Apo 2001; E. Stark & L. Stark 2007; E. Stark 2011). Myös tutkimukseni lähtökohdat sivuavat folkloristiikan alan tutkimuksia, joissa kulttuuria lähestytään etsimällä aineistoista viitteitä jaetuista ajattelun tavoista ja malleista tietyssä sosiokulttuurisessa ja historiallisessa kontekstissa. Kuitenkin tutkimukseni on yksilökeskeinen, ja sen kulttuurinen ulottuvuus liittyy ennen kaikkea yksilön ja kulttuurin sidoksiin elämänhistorian kerronnallisessa käsittelyssä. Teoreettista apua ovat tarjonneet myös lukuisat kotimaiset omaelämäkertoja käsittelevät tutkimukset ja artikkelit, joita on ilmestynyt 1990-luvulta lähtien paljon. Tutkimussuuntauksen lähtöpisteenä voidaan pitää J.P. Roosin klassikkotutkimusta *Suomalainen elämä* (1987).

Tutkimukseni kiinnittyy myös muistitietotutkimuksen laajaan kenttään, sillä aineistoni on muistitietoa: tietoa, joka perustuu tiedonantajän muistiin. (Peltonen 1996, 40; Fingerroos & Peltonen 2006, 8–9.) Muistitieto viittaa sekä muistinvaraisiin lähteisiin että niiden avulla tuotetun historian esitystapaan. Lähdemateri-

aalina muistitieto ilmentää henkilökohtaisten kokemusten historiallisuutta ja kertoo yksilön osasta yhteiskunnan historiassa ja julkisissa tapahtumissa (Portelli 1997, 3, 6). En etsi aineistostani tietoa historiallisista tapahtumista tai ilmiöistä. En ole kiinnostunut historiallisesta ”totuudesta”, vaan mielenkiintoni kohdistuu siihen, mitä ja miten historiasta ja eletystä menneisyydestä kerrotaan (ks. esim. Ukkonen 2000; Latvala 2013; Savolainen 2015). Muistinvaraisen tiedon merkitys liittyykin sisällön ohella nimenomaisesti sen esitystapaan (Portelli 2011, 10). Kulttuurin tutkijana mielenkiintoni kohdistuu muistitietoineistoissa kokemuksiin kertomuksina sekä näiden kertomusten kulttuurisiin piirteisiin (Palmfelt 2007, 17). Lähtökohtani on, että muistinvaraiset, omaan elämään kohdistuvat kertomukset kuvastavat yksilöiden omille kokemuksilleen antamia jäsennyksiä ja merkityksiä (Kalela 2006, 83). Tutkin aineistoni muistinvaraisia kirjoituksia hermeneuttisesti ja ymmärtävästi, sillä tulkitsen ja rekonstruoin kertojien antamia merkityksiä ja tapoja merkityksellistää elämää (ks. Fingerroos & Haanpää 2006). Muistitietotutkimukselle tyyppilliseen tapaan analyysieni lähtökohtana toimivat yksilöiden omille kokemuksilleen antamat jäsennykset; toisin sanoen pyrin rekonstruoimaan ihmisten itseymmärryksen tapoja. Lisäksi pyrin tavoittamaan ja selittämään tämän itseymmärryksen tuottaneita kulttuurisia ja sosiaalisia olosuhteita. (Kalela 2006, 83–84.)

Muistitietotutkimuksen läpimurto humanistisilla tieteenaloilla ajoittuu 1980-luvulle, vaikka sitä onkin harjoitettu kasvavissa määrissä ja monitieteellisesti jo 1960-luvulta lähtien (Clark 2001, 678–679). Suomalaisen historian tutkimuksen piirissä merkittäväksi nousee Jorma Kalelan (1986) tutkimus Paperiliiton historiasta. Muistitietoa on kuitenkin käytetty tutkimusaineistona jo paljon aiemmin. Esimerkiksi Heikki Waris hyödyntää haastatteluaineistoja 1930-luvun yhteiskuntahistorian klassikkoteoksessaan *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle* (Waris 1973; alun perin 1932 ja 1934), kvantitatiivisen aineiston ja otteen rinnalla. Waris myös pohtii teoksessaan muistitiedon laatua ja luotettavuuskysymyksiä sekä tekee jaottelun omakohtaiseen, ensikäden muistitietoon ja perimätie-

toon. Waris toteaa elämäkerrallisen muistiedon tärkeäksi ja erityiseksi aineiston muodoksi, joka on myös avain yhteiskunnassa elävien yksilöiden ”sisäisen kehityksen” tavoittamiseen (Waris 1973, 269–270). Muistitietotutkimus on kotimainen termi, joka kattaa tutkimuskohteena sekä suulliset, usein haastatteluilla tuotetut aineistot (eng. oral history)³ että kaikenlaiset muistinvaraiset kirjalliset aineistot, kuten erilaiset omaelämäkerralliset tekstit ja kilpakeruuvastaukset (Peltonen 1996; Ukkonen 2000; Latvala 2005; Savolainen 2015).

Folkloristiikassa ensimmäisiä muistitietotutkimusta sivuavia tutkimuksia on Seppo Knuuttilan artikkeli *Mitä sivakkalaiset itsestään kertovat* (1984), joka poiki kaksi jatkokatsausta (Knuuttila & et al. 1996; Knuuttila & Rannikko 2008). Muistitietotutkimus on yleistynyt folkloristiikassa 1990-luvun loppupuolelta alkaen. Huomionarvoisia, muistitietoon keskittyviä tutkimuksia ovat jo mainittujen Peltosen (1996; 2003), Heimon (2010) ja Fingerroosin (2004) teosten ohella Taina Ukkosen (2000) ja Kirsti Salmi-Niklanderin (2004) tutkimukset. Myös erilaisten kirjoituskilpailujen ja keruiden aineistoihin keskittyvät tutkimukset (esim. Pöysä 1997; Kaarlenkaski 2012; Savolainen 2015) ankkuroituvat usein metodologisesti muistitietotutkimukseen. Nämä tutkimukset hyödyntävät muistitietotutkimuksen, perinnelajianalyysin ja kertomuksen tutkimuksen metodologiaa erilaisin painoituksin. Kaikissa tarkastellaan erilaisia historia-, kulttuuri- ja perinneilmiöitä muistitietoaineistojen valossa ja tuodaan esiin kertomalla tuotetun todellisuuden konstruoinnin tapoja. Painopiste on

3 Tämänkaltaiset aineistot määrittelevät kansainvälisen muistitietotutkimuksen itseymmärryksen (Pöysä 2006, 221). Termien ”oral history” ja ”muistitietotutkimus” osittainen päällekkäisyys on tietyissä tapauksissa myös ongelmallista. Muistitietotutkimus viittaa laajaan, monipuoliseen ja -tietetseen tutkimusuuntaukseen, jota yhdistää tutkimuskohde, suhtautuminen tutkimusaineistoihin ja metodologiset premissit (ks. Fingerroos 2004a; Savolainen 2015). Suomalaista muistitietotutkimusta voisi nähdäkseni englanniksi kuvata esimerkiksi suulliset ja kirjoitetut aineistot kattavalla nimityksellä ”study of memory-based accounts”, kun taas termin ”oral history” voisi suomentaa esimerkiksi nimityksellä ”kerrotut (historia)selonteot”. (ks. Savolainen 2015, 58–59; Heimo 2010, 44; Fingerroos & Haanpää 2006, 26–30.)

muistelussa ja kerronnassa, jotka nähdään kulttuurisidonnaisina ja intertekstuaalisina prosesseina. Etnologi Kirsi-Maria Hytönen (2014) on puolestaan tutkinut muistitietoaineiston valossa naisten tehdastyötä toisen maailmansodan aikana. Muistitietoaineistot valottavat nähdäkseni osuvimmin yhdessä muiden menneestä kertovien lähteiden rinnalla paikallista kulttuurista dynamiikkaa ja muistin yhteisöllisyyttä. Yksi esimerkki tästä on Tuija Saari-sen (2003) tutkimus pienen yhteisön ja poikkeusyksilön välisistä suhteista ja niiden rakentumisesta. Muistitietoaineistojen monitieteellinen tutkimus näyttää puolestaan sen, miten monella eri tapaa ja erilaisista lähtökohdista aineistokokonaisuuksia voidaan tutkia.⁴ Muistitietotutkimuksen vahvuutena näyttäytyykin dynaaminen metodologia, joka pohjautuu erilaisiin teoreettisiin suuntauksiin.

Myös lukuisissa 2000-luvun tutkimuksissa, joissa tarkastellaan vuoden 1918 sotaa historiallisena ilmiönä tai sodan tiettyjä piirteitä, on hyödynnetty muistitietoaineistoja. Näissä tutkimuksissa on tarkasteltu esimerkiksi vuoden 1918 sotasurmia ja terroria (esim. Turunen 2005; Tikka 2006; Roselius 2007) sekä naiskaarteja (Hakala 2006). Teologi Niko Huttunen (2010) on tarkastellut Raamatun vaikutusta ja sille ominaisen symbolisen retoriikan käyttöä vuoden 1918 sodan aikalaisselityksissä. Huttusen tutkimus valottaa aikaisten sotatulkintojen avulla laajemminkin punaisten ja valkoisten ideologioita sekä ajan uskonnollista henkeä. Lasten kokemusmaailmoja vuoden 1918 sodassa ovat puolestaan tarkastelleet esimerkiksi Ulla-Maija Peltonen (2003), Marianne Junila ja Seija Jalagin (2009), Anne Heimo (2010), Marianne Junila (2011) ja Tuulikki Pekkala (2014). Monet viimeaikaisista vuoden 1918 sotaa käsittelevistä tutkimuksista näyttävät kohdistuvan ennen kaikkea sodan traagisiin, ristiriitaisiin ja osin vaiettuihin piirteisiin, kuten taisteluiden ulkopuoliseen väkivaltaan, ehkä osin senkin vuoksi, että sodasta on kulunut jo niin

4 Hyvä esimerkki tästä on *Oi nuoruus* -kirjoituskilpailun vastauksia eri näkökulmista tarkasteleva artikkelikokoelma *Nuoruuden sukupolvet* (Vehkalahti & Suurpää 2014).

paljon aikaa.⁵ Myös paikallisuus lähtökohtana näyttää yleistyneen sodan tutkimuksen osalta (esim. Takala 1998; Keskisarja 2013; Nieminen 2015), samoin kuin sodan väkivaltaisuuksien kar-toittaminen ja tarkastelu paikallistasolla (esim. Tukkinen 1999; Turunen 2005; Korjus 2008). Näissä historiallisissa tutkimuksissa käytetään muistitietoaineistoja monipuolisesti, tuomaan esiin aikaisten tulkintoja ja kokemusmaailmaa, eikä niinkään taker-ruta kysymyksiin muistitiedon historiallisesta luotettavuudesta. Muistitietoaineistot ovatkin saaneet historian tutkimuksessa vah-vempaa jalansijaa ja suhtautuminen niiden käyttöön lähteinä on muuttunut (ks. esim. Teräs 2011; Kalela 2012). Näyttää siltä, että eri alojen tutkijat ovatkin sisäistäneet Alessandro Portellin tär-keän huomion muistitiedon luonteesta: se ei kerro niinkään itse tapahtumista, vaan pikemmin tapahtumien merkityksestä (Por-telli 2006, 55).

Koska tutkin sitä, miten erilaisista taustoista lähtöisin olevat yksilöt kokivat sodan, välittävät kokemuksiaan kirjoittamalla sekä käsittelevät sotakokemuksiaan narratiivisesti, tutkimukseni on myös luonnollisesti kertomusten tutkimusta.⁶ Klassikoiksi kerronnan tutkimuksen alalta ovat folkloristiikassa nousseet esi-merkiksi Anna-Leena Siikalan (1984), Annikki Kaivola-Bregen-højin (1988) ja Sandra Dolby Stahlin (1989) tutkimukset, joissa käsitellään henkilökohtaista kerrontaa, kerrontaa esitystilan-teena, kerronnan sisältöjen variaatioita ja kerrontarepertuaareja – sitä, miksi ja miten ihmiset kertovat kertomuksia. Ihmistieteissä 1970-luvulla alkaneen ns. narratiivisen käänteen jälkeen kerron-

5 Sama näyttää tapahtuneen toisen maailmansodan ja Suomen historian tut-kimuksen piirissä, jossa monet viimeaikaiset tieteelliset tutkimukset ja tie-tokirjat käsittelevät sodan pitkään vaiettuja ja ristiiriitaisempia tapahtumia ja ilmiöitä, kuten juutalaisten luovutuksia (Sana 2003), Suomessa sijainneita vankileirejä, vankien kohtelua ja luovutuksia (Kujala 2008; Suolahti 2016), sekä sodankäynnin psyykkisiä seuraamuksia (Kivimäki 2013).

6 Ymmärrän kertomuksen tutkimuksen (engl. narrative studies) yleistävänä käsitteenä, joka tarkoittaa kaikkea tutkimusta, jonka ensisijaisena kohteena on kerronta ja kertomukset. En siis viittaa sillä strukturalistisesti ja teoreet-tisesti painottuneeseen narratologiaan, jonka tutkimuskohteena on usein kaunokirjallisuus.

taa ja kertomuksia käsittelevä tutkimuskirjallisuus on kokenut räjähdysmäisen kasvun. Kertomukset nähdään nykyään keskeisenä tiedon tuottamisen, omaksumisen ja välittämisen muotona. Tutkimuksen teoreettiset ääripäät ovat strukturalistinen narratologia ja kognitiivisesti painottunut kertomuksen tutkimus. Ääripäiden väliin mahtuu runsaasti erilaisia teoreettisia painotuksia erilaisin ontologisin lähtökohdin (ks. Hänninen 2000; Hyvärinen 2005; Koski 2007; Meretoja 2009; Steinby 2009).

Henkilökohtaista kerrontaa voidaan lähestyä myös painottamalla sen pohjalla olevaa muistelua sekä tilanteena että prosessina. Tämä näkökulma on vahvasti läsnä esimerkiksi Taina Ukkosen tutkimuksessa *Menneisyyden tulkinta kertomalla* (2000). Tutkimukseni ankkuroituu kognitiivisesti suuntautuneeseen narratiiviseen tutkimukseen (esim. Bruner 1986; Bruner 2007; Hänninen 2000; Ukkonen 2000), joissa kiinnostus kohdistuu kokevaan ja kokemuksiin kerronnallisesti järjestävään ihmismieleen (Mäkelä 2009, 111). Kokemuksia kertomuksiksi järjestävä ihmismieli ja kertomusmaailman läpi välittyvä maailmankuva ovat läsnä myös Juha Pentikäisen uskontotieteellisessä klassikkotutkimuksessa *Marina Takalon uskonto* (1971). Parhaimmillaan laajoihin aineistoihin kohdistuva, teoreettisesti monipuolinen kertomuksen tutkimus mahdollistaa tiettyjen kulttuuri-ilmiöiden laajan tarkastelun ja menneisyyteen vaikuttavien ajattelutapojen tavoittamisen. Tällaisesta tutkimuksesta hyvä esimerkki on Satu Apon tutkimus *Ihmesadun rakenne* (1986), uudemmissa tutkimuksissa puolestaan Kaarina Kosken *Kuoleman voimat* (2011).

Tutkimukseni paikantuu ennen kaikkea muistinvaraisen kirjoittamisen, kokemusten kerronnallisen merkityksellistämisen ja vuoden 1918 sodan tulkintojen tutkimiseen kulttuurintutkimuksen kentällä. Kiinnostukseni kohdistuu kokemusten muistelun, sodasta kirjoittamisen ja kokemusten kerronnallisen käsittelyn tapoihin yksilötasolla. Sodan kokemisen ja kokemusten käsittelyn tapojen tutkimus valaisee myös sotaa historiallisena, ihmisten elämässä ja elämään vaikuttaneena ilmiönä. Lisäksi se tuo esiin sodan subjektiivisten ja kollektiivisten tulkintojen yhteyk-

siä ja yhtymäkohtia. Erilaisten konfliktien ja sotien kollektiivisen muistamisen, yhteiskunnallisten vaikutusten ja yksilöiden kokemusmaailmojen sekä näiden yhteyksien tutkimus näyttää yleistyneen maailmanlaajuisesti viime vuosikymmeninä. Tämä liittyy moneen tekijään, kuten esimerkiksi ihmistieteissä tapahtuneeseen ”narratiiviseen käänteeseen” sekä 1900-luvulla alkaneeseen, yhä jatkuvaan ”muistibuumiin.”⁷ Tunnettuja tutkimuksia ovat esimerkiksi Alistair Thompsonin *Anzac Memories* (1994), Marshall S. Cloughin *Mau Memoirs* (1998) sekä Jay Winterin (1988; 1995; 2006) tutkimukset, joissa tarkastellaan sotien ja konfliktien kollektiivista muistamista, muistelun sosiokulttuurisia konteksteja ja kollektiivisen muistin funktionaalisia piirteitä.

Sotien ja konfliktien kollektiivinen ja yksilöllinen – suullinen, kirjallinen ja taiteellinen – muistelu on yksi 1900-luvun merkittävistä, maailmanlaajuisista kulttuuri-ilmiöistä, joka ei pohjaudu pelkästään maailmansotien laajuuteen ja mittaviin vaikutuksiin. Se on ilmiö, joka liittyy muisteluprosessien yleiseen kollektiivisoitumiseen ja muistamiseen symbolisena vuorovaikutustoimintana, jonka avulla sodassa menehtyneitä ja kärsineitä juhlistetaan (Winter 2006, 279). Ensimmäisen maailmasodan historiallinen merkittävyys ilmenee monella tapaa. Se näkyy esimerkiksi siinä, miten sodasta kirjoitettiin laajasti, useimmiten omakohtaisten kokemusten perusteella, sekä miten sotaa käsiteltiin eri taiteiden piirissä (Winter & Sivan 1999; Winter 2006; Sherry 2005). Manner-Euroopan massiivisten taistelukenttien jättämät mentaaliset jäljet ovat erilaisia kuin vuoden 1918 sodasta ja sen jälkinäytöksistä selvinneillä yksilöillä. Ne pohjautuvat kuitenkin samaan asiaan: kuoleman läheisyyteen ja pelkoon, silmittömän väkivallan näkemiseen sekä läheisten ihmisten menettämiseen. Sotien

7 Jay Winterin mukaan 1900-luvulla koettiin kaksi suurta länsimaalaista ”muistibuumia”, kollektiivisen, historiallisen muistamisen nousukautta. Näistä ensimmäinen ajoittui vuosikymmeniin 1890–1920, liittyi kansallisten identiteettien muovaamiseen ja huipentui ensimmäisen maailmansodan muistamiseen ja muisteluun. Toinen kausi käynnistyi 1960-luvulla ja kytkeytyi vahvasti toiseen maailmansotaan, holokaustiin sekä näiden todistamiseen (Winter 2006).

traumaattisesta ja usein myös vaietusta luonteesta kertoo sekin, miten toisen maailmansodan aikana noin 18 000 suomalaissotilasta joutui psykiatriseen hoitoon (Kivimäki 2013, 11). Vanhemmat lähdeaineistot osoittavat myös, miten isovihana tunnetun miehityskauden kauhut järkyttivät monien aikalaisten psyykkistä tasapainoa dramaattisesti (Vilkuna 2005, 478–481).

Juha Siltala (2009) ja Jari Ehrnrooth (1992) ovat tutkineet vuoden 1918 sodan ”psykodynaamista” taustaa kollektiivisella tasolla. Siltala tarkastelee tutkimuksessaan *Sisällissodan psykohistoria* vuoden 1918 sodan tulevien punaisten ja valkoisten välistä psykologista ja retorista taistelua ennen sotaa sekä myös sodan aikana. Siltalan tutkimuksen avulla avautuu näkökulma siihen, miten sotaan ajaututtiin yhä syvenevän, luonteeltaan voimakkaan asenteellisen ja propagandistisen, jopa suoranaista vihaa sisältävän yhteiskunnallisen ja ideologisen vastakkainasettelun kautta. Siltala tavoittelee tutkimuksessaan kuvaa nimenomaisesti sodan mahdollistaneista ja myös sen aiheuttaneista ”psykologisista mekanismeista” (Siltala 2009). Vaikka Siltala tekee mielestäni psykologisoinneissaan paikoin ylitulkintoja, on tutkimus tarpeellinen katsaus sodan osapuolten retorisiin keinoihin ja kollektiiviseen tunnedynamiikkaan. Lisäksi se osoittaa ajan poliittisten ideologioiden toimintaa ja ajattelua generoivan voiman; sen, miten vuoden 1918 sodassa ideologiset ja propagandistiset vihasanat lopulta muuttuivat teoiksi. Samaa aihepiiriä koskevassa artikkelissaan Siltala tiivistää näkemyksiään osapuolten metaforisesta retoriikasta ja yhteiskuntafantasioista. Hän korostaa myös sitä, miten sotaa edelsi päätöksen sarja, joka tehtiin paineen alla poliittisesti ja myös emotionaalisesti poikkeuksellisessa tilanteessa (Siltala 2014). Hannu Soikkanen tarkasteli jo 1960-luvulla vasemmiston ja oikeiston – tulevien punaisten ja valkoisten – lehdistöjen retoriikkaa ja propagandaa vuosina 1917–1918 (Soikkanen 1967; Soikkanen 1969). Mikko Uola on puolestaan tutkinut sodan osapuolten viholliskuvan rakentamista historiallisena ja retorisena prosessina (Uola 1998).

Jari Ehrnrooth tarkastelee tutkimuksessaan *Sanan vallassa, vihan voimalla* (1992) sanojen ja tekojen välisiä yhteyksiä vuo-

den 1918 sodan taustalla. Erilaisia, lähinnä käytännölliselle filosofialle ominaisia käsitteitä soveltamalla Ehrnrooth hahmottelee niiden työväenliikkeen vuosisadan alussa omaksumien sosialististen aatesisältöjen taustoja ja muotoja, joiden oppien mukaisesti vallankumous vuonna 1918 toteutettiin. Ehrnrooth tarkastelee myös laajemmin vuosisadan alun suomalaista sosialidemokraattista ideologiaa esimerkiksi poliittisen agitaatiotyön valossa, ja sen erilaisia koulukuntia. Työn varsinainen fokus on kuitenkin poliittisen kentän vasemman laidan radikalismissa, jonka aatemaailmaa Ehrnrooth hahmottelee monipuolisen, esimerkiksi agitaattorien matkakertomuksista ja käsinkirjoitetuista lehdistä koostuvan aineiston valossa. Psykologisoivalla tutkimusotteella Ehrnrooth löytää aineistostaan merkkejä ”arkaaisesta vihasta”, joka kohdistui yhteiskunnassa alhaalta ylöspäin. (Ehrnrooth 1992.)

Nähdäkseni Ehrnrooth muodostaa tutkimuksessaan liian suosukaisia analogioita propagandististen tekstien retoriikan ja kollektiivisen tunnedyneamiikan välille. Sama piirre on havaittavissa myös edellä mainitussa Juha Siltalan (2009) tutkimuksessa. Ehrnroothin teoksen vahvuus on nähdäkseni se, miten se valaisee kattavasti 1900-luvun alun vasemmistolaisen agitaatiotyön ja propagandan strategisia ja affektiivisia ominaispiirteitä. Pidänkin todennäköisenä, että 1900-luvun alun työväenliikkeen demagogien tulisen luokkavihan taustalla vaikutti jonkinlainen historiallisesti juurtunut ”arkaainen viha”. Vuoden 1918 sota ja ennen kaikkea sodan silmitön väkivalta eivät olisi olleet mahdollisia ilman voimakkaita poliittisia ja kulttuurisia ennakkoluuloja ja kaunoja, ääritapauksissa jopa aggressiota. Ymmärtääkseni työväenliikkeen enemmistö ei kuitenkaan sisäistänyt yhteiskunnallista ja poliittista, historiallisesti juurtunutta ”luokkavihaa” laajasti vielä 1900-luvun alkuvuosina. Tästä näkökulmasta vasta 1910-luku on nähtävissä ensimmäisen tietoisien ja laajan luokkataistelun vuosikymmenenä (ks. Haapala 1995, 101). Tälläkin vuosikymmenellä kyse oli nähdäkseni ennen kaikkea poliittisesta, ei niinkään psykologisesta aggressiosta, joka pohjautui enemmän

työväenluokan nopeaan itsetunnon kasvuun kuin historiallisiin, arkaaisiin vihantunteisiin.

Tietoteoreettisissa lähtökohdissa yhdyn tutkimuksessani sosiaalisen konstruktionismin paradigmaan: näen todellisuutta kuvaavien merkitysten ja käsitysten rakentuvan sosiaalisesti. Nämä merkitykset ovat kulttuurisia ja keskeisiä sekä kulttuuriseksi toimijaksi kasvamisen että kulttuurisena toimijana toimimisen prosesseille. Sosiaalinen tieto on luokittelevaa ja tyyppitelevää tietoa (Pöysä 1997, 28–29). Näen omaelämäkerrallisissa teksteissä asioille annetut merkitykset konstruktiiivisina, reflektiivisinä ja kulttuurisidonnaisina subjektiivisen todellisuuden kuvauksina. Tutkimukseni etenee näiden merkitysten ja subjektiivisten totuuksien kontekstualisointina, selittämisenä ja tulkitsemisenä. Tiedostan tekeväni subjektiivisia, omaan taustaani ja tiedollisiin valmiuksiini ankkuroituvia, erilaisin tavoin muodostettuja ja perusteltuja tulkintoja tutkimusaineistostani. Toisin sanoen olen tietoinen siitä, että tiedolliset, kokemukselliset ja persoonalliset erityisyyteni ovat ohjanneet lähtemättömästi tutkimustani, laadulliselle tutkimukselle tyypilliseen tapaan (Vakimo 2010, 93). Analyysieni pohjalla vaikuttaa siis subjektiivinen tiedon kerrostuma, joka pohjustaa kokonaisvaltaisesti ymmärrystäni aineistoni tekstien erityisyydestä ”kirjoitettuna ihmisen olemassaolon tallenteina ja ilmaisuina”. Tämä ymmärrys ankkuroituu esimerkiksi intresseihin, kokemuksiin, itsetuntemukseen ja empatiakykyyn (Dilthey 1976, 218, 226, 249). Toisin sanoen analyyttisen työn ohella myös intuitiivinen, tutkijan käsityksistä kumpuava eläytyminen historiallisiin toimijoihin ja heidän konstruoimiin merkityksiinsä avaa tutkimuskohdetta tutkijalle (Apo 2001, 37).

Analyysien taustalla on useita tekstien lukukertoja ja tekstien sisältöjen ja merkitysten toistuvaa pohtimista. Nämä ovat empiirisiä, esianalyttisia kerrostumia, jotka eivät jäsennöy osaksi tutkimuksen tekstiä. Lisäksi varsinaisia, tutkimuksessa esillä olevia analyyseja on edeltänyt lukuisia analyyttisiä tasoja, jotka eivät näy suoraan itse tutkimuksessa, mutta ovat vaikuttaneet keskeisesti sekä tutkimuskysymysten että analyysimenetelmän tarkentumiseen. Analysoin ihmisten kokemusmaailmaa ja tapoja kuvata

kokemuksia. En tutki aineistoni kertojien elämänhistorioita, vaan sitä, miten he ovat hahmottaneet ja kokeneet elämäänsä (ks. Siikala 1990, 129). Toisten ihmisten kokemuksiin ei ole suoraan pääsyä niistä kertovien ilmaisujen avulla, mutta kokemuksia on mahdollista pyrkiä ymmärtämään – analyyttisten keinojen ohella – samaistumisen, eläytymisen ja omien kokemusten avulla (Laurén 2010; Peltonen 2009a). Toistuvat lukukerrat rakentavat kokonaiskuvaan kerrottujen kokemusten esitystavasta ja syventävät niiden tulkintaa. Esimerkiksi empatia, intuitio, metodologinen ja teoreettinen joustavuus, tieteellisen tiedon varanto sekä myös arkisempi elämäkokemus ovat tutkijan apuvälineitä kokemusten merkitysten ja näiden merkitysten suhteiden tavoittamiseen. Hermeneuttinen lähtökohta leimaa ihmistieteitä (Kuhn 1998). Tämä lähtökohta on tyypillinen etenkin kulttuurin tutkimukselle, jonka keskiössä ovat tulkinta ja ymmärtäminen, ja sen vuoksi sitä ei tarvitse puolustella (Apo 1995b, 34; ks. myös Apo 2001, 30).

Konstruktiivinen lähestymistapa ankkuroituu siihen, että tulkiten tutkimuksessani tieteellisesti kertojien subjektiivisia tulkintoja maailmasta ja elämästä (Hatakka 2004, 173). Tiedostan, että tutkimukseni on tulkintojen tulkintaa (ks. esim. Laurén 2010, 444). Lähtökohtani on, että aineistoni erilaiset omaelämäkerralliset tekstit kuvastavat kunkin kertojan omaelämäkerrallisen muistin sisältöjä sillä tapaa, millä kertojat haluavat esittää ne. Tärkeää ei ole tällöin se, tapahtuiko se mistä kerrotaan siten kuin siitä kerrotaan. Kyse on totuuden esityksistä, jotka eivät ole aukottomia tai yleistäviä, vaan edustavat ”mikroskooppisia”, ruohonjuurita-son subjektiivisia ja kontekstisidonnaisia totuuksia (Fingerroos 2004a, 316). Phillippe Lejeunen tavoin katson, ”omaelämäkerrallisen sopimuksen” mukaisesti, että aineistoni tekstien kirjoittajat ovat tekstiensä kertojia ja päähenkilöitä (Lejeune 1989; Lejeune 2007). Pyrin lisäksi tiedostamaan sen, miten aineistoni kertojat, omasta elämästään kirjoittavat yksilöt, ovat läsnä teksteissään niiden sisältämien merkitysten tuottajina ja määrittäjinä. Tapani lukea tekstejä sitoutuu siis kertojien tapaan esittää tietoa elämästään sekä myös tiedostaa heidät tekstien merkitysten ja maail-

mojen takana (Vilkko 1997, 97). Tutkimuskysymykseni ovat vaikuttaneet siihen, miten kontekstualisoin aineistoani; mihin olen kiinnittänyt huomioni ja minkälaisia tietokonstruktioita vasten olen analysoinut tekstejä (ks. Koski 2011, 41). Kontekstualisointi ja teoreettinen tarkastelu muodostavat sen verkon, jota vasten tutkija muodostaa aineistosta ymmärtäviä ja selittäviä tulkintoja (Apo 2001, 30–31).

1.3 Vuoden 1918 sota ja sodan yhteiskunnalliset vaikutukset

1800-luvun loppu ja 1900-luvu alku olivat teollistumisen, kaupungistumisen ja väkiluvun kasvun vuosikymmeniä Suomessa. Yhteiskunnan sosioekonomiset rakennemuutokset vauhdittuivat 1870-luvulta alkaen. Tuolloin alkaneet muutosprosessit jatkuivat aina 1900-luvun alkupuolelle, mutta kulminoituivat 1800-luvun lopulla. Yhteiskunta teollistui ja kapitalisoitui, mutta koska teollistuminen perustui pitkälti puutavarakauppaan, kapitalisoituminen tapahtui samanaikaisesti maaseudulla ja kaupungeissa. (Alapuro 1980, 41, 43.) Väestönkasvun myötä työvoimasta oli tullut ylitarjontaa, ja uusien torppien perustamiseen ei enää annettu lupia. Tilallisten ja torppareiden suhde muuttui kapitalismin läpimurron myötä muutenkin ristiriitaisemmaksi: esimerkiksi rahavuokra yleistyi 1900-luvun alussa heikentäen maanomistajan ja torpparien ”luonnollista”, historiallista yhteyttä. (Valkonen 1980.) Taloudellinen kasvu oli nopeaa: maan bruttokansantuote viisinkertaistui vuosien 1860 ja 1913 välillä (Alapuro 1988, 31, 36).

Muutoksista huolimatta maa oli kuitenkin yhä selvästi (niin materiaalisesti kuin henkisesti) jakautunut kahtia, ”herroihin” ja ”kansaan”. Tämä raja oli samaan aikaan selvä ja dynaaminen. (Haapala 1995, 97–100.) Historiallinen kaksijakoisuus heijastui myös kulttuuriin: kansan folklore sisälsi alhaalta ylöspäin suuntautuvaa – etenkin herroihin ja pappeihin kohdistuvaa – huumoria, mutta myös sosiaalista aggressiota (Apo 1986; Knuuttila 1992; Stark 2011). Kulttuurinen ja sosiaalinen rajapinta on selväpiirtei-

sen rajan sijasta hahmotettavissa myös leveänä jakolinjana: miltei tyhjänä sosiaalisena ja kulttuurisena tilana, jonka eri päissä sijaitsevien ryhmien välistä välimatkaa kaventavat ryhmät olivat hyvin vähälukuisia (Parikka 1997, 103). Sääty-yhteiskunnan erilaiset henkiset ja materiaaliset rajat olivatkin siten osittain joustavia, ja esimerkiksi 1800-luvun loppupuoliskolla talonpoikaisto läheni ylempiä säätyjä sivistyksen, mm. suomenkielisten sanomalehtien ja kirjojen sekä uusien kulutustavaroiden avulla (L. Stark 2006a, 22–23). Sääty-yhteiskunta-ajattelun olemassaolosta huolimatta 1900-luvulle tultaessa perinteinen sääty-yhteiskuntajärjestelmä oli käytännössä murtunut, sillä rahasta ja omaisuudesta oli tullut yhä selvemmin sosiaalisen aseman mittari (Alapuro 1980, 68).

Taloudellisten uudistusten ohella 1800-luvun loppupuoli ja 1900-luvun alkupuoli olivat kulttuurisesti ja poliittisesti dynaamista aikaa Suomen suuriruhtinaskunnassa. Ajan keskeisimmät elämäntapaa, ajattelutapoja ja poliittista kulttuuria määrittäneet ideologiat olivat nationalismi ja sosialismi. Ne kanavoituivat kulttuuris-poliittisiin kansanliikkeisiin, fennomaniaan ja työväenliikkeeseen. Fennomania oli ennen kaikkea kieli- ja kulttuuripoliittinen liike, jonka ensisijainen tavoite ei ollut yhteiskunnan uudistaminen. Sen ideologinen sisältö kiinnittyi vahvasti kulttuurikäsitykseen, näkemykseen kulttuurin rakenteesta ja historiasta (Wilenius 1982, 18; ks. myös Virtanen 2001). Tietyllä tapaa fennomania oli myös kulttuurinen reaktio modernisaation haasteisiin, sillä se hyödynsi kulttuurisia keinoja maaseudun ja perinteisen sosiaalisen järjestyksen puolustamisessa teollistumista ja siihen liittyviä ilmiöitä vastaan (Alapuro 1988, 100). Työväestön poliittinen herääminen tapahtui fennomanian viriämistä myöhemmin ja osin myös sen vaikutuksesta. Ensimmäinen laajamittaisempi järjestäytyminen tapahtui 1860-luvulla, jolloin perustettiin työväestön sivistyseuroja (Rehulahti 2008). Ensimmäinen virallinen työväenyhdistys perustettiin Helsinkiin vuonna 1883 Julius von Wrightin (1856–1934) vaikutuksesta. Wrightiläisen työväenliikkeen aatemaailman pohjana oli sosiaaliliberalismi ja demokratia-ajattelu, joka limittyi osin ajan fennomaanis-sivistyksellisiin ohjelmiin. Wrightiläinen työväenliike

oli luonteeltaan patriarkaalinen: toimeenpanijoina olivat lähinnä säätyläiset ja tavoitteena oli yhteiskunnallinen kehitys ja sosiaalisten ongelmien ennakointi ja torjuminen. (Soikkanen 1961, 21, 22.) 1900-luvun alussa merkittäväksi työväen yhdistäjäksi nousi raittiusliike, joka kasvoi nopeasti ja loi pohjan poliittiselle massajärjestäytymiselle (Sulkunen & Alapuro 1987, 142, 152).

Poliittisen työväenliikkeen ideologinen aatesisältö, sosialismi, kehittyi halki koko 1800-luvun, mutta sai eniten teoreettista pohjaa saksalaisen Karl Marxin 1800-luvulla hahmottelemasta yhteiskunnan historian, luokkarakenteen ja kehityksen lainalaisuuksia pohtivasta tieteellisestä sosialismista. Vasta marxilainen sosialismi, joka oli käsitteistöltään yhteiskunnan dualismia esiin tuovaa, tunnepitoista sekä vallankumousta korostavaa, yhtenäisti työväestön maailmankatsomusta laaja-alaisesti. Sosialismi sai Marxin ajattelun myötä radikaalin sisällön. Siinä korostui yhteiskunnan luokkarakenne, etenkin proletariaatin ja omistavien luokkien vastakkaisuus ja luokkataistelun ja vallankumouksen tärkeys. (Soikkanen 1961, 28–30.) Hannu Soikkanen sijoittaa sosialismin leviämisen murrosvuodet Suomessa vuosien 1889 ja 1899 väille. Tämän ajanjakson aikana sosialismi alkoi saada Suomessa laajamittaisempaa kannatusta ja syrjäyttää wrightiläistä ajattelua. Merkittäviä tapahtumia tänä ajanjaksona olivat mm. *Työmies*-lehden (1895) sekä ensimmäisten työväenpuolueiden perustaminen kolmeen suurimpaan kaupunkiin (1898). Vuosisadan vaihteessa oltiin tilanteessa, jossa työväenliikkeen kärkiryhmä oli omaksunut marxilaisen sosialismin aatteen, etenkin Karl Kautskyn kirjoitusten kautta. (Soikkanen 1961, 41–71.) Näin Suomen työväenliikkeestä tuli vallankumouksellisen retoriikan ja kautskylaisen, reformistisemmän sosialisminäkemyksen toiminnan välillä tasapainoileva liike (Alapuro 1988, 126; ks. myös Ehrnrooth 1992).

Vuosien 1905–1906 aikana suomalainen yhteiskunta ja poliittinen kenttä läpikävivät radikaaleja muutoksia. Ennen kaikkea nämä vuodet vaikuttivat poliittiseen työväenliikkeeseen, joka vielä vuonna 1905 oli vastikään ja vain osittain muusta massaliikehdinnästä eriytynyt liike, mutta jo vuotta myöhemmin var-

teenotettava ja laajamittaista kannatusta nauttiva poliittinen instanssi. Vuoden 1905 suurlakko ja sen jälkeinen ilmapiiri loivat tilanteen, jota Risto Alapuro osuvasti kutsuu ”järjestäytymisen hyökyaalloksi”: ihmiset aktivoituivat kautta maan ja etenkin maaseudulla, niin poliittisesti kuin järjestöllisestikin, ja etenkin työväen aatteen taakse (Alapuro 1994, 99–102). Poliittisen kansakunnan syntyminen loi hetkeksi uskoa solidaarisuuteen eri ryhmien välillä (Alapuro 1988, 101). Ensimmäisten eduskuntavaalien sosiaalidemokraattien äänivyöry herätti kuitenkin porvarillisemmissa piireissä hämmästyä ja pettymystä: ihmeteltiin, onko maalaiskansa yhtäkkiä muuttunut ja joutunut sivupolulle kansallisen moraalintietä (Haapala 1995, 137). Jaakko Forsman totesi jo vuonna 1912, miten etenkin suurlakon ilmapiiri suggeroi ”rahvaan” mielet henkiseen tilaan, joka oli otollinen ottamaan vastaan uuden ”ääriaatteen”, sosialismin (Forsman 1912, 12). Jari Ehrnrooth on esittänyt, että varsinaisen suurlakkoradikalismiin lisäksi suurlakon vaikutus työväenliikkeeseen liittyy ennen kaikkea kahden uuden vallankumouksellisen tekijän syntyyn: uskoon, että vallankumous tulee Venäjältä, ja luokkapuhtauden korostamiseen suhteessa porvarillisiin puolueisiin ja eduskuntatyöskentelyyn (Ehrnrooth 1992, 91, 92).

Vuoden 1918 sodan siemenet itivät vuosien 1905–1906 tapahtumissa ja ilmapiirissä. Sodan taustalla vaikuttivat merkittävä tavalla myös vuoden 1917 tapahtumat ja ilmapiiri. Kaikkinaisuudessaan vuosi 1917 oli usean eri kriisin vuosi, sekä vuosi jolloin Suomi irtautui Venäjästä, jonka seurauksena yhteiskunta alkoi hajota ylhäältä alaspäin (Haapala 2009a, 60). Yhdyn Risto Alapuron tulkintaan, jossa vuoden 1918 sodan syiden katsotaan palautuvan ennen kaikkea Venäjän vallankumouksiin, poliittisten ja yhteiskunnallisten tilanteiden eskaloitumisiin vuonna 1917 sekä alkuvuoden 1918 tilanteeseen, jossa molemmat tulevan sodan osapuolet päätyivät tavoittelemaan maan poliittista hallintaa koska pelkäsivät vastaosapuolen kaappaavan vallan itselleen (esim. Alapuro 1988; Alapuro 2004). Sodan valkoisen osapuolen itseymmärrys perustui fennomaniaan ja sen ”kansalaisuskontoluonteeseen” korostumiseen Venäjän uhan alla (Kettunen 1987,

242), mutta se myös vahvistui punaisten vallankumouksen myötä (ks. Haapala 1995, 107), kun taas punaisia yhdisti kuuluminen työväenliikkeeseen. Viljo Rasila on osuvasti kiteyttänyt, että vuoden 1918 sodan tausta kytkeytyy aktivismiin, joka alueellisen, poliittisen ja sosiaalisen dynamiikan määrittämänä sai valkoisella puolella antisosialistisen luonteen ja punaisella puolella sosialistisen (Rasila 1968, 152–153).

Punaiset nousivat kapinaan Helsingissä ja ottivat sen haltuunsa 27.1.1918. Vallankumouksessa tavoitteena oli kansansuvereniteettiperiaatteeseen pohjautuva parlamentaarinen demokratia. Maata johtamaan asetettiin kansanvaltuuskunta. Punaisten tarkoituksena oli vangita Senaatin porvarilliset jäsenet, mutta tämä ei onnistunut, sillä osa senaattoreista pakeni ja osa piileskeli Helsingissä. Mannerheimin alaiset joukot aloittivat 28.1. venäläisten aseistariisunnan Pohjanmaalla. Tavoitteena oli järjestyksen palautus sekä venäläisten sotajoukkojen ajaminen pois maasta. (Jussila, Hentilä & Nevakivi 2000, 105–106.) Sota päättyi touko-kuussa 1918 valkoisten voittoon. Sodassa kaatui tai kuoli muista syistä yli 36 000 ihmistä, joista noin 3000 oli venäläisiä ja noin 500 saksalaisia. Varsinaisissa sotatoimissa kaatui noin 5200 punaista ja 3400 valkoista. Sotatoimien ulkopuolella punaiset surmasivat runsaat 1400 ihmistä ja valkoiset 7400. Sodan jälkeisillä valkoisten vankileireillä kuoli miltei 13 500 ihmistä. (Ylikangas 2007, 211, 212.)⁸

Vuoden 1918 sota vaikutti pitkäkestoisesti ja merkittävällä tavalla suomalaiseen yhteiskuntaan; makrotasolla maan politiikkaan ja kulttuuriseen dynamiikkaan, mikrotasolla paikallisesti ja arkielämään. Sodan kokemukset yhdistivät molempia osapuolia ideologisesti. Valkoisten jakama vapaussotatulkinta hahmottui ja tarkentui sisällöllisesti sodan aikana sekä artikuloitui sodan jälkeen sen muistamisen, juhlistamisen ja tutkimuksen tavoissa (ks. esim. Roselius 2010; Peltonen 2003), kun taas sodasta selvinneiden punaisten yhteenkuuluvuuden tunne oli voimistunut merkittävästi ennen kaikkea kollektiivisen ja monella tapaa traumaat-

8 Ks. myös Suomen sotaurmat 1914–1922: <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main>.

tisen vankileirikokemuksen vaikutuksesta (ks. Alastalo 1977, 111). Valkoisten sotatulkinnassa itsenäisyystaistelu ja punaisten kapinan kukistaminen yhdistyi yhdeksi vapaustaisteluksi. Se oli tuonut mukanaan uuden, isänmaallisen ajan joka kiinnittyi valkoisten arvoihin ja vapaussotatulkintaan. Valkoisten kokoavana voimana toimi suojeluskuntaliike, joka oli sodan jälkeen merkittävä alueellinen, poliittinen, sosiaalinen ja kulttuurinen instanssi. Se tarjosi toimintaympäristön, joka yhdisti ihmisiä yli luokka- ja säätyrajojen, ja jonka toiminnassa korostuivat isänmaallisuus ja paikallisuus. (Roselius 2010; Roselius 2013.)

Vuoden 1918 sota jakoi työväenliikkeen kahtia, kun Venäjälle paenneet punaisten johtajat perustivat elo-syyskuussa 1918 Moskovassa Suomen Kommunistisen Puolueen. Kotimainen vasemmisto ryhtyi tukemaan Sosiaalidemokraatteja, joiden puolue toiminta elpyikin nopeasti jo syksyllä 1918. Radikaalimmat valkoiset piirit kohtasivat pettymyksiä myös idänpolitiikassa, sillä haave Suur-Suomesta jäi toteutumatta. Näiden piirien jäsenet osallistuivat vuosikymmenen lopulla Aunuksen sotaretkeen ja Viron vapaussotaan, joista jälkimmäinen sai kannatusta yli puoluerajojen. 1920-luku on nähtävissä poliittisesti vaikeana kautena, ulkopoliittikan opettelun sekä sisäisten yhteiskunnallisten ristiriitojen, aktivististen tendenssien ja yhteiskunnallisten kompromissien kanssa tasapainottelun aikana. Oikeiston radikalismi kanavoitui esimerkiksi vuonna 1922 perustettuun Akateemiseen Karjalaseuraan (AKS), kun taas monet vasemmistoradikaalit toimivat salassa kielletyn Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) hyväksi. Sisäpoliittinen tilanne kärjistyi entisestään 1930-luvun alussa tiettyjen oikeistopiirien radikalisoituessa antikommunistiseksi Lapuanliikkeeksi. Liikkeen laajan kannatuksen hiivuttua sen ydinryhmä ryhtyi poliittisesti, perustaen Isänmaallisen Kansanliikkeen (IKL). (Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 124–127.) Poliittisten vaikutusten ohella myös vuoden 1918 sodan kulttuuriset ja sosiodynaamiset jäljet olivat pitkäkestoisia: 1930-luvun loppupuolelle asti oli käytännössä olemassa kaksi Suomea, punainen ja valkoinen.

2. Sodan tulkinnat, sodan muistot

Dramaattisena ja merkittävänä jo tapahtuma-aikana koetut historialliset ajanjaksot, joiden tapahtumilla on ollut äärimmäisiä vaikutuksia ihmisten elämään, kannustavat yksilöitä ja yhteisöjä muistelemaan ja kertomaan kokemuksistaan (Rosenthal 2007, 208). Tämä käy selväksi kirjallisia muistitietoaineistoja lukiessa, sillä niissä painottuvat muistot kriisiajoista ja niiden aikana koettujen tapahtumien elämänhistoriallisten vaikutusten kuvaus. Suomen historiassa vuoden 1918 sota on merkittävä historiallinen ajanjakso, kansallisen kriisin aika. Yksilötasolla kriisiaikojen kokemuksista kertominen voi perustua esimerkiksi siihen, että ne mielletään historiallisesti kiinnostaviksi ja niistä siksi halutaan esittää omia tulkintoja. Toisaalta kokemuksista kertominen voi pohjata myös haluun kerrata, käsitellä, jäsentää ja välittää omia kokemuksia niiden ymmärrettävämmäksi tekemisen vuoksi. Tämä liittyy siihen, miten sodan kokeminen ohjaa kertomaan; käsittelemään ja hallitsemaan mennyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta, välittämään tietoa omakohtaisista kokemuksista (Rosenthal 2007, 215; Portelli 1997, 7). Traumaattiset tapahtumat vaativatkin artikuloinnin prosessin muuttuakseen tapahtumista symbolisiksi representaatioiksi, joiden käsittely tapahtuu yksilöllisesti ja kollektiivisesti kerronnan avulla (Runia 2007, 316; ks. myös Baschmakoff 2006).

2.1 Vuoden 1918 sodan tulkintoja

Ruohonjuuritasolla vuoden 1918 sodan tapahtumista ja ihmis-kohtaloista kertovat tarinat ja niiden sisältämät tulkinnat muodostuivat keskeiseksi osaksi eri paikkakuntien paikallista ker-

tomusperinnettä. Sota tuottikin paljon etenkin paikallistason tarinoita. Esimerkiksi kertomukset teloituksista ja teloittajista olivat yleisiä. Sodan tapahtumat, tulkinnat ja sodan jälkeinen yhteiskuntatilanne vaikuttivat sodan muistamisen muotoihin ja tapoihin monin eri tavoin. Sodan hävinneet punaiset olivat katkeria sodan lopputuloksen ohella siitä, miten heidän tulkintansa sodasta ja sen muistamisen muodot marginalisoitiin sodan jälkeisinä vuosikymmeniä. Katkeruutta lisäsi se, miten sodan valkoinen osapuoli tuomitsi jyrkästi punaisten terroriteot mutta ei puuttunut valkoisten terroriin. Tämä näyttää vaikuttaneen osaltaan rikkaan ”punaisen” kertomusperinteen syntyyn, joka pohjautuu myös vanhempaan kertomusperinteeseen. Molemmiin puoliin kerrotut kauhutarinat ovat myös nähtävissä eräänlaisena kansanomaisena propagandana, tapana leimata vastapuoli. (Peltonen 1996; Peltonen & Heimo 2003; Heimo 2010.) Kauhutarinat ja muut kertomukset vuoden 1918 sodan väkivaltateoista ovat historiallisia tarinoita, jotka kohdistuvat poikkeushenkilöihin poikkeusaikana (ks. Lehtipuro 1982, 45).

Ulla-Maija Peltonen on jaotellut vuoden 1918 sodan kollektiivisen muistamisen ja sodan käsittelyn neljään vaiheeseen. Ensimmäisessä, 1930-luvun lopulle ja talvisotaan jatkuneessa vaiheessa voittajien tulkinta oli vallitseva ja virallisessa asemassa. Toisen, jatkosodasta 1950-luvun lopulle kestäneen vaiheen aikana yhteiskunnallinen ilmapiiri muuttui sallivammaksi punaisten muistelulle ja sen muodoille. Kolmas vaihe alkoi 1960-luvulla, kun sotaan liittyvä keskustelu vilkastui ja keskiöön nousi molempien osapuolten sotatulkintoja ymmärtävä kansalaissotakeskustelu. Seuraava keskustelun, tutkimuksen ja tulkintojen vilkastumisen kausi ajoittuu puolestaan 1980- ja 1990-lukujen vaihteeseen ja jatkuu yhä. (Peltonen 2009c, 464–469; Peltonen 1996, 14–18; Peltonen 2003, 221–260.) Valkoisten vapaussotatulkinta ja vapaussodan muisto artikuloituvat vapaussodan kertomukseksi, joka muodosti kansallisen kertomuksen ytimen talvisotaan saakka, jonka jälkeen kertomus toisesta maailmansodasta syrjäytti sen (Roselius 2010, 216–217; Tepora 2014b, 365). Vapaussodan kertomus on nähtävissä sotien välisen ajan ”hallitsevana” kertomuk-

sena, kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti dominoivana narratiivisena kehyksenä (ks. esim. Bamberg 2004). Sodan tulkintojen ja kollektiivisen muistamisen dynamiikka näkyy myös sodan tutkimuksessa. Vuoden 1918 sotaa koskeva historiankirjoitus on jaoteltavissa kolmeen päävaiheeseen vallitsevien tulkintojen kannalta: ensin 1960-luvulle vallitsi voittajien nationalistinen vapaussotakäsitys, sitten punaisten perspektiivi nousi keskiöön, ja 1990-luvulta lähtien on nostettu esiin ennen kaikkea sodan luonne sisällissotana ja valtataisteluna (Tikka 2006, 40–43).

Eri paikkakuntien suojeluskunnilla oli keskeinen rooli valkoisten sotarepresentaatioiden ja -tulkintojen konstruoinnissa ja välittämisessä. Suojeluskunnat olivat merkittävä poliittinen ja ideologinen instanssi sodan jälkeisessä Suomessa. Suojeluskuntien toiminnassa painottui paikallisuus. Niiden parissa ylläpidettiin vapaussodan muistoa, esimerkiksi muistomerkkien ja juhlapäivien avulla, ja myös konstruointiin sitä, esimerkiksi luomalla myyttiä valkoisen sotaan lähdöstä tammikuussa 1918 suurena ja aktiivisena kansannousuna, ”maakuntien nousuna”. Viholliseksi miellettiin sodan jälkeen ensin entiset punaiset, sitten yhä enemmässä määrin (Neuvosto)Venäjä. Tästä näkökulmasta käsin heimosodat nähtiin luonnollisena jatkumona vapaussodalle. Kanavan sodan muistamiselle tarjosi myös vuonna 1929 perustettu Vapaussodan Rintamamiesten Liitto. 1930-luvulla sodan muistaminen vilkastuikin taas. Tämä pohjautui muun muassa siihen, että sodasta oli kulunut jo niin paljon aikaa, että sen muistelu oli helpompaa, sekä siihen, että oikeistovoimien piirissä aikaa leimasi myös turhautuminen yhteiskunnan tilaan ja kehitykseen. Sosiaalidemokraattien sotatulkinnassa korostui puolestaan uhrientaliteetti: punaiset näkivät itsensä marttyyreina, valkoisen terrorin uhreina, eikä heidän isänmaallisuuttaan saanut epäillä. (Roselius 2010; Roselius 2013.)

Muistomerkkien pystyttäminen ja niihin liittyvät kiistat kuvasivat hyvin sodan kollektiivisen muistamisen ja tulkitsemisen jänniteitä, jotka vallitsivat työväenliikkeen ja entisten valkoisten välillä. Erilaisten muistomerkkien ja monumenttien pystyttämistä määrittivät sodan lopputulos ja sodan jälkeinen yhteiskun-

tatilanne, jossa sodan voittajat kokivat muistomerkit yksinoikeudekseen. Vuoteen 1929 mennessä entiset valkoiset olivat pystyttä-neet yli 300 muistomerkkiä eri puolille maata, kun taas punaisia kaatuneita kunnioittavia muistomerkkejä pystytettiin vilkkaasti toisen maailmansodan jälkeen. Muistomerkeissä konkretisoi-tuukin muistamisen politiikka, sillä niihin liittyvät kysymykset toimivat jatkona vuoden 1918 sodan vastakkainasettelulle, usein paikallistasolla. (Peltonen 2003; Fingerroos 2004a; Heimo 2006; Heimo 2010.) Molempien sotaosapuolten vilkas ja aktiivinen sodan muistaminen ja muistelu 1920- ja 1930-luvuilla näyttää pohjatuvan myös länsimaiden ”muistibuumiin” (ks. Winter 2006; Roselius 2013). Tämä ”buumi” liittyy läheisesti ensimmäisen maailmansodan muistamiseen ja sodassa kaatuneiden muiston kunnioittamiseen. Sodan muistelu oli yhteisöllinen prosessi, joka alkoi suremisen ja lohdutuksen muodossa. Ensimmäisen maail-mansodan muistomerkit, joita useimmiten pystytettiin julkisille paikoille tai sodan tapahtumapaikoille, olivat sodan käsittelyn ja muistamisen välineitä, jotka muistuttivat samanaikaisesti sodan ylväydestä ja traagisuudesta. (Winter 1995, 29–30, 85.) Vuoden 1918 sodan muistamisen ja rituaalisen juhlistamisen rintamalin-jat näkyivät myös kansallisen ja työväen lippukulttuurin välisissä ristiriidoissa sodan jälkeen (Tepora 2011, 117).

Vuoden 1918 sotaa koskevia, omakohtaisiin kokemuksiin pohjautuvia ja sotaa eri tavoin selittäviä muistelmia kirjoitettiin ja myös julkaistiin ennen kaikkea sodan jälkeisinä vuosikymme-ninä suuri määrä. Vilkas muistelmakirjoittamisen jakso jatkui 1930-luvulle saakka. Julkaistuissa muistelmissa ja muistojulkai-suissa painottuivat valkoisten sotatulkinta ja sotakokemukset. Valkoista ideologiaa välittävistä muistelmateoksista hyvä esi-merkki on Elsa Hästeskon toimittama teossarja *Sankaripoika 1–3* (1918–1919), jossa esitellään vuoden 1918 sodassa kaatuneiden nuorten valkoisten kohtaloita ihannoivien tarinoiden muodossa. Nuorena kaatuneet sankaripojat nostetaan teoksissa tahratto-miksi marttyyreiksi, jotka uhrasivat henkensä vapauden ja Val-koisen Suomen puolesta (Siltala 2009, 390–391, 406–414; Pelto-nen 2003, 14–15). Myös suuremmassa osassa sellaisista vuoden

1918 sotaa käsittelevistä, julkaistuista muistelmista, joissa kuvataan henkilökohtaisia sotakokemuksia ja -muistoja, korostuu valkoisten näkökulma ja vapaussotatulkinta. Näistä teoksista, kuten valkoisen sotaosapuolen muistitiedossa yleisestikin, kuvastuu tavoite kertoa sodasta historiallisena tapahtumana henkilökoh- taisten kokemusten avulla.

Valkoisten muistitiedossa on myös vahva paikallinen leima: lukuisat kertojat korostavat kotiseutuaan ja kertovat kotipaik- kakunnan sotilaiden vaiheista. Muistitiedon valossa valkoisten vapaussota näyttäytyykin jopa myyttisiin mittoihin asti ”maa- kuntien nousuna” itsenäisyyden puolesta ja punaisten vallan- kumousta vastaan (Roselius 2010). Myös sodan monet valoku- vat, joita koottiin erilaisiin antologioihin, saivat myyttis-ikoni- sia merkityksiä. Historiallisten muistelmien ohella valkoisten muistitietoa julkaistiin esimerkiksi kolmeosaisessa antologiassa *Vapaussodan kertomuksia* (Räikkönen 1934; Räikkönen 1935; Räikkönen 1938). Myös julkaistuissa, valkoisten sotatulkintaa myötäilevissä muistelmateoksissa oli vahva paikallinen ote, kuten esimerkiksi pian sodan jälkeen julkaistuissa Tahvo Partion muis- telmateoksessa *Punaisen hirmuvallan jaloissa* (1918) sekä K.N. Rantakarin muistelmateoksessa *Vihollisen leirissä punaisen kapi- nan aikana* (1918). Tämän kaltaiset teokset mahdollistavat muun muassa tapahtumien kertaamisen, vaikeiden kokemusten käsitte- lyn, omien mielipiteiden esittämisen ja omien kirjallisten kykyjen esiin tuomisen.

Punaisten puolella sotaan osallistuneiden muistelmat eivät sodan jälkeen tavoittaneet suurta yleisöä eivätkä niiden julkaisi- joina toimineet suuret kustantamot. Erilaisia muistelmateoksia julkaistiin myös ulkomailta käsin. Toisin sanoen kyse oli margi- naalisesta kirjallisesta ilmiöstä, sillä punaiset kirjoittivat sodasta vain työväenliikkeelle. Entisten punaisten sodan jälkeinen kol- lektiivinen, usein työväenyhdistysten piirissä tapahtuva muista- minen tapahtui ensisijaisesti sodassa kaatuneiden juhlistamisen ja muistelun eri muotoina. Punaisten puolella kaatuneista kerä- tyistä tiedoista, jotka myös muodostavat Työväen Arkiston Vuo- den 1918 arkiston pohjan, toimitettiin erilaisia muistojulkaisuja

1920-luvun mittaan. Tällaisia julkaisuja ovat esimerkiksi sodan paikallisia uhreja kartoittavat ja juhlistavat *Kuoleman kentiltä* (1924) sekä *Kärsimysten teiltä* (1928). Sodan uhreja valkoisella puolella kartoitti puolestaan J.H. Boströmin *Sankarien muisto* (1927), jonka julkaisua tuettiin eduskunnan varoista. Joitain sodan aikana kirjoitettuja punaisten tekstejä, pääsääntöisesti päiväkirjoja, on myös julkaistu toimitettuina 1960-luvulta alkaen. Tunnetuin näistä lienee Viljo Sohkasen *Punakaartilaisen päiväkirja* (1967). Kansanvaltuuskunnassa työskennelleen Sylvi-Kyllikki Kilven nuoruuden päiväkirjaotteita, joita hyödynnän tässä tutkimuksessa, on julkaistu muistelmateoksessa vuonna 1963.

Vuoden 1918 sodan ja toisen maailmansodan välillä kirjoitettujen, vuoden 1918 sotaa käsittelevien vasemmistolaisten tekstien taustalla vaikuttaa myös vuoden 1918 sotaa edeltänyt työväenkirjallisuus. Työväenkirjallisuus ja työväenliikkeen lehdistö muodostivat sodan tulevalle punaiselle osapuolelle tärkeän kulttuurisen ja ideologisen viitekehyksen 1900-luvun alussa. Realismin tyyliisuuntauksesta ja erityisesti Minna Canthin tuotannosta vaikutteita ammentanut ajan työväenkirjallisuus oli myös yksi väline luokka-käsitteen sisällön kehittämiseen (Launis 2008, 55, 65). Suomalainen työväenkirjallisuus syntyi 1890-lopulla, ja jo 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä sen pariin oli kehkeytynyt kirjoittajajoukko, joka suhtautui kriittisesti vallitsevaan kirjallisuustarjontaan (Palmgren 1965, 56; Roininen 1993, 377). 1900-luvun alku on nähtävissä muutenkin työväenkulttuuriin läpimurtona, sillä vuosisadan ensimmäisinä vuosina perustettiin yli tuhat työväen kirjastoa ja useita teattereita ja kirjakauppoja (Roininen 1993, 350–357, 407). Vuoden 1918 sota oli käännetekävä myös työväenkirjallisuuden kannalta, sillä se merkitsi sen jakautumista sosiaalidemokraattiseen ja kommunistiseen laitaan (Palmgren 1965, 85). Työväenkirjallisuuden ohella inspiraatiota omasta elämästä kirjoittamiseen työläisperspektiivistä 1900-luvun alkuvuosien Suomessa on saattanut kantautua myös 1800-luvun lopun saksalaisesta työläiselämäkertaliikkeestä (ks. Roos 1987, 14–15).

Sodan jälkeen julkaistuilla kaunokirjallisilla teoksilla oli merkittävä rooli sodan ahdistavien tunteiden purkamisessa. Suurimmasta osasta 1920- ja 1930-luvulla julkaistuista romaaneissa välittyy vahvasti sodan vapaussotatulkinta. Kuitenkin näiden vuosikymmenten aikana julkaistiin myös sotaa kyseenalaistavia ja punaisten motiiveja tarkastelevia romaaneita, kuten F. E. Sillanpään romaani *Hurskas kurjuus*, joka julkaistiin jo vuonna 1919. Vuoden 1918 sodan tulkintojen kannalta merkittäviksi nousevat teokset, jotka ajoittuvat sodan 1960-luvulla tapahtunutta keskustelun vilkastumista ja asennemuutosta edeltäviin vuosiin ja tämän murroskauden alkuun. Väinö Linnan romaanitrilogian merkitys on kiistaton, mutta huomiota herättivät myös vuonna 1960 julkaistut Paavo Haavikon *Yksityisiä asioita* ja Veijo Meren *Vuoden 1918 tapahtumat* (Varpio 2009; Peltonen 1996).

Muistelma- ja muistojulkaisujen sekä kaunokirjallisten teosten ohella käsinkirjoitetut lehdet olivat vuoden 1918 sodan jälkeen yksi kanava sodan kokemusten ja tulkintojen levittämiseen sodan entisille punaisille. Käsien tuotettujen lehtien tausta on 1800-luvun alun perhe- ja koululehdissä sekä vuosisadan puolenvälin vahvasti paikallisissa kylälehdissä (Salmi-Niklander 2007, 167, 172). Käsinkirjoitetut lehdet, joita luettiin ääneen kokoontumisissa, olivat suosittuja 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa sekä vielä 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Ne toimivat esimerkiksi itsekasvatuksen sekä poliittisen keskustelun välineinä, ja olivat kiinteässä vuorovaikutuksessa myös suullisen ilmaisun kanssa. Kyse oli yhteisöllisestä kirjoittamisesta, jota harjoitettiin esimerkiksi seurojen, osakuntien ja työväenseurojen piirissä. Näiden lehtien kirjoitukset, jotka usein julkaistiin salanimen turvin, olivat tyyleiltään ja aihepiireiltään hyvin vaihtelevia. Niissä korostui usein paikallinen näkökulma ja lähiseudun olojen arviointi. (Salmi-Niklander 2004; Salmi-Niklander 2007; Tuomaala 2011; Salmi-Niklander 2013.)

On aiheellista muistaa, että vuoden 1918 sotaa käsitteleviä, sodan kokeneiden ja todistaneiden yksilöiden kirjoituksia luetaan ja tulkitaan hyvin erin tavoin ja eri syistä nyt 2000-luvulla kuin sodan jälkeisinä vuosina. Sotaa kuvaavien tekstien lukeminen ja

tulkinta liittyvät myös sodan käsittelyn ja tutkimuksen yhteiskunnallisiin ja historiallisiin kausiin. Suurin murros lukemisen tavassa ajoittuu siihen, kun lukijakunta asteittain vaihtui sodan aikana elossa olevista niihin sukupolviin, jotka syntyivät sen jälkeen. Sodan muistot ja sen muistamiseen liittyvät artefaktit ovat yhä ideologisesti latautuneita, mutta eivät enää kannan sellaisia merkityksiä, jotka viittaavat suoraan sodan punaisiin ja valkoiisiin, samalla tapaa kuin sodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Tämä perustuu siihen, miten sodan muistot ja muistomerkit ”haalistuvat” ajan kuluessa sekä muuntuvat henkilökohtaisista julkisiksi (Winter 2006, 140). Esimerkiksi vuoden 1918 sodan muistomerkit eivät enää kannan niinkään valkoista tai punaista sotatulkintaa, vaan ovat muuttuneet sellaisiksi muistin paikoiksi, jotka muistutavat sodan tapahtumisesta yleisesti (Heimo 2006, 62).

Kirjoitus- ja lukutaidon ohella ihmisten tapa hahmottaa itseään, maailmaa ja näiden suhteita, toisin sanoen ihmisten maailmankuva, muuntui myös yhteiskunnan sekularisaation myötä 1800-luvun kuluessa. Materiaalinen ja hengellinen modernisaatio ei kuitenkaan ollut yksiselitteinen prosessi. Tämä näkyy esimerkiksi herätysliikkeiden suosiossa sekä vuosisadan lopulla myös ajan suurten aatteiden, fennomanian, sosialismin ja kristinuskon, välisissä ristiriidoissa. (Mikkola & Laitinen 2013.) Tietyillä alueilla, kuten Pohjanmaalla, elämäntavan modernisoitumista vastustettiin nimenomaan agraarisia perinteitä ja uskonnollisuutta korostamalla, minkä avulla erottauduttiin teollistuvasta Etelä-Suomesta (Alapuro 1977, 144–145). Vuoden 1918 sotaa käsittelevät henkilökohtaiset tekstit pohjautuvat keskeisesti ”moderniin tekijyyteen”: yksilöllisten mielipiteiden ja tunteiden ilmaisuun sekä oman kirjallisen tyylin kehittämiseen (Salmi-Niklander 2013, 408). Vuoden 1918 sotaa käsittelevien muistelmatekstien taustalla näkyy modernin tekijyyden vaikutus. Se liittyy yleistyvään pyrkimykseen ja tapaan välittää tietoa omasta subjektiivisesta, historiallisesta toimijuudesta kaunokirjallisin keinoin, ja ankkuroituu vahvasti yhteiskunnan individualisointiprosessiin, toisin sanoen yksilöllisyyden korostumiseen. Tutkimuksen vuonna 1918 ja 1920- ja 1930-luvulla kirjoitetut tekstit kytkey-

tyvät siis taustaltaan suomalaisen yhteiskunnan modernisaation sekä luku- ja kirjoitustaidon yleistymiseen. Pitkälti 1800-luvun toiselle puoliskolle saakka sujuva luku- ja kirjoitustaito olivat ”rahvaan” parissa harvinaisuus, mutta vuosisadan loppupuolisko oli kansakoululaitoksen ja kiertokoulujen ansiosta lukutaidon nopean yleistymisen aikaa. Ihmiset myös tarttuivat kynään yhä useammin. Kirjoittamisen motivaatiot liittyivät esimerkiksi elinkeinon harjoittamiseen ja talouteen, uskonnollisuuteen, haluun vaikuttaa yhteisössä ja yhteiskunnassa, yhteydenpitoon, kirjallisen itseilmaisun tarpeeseen sekä kirjoittamiseen pyynnöstä (Kauranen 2013, 36, 39–50).

2.2 Vuoden 1918 sota ja arkistot

Arkistot sekä heijastavat että määrittävät valtaa yhteiskunnassa, sillä arkistotoimijoilla on valta asettaa asiakirjoja⁹ etuoikeutettuun tai marginaaliseen asemaan sekä luoda hegemoniaa tai vastarintaa (Schwartz & Cook 2002, 13). Arkistojen tehtäviä ja toimintaa tarkasteleva tutkimuskirjallisuus on viime vuosikymmeninä korostanut arkistojen merkitystä dynaamisina tiedon tallentajina ja kokoajina, jotka vaikuttavat kansallisiin menneisyyskuviin ja historiakäsityksiin. Tämä merkitsee, että myös arkiston työntekijöillä, jotka arvottavat ja valikoivat aineistoa, on aktiivinen rooli siinä prosessissa, jonka lopputuloksena arkistoidut aineistot tavoittavat tutkijat. (Bloun Jr & Rosenberg 2011, 140–145.) Myös vuoden 1918 sotaa koskevien aineistojen hankinnan, arvonmäärittäksen ja käytettävyyden osalta arkistoilla on ollut merkittävä rooli, yhdessä muiden vuoden 1918 sodan aineistoja keränneiden ja talteen ottaneiden toimijoiden kanssa. Arkistot ovat toimineet yhteistyössä erilaisten toimikuntien ja järjestöjen kanssa, jotka

9 Tarkoitin asiakirjalla kirjallista tai kuvallista esitystä taikka sellaista sähköisesti tai muulla vastaavalla tavalla aikaansaattua esitystä, joka on luettavissa, kuunneltavissa tai muutoin ymmärrettävissä teknisin apuvälinein. Ks. Arkistolaitoksen arkistowiki: <http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Asiakirja>.

ovat pääosin koordinoineet aineistojen hankintaa, mutta ovat myös itse aktiivisia toimijoita vuoden 1918 sotaan liittyvän menneisyyden välittämisen osalta. Arkistot luovat tietynlaisen kuvan menneisyydestä, ja niiden kulttuurihistoriallinen käyttötarkoitus liittyy tutkimuksen ohella yksilöiden ja yhteisöjen identiteetin rakentamiseen (Henttonen 2015, 12).

Tarkastelen tässä luvussa vuoden 1918 sodan keskeisiä arkistokokoelmia ja niitä säilyttäviä arkistoja. Lisäksi hahmottelen vuoden 1918 sotaan liittyvän arkistomuodostuksen historiallisia vaiheita ja ideologisia taustoja. Keskityn ennen kaikkea niihin arkistoihin, joissa on maan laajimmat kokoelmat vuoden 1918 sotaan liittyvää aineistoa. Nämä arkistot ovat Helsingissä sijaitsevat Kansallisarkisto, entinen Sota-arkisto, Työväen Arkisto, Kansan Arkisto ja SKS:n arkisto. Tutkimukseni aineistot sijaitsevat pääosin Kansallisarkistossa ja Työväen Arkistossa.

Kansallisarkiston tehtävänä on ennen kaikkea viranomaisten asiakirja-aineistojen talteen ottaminen. Sota-arkisto taas toimi puolustushallinnon ja rajavartiolaitoksen keskusarkistona. Kansanliikearkistojen Työväen Arkiston ja Kansan Arkiston toiminnan keskipiste on työväenliikkeen historiasta ja toiminnasta kertovan aineiston kerääminen ja talteen ottaminen. Näiden arkistojen vuoden 1918 sotaa koskevat arkistokokoelmat on luokiteltu lähinnä aiheenmukaisesti: yhdistävänä teemana on vuoden 1918 sota tai siihen liittyvä toiminta (ks. Henttonen 2015, 222–223).

2.2.1 Kansallisarkisto

Kansallisarkisto (vuoteen 1994 Valtionarkisto) muodostaa yhdessä seitsemän maakunta-arkiston kanssa Arkistolaitoksen. Kansallisarkisto johtaa arkistolaitoksen toimintaa, ja sen tehtävänä on ottaa talteen, luetteloida ja saattaa käytettäväksi viranomaisen ja kansallisesti merkittävien yksityishenkilöiden asiakirjoja. Lisäksi Kansallisarkisto pyrkii hankkimaan Suomen historian kannalta merkittäviä aineistoja ja edistää niiden tutkimuskäyt-

töä. Kansallisarkiston historia ulottuu vuonna 1816 perustettuun Senaatin arkistoon, johon kerättiin Suomea koskevia asiakirjoja. Vuonna 1869 arkisto nimettiin Valtionarkistoksi ja vuonna 1994 Kansallisarkistoksi. Maakunta-arkistoja perustettiin viisi kappaletta vuosina 1927–1936 ja myöhemmin vielä kaksi (1967, 1974). Vuonna 2008 Kansallisarkistoon liitettiin Sota-arkisto ja Valtioneuvoston arkisto.¹⁰ Sota-arkisto on Suomen puolustushallinnon ja rajavartiolaitoksen keskusarkisto, joka perustettiin kesällä 1918 – toisin sanoen heti sodan jälkeen – sodan tuottaman ja siihen liittyvän asiakirjastoaineiston tallennuspaikaksi.

Kansallisarkiston työ liittyy kansallisen menneisyyden tallentamiseen, mutta myös aineistojen arvonmääritysprosessien ja arkistojen muodostamisen osalta menneisyyden konstruointiin. Kansallinen menneisyys voidaan metaforisesti hahmottaa kansankunnan muistina¹¹. Kansallisen historian ja kulttuuriperinnön tallentamisen tavoite on julkilausuttu Kansallisarkiston linjauksissa, joissa korostetaan lisäksi aineistojen saatavuuden ja tutkimisen merkitystä.¹² Arkistojen historian kannalta merkittävä vuosisata oli 1800-luku, jolloin Euroopan eri maissa perustettiin kansallisarkistoja historiallisen tiedon tallentajiksi, kasvavassa määrin myös tutkimusta varten. Ennen tätä vaihetta arkistot eivät juuri olleet kansalaisia varten. Kansallisarkiston edeltäjä Senaatin arkisto avattiin tutkijoille vuonna 1859. (Henttonen 2015, 35–37.)¹³

Kansallisarkistoon kerättiin runsaasti vuoden 1918 sotaa koskevaa aineistoa välittömästi sodan jälkeen. Tämä aineisto muodostaa Vapaussodan arkiston. Se muodostettiin jo sodan aikana huhtikuussa, jolloin Vaasan senaatti perusti tutkijakuntia vapa-

10 Arkistolaitoksen vaiheet: <http://www.arkisto.fi/arkistolaitos/historia>

11 Ks. esim. Henttonen 2015, 119–122.

12 Ks. Kansallisarkiston strategia 2020: <http://www.arkisto.fi/fi/arkistolaitos/kansallisarkiston-strategia-2020>; Arkistolaitoksen strategia 2015: http://www.arkisto.fi/uploads/Arkistolaitos/Strategia_visio_ja_arvot/arkistolaitoksen_strategia_2015.pdf.

13 Ks. myös Arkistolaitoksen vaiheet: <http://www.arkisto.fi/arkistolaitos/historia>.

ussodan jälkiselvittelyihin. Tavoitteena oli myös kerätä todistusaineistoa punakaartilaisten syyllisyyden toteamiseksi. Samoihin aikoihin senaatin sisäasiaintoimituskunnan asettama toimikunta aloitti aineiston keräämisen ”punaisten hirmuvallan toiminnasta”. Kesäkuussa 1918 keruutoiminta siirtyi Valtionarkistolle, joka jakoi maan keräyspiireihin. Keräyspiirien työn tulos muodostaa osan Vapaussodan arkistoa. Kokoelma sisältää myös väliaikaisen lennätinhallituksen ja rautatiehallituksen luovuttaman sähkösanomakokoelman sekä lisäksi armeijan pääesikuntaan sodan aikana kertyneet asiakirjat. Myös monet yksityishenkilöt lahjoittivat aineistoja arkistoon. Valtiorikosoikeuden syyttäjistön Keskuskanslian arkisto päättyi puolestaan Sota-arkistoon. (Soininen 1976.)¹⁴

Vapaussodan arkisto sisältää vuotta 1918 koskevia asiakirjoja, muistelmia ja valokuvia. Arkistossa painottuu valkoisen sotaosapuolen ideologia, ja se sisältää laajan kokoelman eri paikkakunnilta kerättyä valkoisten muistitietoa. Punaiset ovat esillä ennen kaikkea sodan aikana takavarikoidun, punakaartin toimintaan liittyvän aineiston muodossa, mutta arkisto sisältää myös punaisilta takavarikoituja valokuvia, kirjeitä ja muistikirjoja sekä työväenyhdistysten asiakirjoja. Kokoelman talteen ottaminen oli vilkkaamillaan heti sodan jälkeen ja jatkui kolmentoista keräyspiirin voimin vuoteen 1919. Myös tämän jälkeen aineistoa on täydennetty ja järjestetty useita kertoja.¹⁵

Toinen merkittävä Kansallisarkistoon tallennettu vuoden 1918 sotaa koskeva arkistokokonaisuus on Suomen Vapaussodan itenäisyysarkisto. Se on laaja kokoelma vuosia 1899–1922 kuvaavia tekstejä. Näissä teksteissä kuvataan Suomen itsenäistymisen taustaa, vuoden 1918 sotaa sekä heimosotia. Aineisto on muodostettu valtakunnallisella keräyksellä, jonka välineenä toimi aikakauslehti *Suomen Vapaussota* (1932–1945). Keräys edusti lähtökohdiltaan vuoden 1918 sodan voittajien näkökulmaa. Keräyksessä

14 Ks. myös Valtiorikosoikeuksien syyttäjistö: http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Valtiorikosoikeuksien_syytt%C3%A4jist%C3%B6.

15 Vapaussodan arkisto: http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Vapaussodan_arkisto.

kannustettiin kaikkia sodan aikana vähintään 16 vuotta vanhoja olleita suomalaisia kertomaan omakohtaisista kokemuksistaan. Osa muistelmateksteistä on julkaistu lehdessä ja kirjamuotoisissa koosteissa. Arkisto tallennettiin Valtionarkistoon vuonna 1937, ja sitä täydennettiin vuosina 1938 ja 1939.¹⁶

Kansallisarkistossa on myös vuoden 1918 sodan punaisten ja valkoisten henkilötietoja. Punaisten henkilötietoja on koottu ennen kaikkea valtiorikosoikeuden ja valtiorikosylioikeuden arkistoihin. Valtiorikosoikeudet tutkivat ja tuomitsivat entisiä punaisia vuosina 1918–1920. Näiden arkistojen laajin materiaali koostuu asiakirjavihkoista eli akteista, mutta joukossa on myös muita asiakirjasarjoja. Valtiorikosoikeuden ja valtiorikosylioikeuden arkistot järjestettiin vuosina 1920–1928 oikeusministeriön alaisuudessa ja sijoitettiin Kansallisarkistoon vuonna 1929.¹⁷ Valkoisten puolella taistelleiden henkilöiden henkilötietoja on koottu puolestaan Vapaussoturien elämäkerrasto-kokoelmaan. Keräyksestä vastasi vuonna 1929 perustettu Vapaussodan Rintamamiesten Liitto, joka päätti järjestää asiamiesverkoston ja kyselykaavakkeen avulla toteutetun keräyksen vuonna 1934.¹⁸ Vapaussodan Rintamamiesten Liitto keräsi myös eri paikkakunnilta muistitietoa, joka sisältyy Kansallisarkistossa sijaitsevaan Vapaussodan Rintamamiesten liiton arkiston kokoelmaan.¹⁹

Myös Sota-arkistoon tallennettiin merkittävä määrä sodan muistitietoa, osana Vapaussodan historian komitean arkistoa. Arkiston keskeisiin asiakirjoihin lukeutuvat nimismiesten, papiston, suojeluskuntien ja yksityisten henkilöiden vapaussotakertomukset, joita komitea keräsi ja kehotti kirjoittamaan aktiivisesti

16 Suomen Vapaussodan itsenäisyysarkisto: http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Suomen_Vapaussodan_itsen%C3%A4isyysarkisto.

17 Valtiorikosoikeudet ja valtiorikosylioikeus: http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Valtiorikosoikeudet_ja_valtiorikosylioikeus.

18 http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Valtiorikosoikeudet_ja_valtiorikosylioikeus; http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Vapaussoturien_el%C3%A4m%C3%A4kerrasto.

19 Aarre-arkistorekisteri: <http://kronos.narc.fi/aarretesti/aarre.php?t=aineistot&auktunnus=38154> <http://kronos.narc.fi/aarre/aarre.php>.

sodan päättymisen jälkeen. Vuonna 1926 Sota-arkistolle luovutettu arkisto sisältää myös luetteloita kaatuneista ja haavoittuneista valkoisista ja punaisista.²⁰ Vuoden 2008 alusta entisen Sota-arkiston toimintaa on jatkanut Kansallisarkisto.

2.2.2 Työväen Arkisto

Työväen Arkisto perustettiin vuonna 1909 työväenliikettä ja Suomen Sosiaalidemokraattista Puoluetta varten. Sen tehtävä on ”koota ja säilyttää kaikenlaisia Suomen työväenliikettä koskevia sekä tärkeimpiä ulkomaista työväenliikettä koskevia kirjoitettuja ja painettuja asiakirjoja, kirjoja, lehtiä sekä kuvia.”²¹ Työväen Arkiston toiminta kytkeytyy vahvasti Suomen Sosiaalidemokraattisen puolueeseen, jonka päätearkistona se toimii edelleen. Punaisten vanhempaa muistitietoa on arkistoitu ennen kaikkea Työväen Arkiston Vuoden 1918 kokoelmaan. Näissä teksteissä kuvataan yleensä sodan tapahtumia tai esitetään paikallisia historiallisia katsauksia. Henkilökohtaisia muistelmia joukossa on vain muutama. Toisen maailmansodan jälkeen punaisten muistelukerronta vilkastui, mutta varsinainen muistelemisen ja kirjoittamisen aalto koettiin vasta 1960-luvulla Työväen Muistitietotoimikunnan keruutoiminnan vaikutuksesta. Muistitiedon tuottajat olivat ihmisiä, jotka kertoivat sodasta joko koska he kokivat kertomisen velvollisuudekseen tai koska he halusivat kertoa tapahtumista, itseään tai muita varten. Monille sodan käsittely tapahtui siitä vaikenemalla.²² Arkistoissa hiljaisuudet näkyvät epäsuorasti sodan aineistokentän ”aukkoina”; tietyltä ajanjaksolta peräisin

20 Vapaussodan historian komitea 1913–1927: http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Vapaussodan_historian_komitea_1913-1927; Sota-arkisto: <https://fi.wikipedia.org/wiki/Sota-arkisto>.

21 Työväen Arkisto: Eilistä ja nykypäivää: http://www.tyark.fi/pdf/ta_historia.pdf.

22 Vaikenemisesta ja kerronnan/hiljaisuuden dynamiikasta ks. Peltonen 2003; Passerini 2004.

olevien tietynlaisten tekstien vähyytenä, joko vaikenemisen tai ideologisten ja yhteiskunnallisten syiden vuoksi (Peltonen 2015).

Työväen Arkiston Vuoden 1918 arkistokokoelma on laaja ja heterogeeninen. Se sisältää muun muassa kansanvaltuuskunnan, punakaartien ja punakaartin esikunnan, veteraaniliittojen, valtiorikosoikeuden, hautamuistomerkkitoimikuntien, SDP:n, *Suomen sosiaalidemokraatin* ja erotettujen rautatieläisten asiakirjoja ja dokumentteja. Lisäksi arkisto sisältää lehtileikkeitä ja tutkimuksia sekä joitakin valkoisten asiakirjoja, kuten tiedonantoja. Muistelmia ja yksityishenkilöiden kirjoituksia on runsaasti, ja niiden aihepiirit ja laajuudet vaihtelevat. Laajoja muistelmia on vain muutama. Aineisto on lisääntynyt kumulatiivisesti, ennen kaikkea yksityishenkilöiden lahjoitusten kautta. Alkususäyksenä arkiston perustamiselle toimi pyrkimys ottaa talteen tilastollista tietoa sodassa kaatuneiden ja kadonneiden punaisten kohtaloista. Tilastollisen tiedon kerääminen aloitettiin vuonna 1919 SDP:n puoluetoimikunnan aloitteesta ja toteutettiin paikallistasolla, ja sen tuloksena syntynyt ns. Terroritilasto muodostaa vuoden 1918 arkiston ytimen.²³

Vuoden 1918 sodan aineistoja arkistolle lähettäneiden ihmisten ja arkiston välistä kirjeenvaihtoa on vähän, sillä sitä on säilynyt lähinnä vain Terroritilaston osalta. Tämän vuoksi esimerkiksi 1920- ja 1930-luvuilla arkistoon lähetettyjen, vuoden 1918 sotaa koskevien muistelmatekstien taustoista ei ole juurikaan tietoa. Vuoden 1918 sotaan liittyvään aineiston ja kirjallisuuden kokoaminen ja säilyttäminen nähtiin tärkeänä työväenliikkeen keskuudessa sodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Tavoite mainitaan myös Työväen Arkiston vuosikertomuksessa 1920-luvun alusta: ”Suomen kansalaissodan aikana ilmestynyt kirjallisuus (”punaissa” Suomessa ilmestyneitä sanomalehtiä, julistuksia ja käskyjä) on mahdollisuuden mukaan otettu talteen, joskaan sitä ei ole voitu

23 SDP:n tilastosta puuttuvat nimikaavakkeet: <http://www.tyark.fi/lists/westerlund.htm>; Vuoden 1918 arkisto: http://www.tyark.fi/lists/VUODEN_1918_ARKISTO.htm; Työväen Arkiston vuoden 1917 ja 1918 arkistokokoelmien vaiheet: <http://www.tyark.fi/lists/piiroinen1.htm>.

saada täydellisesti.”²⁴ Sitaatti osoittaa, miten Työväen Arkiston ensimmäisen vuosikymmenen toiminnassa painotettiin kirjallisuuden hankintaa ja säilyttämistä, kun taas asiakirja-aineistojen arkistointi laajeni vasta 1920-luvulta alkaen.²⁵ On mahdollista, että vuoden 1918 sota ja työväenliikkeen piirissä tärkeäksi koettu sodan tietojen, tilastojen ja muistojen kerääminen ja talteen ottaminen vaikuttivat siihen, että arkiston toiminnan painopiste siirtyi kirjallisuuden hankinnasta asiakirja-aineistojen hankintaan, vaikka tämä ei tulekaan ilmi arkiston vanhoista toiminta- ja vuosikertomuksista. Myös työväenyhdistysten käsinkirjoitetuissa lehdissä käsiteltiin laajasti vuoden 1918 sotaa. (Salmi-Niklander 2004; Salmi-Niklander 2007; Salmi-Niklander 2013.) Lisäksi vuoden 1918 sodan vankileireillä julkaistiin käsinkirjoitettuja lehtiä. Näissä lehdissä käsitellään hyvin erilaisia aiheita yhteiskuntateoriasta ja kirjallisuudesta vankileirien oloihin. Ne sisältävät myös usein nimimerkeillä julkaistuja runoja sekä kuvitusta. Työväen Arkistoon on arkistoitu joitakin lehtiä, samoin Kansan Arkistoon.

Punaisten muistitietoa on arkistoitu laajasti Työväen Arkiston yhteydessä toimivan Työväen Muistitietotoimikunnan kokoelmiin. Työväen muistitiedon teemakeruut aloitettiin vuonna 1960 Työväen Sivistysliiton aloitteesta, vaikka ensimmäiset suunnitelmat keräystyöstä tehtiin jo 1930-luvulla. Vuonna 1961 vastuu työväen muistitiedon keräämisestä siirtyi Muistitietotoimikunnan sihteerille, jonka toimipaikka oli Työväen Arkisto. 1960-luvun muistitietokeräyksissä pyydettiin kertomaan historian erilaisista murroskausista ja suuressa osassa teksteistä kerronta on kohdistunut myös vuoden 1918 sotaan. Tämä osoittaa, että sodasta on haluttu kertoa ja sen kokeneilla yksilöillä on ollut tarve käsitellä kokemuksiaan niistä kertomalla. Laajamittaisin vuoden 1918 sotaa käsittelevä keruu, *Vuosien 1917–1918 muistot talteen*, toteutettiin vuosina 1964–1965. Muistitietotoimikunnan

24 Silmäys ”Suomen Työväen Arkiston” toimintaan vv. 1910–1922 (Työväen Arkisto).

25 Ks. Työväen Arkisto. Eilistä ja nykypäivää: http://www.tyark.fi/pdf/ta_historia.pdf.

keruiden tekstejä on julkaistu myös antologioissa *Aatteet ja vaatteet* (1964), *Aatteet ja aseet* (1967) ja *Aatteet ja asenteet* (1973) (ks. Peltonen 1996; Peltonen 2003; Fingerroos 2004b).

2.2.3 Kansan Arkisto

Myös vuonna 1945 perustettuun Kansan Arkistoon on arkistoitu runsaasti vuoden 1918 sodan aineistoja. Kansan Arkisto on vasemmistolaisen työväenliikkeen ja kansalaisjärjestöjen keskusarkisto. Kansandemokraattisen liikkeen keskusarkistona toimineen Kansan Arkiston perustaminen sotien jälkeen liittyy työväenliikkeen vasemman siiven julkisen ja parlamentaaristen toiminnan muuttumiseen lailliseksi. Kansan Arkiston muistitiedon keruutyössä pyrittiin painottamaan vuoden 1918 sodan luokkasotataustaa, vuosien 1905–1906 vallankumoustoimintaa ja ”punaisen Suomen” hallintoa vuonna 1918.²⁶ Kansan Arkiston laajin vuoden 1918 sotaan liittyvä aineistokokonaisuus on *Suomen luokkasota*-kokoelma, joka sisältää sotaan liittyviä asiakirjoja ja dokumentteja. Lisäksi Kansan Arkistoon on arkistoitu esimerkiksi entisten punakaartilaisten aineistoja. Vuoden 1918 sotaa koskevaa muistitietokokoelma sisältää yli 270 muistelmaa, joista 59 on peräisin Vapaussodan Rintamamiesten Liiton keräyksestä. Edellä mainitut valkoista muistitietoa edustavat tekstit ovat päätyneet Kansan Arkistoon toisen maailmansodan jälkeen, mitä ilmeisimmin salaa Etsivän keskuspoliisin/Valtiollisen poliisin arkistosta,²⁷ sodan tuomien ideologisten muutosten mahdollistamana. Muut muistelmia-aineistot ovat kanttuneet lahjoituksina Suomen Kommunistiselle Puolueelle, sanomalehtiin tai suoraan Kansan Arkistolle. Sotaa koskevat muistitietoaineistot ja yksityishenkilöiden omaelämäkerralliset tekstit ovat peräisin

26 Muistio Kansan Arkiston toiminnasta Työväen muistitieto talteen –keruussa 29.12.1960 (Kansan Arkisto).

27 Tieto peräisin Kansan Arkiston erikoistutkija Pirjo Kaihovaaralta, sähköposti 24.11.2014.

pääsääntöisesti toisen maailmaansodan jälkeiseltä ajalta.²⁸ (Ks. Peltonen 1996, 81–88.)

2.2.4 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto

Merkittävän muistitietoaineistokokonaisuuden muodostaa myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 1918-kokoelma, joka kerättiin vuosina 1965–1966 ja tallennettiin Kansanrunousarkistoon. Keräys tuotti yli 20 000 sivua muistitietoa, ja yksi sen päätavoitteista oli saada tietoa, onko sodan kokeneiden ihmisten oma-kohtainen kokemus ajan myötä muuttunut muistitiedosta perinteeksi. Keruu oli aikanaan tärkeä avaus, sillä sen avulla pyrittiin keräämään rinnakkain sekä sodan valkoisten että punaisten muistitietoa. Kansanrunousarkistoon on lisäksi arkistoitu vuoden 1918 kaskujen kokoelma (1948) sekä sodan maisemia ja miljöitä kartoittava keruu (2000). (Peltonen 1988; Peltonen 1996, 65–74; Fingerroos 2004b, 20–22.)²⁹ Kirjallisuusarkisto sisältää puolestaan yksityishenkilöiden sotaa koskevia aineistoja, kuten päiväkirjoja, muistiinpanoja, kirjeitä ja käsikirjoituksia. Suurin osa päiväkirjoista on peräisin kulttuurihenkilöiltä ja kirjailijoilta. Lisäksi vuoden 1918 henkilökohtaisia, ruotsinkielisiä aineistoja on arkistoitu Svenska Litteratursällskapetin arkistokokoelmiin. Nämä aineistot ovat pääosin valkoisia sodassa kannattaneiden ruotsinkielisten kulttuurihenkilöiden päiväkirjamerkintöjä ja muistiinpanoja.³⁰ Ruotsinkielisiä tekstejä on arkistoitu myös Åbo Akademin käsikirjoituskokoelmaan.

28 Tiedot peräisin Kansan Arkiston erikoistutkija Pirjo Kaihovaaralta, sähköposti 24.11.2014. Ks. myös Vuoden 1918 kansalaissodan kokoelmat: <http://www.kansanarkisto.fi/kanssota/kokoelmat.htm>.

29 Ks. myös SKS:n arkisto, perinteen ja nykykulttuurin käsikirjoitusten aineistoluetelo: <http://neba.finlit.fi/kra/yleisluettelo.htm>; SKS:n arkisto, kirjallisuuden ja kulttuurihistorian arkistoaineistojen yleisluettelo: <http://www.finlit.fi/fi/archive-and-library-services/collections-and-information-sources/kirjallisuuden-ja#.VtAfb-bUd7Z>.

30 Punaista perspektiiviä edustaa esimerkiksi päiväkirja, jossa on merkintöjä Tammisaaren vankileiriltä. Tieto peräisin SLS:n arkistonhoitaja Petra Haka-

Vuoden 1918 sodan asiakirjojen, henkilökohtaisten aineistojen ja muistitiedon arkistonmuodostus hahmottuu ideologisenä, kausittaisena, aktiivisena, suunnitelmallisena, vähemmän suunnitelmallisena, keskitettynä ja sporadisena toimintana – sen mukaan ketkä toimivat ja minä aikakautena. Etenkin vuoden 1918 sotaa koskevan muistitiedon kohdalla vallitsee epäsuhtainen ajallinen jakauma, joka on seurausta sodan lopputuloksesta ja sen jälkeisestä yhteiskuntatilanteesta. Valkoista muistitietoa koottiin runsaasti vuoden 1918 sodan jälkeisinä vuosikymmeninä, mutta ei enää juurikaan toisen maailmansodan jälkeen, kun taas punaisten muistitietoa kerättiin laajasti vasta 1960- ja 1970-luvuilla. Aineistojen käytettävyyttä saattaa kuitenkin vaikeuttaa se, että vanhempien aineistojen luettelointi- ja kuvailutiedot ovat puutteellisia. Ei olekaan ihme, että arkistoammattilaiset ovat arkiston käyttäjille tärkeitä tietolähteitä (Henttonen 2015, 248).

2.2.5 Vuoden 1918 sodan aineistojen arkistointivaiheet

Arkistoteoreetikko Eric Ketelaarin mukaan arkistonmuodostaminen³¹ mielletään byrokraattiseksi ja objektiiviseksi prosessiksi. Sitä tehdään kuitenkin spesifeissä sosiokulttuurisissa konteksteissa. Tämä vuoksi kaikenlaisen arkistonmuodostuksen taustalla vaikuttaa äänettömiä, ideologisia ”kertomuksia”. Näiden kertomusten kriittinen tarkastelu tuo esiin arkistotyön historiallisesti juurtuneita konteksteja ja ideologisia kehyksiä. (Ketelaar 2012.) Vaikka arkistojen ideologiat olisivatkin julkilausumattomia, ne vaikuttavat keskeisesti siihen, minkälaisia aineistoja tutkijoilla on käytössään (Schwartz & Cook 2002). Myös vuoden 1918 sodan laajojen aineistokokoelmien muodostamiseen ja säilyttämiseen liittyy ideologisia vaikuttimia ja tavoitteita. Eri vuosikymmeninä

lalta, sähköposti 12.10.2011. Ks. myös. Ekrem & et. al. 2014.

31 Arkistonmuodostus on prosessikokonaisuus, jonka tuloksena arkisto (asiakirjakokonaisuus) muodostuu. <http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Arkistonmuodostus>.

sotaan liittyviä aineistoja eri menetelmin talteen ottaneet arkistotoimijat olivat eri tavoin ja erilaisin painotuksin ideologisesti sitoutuneita sodan jompaankumpaan osapuoleen ja identifioivat osaksi sen kulttuurista perintöä. Esimerkiksi sodan aineistoja sodan aikana ja pian sen jälkeen keränneet ja keräämistä koordinoineet tutkija- ja toimikunnat olivat valkoisen esivallan asettamia ja toimivat sen ideologisten ja poliittisten tavoitteiden hyväksi. Esimerkiksi Vapaussodan Rintamiesten Liitto oli sitoutunut valkoisten ideologiaan ja pyrki välittämään valkoisten kollektiivisia kokemuksia ja tulkintoja sodasta. Vuoden 1918 sodan jälkeen terroritilaston keräämistä koordinoi Sosialidemokraattinen puolue ja myöhemmin punaisten muistitietoa laajasti kerännyt Työväen Muistitietotoimikunta ovat työväenliikkeeseen sitoutuneita ideologisia toimijoita, jotka pyrkivät saamaan talteen ja tutkimuksen piiriin nimenomaisesti sodan punaisen osapuolen tietoja ja tulkintoja sodasta.

Hahmotan vuoden 1918 sotaan liittyvien aineistojen laatimisen, keruun ja arkistoinnin ajallisesti neljävaiheisena historiallisena prosessina. Rajat ja siirtymät eri arkistointivaiheiden³² välillä liittyvät läheisesti yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin olosuhteisiin sekä niiden muutoksiin, jotka vaikuttivat sodan tulkintojen painoarvoon ja dynamiikkaan. Jaottelu nojautuu myös sodan kollektiivisen muistamisen ja historiankirjoituksen kausiin (ks. esim. Peltonen 2003; Peltonen 2009c; Tikka 2006). Ensimmäinen arkistointivaihe alkoi jo sodan aikana ja jatkui toiseen maailmansotaan. Kutsun tätä kautta *ideologisen segregaaation vaiheeksi* (1918–1939), sillä kyse on ajanjaksosta, jolloin sodan ”valkoisia” ja ”punaisia” representaatioita leimasi vahvasti sodan ideologian tulkinta. Ideologisten tulkintaerojen lisäksi näiden representatioiden tuottaminen tapahtui erillään: sodan voittaneet valkoiset käsittelivät sotaa eri tavoin sekä oman ryhmän sisällä että julkisuudessa, kun taas sodan hävinneet punaiset käsittelivät sitä ennen kaikkea työväenliikkeen ja -kulttuurin kehyksissä. Eri-tyyppisen aktiivisia tällä kaudella olivat valkoiset, jotka konstruoivat

32 Tarkoitan arkistoinnilla 1918 aineistojen liittämistä asiakirjakokonaisuuteen.

muistitietoaineistojen avulla ”suurta kertomusta” vapaussodasta ja sen historiasta. Tämä aktiivisuus kuvastaa ”Valkoisen Suomen” erilaisten toimijoiden pyrkimystä tuottaa ideologista yhtenäisyyttä ja yhteyttä, ja se jatkui aina talvisotaan asti (Roselius 2010). Punaisten tulkinnat ja tekstit sodasta olivat tämän kauden aikana valkoisiin nähden marginaalisia, ja välittyivät lähinnä työväenliikkeen piirissä (Peltonen 1996; Peltonen 2003).

Toisen maailmansodan jälkeen Suomen poliittinen ja ideologinen kenttä koki nopeita muutoksia. Uusi yhteiskuntatilanne mahdollisti punaisten sotatulkintojen ja -muistojen julkisen esiintuomisen. Kansallinen päähuomio oli kuitenkin vahvasti jälleenrakennuksessa, pitkien sotavuosien henkisten ja fyysisten jälkien korjaamisessa, ei niinkään vuoden 1918 sodan muistamisessa. Toinen maailmasota ja siitä selviäminen nousivat uudeksi kansalliseksi kertomukseksi, joka syrjäytti nopeasti valkoisten vapaussotakertomuksen, jonka vaaliminen oli alkanut hiipua jo ennen sotavuosia. Kutsun toista arkistointivaihetta *siirty-mävaiheeksi* (1940–1960), sillä se edelsi 1960-luvun alun murrosta. Viittaamaan murroksella tässä siihen, miten vuoden 1918 sota palasi kansalliseen keskiöön 1960-luvulla ja pohjusti sodan ns. kansalaissotatulkintaa, jossa punaisten ja valkoisten perspektiivit sotaan nähtiin rinnakkaisina, ei toisiaan poissulkevinä. (Ks. Peltonen 1996; Peltonen 2003; Fingerroos 2004a; Roselius 2010; Heimo 2010.)

1960-luvulla alkanutta kolmatta arkistointivaihetta kutsun *kansalaissotatulkinnan vaiheeksi* (1960–1990). Kansalaissotatulkinta ei syrjäyttänyt sodan muita tulkintoja, mutta vakiinnutti asemansa 1960-luvulla, niin nuoren sukupolven (suurten ikäluokkien) kuin vanhempienkin ihmisten parissa. Tänä ajanjaksona punaisten marginalisoidut tulkinnat ja muistot nousivat keskeiseen asemaan. Sotaa koskevaa muistitietoa kerättiin ahkerasti, ja sitä värittivät yhtäältä punaisten kertojien aktiivisuus, toisaalta kansalaissotatulkinnan vakiintuminen myös muistitiedossa. Kansalaissotatulkinnan arkistointivaihe oli viimeinen kausi, jolloin sodan tulkintojen ja muistojen tuottamiseen ja arkistointiin osallistuivat sodan kokeneet sukupolvet. 1990-luvulla alkaneen,

yhä jatkuvan neljännen arkistointivaiheen olen nimennyt *tutkimuksen ajanjaksoksi* (1990–). Ajanjaksoa leimaa vahva siirtymä muistitietoaineistojen tuottamisesta ja arkistoinnista niiden tutkimukseen sekä sodan sisällisluonteeseen painottaminen. Sodan ideologiset tulkinnat ovat olleet tällä viimeisellä ajanjaksolla implisiittisempiä, etenkin verrattaessa aiemman kolmen arkistointivaiheen vahvoihin ideologisiin painotuksiin ja tavoitteisiin. Lisäksi tutkimuksellisesta näkökulmasta aineistojen saatavuus on parantunut viime vuosikymmeninä aineistojen digitalisoinnin sekä verkkopalvelujen käyttöönoton ja kehittymisen vuoksi. Näyttää siltä, että vuoden 1918 sotaa koskevat asiakirjat on mielletty historiallisesti merkittäviksi jo sodan aikana. Tämän vuoksi ne kuuluvat siihen pieneen osaan asiakirjoja, joita tullaan säilyttämään pysyvästi osana yhteiskunnan kulttuuriperintöä (ks. Henttonen 2015, 13).

Vuoden 1918 sodan aineistojen tuottaminen, kerääminen ja talteen ottaminen ovat nähtävissä ideologisena toimintana, jopa ideologisena kilpailuna historian esittämisen ja tulkitsemisen osalta. Tästä näkökulmasta valkoisten laajat aineistotakavarikot sodan aikana ja sen jälkeen, todistusaineiston hankkimiseksi, voidaan nähdä myös ”sotasaalisajatteluna”, jossa tavoitteena on vastustajan nöyryyttäminen ja identiteetin tuhoaminen.³³ Sama ajatus on mahdollisesti vaikuttanut siihen, että valkoisten aineistoja on viety salaa Kansan Arkistoon toisen maailmansodan jälkeen. Vuoden 1918 sodan muistitiedon runsaus osoittaa, että järkyttävän sodan käsittely oli tärkeää sekä sodan valkoisille että punaisille. Kyse on maamme historian kannalta ainutkertaista kirjallisesta ja historiallisesta ilmiöstä. Sodan valkoisen osapuolen noin 20 vuotta kestänyt, erittäin aktiivinen sodasta kirjoittamisen ja sen juhlistamisen vaihe sodan jälkeen osoittaa, että sodan käsittely oli välttämätöntä sodan voittajillekin, niin kollektiivisesti kuin yksilöllisestikin. Tulkitsen, että tämä kertoo muustakin kuin pyrkimyksestä konstruoida ja välittää sodan historiaa ja valkoisten ideologiaa. Pidän todennäköisenä, että sisällissota oli sodan voittajille vaikeammin ymmärrettävä ja trauma-

33 Ajatus on peräisin arkistoneuvos Raimo Pohjolalta, sähköposti 6.5.2015.

tisoivampi kuin sodan muistitieto ja sen viralliset representaatiot antavat ymmärtää. Vankileireistä ja joukkoteloituksista selvinneiden ja niissä läheisiä menettäneiden punaisten kohdalla tämä on ilmiselvää, sillä tarve verbalisoida, välittää ja käsitellä sodan kokemuksia on ilmeinen vielä miltei puoli vuosisataa sodan jälkeenkin, kun “muistojen padot” viimein murtuivat 1960-luvulla (ks. Peltonen 1996).

Kansallisella tasolla eri keinoin toteutettu “menneisyydenhallinta”³⁴ on kollektiivisesti koettujen, vaikeiden ja traumaattisten kokemusten purkamista ja analysointia. Toisaalta myös kansallisen historian ja siihen liittyvien ideologisten merkitysten konstruointi ja säilyttäminen ovat nähtävissä tietystä ideologisesta perspektiivistä esitetyn menneisyyden hallintana: sen määrittämisenä, miten menneisyyttä tulkitaan ja minkälainen kuva siitä jää jäljelle. Nämä kaksi prosessia, pyrkimys ymmärtää menneisyyttä sekä tuottaa ja säilyttää sitä tietynlaisesta näkökulmasta, voivat myös limittyä, ja molemmissa arkistoilla on keskeinen rooli. Tulkitsen, että vuoden 1918 sodan muistitiedon tuottamisen ja sotaan liittyvän materiaalin tallentamisen historiallisissa prosesseissa edellä mainitut pyrkimykset yhdistyvät: kyse oli sekä ideologian konstruoinnista ja välittämisestä että vaikeasti ymmärrettävän tapahtumasarjan “kvantitatiivisesta” käsittelystä. Vuoden 1918 sodan voittajien into arkistoida sotaan liittyvää materiaalia vertautuu Espanjan sisällissodan tilanteeseen, kun jo sodan aikana, vuonna 1937, sodan tulevat voittajat päättivät kerätä sotaan liittyvää materiaalia konfliktin molemmilta osapuolilta.³⁵ Oletan, että molemmissa tapauksissa tiedon tallentamiseen liittyi myös ajatus uuden historiallisen aikakauden alkamisesta, Suomen tapauksessa itsenäisen ja “valkoisen” aikakauden.

34 Käsité on suomenos saksankielisestä termistä *Vergangenheitsbewältigung*, joka viittaa menneisyyden, erityisesti natsi-Saksan julmuuksien, kollektiiviseen käsittelyyn. Ks. esim. Hentilä 2001, 26–49.

35 History of the Historical Memory Documentary Centre: <http://en.www.mcu.es/archivos/MC/CDMH/Presentacion/Historia.html>.

Vuoden 1918 sodan aineistojen arkistointivaiheet osoittavat, että sekä entiset valkoiset että punaiset pitivät sodan asiakirjojen ja sotaa koskevien yksityisten aineistojen talteen ottamista hyvin tärkeänä. Konfliktin molemmat osapuolet pyrkivät säilyttämään monipuolisesti tietoa sodasta ja samalla välittämään oman osapuolen tulkintaa tapahtumista tuleville sukupolville. Aineistojen laatiminen, kerääminen ja järjestäminen vahvistivat myös osapuolten ideologista yhteenkuuluvuutta. Valkoiset tulkitsivat sodan sotimisena itsenäisyyden varmistamiseksi, ja punaisten vallankumous nähtiin tämän tavoitteen rikollisena vastakohtana. Sodan historiallinen aineisto, ennen kaikkea muistitieto, mahdollisti oman osapuolen jaettujen ideologisten premissien artikuloinnin ja tuotti ideologista koheesiota. Punaisten osalta sotaa koskevan tiedon kerääminen ja säilyttäminen liittyi myös valkoisten julkisten ja virallisten historiatulkintojen täydentämiseen, jopa vastustamiseen, sekä myös traumaattisten kokemusten – kuten vankileirien ja joukkoteloitusten – käsittelemiseen. (Peltonen 1996, 280–287.) Valkoisen Suomen ideologinen valta ja hegemoninen asema sodan jälkeen tarkoittivat sitä, että punaisten aineistoja voitiin käyttää todistusaineistona omistajiaan tai kohteitaan vastaan. Tämän takia aineistoja, kuten päiväkirjoja ja valokuvia myös piilotettiin ja tuhottiin. (Peltonen 2008.) Aineistojen tuhoaminen ja pelko vaikuttivat mitä ilmeisimmin siihen, että esimerkiksi punaisten pitämiä päiväkirjoja sodan ajalta ei ole juurikaan säilynyt. Lisäksi oletan, että tähän on vaikuttanut punaisten matala koulutustaso sekä päiväkirjajoittamisen kulttuurihistoria, joka paikantuu esimerkiksi hengelliseen itsereflektioon, matkusteluun ja sivistyneistön sukukronikoihin (Vatka 2010). Vuoden 1918 sodan ideologinen luonne on vaikuttanut myös siihen, että yksityishenkilöiden sotaa koskevissa aineistoissa korostuvat ideologiset tulkinnat ja poliittinen historia. Aineistojen runsauden ja monipuolisuuden vuoksi nämä aineistot välittävät kuitenkin tietoa myös kriisiajan arjesta, perhe-elämästä ja romanttisista suhteista. Sodan yhteiskunnalliset vaikutukset tuottivat kehyksen, jossa valkoisten kokemusmaailmaa on tallentunut runsaasti pian sodan jälkeen, kun taas punaisten ääni on nous-

sut esiin merkittävässä mittakaavassa vasta 1960-luvulta lähtien. Tämä asettaa sodan kokemusmaailman tutkimukselle rajoituksia ja haasteita.

2.3 Tutkimusaineistojen muodostaminen ja valikointi

Tutkimuksen aineisto koostuu teksteistä, jotka olen kategorisoinut yleistäen *omaelämäkerrallisiksi teksteiksi*. Tutkimus kohdistuu 12 kertojaan ja heidän kirjoituksiinsa, joita on yhteensä 13, sillä yhden kertojan tekstikokonaisuus koostuu kahdesta tekstistä. Tekstit ovat määriteltävissä muistelmiksi, päiväkirjoiksi ja omaelämäkertoiksi niiden sisällöllisten ja muodollisten ominaispiirteiden perusteella. Näiden tekstien ohella olen hyödyntänyt yhden kertojan julkaistua muistelmateosta sekä paikoitellen muutaman kertojan muita tekstejä. Tekstien tekstityyppiäottelu on tehty etic-tasolta eli tutkijapositionista käsin tekstien tyyppillisten muodollisten piirteiden pohjalta. Teksteistä neljä on päiväkirjoja ja viisi muistelmia sota-ajasta (so. sotamuistelmia). Kolmea tekstiä on vaikeampi kategorisoida. Tähän ryhmään kuuluu tekstikokonaisuus, joka muodostuu kahdesta tekstistä. Ensimmäinen näistä teksteistä on pienoisomaelämäkerta, elämäntarinan kirjallinen esitys. Toinen teksti koostuu vankila-ajan päiväkirjamaisista merkinnöistä ja mietteistä. Aineisto sisältää lisäksi kaksi muistelmatekstiä, jotka pohjautuvat päiväkirjoihin. Nämä tekstit mukailevat, ja osin myös toistavat suoraan, niiden pohjana toimineiden päiväkirjatekstien sisältöjä.

Kahden muistelmatekstin kertojat ilmaisevat itse kirjoittavansa nimenomaisesti muistelmaa. Muistelmateksteissä kertojat kuvaavat kokemuksiaan vuonna 1918 ja sotaa menneenä tapahtumana, kun taas omaelämäkerrassa sota on yksi osa elämäntarinaksi artikuloituvaa elämänhistoriaa. Päiväkirjoissa sodan tapahtumia kuvataan sodan aikana jatkuvana tapahtumasarjana. Kahden kertojan päiväkirjat alkavat ajalta ennen vuoden 1918 sotaa ja jatkuvat sen jälkeen. Näiden laajojen päiväkirja-aineistojen tapauksessa olen pääsääntöisesti rajannut analyysini katta-

maan ajanjakson syksystä 1917 syksyyn 1918, jolloin yhteiskunta alkoi hiljalleen normalisoitua sodan jäljiltä. Tietyissä kohdissa olen nostanut esiin myös havainnollistavia tekstinäytteitä tämän aikakehyksen ulkopuolelta. Kahden kertojan päiväkirjaotteita on myös julkaistu, toimitettuna osana muistelmateosta 1960-luvulla (Kilpi 1963) ja suomalaisten naisten päiväkirjatekstejä esittelevässä antologiassa (Ahola 1993b). Muut tekstit ovat julkaisemattomia.

Primaariaineistoni 13 tekstiä on kirjoitettu vuosina 1918–1935. Kertojia on 12, ja he ovat eri-ikäisiä naisia ja miehiä eri puolilta Suomea. Nais- ja mieskertojia on yhtä paljon. Tutkimuksen aineiston muodostavien tekstien kertojat ovat Olga Kalpa (1861–1949), Matti Lonkainen (1874–1918), Aino Kääriäinen (1887–xx), Artturi Hellman (1889–xx), Iivar Pousi (1892–xx), Aarne Ylppö (1893–1970), Nikolai Latva-Pukkila (1893–1979) Paula Intonen (1898–1986), Sylvi-Kyllikki Sinervo (1899–1987), Margaret Lemminkäinen (1898–1961), Elna Holm (1903–1992) sekä nimimerkillä U.J. sotaa kuvaava nuori mies, jonka nimi ja syntymäaika eivät ole tiedossa. Tekstien kertojat kannattivat sodassa joko punaisia tai valkoisia, Matti Lonkaista lukuun ottamatta. Lonkainen ei kuvaa suoraan kummankaan osapuolen toimintaa sodan aikana eikä tuo esiin sitä, kumpaan sodan osapuoleen samaistuu. Vaikka hän ei osallistu sotaan, hänet vangitaan sodan jälkeen puolueatastan ja eduskunnassa toimimisen vuoksi.

Aineistoni on maantieteellisesti laaja-alainen, sillä kertojat asuvat Uudellamaalla, Varsinais-Suomessa, Kymenlaaksossa, Pohjanmaalla, Savossa ja Karjalassa. Ne kertojat, jotka eivät osallistu sotaan, kuvaavat sitä kotiseudullaan, kun taas sotaan osallistuneet kertojat kuvaavat tapahtumia rintamalla ja Helsingissä, Turussa, Tampereella, Varkaudessa ja Viipurissa. Kertojien sosioekonomiset ja kulttuuriset lähtökohdat vaihtelevat. Valkoisia kannattaneista kertojista Nikolai Latva-Pukkila ja Aarne Ylppö osallistuivat varsinaisiin sotatoimiin, kun taas Aino Kääriäinen toimi valkoisten tiedustelijana. Valkoisia kannattaneet Elna Holm, Olga Kalpa ja Margareeta Lemminkäinen seurasivat sotaa sivummalta, lähinnä kotoa käsin. Punaisia kannattaneista

kertojista nimimerkillä U.J. sodasta kertonut nuori mies otti osaa sotaan punakaartin rivijäsenenä. Artturi Hellman, Iivar Pousi ja Sylvi-Kyllikki Sinervo toimivat sodan aikana kansanvaltuuskunnan palveluksessa. Päiväkirjaa pitänyt Paula Intonen seurasi sotaa sivummalta, tosin usein vierailevien punakaartilaisten parista. Sodan ulkopuolisesta asemasta kokenut Matti Lonkainen vietti sodan kotonaan Helsingissä.

Tekstien kirjoittamisajankohdan ajallinen raja on ennemminkin käytännön määrittämä kuin oma valintani. Lähdin etsimään arkistoista laajoja tekstejä, joissa kuvataan omia kokemuksia, tunteita ja mielipiteitä, ja jotka on kirjoitettu vuoden 1918 sodan aikana tai pian sen jälkeen. Pian kuitenkin osoittautui, että näitä tekstejä on arkistoitu punaisia kannattaneilta ihmisiltä tai entisiltä punakaartilaisista hyvin harvalukuisesti. Toisin sanoen niissä arkistoissa, joissa on paljon vuoden 1918 sotaan liittyvää materiaalia (Kansallisarkisto, Työväen Arkisto ja Kansan Arkisto), ei ole juurikaan sellaisia punaisia kannattaneiden tai punaisiin kuuluneiden ihmisten tekstejä, jotka olisi kirjoitettu vuosina 1918–1920, ja joissa kuvataan laajasti henkilökohtaisia kokemuksia. Punaisiin viittaavia fragmentaarisia kirjoituksia, kuten muistiinpanoja, sekä tiettyjä sodan tapahtumia tai paikallishistoriaa työväenliikkeen perspektiivistä kuvaavia tekstejä sodan ajalta tai ajalta pian sen jälkeen on arkistoitu runsaammin. Tämän vuoksi otin osaksi aineistoani myös sellaisia myöhemmin kirjoitettuja, punaisia tukeneiden kertojien tekstejä, joissa kuvataan henkilökohtaisia kokemuksia yksityiskohtaisesti ja laajasti. Samalla rajasin aineistoni aikakehyksen talvisotaan, sillä sen kokemukset lähensivät sodan entisiä valkoisia ja punaisia yhteiskunnallisesti ja siten myös vähensivät vuoden 1918 sodan tulkintaan ja muisteluun liittyviä jännitteitä (esim. Roselius 2010). Valkoisia muistelmatekstejä ja päiväkirjoja valitulta aikaväliltä on todella runsaasti, sillä Kansallisarkistoon on arkistoitu mittavia päiväkirja- ja ennen kaikkea muistelmataiteita valkoisia kannattaneilta yksilöiltä osana vuoden 1918 sotaa koskevia kokelmia. Runsauden vuoksi valitsin aineistooni useampia tekstejä valkoisia tukeneilta naiskertojilta, tasapainottaakseni aineisto-

ni kertojien sukupuoli jakaumaa. Tasapainottaakseni punaisten ja valkoisten kertojien tekstien ajallista jakauma valitsin yhden valkoisia kannattaneen kertojan tekstin vuodelta 1935. Tekstien kerronta-aikojen variaatio tuottaa aineistoon monitasoisuutta, joka yhtäältä vaikeuttaa analyysia, mutta toisaalta mahdollistaa kerronta-ajan ajallisen etäisyyden vaikutusten arvioinnin.

Aikarajauksen ohella toinen merkittävä aineiston valikointia ohjannut kriteeri oli se, että etsin nimenomaisesti tekstejä, joissa korostuu henkilökohtainen näkökulma: omista kokemuksista, tunteista ja ajatuksista sekä näiden suhteista kertominen vuoden 1918 sodan kuvauksen yhteydessä. Painotan siis tekstien samanaikaisuutta: omiin kokemuksiin ja läsnäoloon perustuvaa, kokemuksellisuuden autenttisuutta ja omakohtaisuutta – subjektivismia – korostavaa esitystapaa (Pöysä 2015, 120). Päiväkirjoissa omista kokemuksista ja tunteista kertominen on itsestään selvää, mutta monet vuoden 1918 sotaa koskevat muistelmatekstit painottuvat yleiseen historialliseen kuvaukseen omien kokemusten sijaan. Etsinkin tekstejä, joissa korostuu ns. ”tiheä kuvaus” (ks. Geertz 1973): oman toiminnan ja kokemisen tapojen kuvaus sellaisella tavalla, joka taustoittaa toiminnan merkityksiä ja syitä. Omaelämäkerrallisessa kerronnassa tiheää kuvausta edustavat myös sen sisältämät arvioinnit (Hyvärinen 1998, 319).

Haluan korostaa sitä, etten ole valinnut tekstejä sen vuoksi, mitä niissä kerrotaan, vaan sen mukaan, miten niissä kerrotaan. Kriteereinä toimivat kirjoittamisen ajankohta, riittävä laajuus ja henkilökohtainen ote (kokemusten, kokemisen tapojen, toiminnan, tunteiden ja mielipiteiden kuvaus). Lisäksi pyrin kokemaan aineiston, jonka kertojat olivat lähtöisin erilaisista olosuhteista, kokivat sodan eri tavoin ja olivat sen aikana myös erikäisiä. Tavoitteenani oli myös tasapainoinen sukupuoli jakauma. Aineistoni heterogeenisyys, sen koostuminen hyvin erilaisista teksteistä, mahdollistaa sen tarkastelemisen, miten kertojien erilaiset sotakokemukset ja lähtökohdat ovat vaikuttaneet heidän tapoihinsa käsitellä kokemuksia kerronnallisesti sekä mahdollistaa tekstityyppien eroavaisuuksien tarkastelun. Tekstit ovat myös kirjoitustyyleiltään hyvin erilaisia, mikä palautuu kertojien sosi-

okulttuuriseen taustaan, esimerkiksi koulutustasoon, mutta myös tekstien intentioihin ja funktioihin. Tekstien pituuskin vaihtelee vajaasta 20 sivusta yli 160 sivuun.

Olen tietoinen siitä, että omat intressini ja arvoni vaikuttavat laajasti tutkimuksen tutkimuskysymysten, metodologian ja teorian muodostamisen taustalla (ks. Rudner 1998), kuten myös tutkimusaineiston valikoimisen ja muodostamisenkin taustalla. Tietoisten valintojen ja kriteerien ohella aineiston muodostamisen prosesseja ovat ohjanneet myös intuitiiviset ja emotionaaliset tekijät, osin sattumatkin. Tällöin on useimmiten kyse tiedostamattomista mentaalisista reaktioista – esimerkiksi siitä, miten jokin teksti on herättänyt mielenkiintoa, analyyttisiä kysymyksiä tai muuten puhutellut, kun taas jokin toinen teksti ei ole. On huomionarvoista, että tutkimukseni lähtökohdat ja intressini tutkijana ovat tarkentuneet aineistoon perehtymisen myötä ja sen ehdoilla: olen lukenut arkistoaineistoa tutkimuskysymysteni prototyypit mielessä, ja nämä kysymykset ovat rakentuneet ja tarkentuneet myös aineistoon tutustumisen ja sen valikoinnin prosesseissa (ks. Hatakka 2004, 175). Toisin sanoen vaikka tutkimuksen aineisto on rakennettu tutkimuskysymykset mielessä, myös aineisto ohjaa tapaa katsoa ja tehdä tutkimusta (Hytönen 2014, 71).

2.4 Tekstit ja kertojat

Tutkimusaineistoni koostuu neljästä päiväkirjatekstistä, seitsemästä muistelmatekstistä ja yhdestä tekstikokonaisuudesta, jonka ensimmäinen osa on omaelämäkerta ja toinen vankilapäiväkirja. Kaksi muistelmatekstiä pohjautuu päiväkirjoihin vuodelta 1918. Yhden päiväkirja-aineiston kohdalla täydennän analyysia muistelmateoksella, joka perustuu päiväkirjaan. Aineiston päiväkirjoissa seurataan jokapäiväistä elämää. Tekstissä kuvattu päivä vaikuttaa usein olevan sama päivä, jolloin kertojat kirjoittavat. Aineiston muistelmateksteissä kuvataan pääsääntöisesti vuoden 1918 sotaa ja omaa toimintaa sodassa retrospektiivisesti.

Aineiston yhdessä omaelämäkerrassa kuvataan elämää synty-
mästä kirjoitushetkeen kokonaisuudessaan. Tekstien kertojat
ovat eri-ikäisiä miehiä ja naisia eri puolilta Suomea. He myös
kokivat sodan hyvin eri tavoin, sillä osa kertojista seurasi sen kul-
kua sivummalta ja osa otti osaa taisteluihin. Nuorin kertojista oli
sodan aikana vain 14-vuotias, vanhin 57-vuotias. Näin kertojat
edustavat näiden ääripäiden välissä useita eri sukupolvia histo-
riallisine (”mannheimilaisine”) avainkokemuksineen (ks. Mann-
heim 1991; Virtanen 2001).

Kaikki neljä päiväkirjakertojaa ovat naisia. Kaksi heistä aset-
tui sodassa valkoisten puolelle ja kaksi punaisten. Yksi kertojista
työskenteli punaisten hallinnossa ja toinen tiedusteli valkoisten
hyväksi sodan loppuvaiheessa, mutta kumpikaan ei osallistu-
nut varsinaisiin taisteluihin. Nuorin kertojista on sodan aikana
vain 14-vuotias Elna Holm (1903–1992). Tehtailijan tytär Holm
kuvaa päiväkirjassaan perheen elämää sodassa Padasjoen Arra-
koskella. Hän kannatti valkoisia, mutta pyrki ymmärtämään
punaisia ja tunsu heitä kohtaan sääliä. Elna Holm raportoi päivä-
kirjassaan tapahtumista elinympäristössään, mutta kirjoittaa pai-
koin sodasta myös laajemmin ja pyrkii ymmärtämään sen syitä.
Puhtaaksikirjoitetun, 43 liuskaa pitkän tekstin on lähettänyt
Sota-arkistoon vuonna 1994 kertojan veli. Arkistossa on myös
alkuperäinen, käsinkirjoitettu päiväkirja. Kertojan veli kertoo
saatekirjeessään, että Elna piti päiväkirjaa salaa, jonka vuoksi se
löytyi vasta hänen jäämistöstään. Hän myös toteaa, että perheen
esikoislestadiolainen uskonnollisuus on vaikuttanut hänen nuor-
ren siskonsa tapaan katsoa maailmaa. Tuulikki Pekkalainen on
käsitellyt Elna Holmin päiväkirjaa teoksessaan *Lapset sodassa
1918*. Pekkalainen toteaa, että Holmin kerronta on, kertojan nuor-
resta iästä huolimatta, kypsää ja inhimillistä (Pekkalainen 2014,
42–48).

Vuoden 1918 alussa 30-vuotias viipurilainen Aino Kääriäinen
(s. 1887) kannatti valkoisia. Rautatievirkailija Kääriäinen vangit-
tiin heti sodan alussa, ja hän kuvaa päiväkirjassaan pääsääntöi-
sesti vankeuttaan ja elämää punaisen hallinnon valvonnan alla.
Sodan loppuvaiheessa Kääriäinen pakeni Pietariin, josta käsin

hän toimii tiedustelijana valkoisille. Kertoja on itse lähettänyt puhtaaksikirjoitetun päiväkirjatekstin, laajuudeltaan 19 pitkää liuskaa, Suomen Vapaussodan itsenäisyysarkistolle. Epäselväksi jää, onko helmikuun ensimmäisestä päivästä alkava päiväkirjateksti osa laajempaa päiväkirjakokonaisuutta vai kirjoitettu vain sodan vuoksi. Teksti on henkilökohtainen ja kertojan tunteet ovat esillä. Puhtaaksikirjoitettua ja arkistoon toimitetusta tekstistä on mitä ilmeisimmin jätetty joitain osioita pois. Tämä näkyy otsikoinnissa: *"Poimintoja päiväkirjastani vuodelta 1918."* Poistot on mitä ilmeisimmin merkitty usealla peräkkäisellä viivaavalla: *"Helmikuun 18. pv. On kova pakkanen - - - - -"* (Aino Kääriäinen 1918. KA). Oletan, että poistetut tekstiosiot ovat käsitelleet henkilökohtaisia tai intiimejä asioita. Tai asioita, jotka on katsottu jälkikäteen sodan kuvauksen kannalta irrelevanteiksi.

Rautatievirkailija Aino Kääriäisen henkilökuva vuodelta 1918. Kansallisarkisto.

Punaisia kannattaneita päiväkirjakertoja on kaksi. Toinen heistä, helsinkiläinen Sylvi-Kyllikki Sinervo (1899–1987) täytti sodan melskeessä 19 vuotta. Sinervo (myöh. Kilpi) nousi myöhemmin julkisuuteen kansanedustajana ja kulttuuripersoonana. Sinervon päiväkirja on arkistoitu Kansallisarkistoon. Valitettavasti arkistoon on päätynyt vuodelta 1918 vain päiväkirjavihko, joka päättyy maaliskuuhun. Loppuvuotta 1918 koskeva päiväkirja ei sisälly arkistokokoelmaan, johon sisältyy monia aikaisempia ja myöhempiä päiväkirjoja.³⁶ Tämän vuoksi hyödynnän analyysissä myös kertojan muistelmateosta *Sörnäisten tyttö* (1963), joka sisältää toimitettuja päiväkirjamerkintöjä koko vuodelta 1918. Nämä merkinnät kirjoittaja on itse toimittanut, ja niiden kieliasu on hiottua. Lisäksi joitakin, lähinnä intiimejä asioita käsitteleviä merkintöjä on poistettu, samoin kuin joitakin sävyltään lapsellisia kommentteja. Asiasisältöjä ei kuitenkaan ole lisätty, ainakaan vertailussa talven 1918 alkuperäisiin päiväkirjoihin. Kieliasun parantaminen ja epäolennaisina tai sopimattomina pidettyjen osioiden poistaminen on julkaistuille päiväkirjoille tyypillistä (Vatka 2005, 217).

Analysoin pääsääntöisesti Sinervon alkuperäistä päiväkirjatekstiä, mutta täydennän ja tuen sen analyysia muistelmateoksen avulla, sillä se sisältää merkintöjä sodan loppuajalta ja täydentää siten kuvaa siitä, miten Sinervo koki sodan. Nostan esiin muistelmateoksesta tiettyjä tekstinäytteitä loppukeväältä 1918, jolta ei ole säilynyt alkuperäisiä päiväkirjamerkintöjä. Muistelmateoksen ja päiväkirjan asiasisällöt ovat enimmäksä määrin samoja tai samansuuntaisia. Muistelmateoksen – osittain poliittisesti tarkoitushakuisen – toimitustyön vuoksi muistelmateosten autenttisuus on kuitenkin kärsinyt (Torninoja-Latola 2010, 127). Sinervo kuvaa päiväkirjassaan pääsääntöisesti elämää, arkea ja tunne-

36 On mahdollista, että loppuvuotta 1918 kuvaavat päiväkirjamerkinnät sisältävät tietoja tai mielipiteitä, joiden arkaluontoisuuden vuoksi niitä ei ole lähetetty arkistoon, vaikka kertojan muistelmateos vuodelta 1963 sisältääkin päiväkirjaotteita koko vuodelta 1918. On myös mahdollista, että loppuvuotta 1918 kuvaava päiväkirjavihko on kadonnut julkaistun muistelmateoksen toimittamisen jälkeen.

maailmaansa punaisten hallitsemassa Helsingissä. Julkaistun muistelmateoksen esipuhe valottaa perheen sosioekonomista ja kulttuurista taustaa. Sinervon vanhemmat olivat työläisiä, jotka kävivät kansakoulun ja arvostivat sivistystä. He tutustuivat toisiinsa Sörnäisten työväenyhdistyksessä. Perheen isä oli ammatiltaan levyseppä. Äiti kävi ruotsinkielisen koulun ja oli nuorempana uskonnollinen. Perhe kasvoi ja sen elintaso parani pienin askelin. Lopulta perhe muuttikin kaksioon Vallillaan ja pystyi elämään ilman alivuokralaisia. (Kilpi 1963, 6–14.)

Paula Intonen (1898–1986) oli samaa ikäpolvea Sinervon kanssa ja sotavuoden alussa 19-vuotias. Intosen vuosien 1917–1919 päiväkirjojen puhtaaksikirjoitettu versio on arkistoitu Työväen Arkiston Työväen Muistitietotoimikunnan kokoelmaan. Tekstin on kirjoittanut puhtaaksi Intosen sukulainen, joka on myös lähettänyt tekstin 1970-luvulla Muistitietotoimikunnalle kertojan suostumuksella. Teksti sisältää joitakin puhtaaksikirjoittajan merkintöjä, jotka on erotettu varsinaisesta tekstistä. Nämä muutamat merkinnät lähinnä tarkentavat lukijalle sitä, kenestä Intonen kirjoittaa, kun hän viittaa ihmisiin lempinimillä. Intonen oli ennen sotaa töissä Eetu ja Iida Salinin ruokalassa Porissa, mutta vietti sodan äitinsä ja isäpuolensa luona Kokemäen Peipohjassa, yhdessä sisaren ja sisarpuolen kanssa. Päivittäiset päiväkirjamerkinnot ovat usein lyhyitä ja keskittyvät työpäivien, arjen askareiden ja erilaisten illanviettojen raporttimaiseen kuvaukseen. Näiden kuvauksien yhteydessä Intonen lainaa usein runoja ja lauluja. Intosen päiväkirjaotteita vuosilta 1918 ja 1925 on myös julkaistu suomalaisten naisten päiväkirja-antologiassa (Ahola 1993b).

Aineistoni sisältää kolme muistelmatekstiä, joiden mieskertojat osallistuivat sotaan punaisten puolella. Näissä teksteissä kuvataan ennen kaikkea omia kokemuksia ja toimintaa sodassa. Ne sisältävät myös sotaa edeltävien kuukausien sekä sodan jälkeisten kuukausien kuvausta. Laajin ja yksityiskohtaisin teksti on kymenlaaksolaisen, kansanvaltuuskunnan agitaattorina toimineen Iivar Pousin (s. 1892) 161-sivuinen muistelmateksti *Murheen vuosi* vuodelta 1929. Vuoden 1918 alussa 25-vuotias Pousi matkusteli

sodan aikana paljon ja kuvaa muistelmissaan matkojaan, sodan tapahtumia ja vankileiriaikaa. Lisäksi hän pohtii laajasti sodan syitä ja opetuksia. Pousi tavoittelee mitä ilmeisimmin tekstillään suurempaa yleisöä, ehkä julkaisemistakin. Tästä kielii tekstin laajuus ja sen paikoin kaunokirjallinen tyyli. Muistelmiin sisältyy myös esi- ja jälkipuhe. Lisäksi vuodesta 1918 kertovan, vuonna 1929 valmistuneen muistelmatekstin loppuun on lisätty muutama sivu mietteitä Pousin muistivihosta joululta 1918. Muistelmatekstiä toimitettu hieman, sillä muutamia lauseita ja lyhyitä tekstiosioita on vedetty lyijykynällä yli. Oletan, että toimitustyön on tehnyt Pousi itse tekstikokonaisuuden valmistuttua. Muistelmateksti on arkistoitu Työväen Arkiston vuoden 1918 kokoelmaan. Sen etusivulla mainitaan, että se on jätetty puoluetoimistoon tammikuussa 1929. Muistelmatekstin lopusta ilmenee, että sotaa seurasi Pousin osalta pitkä vankeusaika Suomenlinnassa ja Tammisaaressa. *Murheen vuosi* -muistelmateoksen tekijäksi on merkitty vain I. Pousi, mutta Kansallisarkiston hallinnoimasta Valtiorikosylioikeuden tietokannasta selviää, että kyseessä on Iivar Anttoninpoika Pousi, suutari ja agitaattori, jonka kuulustelupöytäkirjan sisällöt vastaavat muistelmatekstin sisältöjä sodassa toimimisen ja sodan jälkeisen tuomion osalta.

Artturi Hellman (s. 1889) toimi sodan aikana kansanvaltuuskunnan palveluksessa, telefoni ja telegrafiasian esittelijäsihteerinä. Vuoden 1918 alussa 29-vuotiaan Hellmanin vihkoon kirjoitetut, 71-sivuiset muistelmat on kirjoitettu valkoisilta piilossa Munsalassa heti sodan jälkeen, kesäkuussa 1918. Hellman kuvaa muistelmissaan kokemuksiaan ja toimintaansa sodassa kansanvaltuuskunnan jäsenenä. Työn ohella hän kuvaa elämää Helsingissä ja vangitsemistaan Viipurissa. Muistivihko on osa Työväen Arkistossa sijaitsevan Työväen Muistitietotoimikunnan kokoelmia. Hellmanin henkilöarkisto on laaja ja fragmentaarinen, sisältäen erilaisia dokumentteja ja tekstejä. Tekstien joukossa on esimerkiksi pääosin vuonna 1941 kirjoitettu omaelämäkerta, joka sisältää lisäksi – edellä mainitun vuonna 1941 kirjoitetun pidemmän tekstin ohella – miltei vuotuisia katsauksia aina vuoteen 1967. Tässä omaelämäkerrassa käsitellään vuoden 1918 sotaa

hyvin lyhyesti. Lisäksi aineistokokoelmaan sisältyy esimerkiksi lyhyt kuvaus Tammisaaren vankileiriltä vuodelta 1920, runsaasti vastaanotettuja kirjeitä ja essee *Mitä taideteokset meille puhuvat?* Dokumenttien joukossa on myös kuitteja, laskelmia, valokuvia sekä avioerotodistus vuodelta 1930. Todistuksessa todetaan kertojan hakeneen eroa ”teillä tietämättömillä” olevasta vaimostaan, jonka Hellman epäilee emigroituneen Neuvosto-Venäjälle vuoden 1918 aikana. Avioliitto on solmittu vuonna 1916, mutta Munsalan sotamuistelmissa kertojan vaimo ei esiinny sanallakaan.

Työväen Arkiston lukuisat erilaiset kirjoitukset ja asiakirjat, yhdessä Valtionrikosylioikeuden kuulustelupöytäkirjojen kanssa, kertovat Hellmanin vaiheista sodan jälkeen: piileskelystä Munsalassa, vangitsemisesta vuonna 1920, vankeudesta Tammisaaressa, isyydestä, uudesta avioliitosta, poliittisesta toiminnasta, työstä ravintolassa ja Munsalassa vietetyistä kesistä. Hellmanin arkistomateriaalit ovat saapuneet Työväen Arkistoon vuonna 1970, mitä ilmeisimmin Hellmanin itsensä lähettämänä tai tuomina. Työväen Muistitietotoimikunnan kokoelmiin kuuluu myös Hellmanin haastattelu vuodelta 1971, jonka aihepiirit ovat Hellmanin työura ja toiminta työväenliikkeessä. Haastattelussa sivutaan lyhyesti myös vuoden 1918 sotaa. Arkistomateriaalit valaisevat Hellmanin elämänhistoriaa ennen sotaa: köyhää lapsuutta kylvettäjän aviottomana lapsena, kiertolaiselämää, työväenyhdistykseen liittymistä nuorella iällä, useita työpaikkoja, muuttoa Turusta Helsinkiin, avioitumista ja osallistumista vuoden 1918 sotaan. Haastattelusta ilmenee, että vuoden 1905 on jäänyt kertojan mieleen elävästi, sillä hän esitti sen aikana väkijoukoille ulkoa opettelemaansa *Puukenkäarmeijan marssia*. Vuoden 1917 lakossa hänet puolestaan pyydettiin telegraafilaitoksen vastuuhenkilöksi sen vuoksi, että hän puhui sujuvaa ruotsia. (Artturi Hellman 1941. TA; Artturi Hellman 1971. TA.)

Kolmannen punaisista kertovan muistelmatekstin tarkka alkuperä ei ole tiedossa. Joroslaisen, nimimerkillä ”U.J.” kertovan nuoren miehen sotamuistelmien otsikko kuvaa myös tekstin sisältöä: *Työmiehen kokemuksia Savossa vv. 1917–1918*. U.J. oli sodan aikana nuori, sillä hän kertoo kuuluvansa ystäviensä

luonteen kanssa viittaa siihen, että kertoja on itse kirjoittanut ja laajentanut kyseisen, kenties vuonna 1918 kirjattuun suulliseen muistelmiaan perustuvan tekstin. Se on arkistoitu Työväen Arkiston vuoden 1918 kokoelmiin ja on laajuudeltaan 61 koneella kirjoitettua liuskaa. Oletan, että mikäli kertoja on itse laajentanut ja tarkentanut tekstiään, on hän myös itse lähettänyt sen arkistoon 1920- tai 1930-luvulla. Tekstin alkuperästä ja vaiheista on vaikeaa saada lisää tietoa. Tekstissä ei ole esipuhetta, eikä siinä viitata kansilehden tietoa lukuun ottamatta sen syntyvaiheisiin. Lisäksi sen – tai oletukseni mukaan sen ensimmäisen – version kirjurina mahdollisesti toimineen Aimo Holman tarkempi henkilöllisyys jää hämärän peittoon. Kyseessä saattaa olla henkilö, joka toimi Ilomantsin Möhkön kylän kansakoulun opettajana, ja josta on olemassa valokuva vuodelta 1925.³⁷ U.J. ei kuvaa laajasti sosioekonomista taustaansa, mutta tekstistä ilmenee, että hän teki erilaisia töitä, oli kotoisin vaatimattomista oloista ja identifioidut työläiseksi.

Aineistoni sisältää neljä valkoisia kannattaneiden kertojen muistelmatekstiä. Toijalalaisen Aarne Ylppön (1893–1970) 16-sivuinen muistelmateksti on osa Vapaussodan historian komitean arkistoa. Se on kirjoitettu elokuussa 1918, mitä ilmeisimmin vastauksena kehotukseen kirjoittaa omakohtaisiin kokemuksiin perustuvia vapaussotakertomuksia. Sotavuoden alussa 25 vuotta vanha Ylppö kuvaa tekstissään vaiheitaan vuoden 1918 sodassa: vankeutta Turussa, pakoretketään Saaristoon ja sotimista osana Saariston vapaajoukkoa. Aarne Ylppö oli arkkiatri Arvo Ylpön veli; tämän vuoksi hänen perhetaustastaan löytyy tietoa. Ylpöt olivat kouluttamattomia maanviljelijöitä, jotka kuitenkin arvosivat koulutusta ja tahtoivat antaa 12 lapselleen mahdollisuuden koulunkäyntiin.³⁸

Kauhajokelainen maanviljelijä Nikolai Latva-Pukkila (1893–1979) oli saman ikäinen kuin Aarne Ylppö, sodan aikana 25

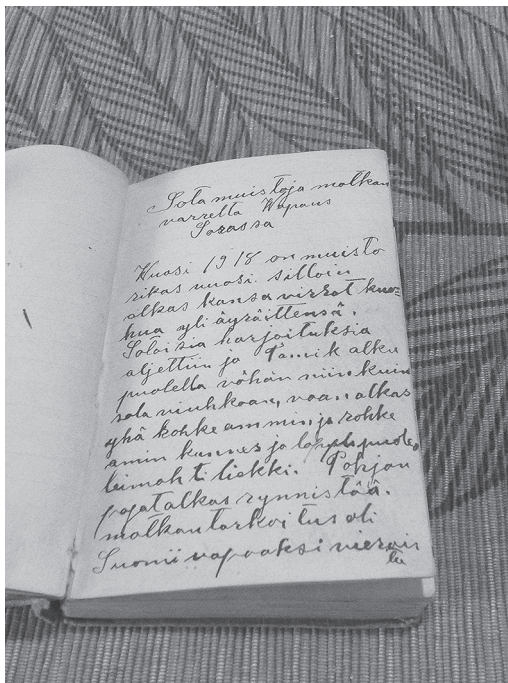
37 Ilomantsin museosäätö: <https://museot.finna.fi/Record/ilomantsi.M011-67723>.

38 Arvo Ylppö, arkkiatri 1887–1992: http://www.ylppo.fi/kiertokoulusta_lyseoon.

vuotta. Latva-Pukkila kuvaa vaiheitaan sodassa muistelmatekstissä, joka on kirjoitettu päiväkirjamerkintöjen pohjalta. Kyse on muistelmatekstistä, joka koostuu päiväkirjan katkelmista, joita on paikoitellen laajennettu ja tarkennettu. Merkittäviä tapahtumia korostetaan tekstissä alaotsikoissa, ja monien merkintöjen jälkeen seuraa usea katkoviiva, jotka mitä luultavimmin ilmaisevat muistelmatekstistä pois jätettyjä päiväkirjamerkintöjä. Alkuperäinen päiväkirja on kirjoitettu sodan aikana, heti sotaan osallistumisesta alkaen: ”Seuraava joukko lähti 15 pv Helmik: Siinä olin nyt minäkin mukana ja siitä alkaen rupesin päiväkirjani kirjoittaa.” Tekstin alussa on lisäksi maininta: ”Katkelmia maanviljelijä Nikolai Latva-Pukkilan päiväkirjasta, joka on omistajan hallussa Kauhajoella.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA.) Teksti on arkistoitu vuonna 1937 osaksi Vapaussodan histori-ankomitean arkistoa. On mahdollista, että teksti on kirjoitettu puhtaaksi päiväkirjasta jo vuonna 1918, lisäyksineen ja poistoinneen. Tästä kertoo viimeisen sivun merkintä: ”Nämä muistot on Piirtäny vapaussorassa vapaaehtoisena taistelemassa ollut Soturi (korpraali) Nikolai Latva Pukkila. Vuonna 1918.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA). Kansallisarkistoon vuonna 1937 tallennetusta tekstistä on olemassa myös uudempi, toimitettu versio, joka toistaa vanhemman tekstin sisältöjä, tosin paikoitellen erilaisilla sanavalinnoilla.³⁹

Latva-Pukkila on täyttänyt lisäksi Vapaussodan Rintamamiesten Liiton henkilötietolomakkeen. Lomakkeesta selviää, että Latva-Pukkilalla oli 11 sisarusta, joista 7 kuoli jo lapsena, ja että hän osallistui suojeluskuntatoimintaan sodan jälkeen. Koulutustaustaksi on merkitty ylempi kansakoulu ja kuukauden mittainen maamieskurssi. Hän toimi kotiseudullaan myös useissa eri luotamustehtävissä sodan jälkeen. Lomakkeessa on myös mitä ilmeisimmin tekstin kerääjän lisäämä maininta päiväkirjatekstistä:

39 Tämä oli Latva-Pukkilan muistelmatekstin ensimmäinen versio, johon tutustuin. Sain kopion tekstistä vuonna 2007 perhetuttavaltani, jonka iso-isä mainitaan tekstissä. Tätä uudempaa versiota ei ole tietääkseni arkistoitu. Se toistaa samoja sisältöjä kuin vuonna 1937 Kansallisarkistoon arkistoitu teksti.

Nikolai Latva-Pukkilan päiväkirja vuodelta 1918. Niko Latva-Pukkilan yksityiskokoelma.

”Latva-Pukkila pitänyt yksityiskohtaista päiväkirjaa koko rintamalla olo-aikansa joista näki minä päivänä kukin taistelu käytiin.” (Vapaussodan rintamiesliiton henkilötietolomake 27035).

Suodenniemeläisen entisen opettajan Olga Kalpan (1861–1949) muistelmateksti on kirjoitettu vuonna 1935 ja arkistoitu Suomen Vapaussodan itsenäisyysarkistoon. Kalpa on selvästi vanhin aineistoni kertojista, sodan alussa 57-vuotias. Kalpan muistelmalla näyttäisi olevan vastaus *Suomen Vapaussota* – aikakausilehden (1932–1945) keruupyyntöön. Muistelman liitteestä ilmenee, että Kalpa oli poliittiselta kannaltaan sortovuosien aikana nuorsuomalainen ja vuoden 1918 sodan aikana kokoomuksen kannattaja. Kalpa (o.s. Lindgrén) syntyi Vihdissä, ilmeisesti ruotsinkieliseen

tai kaksikieliseen perheeseen. Hän kirjoittaa kuitenkin sujuvasti suomeksi. Saattaa olla, että hän omaksui kielen fennomanian vaikutuksesta. Aatteen vaikutuksesta kertoo esimerkiksi se, että hänen kuusi vuotta nuorempi aviomiehensä, Suodenniemen kirkkoherra Kaarlo Kalpa suomalaisti oman sukunimensä. Olga Kalpa kuvaa muistelmissaan sodan tapahtumia Suodenniemellä ja kertoo miehensä teloituksesta. Lisäksi muistelmissa kerrotaan sortovuosista ja itsenäisyysjulistusta edeltävistä tapahtumista. Kalpa kuvaa venäläistämistoimenpiteitä laittomina ja loukkavina. Sortovuosista ja itsenäistymistaistelusta on myös pyydetty kertomaan itsenäisyysarkiston yleisohjeessa kirjoittajille. Kansallisarkistoon on tallennettu lisäksi muiden Kalpan perheenjäsenen papereita ja kirjeitä, osana kertojan pojan henkilöarkistoa. Tähän arkistoon sisältyy myös Olga Kalpan lyhyt muistelmä vuodelta 1924, jossa Kalpa kuvaa perheen elämää vuosikymmeniä ennen maailmansotaa. Kalpa ei kuvaa tässä tekstissä vuoden 1918 sotaa, mutta esittelee lyhyesti niitä yhteiskuntatilanteen muutoksia, joiden katsoo vaikuttaneen sodan taustalla.

Jaalalaisen Margaret Lemminkäisen (1898–1961) Työväen arkiston Työväen Muistitietotoimikunnan kokoelmiin arkistoitu 44-sivuinen muistelmateksti pohjautuu päiväkirjaan, jonka muutama puhtaaksikirjoitettu sivu sisältyy samaan muistitietointeeseen muistelmatekstin kanssa. Lemminkäinen on samaa ikäpolvea Paula Intosen ja Sylvi-Kyllikki Kilven kanssa, sillä hän on vuoden 1918 alussa 19-vuotias. Muistelmateksti toistaa päiväkirjan sisältöjä, joskin tiettyjä yksityiskohtia ja lyhyitä kuvauksia on jätetty pois. Muistelmatekstin on lähettänyt arkistoon kertojan serkku. Teksti alkaa päiväkirjamaisesti merkinnällä kirjoituspäivämäärästä, 8.5.1917, jonka jälkeen kertoja toteaa: ”On kovin pitkä aika kun viimeksi kirjoitin tähän kirjaan. Ei ole ollut halua, vaikka olisi ollut paljon kirjoittamista tänäkin vuonna.” (Margaret Lemminkäinen. 1918/–. TA). Päiväkirjamaisen aloituksen jälkeen teksti muuntuu edetessään muistelmaksi. Lemminkäinen kuvaa sota-aikaa retrospektiivisesti, ja tekstin lopussa hän tiivistää perheenjäsenten vaiheet sodan jälkeen, aina vuoteen 1919. Lemminkäisten perheestä ja lasten mittavasta paperinuk-

Margaret "Manni" Lemminkäinen noin 18-vuotiaana. Elina Nuolivaaran yksityiskokoelma.

kekokoelmasta on myös julkaistu kuvakirja *Lemminkäisen lapset* (Aaltonen & Nuolivaara 1980).

Poikkeuksena tekstien joukosta nousevat esiin kansanedustaja Matti Lonkaisen (1874–1918) kirjoitukset. Lonkainen vietti sodan Helsingin Alppilassa. Sodan jälkeen hän matkusti Värtsilään perheensä luokse, mutta palasi pian Helsinkiin, aikeenaan eduskuntatyön jatkaminen. Lonkainen kuitenkin vangittiin pian Helsinkiin saapumisen jälkeen. Lokakuussa Lonkaiselle langetettiin kahden vuoden kuritushuonetuomio. Pian tuomion jälkeen Lonkainen menehtyi sairauteen vain 44 vuoden iässä. Lonkaisen tekstikokonaisuus koostuu kahdesta tekstistä ja hajanaisista

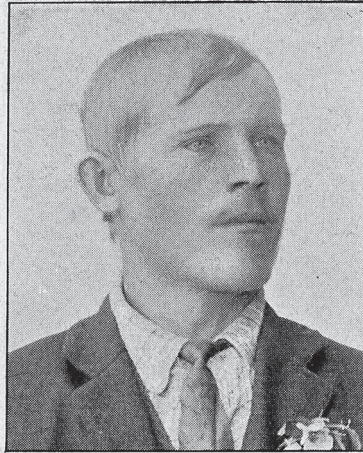
muistiinpanoista. Yksi teksteistä on pienoiselämäkerta: 13-sivui-
nen katsaus kertojan elämään lapsuudesta vuoden 1918 sotaan.
Teksti on päivätty 1.8.1918 Sörnäisten kuritushuoneella. Toinen
teksti koostuu useasta osasta, jotka on alun perin kirjoitettu Työ-
väen taskukirjaan. Ensimmäinen osa on lyhyt kuvaus huhtikuulta
1918, sodan keskeltä, ja sitä seuraa muutama sivu Lonkaisen
taloudellisia muistiinpanoja. Tämän jälkeen alkavat merkinnät
vankila-ajalta, otsikolla ”*Waikutelmista vankilasta*”. Teksti alkaa
retrospektiivisellä kuvauksella vangitsemisesta ja ensimmäisistä
vankilapäivistä heinäkuussa 1918. Tämän jälkeen merkinnät jat-
kuvat päiväkirjamaisempina lokakuun puoleen väliin saakka.
Lonkainen kirjoittaa esimerkiksi vankilan olosuhteista, vankeu-
den herättämästä ahdistuksesta ja koti-ikävästään. Lisäksi hän
arvioi elämänsä kulkua. Tekstit ovat saapuneet Työväen Arkis-
toon vuonna 1961, ensimmäisen laajan työväen muistitietoke-
ruun yhteydessä. Molemmista alkuperäisteksteistä on olemassa
kaksi kopiota. Toinen tekstipari on arkistoitu Työväen Arkiston
Vuoden 1918 -kokoelmaan, toinen Työväen Muistitietotoimi-
kunnan kokoelmaan.

Saadakseni taustatietoa teksteistä olen etsinyt tietoa kerto-
jista eri lähteistä.⁴⁰ Esimerkiksi Paula Intosen elämänvaiheita
on kartoitettu Satakunnan museon *Naisia Porissa* -verkkonäyt-
telyä varten.⁴¹ Lisäksi otteita hänen päiväkirjastaan eri vuosilta
on julkaistu Suvi Aholan toimittamassa päiväkirja-antologiassa
Hiljaista vimmaa (Ahola 1993b). Kansanedustaja Matti Lonkai-
nen on kertonut perhetaustastaan pienoismaelämäkerrassaan⁴²,
ja Artturi Hellman on valottanut laajasti elämäänsä erilaisissa
kirjoituksissa ja haastattelussa. Myös Sylvi-Kyllikki Sinervosta
(myöh. Kilpi), joka oli aikanaan tunnettu henkilö työväenliik-

40 Olen etsinyt tietoa arkistoista, kirjastoista ja tekemällä internet-hakuja.

41 Ameriikan Paula: http://www.pori.fi/material/attachments/hallintokunnat/kulttuuritoimi/satakunnanmuseo/verkkonayttelyt/6FwNDqM1p/Ameriikan_Paula.pdf.

42 Lisäksi Lonkaisen lyhyt biografia on tallennettu teokseen *Punaset 3. Vuonna 1909 valittujen uusien sosialidemokratisten edustajien kuvat ja elämäkerrat*. Työväen Sanomalehti-o.y., Helsinki (1909).

Matti Lonkainen.

Synt. 14/4 1874

Kansanedustaja ja pienviljelijä Matti Lonkainen (1874–1918). Teoksessa Punaset 3 (1909).

keen piirissä, on saatavilla paljon tietoa. Omien muistelmakirjoitusten ohella hänen elämänsä on käsitelty esimerkiksi hänen ja hänen siskonsa Aira Sinervon päiväkirjoja tarkastelevassa artikkelissa (Torninoja-Latoja 2010) sekä toisen siskon Elvi Sinervon elämää ja kirjallista tuotantoa kartoittavassa elämäkerrassa (Kalemaa 1989). Maria Lähteenmäki (1995) on puolestaan hyödyntänyt Kilven muistelmatekstejä ja kirjeitä tutkimuksessaan, joka tarkastelee 1910–30-luvun yhteiskunnallisia muutoksia ja naisten asemaa poliittisesti aktiivisten työläisnaisten näkökulmasta.

2.5 Elämästä kirjoittaminen konteksti- ja tavoitelähtöisenä prosessina

Omaelämäkerrallisten tekstien toistuva lukeminen ja analysointi johdattavat näkemään aineiston tekstit kokonaisuuksina: kirjoituksina eletyn elämän tietyistä ajanjaksoista, jotka on kirjoitettu tietyllä hetkellä. Erilaiset omaelämäkerralliset tekstit koostuvat keskeisteemoista ja toistuvista tavoista kuvata ja merkityksellistää kokemuksia. Niiden sisällöt liittyvät lähtemättömästi kirjoitusajankohdan konteksteihin ja heijastavat kirjoitusajankohdan – kirjoitushetkellä nykyisyyden – tapoja hahmottaa elettyjä kokemuksia ja laajemmin elämää. Tämän vuoksi etäisyys kuvattuihin ajanjaksoihin on kirjoittamisen kannalta merkittävää. Muutokset käsityksissä elämästä ja itsestä tallentuvat ja kuvastuvat ennen kaikkea muistelmiin ja omaelämäkertoihin, joiden ajallinen etäisyys kuvattuihin tapahtumiin on pidempi kuin päiväkirjoissa. Merkittävää on myös se, miten pitkällä aikavälillä kirjoitetaan: kirjoittaminen voi tapahtua esimerkiksi spontaanisti, tajunnanvirtamaisesti ja nopeasti, tai se voi olla pitkä prosessi (ks. Pöysä 2006). Jälkimmäinen mahdollistaa tekstien tarkemman työstämisen, pienet muutokset ja korjaukset. Tekstien korjailu liittyy oletettavasti myös siihen, kenelle teksti on kulloinkin suunnattu. Valitettavasti tietoa kirjoittamisen ajankohdasta, olosuhteista ja tavoitteista sisältyy harvoin itse teksteihin.

Monet aineistoni kertojista ovat kirjoittaneet elämästään myös muita tekstejä eri aikoina. Osa niistä koskettaa sisällöiltään myös vuoden 1918 sotaa jollain tapaa, ainakin maininnan tasolla. Lisäksi ei ole itsestään selvää, että tietty – esimerkiksi arkistossa sijaitseva – teksti olisi ainutlaatuinen ja ”alkuperäinen” kappale, sillä teksteistä saattaa olla olemassa useita erilaisia versioita. Näin on esimerkiksi Margaret Lemminkäisen ja Nikolai Latva-Pukkilan kohdalla. Heidän muistelmatekstinsä pohjautuvat päiväkirjoihin. Lemminkäisen päiväkirjatekstiä on arkistoitu muutama puhtaaksikirjoitettu sivu Työväen Arkistoon. Päiväkirjamerkintöjen vertailu muistelmatekstiin osoittaa, miten niiden sisällöt vastaavat pääsääntöisesti toisiaan, vaikka muistelmatekstistä

on jätetty pois joitakin yksityiskohtia ja kuvauksia. Esimerkiksi lyhyt kertomus siitä, miten punakaartilaiset takavarikoivat päämajaansa perheen lapsien leikkimielisesti muunteleman kartan, on jätetty muistelmatekstistä kokonaan pois. Syitä tähän voi vain arvailla. Kenties kuvaus on jätetty pois muistelmatekstistä sen vuoksi, että se on tuntunut sodan jälkeen lapselliselta, koska siinä kuvataan perheen lapsien yhteistä leikkiä. Myös Nikolai Latva-Pukkilan muistelmatekstin se versio, joka on osa Vapaussodan Rintamamiesten Liiton kokoelmaa, poikkeaa monissa kohdin sanavalinnoiltaan tekstin uudemmasta versiosta. Erot liittyvät lähinnä muotoseikkoihin, eivät suoranaisesti sisältöön tai sanomaan.

Lemminkäisen ja Latva-Pukkilan tekstit osoittavat kuinka kuviteltu kohdeyleisö vaikuttaa esitystapaan: päiväkirjoihin pohjautuvia tekstejä hienosäädetään laajemmalle lukijakunnalle. Korjailu ja parantelu, tietyissä tapauksissa jopa itsesensuuri, ei kuitenkaan ole vain muistelmateksteille ominainen ilmiö, vaan liittyy laajemmin omasta elämästä kirjoittamiseen. Muistelmatekstien tapauksessa valikoivaa kirjoittamista edesauttaa retrospektiivinen perspektiivi, mutta myös muunlaisia tekstejä voidaan muunnella jälkikäteen. Esimerkiksi Sylvi-Kyllikki Sinervo on ”siistinyt” päiväkirjamerkintöjään muistelmajulkaisuaan varten: toimitannut kieliasua paremmaksi, korjaillut tiettyjä merkintöjä ja poistanut tekstin henkilökohtaisimmat osiot. Toimitustyön syynä on mitä luultavimmin ollut se, että toimitetut päiväkirjamerkinnät on suunnattu hyvin laajalle lukijakunnalle, pitkän kansanedustajauran jälkeen. Itsesensuuri ei ole laajamittaista, mutta paljastaa itseä varten pidetyn päiväkirjan ja julkaistujen tekstien rajapintoja. Nämä rajat asettaa tekstin kirjoittaja itse toimitustyön kulttuurisesta, poliittisesta ja elämänhistoriallisesta konteksteista käsin. Myös Aino Kääriäinen antaa saatesanoissaan vihjeen itsesensuurista tuomalla esiin, että hän on valikoinut arkistoitavaksi poimintoja päiväkirjastaan. Holmin ja Intosen päiväkirjatekstien kohdalla kertojen itsensä tai muiden harjoittamasta toimittamisesta tai itsesensuurista ei ole merkkejä. Nuoren UJ:n tekstin kohdalla tekstin autenttisuus ja henkilökohtaisuus ovat hämärty-

neet. Pidän todennäköisenä, että tekstin olisi kirjoittanut ensin sanelusta joku muu, mutta arkistoidun version kirjoittaja ja laajentaja on U.J. itse. Myös Olga Kalpa on kirjoittanut elämästään ennen vuonna 1935 kirjoitettua sotamuistelmaa, vuonna 1924.

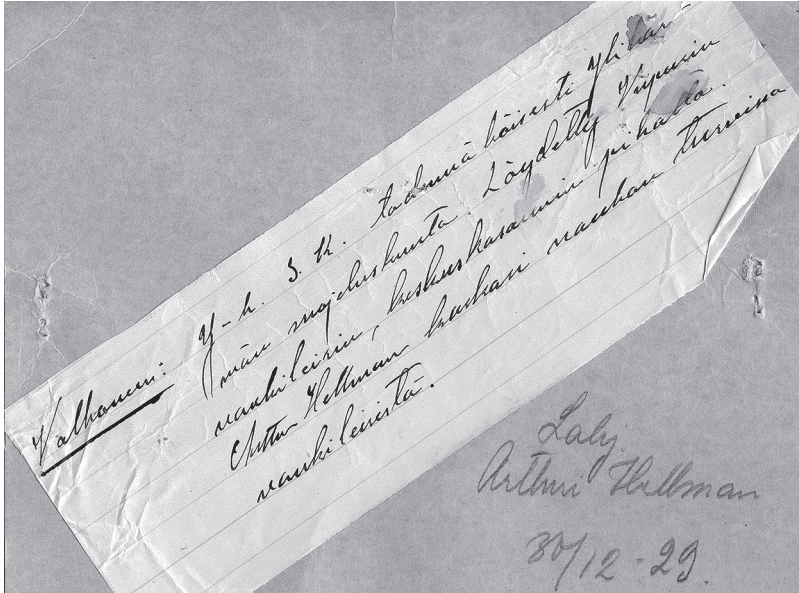
Omaista elämästä kirjoittaminen on siis prosessi, jossa kuvattut kokemukset kerrostuvat kerronnan mahdollistamilla ja myös osin kerrontahetken kontekstien määrittämällä merkityksillä. Tämän vuoksi myös monet tekstit ovat ikään kuin kerrostuneita, aikaisempien tekstien tai suullisten kertomusten pohjalta syntyneitä tai niiden paranneltuja versioita. Tämä tuo tutkimukseeni haasteita, mutta myös osoittaa sen peruslähtökohdan tärkeyttä: omaan elämään kohdistuva kerronta on keskeinen tapa tuottaa kokemuksille merkityksiä ja käsitellä niiden elämänhistoriallista relevanssia, ja etenkin erilaisten kriisiaikojen kokeminen kannustaa kertomaan elämästä. Analyysia varten on tärkeää ajoittaa tutkittava teksti mahdollisimman tarkasti ja pyrkiä rekonstruoidaan sen kirjoitusajankohdan konteksteja. Toisin sanoen tulisi pyrkiä selvittämään se, milloin teksti on kirjoitettu, minkälaisessa elämäntilanteessa ja miksi. Osa tätä prosessia on kertojien muihin teksteihin tutustuminen. Koska monet aineistoni teksteistä ovat vanhoja ja joissain tapauksissa niiden kirjoittajien tarkasta henkilöllisyydestä ei ole tietoa, tämä osoittautui tiettyjen tekstien kohdalla vaikeaksi. Tärkeää on tällöin tuoda esiin tiedon puutteet ja omat epävarmuudet, sillä kaikkia oletuksia ja puuttuvia tietoja ei voi varmentaa (Saarinen 2003, 38).

Omaelämäkerrallinen, kirjallinen kerronta on subjektiivisen ”totuuden” konteksti- ja tavoitelähtöistä esittämistä. Se on toimintaa, joka käynnistyy pohdinnalla siitä, kenelle kerrotaan, mistä tulisi kertoa, ja miten kerrotut asiat ilmaistaan. Kerronnan kontekstit ja intentiot määrittävät kerrontaa, joka voi olla hyvin harkinnanvaraista, elämän esittämistä tietyllä tavalla tietyllä hetkellä. Omalle elämälle annettujen merkitysten lähtemätön kontekstisidonnaisuus tulee hyvin esiin Artturi Hellmanin erilaisten tekstien kohdalla. Hän esimerkiksi kertoo muistelmissaan miten pako vankileiriltä onnistuu hyvän vaatetuksen perusteella, mutta jättää kertomatta, miten pakoon liittyy myös maasta löytynyt

valkoinen käsivarsinauha. Myöhemmin Hellman lahjoitti kyseisen nauhan museoon. Esineen tärkeä rooli tulee esiin vasta sen saatekirjeessä museoon. On mahdollista, että tämän yksityiskohdan pois jättäminen vuoden 1918 muistelmatekstistä liittyy siihen, että kyse on tekstistä, joka on kirjoitettu heti sodan jälkeen, paossa valkoisilta. Oletukseni mukaan muistelmatekstissä ei sivuta sitä, miten Hellmanin on onnistunut matkata Viipurista turvaan Munsalaan sen vuoksi, että hän on saanut matkan varrella apua ja haluaa suojella apureitaan. Erilaiset tekstit – samoin kuin valokuvat (Peltonen 2008) – saattoivat toimia sodan jälkeen todistusaineistona kirjoittajiaan vastaan. Hellmanin muistelmat eivät jääneet valkoisten haltuun vaikka hänet itse pidätettiin vuonna 1920. Luultavasti teksti säilyi kätkeytyneenä, samalla tapaa kuin Hellmanin kansanvaltuuskunnan paon yhteydessä Smolnasta mukaansa ottama juhlamiekka, jonka hän kätki Viipurissa, haki piilosta vapauduttuaan Tammisaaresta ja myöhemmin lahjoitti museoon. Hellman kuvaa kuitenkin pakoaan yksityiskohdaisemmin vuoden 1971 haastattelussa, jo vanhana miehenä, ja kertoo, että matkustaminen sodan jälkeen junalla onnistui sen vuoksi, että hän sai väärennetyn passin ja osti palkallaan uudet kesävaatteet. Hän kuitenkin vaikenee yhä tietyistä yksityiskohdista paon aikana ja varrella, eikä nytkään kerro valkoisen käsivarsinauhan löytämisestä ja käyttämisestä.

2.6 Tutkimukseen liittyvät eettiset kysymykset

Omaelämäkerrallisten tekstien tutkimuksessa tulee huomioida monia eettisiä kysymyksiä, jotka liittyvät aineiston käyttämisen ja tulkinnan tapoihin. Eettiset kysymykset kytkeytyvät kokonaisuudessaan tutkimusprosessiin ja tutkimuksen kirjoittamiseen tapaan, jotka artikuloivat tutkijan suhdetta tukittavaan ja ympäröivään yhteiskuntaan (Vakimo 2010, 82). Eettisyys liittyy siis tutkimukseen kokonaisvaltaisesti: tutkimuskysymyksiin, näkökulmiin, teorioihin, aineistojen valintaan, tutkijan positiointiin ja vielä siihenkin, mitä tutkimuskohteesta kirjoitetaan julkisuuteen

Artturi Hellmanin käyttämän käsivarsinauhan saatekirje vuodelta 1929. Työväenmuseumo Werstas.

(Vehkalahti 2010, 141). Tutkimustilanteissa tutkija joutuu usein sellaisten eettisten kysymysten eteen, jotka liittyvät yksityisyyteen ja luottamuksellisuuteen (Strandell 2015, 101). Perustavanlaatuisin eettinen kysymys tutkimuksessani on se, käsitelläänkö kertojia heidän omilla nimillään vai anonyymisti. Olen päätenyt viittamaan aineistoni kertojiin heidän omilla nimillään. Valintani perustuu kolmeen tekijään. Ensiksi kaikki aineistoni tekstit ovat historiallisia, sillä ne on kirjoitettu yli 75 vuotta sitten, suuri osa miltei 100 vuotta sitten. Paula Intosen ja Sylvi-Kyllikki Sinervon päiväkirjaotteita on myös julkaistu aiemmin (Ahola 1993b; Kilpi 1963).

Toiseksi aineistoni muistelmatekstit on suunnattu ulkopuolisille lukijoille. Tämä näkyy siinä miten kertojat puhuttelevat lukijakuntaansa ja välittävät historiallisia tulkintoja. Muistelma

on tekstityyppi, jota kirjoitetaan muille kuin itselle. Lisäksi kirjoittajilla olisi ollut mahdollista häivyttää henkilöllisyytensä jo kirjoitusvaiheessa, jos he olisivat kokeneet sen tarpeelliseksi, kuten nimimerkillä U.J. kertova kertoja on tehnyt. Tutkimukseni tekee aineistoni muistelmatekstejä ja niiden kirjoittajien ajatuksia tunnetuiksi, heidän oletetun tavoitteensa mukaisesti. Aikanaan heikossa yhteiskunnallisessa asemassa olleiden ihmisten – tutkimukseni tapauksessa vankeudessa ja maanpaossa kirjoittaneiden, punaisia kannattaneiden muistelmakertojien – toimijuuden ja kokemusmaailman esiin nostaminen on tärkeää, jopa itsessään eettinen teko (Vehkalahti 2015, 262–263). Tutkijan onkin otettava huomioon, että jotkut kertojat ovat tähänneet siihen, että heidän tekstejään luettaisiin laajemmin tulevaisuudessa. Esimerkiksi Artturi Hellman ohjeistaa 1970-luvun alussa äänitetyssä haastattelussa kuulijoitaan vuoden 1918 muistelmatekstinsä pariin, jonka hän on vuotta aikaisemmin lahjoittanut arkistoon: ”Se on tuolla arkistossa nii. Se on mustakantinen vihko.” (Artturi Hellman 1971. TA.) Haastattelunsa yhteydessä kertoja on kuitenkin todennut, että hänen aineistojensa ei tulisi tulla julkiseen käyttöön hänen elinaikanaan. Tämä tieto helpottaa aineiston käyttöä, sillä se osoittaa, että kertoja on suunnannut kirjoituksensa laajemmalle lukijakunnalle ja toivoo ihmisten tutustuvan niihin tulevaisuudessa, joskin käyttävän julkisesti vasta kertojan kuoleman jälkeen. Olen tavoittanut kahden kertojan lähisukulaisten (yhden kertojan sisarentyttären ja yhden kertojan pojan). He ovat suhtautuneet heidän sukulaistensa tekstien tieteelliseen käyttöön kannustavasti.

Aineistoni päiväkirjatekstit ovat puolestaan sisällöltään henkilökohtaisia ja suunnattu mitä ilmeisimmin alun perin vain itselle. Esimerkiksi Sylvi-Kyllikki Sinervon päiväkirjassa muutamasta intiimistä asiasta on kirjoitettu salakirjoituksella. Sitä voi vaivalloisesti ymmärtää, mutta en ole nostonut salakirjoitettuja tekstiosioita analysoitaviksi sen vuoksi, että ne eivät ole sisällöltään tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta merkittäviä. En ole nostonut analyseissani esiin erityisen arkaluontoisia ja henkilökohtaisia asioita, jonka takia tutkimuksessa käsiteltävien

aihepiirien merkitys yksityisyyden suojan kannalta on vähäinen (ks. Ketola 2014, 21). Henkilötietolaki sallii myös arkaluontoisten tietojen käsittelyn historiallisissa ja tieteellisissä tutkimuksissa. Nostan tutkimuksessani kuitenkin esiin yksityisiä asioita, kuten kertojien uskonnollista ja poliittista vakaumusta, koska näiden asioiden käsitteleminen on tutkimuskysymysteni kannalta välttämätöntä (ks. Vehkalahti 2010, 144).

Kolmas syy siihen, miksi käsittelen kertojia heidän oikeilla nimillään, liittyy siihen, että tuon jatkuvasti esiin sen, että tutkimukseni analyysi ja johtopäätökset ovat tulkitsevia. Käsitellessäni aineistoni kertojien elämää korostan toistuvasti sitä, että kyse on tutkijan tavasta tulkita kerrontaan sisältyviä ajatusten, toiminnan ja motivaatioiden kuvauksia sekä vuoden 1918 sodalle annettuja merkityksiä. Kyse on pohjimmiltaan tutkijan valinnoista – mitä tutkitaan ja miten – ja siten vallasta ja vastuusta (ks. esim. Latvala 2005, 20; Fingerroos 2004b, 34). Perustelen aineistosta tekemäni tulkinnat, mutta tiedostan tulkintojeni subjektiivisuuden ja sen, että samaa aineistoa voidaan tulkita muilla tavoilla (ks. Apo 2001, 30). Tämä tulkintojen tekemisen mahdollisuus liittyy myös siihen, että aineistoni tekstit sijaitsevat julkisissa arkistoissa. Tekstien luovuttaminen arkistoon ja arkistojen päätös arkistoida tekstit mahdollistaa niiden tutkimisen ja tulkitsemisen, mutta ei poista tekstien tulkitsemisen ja tiedon välittämisen moraalisia kysymyksiä (Mikkola 2009, 28). Tutkimukseni aineiston muodostavat tekstit ovat päätyneet arkistoihin pääosin kirjoittajien suostumuksella tai aloitteesta, tai sitten heidän kuolemansa jälkeen. Muutaman tekstin lahjoitusajankohdasta ja lahjoittajatahosta ei ole tietoa. Tutkimukseni kirjalliset aineistot kuvaavat ja edustavat menneisyyttä, ja niiden tutkimisessa on kyse menneisyyden kohtaamisesta kirjallisten lähteiden välityksellä (Vehkalahti 2010, 156).

Edellä mainitut asiat – historiallinen etäisyys, muistelmatekstien laaja kohdeyleisö sekä laadullisen tutkimuksen tulkintalähtöisyys – toimivat perusteluna sille, miksi olen päättänyt käyttää kertojien nimiä tutkimuksessa, mutta eivät automaattisesti oikeuta kyseistä päätöstä. Pohjimmiltaan on kyse siitä, että näen

kertojien nimien esiin tuomisen tärkeänä tutkimukselleni, jonka arvioin täyttävän tieteellisen tutkimuksen kriteerit ja olevan eettisesti kestävän.⁴³ Kyse on valinnasta, joka liittyy yksittäisten tekstien laajaan analysointiin ja tutkimuksen esitystapaan. Esimerkiksi kertojien elämänhistoriaa täydentävien lähteiden käyttö hankaloituisi huomattavasti, mikäli käsittelisin kertojia anonymisti. Tämä liittyy historiallisuutta esiin tuovaan tutkimustapaani: olen pyrkinyt etsimään kertojista tietoa erilaisista lähteistä ja rekonstruoimaan heidän elämänhistorioitaan. Lisäksi kertojien oikeiden nimien – samoin kuin valokuvien – käyttö nähdäkseni lähentää heitä historiallisina henkilöinä lukijoihin. Lisäksi anonymisointi olisi vaikeuttanut aineistoihin viittaamista (ks. Vehkalahti 2015, 260) ja vaatinut peitenimien kehittämistä. Tarkan viitekäytännön vuoksi omaelämäkerrallisia lähteitä hyödynnettävien tutkimusten lukijoiden on pseudonymisoinninkin tapauksessa mahdollista saada tutkimuksesta selville sen informanttien nimet. Olen kuitenkin kahdessa tapauksessa jättänyt kertojien voimakkaasti arvostelemien henkilöiden kokonimet pois, koska niillä ei ole merkitystä analyysin kannalta. Myös kertojat itse viittaavat paikoin muihin henkilöihin nimimerkeillä ja nimikirjaimilla. Olen jättänyt tekstiin niiden ihmisten nimet, joita kertojat arvostelevat voimakkaasti, mutta jotka ovat nähtävissä historiallisesti merkittävänä tai muuten tunnettuina henkilöinä (esimerkiksi Heikki Kaljunen ja Ali Aaltonen).

Toinen keskeinen eettinen kysymys tutkimukseni kannalta on aineistoni kertojien henkilötietojen käsittely. Henkilötiedolla tarkoitetaan ”luonnollista henkilöä taikka hänen ominaisuuksiaan tai elinolosuhteitaan kuvaavia merkintöjä, jotka voidaan tunnistaa häntä tai hänen perhettään tai hänen kanssaan yhteisessä taloudessa eläviä koskeviksi.” (Henkilötietolaki 523/1999, 3 §). Käsittelen henkilötietoja tutkimuksessani toistuvasti, sillä tutkimuskysymyksiini vastaaminen ja analyysin suorittaminen valitulla tavalla eivät ole mahdollisia ilman henkilötietojen käsittelyä. Nostan analyysseissäni jatkuvasti esiin kertojien yksityisasi-

43 Tutkimuseettinen neuvottelukunta: <http://www.tenk.fi/fi/htk-ohje/hyvatieteellinen-kaytanto>.

oita, kuten poliittisen ja uskonnollisen vakaumuksen ilmaisuja. Lisäksi käsittelen kertojien elämäntilanteita ja -olosuhteita toistuvasti. Tutkimukseni ei kuitenkaan olisi mahdollinen ilman näiden tietojen käsittelyä, sillä ne pohjustavat tutkimuksessa esitettyjä tulkintoja ja ovat siten myös tutkimuksen kohde.

En ole arvioinut tekstieni laatua tai kirjallisia ansioita, vaan käsittelen kertojien tosiasioina esittämiä historiallisia kuvauksia kertomuksina ja tulkintoina – näen ne eletyn menneisyyden kuvauksina ja arviointeinä, en historiallisen todellisuuden kuvaajina (ks. esim. Portelli 2006; Savolainen 2015, 52–56). Analyysini nostaa esiin myös henkilökohtaisia, yksityisiä asioita, joita olen päättänyt käsitellä sen vuoksi, että kertojat ovat itse päättäneet niistä kirjoittaa (ks. Mikkola 2009, 31). Tämä perustelu toimii hyvin laajemmalle lukijakunnalle suunnattujen muistelmien kohdalla. Päiväkirjatekstien henkilökohtaisten teemojen käsittelyn osalta on katsottavissa, että kertojat tai heidän läheisensä ovat lähettäneet nämä tekstit arkistoille, jolloin ne on ”altistettu” tieteelliselle käytölle ja tutkijoiden tulkinnoille. Tutkimukseni sisältämä ”elämähistoriallinen intressi” on myös asettanut tutkimuksen aineistolle kriteereitä, joista yksi on nimenomaan henkilökohtaisuus (ks. Vehkalahti 2010, 156). Toisin sanoen tutkimusintressini liittyvät nimenomaisesti aineistoihin, joissa kuvataan henkilökohtaisia kokemuksia ja tunteita.

Olen jättänyt aineistoni intiimeimmät sisällöt, jotka sisältyvät Sylvi-Kyllikki Sinervon päiväkirjaan (ks. Torninoja-Latola 2010, 131–132), analyysin ulkopuolelle, sillä ne eivät suoraan liity tutkimukseni tutkimuskysymyksiin. Mikäli tutkimuskysymykseni olisivat olleet sellaiset, että nämä sisällöt olisivat olleet relevantteja, olisin myös nostanut ne analyysissäni esiin. Pidänkin tärkeänä Kaisa Vehkalahden huomiota siitä, että ristiriitaisia tunteita herättävien, arkaluontoisten asioiden tutkiminen täydentää kuvaamme menneisyydestä merkittäväällä tavalla (Vehkalahti 2015, 261). Myös aineistoihin sisältyvien hiljaisuuksien pohtiminen on tärkeää, joskin problemaattista, sillä hiljaisuus ei välttämättä tarkoita välttelyä tai salailua, vaan kyse voi olla vain siitä, että tietyt asiat eivät ole kiinnostaneet kertojia (Löfström 2015,

121). Tämän vuoksi on tärkeää olla tekemättä ylitulkintoja niistä asioista, joista ei ole kerrottu, ja aineistojen erilaistaen ”aukkojen” tulkinnan tapauksessa tuoda esiin se, että kyse on tutkijan tulkinnasta. Muutenkin laadullisen tutkimuksen tulkintalähtöisyyden hyväksyminen on eettisesti tärkeää, samoin kuin aineistojen toisenlaisten, vaihtoehtoisten tulkintojen hyväksyminen (Vehkalahti 2010, 156; Apo 2001, 30).

Suhteeni tutkimukseni kohteisiin – teksteihin ja niiden tuottajiin – on ajallisesti ja kulttuurisesti etäinen. Toisaalta tämä suhde on tutkimusprosessin näkökulmasta pitkäkestoinen, sillä joitakin tekstejä on lukenut jo kymmenen vuoden ajan. Minulla ei ole henkilökohtaisia suhteita tekstejä tuottaneisiin ihmisiin, mutta nostan heidän äänensä esiin ja tulkitSEN heidän tapojaan antaa merkityksiä elämälleen (ks. Vakimo 2010, 99–101). Olen kuitenkin pyrkinyt tietoisesti välttämään teksteistä esiin tulevien toimintatapojen ja mielipiteiden arviointia tai arvottamista.

Pyrin tuottamaan tutkimuksellani tietoa vuoden 1918 sodan ruohonjuuritason kokemuksellisesta variaatiosta, sodan elämänhistoriallisista vaikutuksista ja sodan sekä siihen liittyvien kokemusten kerronnallisen käsittelyn tavoista. Tarkastelen valkoisia ja punaisia kertojia tasapuolisesti ja pyrin aktiivisesti toteuttamaan tutkimukseni ilman tiedostettuja ideologisia lähtökohtia tai tavoitteita. Tarkastelen punaisia tukeneiden kertojien tekstejä hieman valkoisia tukeneiden kertojien tekstejä laajemmin yksinkertaisesti sen takia, että punaisia kannattaneiden kertojien muistelmatekstit ovat laajempia. Pyrin tuottamaan yhteiskunnallisesti relevanttia tietoa menneisyydestä ja siitä, miten pitkät – yksilölliset ja kollektiiviset – jäljet kulttuurisesti ja psyykkisesti tuhoisilla sisällissodilla voi olla. Tavoitteeni ei ole valaista sitä, miksi vuoden 1918 sota syttyi ja sodittiin, vaan lisätä ymmärrystä vuoden 1918 sodan traagisuudesta ja moniselitteisyydestä yksilötasolla, niin sodan häviäjille kuin voittajillekin.

3. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys ja analyysimenetelmä

Tutkimuksen teoreettista viitekehystä esittelevän luvun ensimmäisessä alaluvussa (3.1) muodostan taustoittavan yleiskuvan kokemusten muodostumisen ja kerronnallisen tulkinnan prosesseista. Lisäksi tarkastelen sitä, miten kokemusten kerronnallinen käsittely liittyy yksilön sisäiseen tarinaan omasta elämästä sekä muille kerrottuun elämäntarinaa. Nostan esiin myös sen, kuinka nämä kaksi tarinaa – sisäinen tarina ja elämäntarina – kytkeytyvät yksilön identiteettiin ja itseä koskevien käsitysten artikulointiin. Tämän jälkeen esittelen vielä omaelämäkerrallisen kerronnan ominaispiirteitä, funktioita ja intentioita. Toisessa alaluvussa (3.2) esitän näkemykseni siitä, kuinka kokemuksen kerronnallinen tulkinta pohjautuu osin siihen kulttuuriseen, ideologiseen tietoon, jonka yksilötason kokonaisuuksia voidaan kuvata maailmankuvan ja maailmankatsomuksen käsitteillä. Kolmannessa alaluvussa (3.3) tarkastelen kulttuurisen tiedon tiettyjä kiteytyneitä muotoja ja muodostelmia. Nostan esiin diskurssit, kollektiiviset käsitykset sekä kulttuuriset mallit ja käytännöt.

Viimeisessä alaluvussa (3.4) määrittelen käsitteen *kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen*. Se on kategorinen käsite, joka kuvaa sitä ilmiötä, miten omaelämäkerrallisissa teksteissä viitataan kulttuuriseen tietoon ja kuvataan sosiaalista toimintaympäristöä. Esitän, että kokemusten kuvausten ja tulkintojen, kulttuurisen tiedon hyödyntämisen tapojen ja sosiokulttuuristen olosuhteiden kuvausten väliset yhteydet ovat paikannettavissa erilaisissa omaelämäkerrallisissa teksteissä sellaisiin viittauksiin ja kuvauksiin, jotka kohdistuvat sosiaaliseen toimintaympäristöön ja yhteiskunnallisiin tekijöihin sekä erilaisiin diskursseihin, kollektiivisiin käsityksiin, kulttuuriin malleihin ja kulttuuriisiin

käytäntöihin. Näiden kuvausten ja viittausten analyysi valaisee sitä, miten kertojat eksplisiittisesti tai implisiittisesti esittävät sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden yhteyttä kokemisen tapoihin, tulkintoihin ja omaan toimintaan.

3.1 Kokemus ja kerronta

Ihmiset joka puolella ilmaisevat ja selittävät elämää kertomuksilla, erilaisilla narratiiveilla. Narratiivi on ihmisen tietoisuudelle luonnollinen verbaalinen esitystapa, joka liittyy tarinankerronnan universaaliuteen (White 1987, 26; Abbott 2002, 1; Mink 2001, 214). Narratiiveissa artikuloidaan ja selitetään se, mitä tapahtui (Lemon 2001, 117; Furet 2001, 269). Ne ovat kommunikaatiota: intentionaalis-kommunikatiivisia artefakteja, jotka heijastavat tuottajiensa ja kertojiensa intentioita (Currie 2010, 1). Kognitiivisesta näkökulmasta, kuten Donald E. Polkinghorne kiteyttää, narratiivit ovat nähtävissä diskursiivisina kompositiivina, joissa sidotaan yhteen ihmisten elämiin sisältyviä tapahtumia ja toimintaa temaattisesti yhtenäisiksi ja tavoitesidonnaisiksi prosesseiksi (Polkinghorne 1995, 6). Narratiivit ovat lisäksi merkittäviä minäkuviemme muodostumiselle, hyvin varhaisesta iästä saakka (Jensen 2011, 45), sillä erilaiset narratiiviset prosessit ovat keskeinen sosialisointin ja enkulturaation väline (Miller 1994; Ochs 1997, 203). Daniel. D. Hutto on jopa esittänyt, että ihmisten kyky ja tapa ymmärtää ja tulkita muiden ihmisten toimintaa pohjautuu ensisijaisesti narratiivisiin prosesseihin (Hutto 2008). Tämän ajatuksen lähtökohtana toimii näkemys kokemusten lähtökohtaisesta narratiivisuudesta (ks. esim. Carr 1986). Suhtaudun tähän lähtökohtaan kriittisesti, sillä Hanna Meretojan tapaan katson, että vaikka kertomukset elämästä konstituivat ihmisenä olemista, on yliampuvaa väittää kokemuksellisuuden olevan luonteeltaan vain narratiivista, kertomuksellista (Meretoja 2009, 218–219). Kokemusten ajattelemisen, pukeminen sanoiksi ja työstäminen kertomalla ovat *narratiivisia prosesseja*: elämän ja maailman käsittelyä ajattelun narratiivisessa tilassa (Bruner 1986;

Bruner 1991). Kokemusten käsittelyn primaarisia välineitä ovat siten ontologiset narratiivit: kertomukset, jotka heijastavat kertojansa tapoja ymmärtää ja elää elämää, ja joiden kautta määritetään minuutta (Somers 2001, 362).

Kokemusten merkityksellistämisen ja ilmaisuuden prosessit ovat yksilöllisiä; ihmiset kokevat erilaisia asioita ja suhtautuvat kokemaansa eri tavoin erilaisissa elämäntilanteissa. Tämä perustuu esimerkiksi yksilön spesifiin elämänhistoriaan ja -tilanteeseen, mutta myös ainutkertaiseen persoonallisuuteen ja fyysisiin, ruumiillisiin tekijöihin. Subjektiiivisten tekijöiden ohella myös jaetut, kulttuuriset tekijät vaikuttavat keskeisellä tavalla erilaisiin kokemuksellisiin prosesseihin. Koska tutkin kokemuksen ilmaismista ja tulkittamista erilaisista teksteistä, tutkin myös kulttuuria, erilaisten yksilöiden itseilmaisua erilaisissa kulttuureissa ja erilaisista kulttuurisista asemista käsin. Toisin sanoen subjektiiivisten kokemusten muodostuminen, ilmaisuus, välittäminen ja tulkinta ovat kulttuurisidonnaisia prosesseja. Kokemukset muodostuvatkin sosiaaliseen kontekstiin sidostuneina kulttuurisina merkityksenantoina (Kivimäki 2013, 12). Ympäröivä kulttuuri näyttäytyy yksilölle luonnollisena, sillä yksilön subjektiiivinen suhde ulkoiseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen todellisuuteen jäsenyyty objektiiviseksi, kokemuspohjaiseksi tosiasiaksi (Berger & Luckmann 1991). Kulttuuri on äärimmäisen kompleksi ja dynaaminen ilmiökokonaisuus, joka on toisaalta hyvin arkinen ja tavanomainen, sillä siihen on totuttu yhteiskunnassa ja yksilöiden mielissä (Williams 2011, 54). Kulttuurien ydin voidaan nähdä niissä merkityksissä ja merkityksen verkostoissa, jotka ihminen on punonut ja joita hän jatkuvasti punoo maailmaansa selityksiksi (Geertz 1973, 5). Kulttuurista todellisuutta konstruoidaan sosiaalisesti, ja tämän prosessin rakenneosia ovat nimenomaisesti erilaiset kulttuuriset representaatiot, jotka sekä artikuloivat että määrittävät sitä, miten ihmiset pyrkivät ymmärtämään maailmaa (Robinson 2011, 18).

Katson, että kulttuuri on teoreettinen käsite, joka kuvaa sosiaalisesti, kielellisesti tai muiden identiteettitekijöiden välityksellä sidostuneiden ryhmien sosiaalista ja materiaalista järjestäyty-

mistä, elämäntavan kokonaisuutta ja elämisen tapaa. Lisäksi se kuvaa ryhmille ominaisia semanttisia ja symbolisia käytäntöjä (jaettuja merkityksiä ja niiden muodostamisen, välittämisen, omaksumisen ja käyttämisen tapoja). Näkökulmani kulttuuriin mukailee lähtökohdiltaan kielitieteellisesti suuntautuneen ns. uuden etnografian kulttuurikäsitystä, jossa kulttuuri nähdään yhtäältä Franz Boasin ajatuksia seuraten jaettuna ja periytyvänä tietona, mutta toisaalta, Bronislaw Malinonwskin ajatuksia seuraten, painotetaan myös käyttäytymiseen liittyviä sääntöjä ja normeja jaetun tiedon keskeisenä osa-alueena (Risjord 2006, 410–411). Lähtökohtani on etnografialle tyypillinen: katson, että on olemassa lukuisia erilaisia kulttuureita, joilla on omat spesifit tietojärjestelmänsä (Koskinen 2015, 158). Sidos jaettuun kieleen, kielellisiin merkityksiin, toimintatapoihin, historiakäsityksiin, perinteisiin ja identiteettiin – ”suomalaiseen kulttuuriin” – yhdistää aineistoni kertojia, mutta oletan löytäväni analyysini avulla teksteistä myös viitteitä kulttuurieroista, joilla on merkitystä kokemusten kerronnallisen tulkinnan osalta.

3.1.1 Kerrottu kokemus ja kokemusten tulkinta

Käsittelen tässä tutkimuksessa kokemusta muistin osana, elämänhistoriallisena ja subjektiivisena tietona. Kokemus on eletyn hetken tai tapahtuman tuottama mentaalinen representaatio. Kokemukset pohjautuvat elämyksiin, aistittuihin hetkiin, ja liittyvät läheisesti tunteisiin ja emootioihin (ks. Damasio 1999; Damasio 2003). Emotionaalisiin vastineisiin vaikuttaa myös se, miten uusi kokemus jäsentyy suhteessa kokijan omaelämäkerralliseen muistiin ja sen kannalta keskeisiin kokemuksiin, ja minkälaisia assosiatiivisia muistikuvia se siten nostaa esiin eri konteksteissa (Köresaar 2004, 53). Kokemusten muodostuminen on dynaaminen prosessi, analyyttistä ja assosiatiivista tiedon konfigurointia, jossa uudet kokemukset suhteutuvat ja suhteutetaan jo olemassa oleviin kokemuksiin ja tietoon maailmasta (Barnett 1979, 161–162).

Marianne Liljeströmin tavoin näen kokemuksen käsitteenä, joka jäsentyy tutkimuksen kohteeksi ja kuvaa subjektin historiaa (Liljeström 2004b, 149). Yksilölliset kokemukset muodostuvat kognitiivisissa prosesseissa. Yleisin väline kokemusten kuvaukseksi onkin malli, jossa kokemukset määritellään havainnon, aistimuksen ja muistijälkien yhdistelmäksi (Bruner 1973; Carr 1986). Kokemukseen liittyvien objektien laadulliset piirteet, kuten esimerkiksi maut ja tuoksut, määrittävät sitä miltä kokeminen kokijalleen tuntuu (Revonsuo 1993, 31). Kokemus viittaa siis sekä kognitiiviseen prosessiin että sen tulokseen. Kokemusten elämykselliset piirteet ovat kokemuksen kannalta keskeisiä, ja ne voivat olla sosiaalisesti tai yksityisemmin koettuja tiettyssä hetkessä. Hetket ovat osia tapahtumista. Tapahtumat ovat määriteltävissä toimintojen sarjoiksi, joilla on alku, loppu ja yleensä spesifi nimi, ja joista muodostuu rajautuvia, historiallisia tapahtumasarjoja (Salmi-Niklander 2006, 202). Erilaiset tapahtumat ja niihin liittyvät elämykset koetaan aina spesifissä paikassa ja ajassa. Aika ja paikka ovat kokemusten keskeisiä määrittäjiä. Anni Vilkkö kuvaa tätä ilmiötä osuvasti: ”Ajan vaihtuvat tapahtumat ankkuroituvat paikkoihin ja virtaavat niiden lävitse” (Vilkkö 1998, 27).

Asioiden kokeminen ja erilaiset yksittäiset kokemukset tuottavat ja vahvistavat tietoa.⁴⁴ Kokemuksen määrittämistä vaikeuttaa se, että sen merkitys elämänhistoriallisen tiedon ilmaisijana on kaksitasoinen. Kokemuksella viitataan yhtäältä yksilön menneisyydessä tapahtuneeseen asiaan, joka on nyt osa muistia, mutta toisaalta myös pitkäkestoisempiin ja jatkuviin, identiteettiin liittyviin kokemuksen prosesseihin ja maailmaan tuntemukseen (Klein 2006, 18; Peltonen 2009a, 12–14; Scott 2007). Laajimmillaan kokemus liittyy tunteeseen ja ajatukseen johonkin, esimerkiksi yhteiskuntaluokkaan (ks. Thompson 1980), kuulumisesta. Jotkut yksittäiset kokemukset nousevat puolestaan syystä tai toisesta merkittäviksi ja esiin ”kokemusvirrasta”, elämän jatkuvista ja toistuvista kokemuksista (ks. Dillthey 1976; Dillthey 2002).

44 Myös suomen kielen verbi ”kokea” viittaa tiedon keräämiseen prosessina, sillä kyse on abstraktista merkityksestä, joka pohjautuu sanan merkitykseen pyydyksien ja verkkojen tarkastamisena (Häkkinen 2004, 457).

Muistiin tallentuvat ennen kaikkea sellaiset kokemukset, joiden avulla yksilöt hahmottavat elämänhistoriaansa (Berger & Luckmann 1991, 85). Omakohtaiset kokemukset tallentuvat osaksi omaelämäkerrallista muistia. Se on muistin järjestelmä, joka integroi muita muistin järjestelmiä sekä pohjustaa yksilön minuutta. Omaelämäkerrallinen muisti rakentuu sosiaalisesti: merkitsemme muistin sisältöjä ”omiksemme” suhteessa muihin ja muiden muistoihin. (Brewer 1994, 11–12; Welzer 2008, 290, 292; Eysenck 2009, 113–114; Baddeley 2009, 137.) Omaelämäkerrallisen muistin sisällöt ovat pitkäkestoisia ja kiteytyneitä, mutta näiden sisältöjen, subjektiivisten kokemusten, kerronnalliseen ilmaisuun vaikuttaa keskeisesti se elämänhistoriallinen, spesifiin elämäntilanteeseen ankkuroituva konteksti, josta käsin kerrotaan. Tämä näkyy esimerkiksi tavassa, jolla Matti Lonkainen muistelee nuoruuttaan:

Tämä lapsuus aikani pysyy alati mielessäni. Ei sentähden että se olisi ollut niinkään kurjaa. Mutta sentähden että silloin ois ollut paras oppi aika. Opin halu oli minulla hyvä mutta tilaisuutta oppimiseen puuttui. Lukemaan opin, enkä muista kuka siihen olisi erittäin opettanut. Kirjoittamaan myöskin, joskin Kirjoitus taitoni on jäänyt vajanaiseksi. Wirsii ja lauluja osasin aika paljon, ja Kerjäläis poikana ollessa pitivät ihmiset minusta juuri siitä syystä että lauloin kauneita lauluja, kuin myöskin siitä syystä että olin siivo ja hiljainen sekä nöyrä käytökseltäni. (Matti Lonkainen 1918. TA.)

Lonkainen kirjoittaa lapsuudestaan kesällä 1918, masentuneena vankeudessa. Lapsuus näyttäytyy tästä tilanteesta nostalgisena. Lisäksi Lonkainen korostaa itsekasvatustaan, sillä hän keskittyy kyseisessä pienoisomaelämäkerrassa maailmankatsoimuksensa ja persoonansa muodostumiseen sekä siihen, miten on pyrkinyt halki elämän sivistämään itseään.

Yksittäiset kokemukset erottuvat omaelämäkerrallisista teksteistä muistiin tallentuneiden elämysten kerrottuna tulkintoina (Klein 2006, 19; Hytönen & Koskinen-Koivisto 2009, 144). Tarkastelen tutkimuksessani kokemusta kerronnallisena ja tekstuaa-

lisena representaatioina, eletyn elämän retrospektiivisenä kuvauksena. Tästä näkökulmasta kokemus erottuu tekstistä kuvauksena, joka kohdistuu tiettyssä kontekstissa tapahtuneiden asioiden generoimisiin erilaisiin subjektiivisiin vastineisiin ja reaktioihin. Kerronnasta erottuva kokemus on ”representaation representaatio”, sillä muistiin tallentunut kokemus on representaatio kokemuksen hetkestä ja kokemuksen sisällöistä, kun taas kerrottu kokemus on tämän representaation kommunikatiivinen, ekspressiivinen ja refleksiivinen (re)representaatio. Tosin sanoen kirjallinen kokemuksellisuus on aina tuotettua – ja siten konteksti- ja tavoitesidonnaista – ja projisoitua kokemuksellisuutta (Mäkelä 2009, 134). Kerronnasta erottuvat subjektiiviset kokemukset jäsentyvät muistoina, ilmenevät muisteluna ja sitovat yhteen eletyn ja kuvatun elämän (Tuomaala 2004, 35; Tuomaala 2006, 273). Kerrottujen kokemusten yhteys ”todellisiin” kokemuksiin korostuu myös siinä, miten elämästään kertovat kertojat pyrkivät eri keinoin toistuvasti vakuuttamaan lukijoitaan kokemustensa ja niiden fyysisten ja emotionaalisten piirteiden todellisuudesta (L. Stark 2006b, 53). Kerrottu kokemus on kokemus, joka on jäänyt vahvasti mieleen, ja jonka kuvauksen keskiössä on henkilökohtaisuus, elämyksellisyys ja tunnepitoisuus (Laurén 2010, 440). Kehollisten kokemusten kuvaus vahvistaa puolestaan henkilökohtaisten kertomusten kertovaa minää kertomuksen subjektina (Marander-Eklund 2006, 154). Esimerkiksi lapsuuden mieleenpainuvat kokemukset voivat olla keholla ja sen pinnalla koettuja kokemuksia, joiden muistelu vuosikymmenienkin jälkeen pohjaa kehon muistiin, muistikuviin siitä miltä kokemus kehossa tuntui (Reha 2013, 117). Erityisesti sodassa toimimisen ja olemisen traumaattiset ja emotionaalisesti raskaat kokemukset ovat korostetun fyysisiä (Winter 2006, 55–60).

Sodan kontekstissa voimakkaan ruumiilliset kokemukset ja niiden jättämät muistot liittyvät usein äärimmäisiin olosuhteisiin ja selviytymiseen. Esimerkiksi U.J. kuvaa vankileiriaikaa ja vapautumista paljolti ruumiillisten muistojen muodossa. Kun hän palaa vankileiriltä kotiin, hänen siskonsa estävät häntä syömästä suuria määriä. Siskojen ollessa poissa hän kuitenkin syö

vatsansa täyteen ruispuuroa. Ilo vaihtuu pian tuskaan: ”Mutta seuraukset olivat kamalat sillä sain ankaria vatsanpoltteita. Täytyi pyöriä tuskissani tynnyrinä pihanurmikolla useita tunteja, kaa-suja purkautui suolistostani hirvein paukauksin ja luulin kuo-levani siihen paikkaan.” Kokemus on tuskallinen ja jäänyt sen vuoksi vahvasti mieleen. Se saa U.J.:n myös ymmärtämään sisko-jensa kaukonäköisyyden: ”Ymmärsin nyt hyvästi, mikä onni oli, kun siskoni sattuiivat tulemaan kotona käymään samana päivänä, jolloin minäkin saavuin. Ilman heidän varovaisuuttaan olisin tietysti syönyt jo heti tultuani niin vahvasti, jotta olisin kuollut.” (Holma/U.J.–. TA.)

3.1.2 Elämäntarina ja sisäinen tarina

Omaelämäkerrallinen, henkilökohtaisiin kokemuksiin kohdis-tuva kerronta voidaan ymmärtää konstruktivisena toimintana, osana minuuden rakentamisen ja identiteetin artikuloinnin pro-sesseja (ks. esim. Eakin 1992; Eakin 2008; Saresma 2007). Minuus välittyy eksplisiittisimmin elämänhistoriaa kuvaavista keskeista-rinoista ja niiden koherentista kokonaisuutuksesta, yksilön elä-mäntarinasta. Elämäntarinan muodostavat kaikki sellaiset kerto-mukset, joissa kertoja kuvaa omaa elämäänsä, osoittaen ja tuoden esiin sen tiettyjä erityispiirteitä. Sen osaksi lukeutuvat kertomuk-set ovat lisäksi kerrottavissa pitkälläkin aikavälillä. Koherenssi ja kausaliteetti ovat elämäntarinalle keskeisiä ominaisuuksia, joita mitataan kertomalla elämäntarinaa muille. (Carr 1986, 95–96; Linde 1987, 344–355; ks. myös Linde 1993.) Elämäntarinassa ei ole kyse vain siitä, mitä itsestä ajatellaan, sillä merkitystä on myös sillä, minkälaisena toivotaan muiden itseä pitävän (Bruner 2013, 211). Elämäntarinan muodostavat kertomukset sellaisista elämän merkittävistä jaksoista, jotka ovat kerrontahetkellä kertojalleen erityisen keskeisiä (Siemer 2002, 188). Se rinnastuu käsitteenä elämäkertomukseen ja identiteettikertomukseen, jotka kuvaavat jatkuvia, itseen kohdistuvia kertomusprosesseja (ks. Hyry 1995; Aro 1996; Ukkonen 2000).

Elämäntarinan muodostavat kertomukset välittävät käsityksiä itsestä ja minä-kuvasta. Tämän vuoksi monet tutkijat katsovat, että yksilön identiteetti rakentuu itseen kohdistuvissa kertomuksissa (esim. Carr 1986; McAdams 1988; Eakin 1992; Eakin 2008). Samaa asiaa voi katsoa myös hieman eri kannalta kiinnittämällä huomiota siihen, miten yksilöt konstruoivat pikemminkin itselleen erilaisia narratiivisia minä-käsityksiä, joiden puitteissa sekä koetaan elämää että jäsennetään sitä (Schechtman 2007, 162). Käsitykset itsestä ja elämästä jäsenytyvät tiedostaen konstruoidun, käänteentekeviin tapahtumiin kohdistuvan elämäntarinan ohella myös erilaisissa arkisissa, miltei huomaamattomasti kerrotuissa ”pienissä kertomuksissa” elämästä (ks. Bamberg 2004; Stockburger 2008; Salmi-Niklander 2009). Elämäntarinat, kuten myös omaelämäkerrat, ovat nousseet merkittäviksi nimenomaisesti yksilökeskeisimmissä kulttuureissa, joissa korostetaan myös kokemusten yksilöllisyyttä (Roos 1987, 22; Leichtman, Wang & Pillemer 2003, 91). Onkin syytä muistaa, että on myös ihmisiä, jotka eivät muodosta itselleen eksplisiittisiä elämäntarinoita tai koe tähän tarvetta, esimerkiksi silloin kun elinyhteisön muut jäsenet jo tuntevat tietyn yksilön elämän kulun tarkkaan (Aro 1996, 51).

Klassinen omaelämäkerta on teksti, jossa kerrotaan eletyn elämän kaari sen alusta nykyhetkeen. Omaelämäkerrat kuvastavat yksilön elämäntarinaa ennen kaikkea siltä osin, miten huomio kiinnittyy elämän avainkokemuksiin ja -tapahtumiin. Nämä ovat kokemuksia ja tapahtumia, joilla on ollut merkittävä vaikutus sekä kertojan persoonan kehitykseen että elämän kulkuun. Ne ovat myös omaelämäkertojen pohjalla vaikuttavien, jo muodostettujen ja eri muodoissa kerrottujen elämäntarinoiden keskeiselementtejä. Elämäntarinat voivat kuitenkin sisältää myös sellaista elämänhistoriallisesti tärkeää tietoa, joka ei liity suoraan omaan kokemusmaailmaan ja pohjautu omaelämäkerralliseen muistiin. Tämä ilmenee Matti Lonkaisen omaelämäkerran aloituksesta: ”Olen syntynyt vuoden 1874 Huhtikuun 14 päivänä, Tohmajärven pitäjään Kakunvaaran kylässä, Muhola nimisellä perintötilalla, jossa Isäni Pekka Lonkainen Perintö osansa omis-

tajana ja viljelijänä. Warhaisimmista lapsuuteni ajasta ei ole muistissani säilynyt mitään.” (Matti Lonkainen 1918. TA). Lonkaisen omakohtaiset muistot alkavat vasta isän kuoleman jälkeen, kun hän joutuu kerjuulle, mutta hän kertoo myös lyhyesti syntymästään ja varhaislapsuudestaan. Vaikka elämäntarina pysyy sisällöllisesti samanlaisena, voidaan sen sisältämiä kertomuksia kertoa eri syistä ja erilaisin tavoittein. Elämäntarinan esittämisen sävy ja sen sisällölliset painotukset määrittyvät kerronnan kontekstien mukaan. Esimerkiksi Lonkainen on kirjoittanut elämäntarinansa omaelämäkerraksi ahdistuksen vallassa. Tämän vuoksi tekstiin sisältyy melankolinen pohjavire, vaikka Lonkainen keskittyykin elämän merkittäviin tapahtumiin ja myös sen mieluisiin jaksoihin. Sävy kiteytyy kansilehden värssymuotoiseen mottoon: ”Elämä katoa kuin unelma vain, Vuodet ne vierivät pois, aika se virtana pois kiihuhtaa. Ikään kuin varjo vain ois.” (Matti Lonkainen 1918. TA).

Omaan elämään kohdistuvat kertomukset ja yksilön elämäntarina välittyvät ulkoisesti, mutta muodostuvat sisäisesti, mentaalisesti. Vilma Hänninen on tarkastellut tätä sisäisen tarinallistamisen ilmiötä (2000). Hänninen kutsuu kokemusten ja elämänhistorian mentaalista jäsennystä käsitteellä *sisäinen tarina* ja tavoittaa myös teoreettisesti tätä monimutkaista ilmiötä. Hänninen määrittelee sisäisen tarinan mielen sisäiseksi prosessiksi, jossa yksilö tulkitsee elämäänsä tarinallisten merkitysten kautta. Tämä tapahtuu niiden kulttuuristen kertomusten tarjoamien tarinamallien avulla, jotka kuuluvat yksilön omaamaan ”sosiaaliseen tarinavarantoon” (Hänninen 2000, 20–21). Hänninen nojautuu psykologi Lev Vygotskyn (esim. 1962; 1978) klassikkotutkimuksiin, joissa käsitellään lasten oppimista ja ajattelua mielen sisäisenä, myös elämyksiin ja emootioihin liittyvänä sisäisenä puheena. Sisäinen tarina on Hännisen nimitys sille yksilötason prosessille, jonka avulla yksilöt jäsentävät ja seulovat kokemuksiinsa sekä ilmaisevat arvojaan. Se muovaa yksilön tunteita, mutta toisaalta tunteet suuntaavat sitä. Itseen kohdistuvat, kerrotut ja kommunikoidut tarinat heijastavat yksilön sisäistä tarinaa, mutta eivät vastaa sitä suoraan. Lisäksi yksittäiset kertomukset ja nii-

usein osittain päällekkäisiä. Esimerkiksi aineistoni muistelmatextit edustavat myös muistelukerrontaa, sisällöllisesti ja muodollisesti joustavaa, muistinvaraista kirjallista kerrontaa (Savolainen 2015, 37) sekä kokemuksekerrontaa, henkilökohtaisista kokemuksista kertomista (ks. esim. Virtanen 1982; Stahl 1989). Kaikki tekstit sisältävät omaan elämään kohdistuvia, paikoin toisiinsa limittyviä henkilökohtaisia kertomuksia (ks. May 2001, 73). Tapani käyttää käsitettä ”omaelämäkerrallinen kerronta” rinnastuu englanninkieliseen käsitteeseen ”life writing”, joka on omaelämäkerrallisen kirjoittamisen eri lajeja kokoava yleiskäsite. Se on käsite, jonka alaisuuteen mahtuu laaja kirjo erilaisia kirjoittamisen ja subjektin esittämisen lajeja; myös sellaisia, joiden esitystapa on epälineaarinen, ja jotka keskittyvät menneisyyden ohella nykyhetkeen ja subjektin identiteettiin.⁴⁶ (Jolly 2001.)

Tiedostan, että omaelämäkerrallinen teksti ja kerronta ovat hyvin yleistäviä nimityksiä ja viittaavat omaelämäkertoihin, joita aineistooni lukeutuu vain yksi. Pysin valinnoillani korostamaan omasta elämästä kertomisen prosessimaista luonnetta. Nimitykset perustuvat siihen, että kaikki aineistoni kertojat kuvaavat teksteissään eletyn elämän henkilökohtaisia kokemuksia, ajatuksia ja tunteita sekä antavat niille merkityksiä, jotka palautuvat subjektiiviseen elämänhistoriaan. Toisin sanoen kertojat jäsentävät kerronnallaan omaelämäkerrallisen muistin sisällöistä kuvauksia ja kertomuksia. Nämä kuvaukset ja kertomukset esittävät elämää ja ilmentävät sille annettuja merkityksiä, toisin sanoen ne kuvastavat subjektiivista elämänhistoriaa siten kuin se ymmärretään ja halutaan esittää kerrontahetkellä. Elämästä kirjoittamisen tapa vaihtelee elämään jatkumona kohdistuvasta, prosessimaisesta kirjoittamisesta elämän tiettyjen ajanjaksojen kuvaukseen rajatulla hetkellä. Aihepiiri pysyy kuitenkin samana kirjoitustavan ja aikakehyksen eroista huolimatta: kerronnan kohteena on eletty, koettu ja ymmärretty elämä, joka välittyy oman elämänhistorian tiettyjen vaiheiden ja fragmenttien retrospektiivisenä kuvauk-

46 Ks. myös Tieteen termipankki:

http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:life_writing.

sena. Esitystapa ja kerronnan päämäärät vaihtelevat, mutta kaikissa aineistoni teksteissä käydään läpi, ”kerrataan”, omaa elämää.

Omaelämäkerta on itse kirjoitettu, ei-fiktiivinen teksti, joka kertoo kirjoittajansa elämästä (Gunzenhauser 2001, 75). Omaelämäkerrat etenevät yleensä kronologisesti, ja niihin liittyy tietty realistisuuden vaatimus. Ne ovat nähtävissä omana kirjallisuuden lajinaan, jossa yksilöt kuvaavat omakohtaisia ja erityisen merkittäviä kokemuksiaan. (Roos 1987, 22–23; E. Stark 2011, 33, 35, 41.) Omaelämäkerta on elämäntapahtumien yksilö-, tilanne- ja kulttuurisidonnainen konstruktio, joissa kulttuurinen ja yksilöllinen yhdistyvät (Vilkko 1997, 92; Hatakka 2004, 173), ja jossa kokemuksille etsitään ja aktiivisesti annetaan merkitystä elämänhistoriallisessa yhteydessä, elämän kokonaisuuteen sopivasti (Virtanen 1982, 177; Saresma 2007, 90; Gusdorf 2007, 85; Weintraub 2007, 242). Suomessa omaelämäkerrat yleistyivät 1800-luvulla. Ajan omaelämäkertojen tyypillisiä piirteitä olivat esimerkiksi runomuoto ja keskittyminen hengelliseen elämään. Omasta elämästä kertominen kytkeytyi tuolloin myös vahvasti kansanvaalistukseen ja kansankunnan rakentamiseen kulttuurisena hankkeena. Omaelämäkertoja kirjoitettiin myös julkaistaviksi ja niitä lähetettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. (Kuismin 2013, 76–93.) Philippe Lejeune on määritellyt omaelämäkerrat retrospektiivisiksi ja kaunokirjallisiksi narratiiveiksi, jotka koskevat yksilön omaa elämää ja keskittyvät yksilölliseen elämään, ennen kaikkea persoonallisuuden (muodostumisen) kertomukseen (Lejeune 2007a, 298).

Päiväkirjaa kirjoitetaan usein yhtäältä pitkällä aikavälillä, toisaalta miltei päivittäin. Päiväkirja koostuu usein katkelmista ja merkinnöistä, joita kirjoittaessaan yksilöt hahmottavat elämää keskeneräisenä prosessina ennemmin kuin valmiina tarinana (Sääskilahti 2011, 58, 191). Päiväkirja sisältää tyypillisesti kirjoittajan tunteiden kuvailua, sillä sen reflektiivinen funktio mahdollistaa tunteiden käsittelyn ja hallinnan, mutta myös arjesta irrottautumisen, jopa fantasioinnin (Funkestein 2005, 38; Wiener & Rosenwald 2007, 72, 76). Päiväkirjan esiasteena toimivat almanakat, joihin tehtiin päivittäisiä merkintöjä, sillä myös päi-

väkirjojen lähtöasetelmat liittyvät kiinteästi elettyyn päivään ja sen tapahtumiin, tunteisiin ja ajatuksiin (Kuismin 2013, 63, 67). Kyse on intertekstuaalisesta kirjoittamisesta, sillä päiväkirjoissa lainataan ja kierrätetään erilaisia kulttuurisia puhetapoja (Jokinen 2004, 132). Esimerkiksi Paula Intosen merkinnät ovat lyhyitä ja lisäksi niissä kuvataan usein tunteita ja tunnelmia lainauksilla erilaisista lauluista ja runoista, kuten tässä lainauksella piirileikkilaulusta: ”26.4 Oli erittäin seikkaperäinen päivä. Olimme palvelijain kokouksessa kehityksessä. Toiset olivat ulkona sussujensa kanssa. ’Eipä tiedä kedon kukka, koska hänet tallataan, eipä tiedä neito nuori koska hänet narrataan’” (Paula Intonen 1917. TA).

Päiväkirja heijastaa persoonan ja elämän muutoksia tavalla, jossa korostuvat hetkeen sidoksissa olevat tulkinnat (Weintraub 2007, 243). Päiväkirjan sisällöt ovat pääsääntöisesti intiimejä ja salaisia. Kirjoittajat kirjoittavat itseään varten, esimerkiksi oman tilan saavuttamiseksi, yksilöllisyytensä esiin tuomiseksi, terapeutisista syistä tai ajan kuluksi. Toisaalta päiväkirjakertoja saattaa myös mieltää kirjoittamalleen todellisia tai kuvitteellisia lukijoita. Lisäksi päiväkirjalle on tyypillistä kommunikoiva ote ja puhutteleisuus: kerronnallinen, usein henkilökohtainen dialogi päiväkirjan, kuvitellun lukijan tai tulevan minän kanssa. (Vatka 2005, 98–104, 158–163, 195.) Päiväkirjakertotat noudattavat päiväkirjakirjoittamisen konventioita, kirjoittamisen tyypillisiä tapoja ja perinnettä, mutta samalla kyse on yksityisestä kirjoittamisen muodosta (Makkonen 1993, 364). Eeva Jokinen on pohtinut, miksi päiväkirja on muodostunut naisille tyypilliseksi kirjoittamisen muodoksi. Jokinen nostaa esiin, että yleensä lyhyehköit päiväkirjamerkinnät voidaan kirjoittaa nopeasti ja silloin kuin itselle sopii, toisin sanoen joustavasti. Näin päiväkirjat ovat tapavaraa aikaa itselle ja omille ajatuksille. Naisilla, etenkin äideillä, ei ole yleensä paljon aikaa käytettävissä itseen keskittymiseen. (Jokinen 1997, 146–147.)

Päiväkirja on tunteiden artikuloinnin ja käsittelyn väline. Tämän vuoksi niiden kirjoittaminen on myös terapeutista ”ajatusten levittämistä paperille”. (Ahola 1993a, 97.) Päiväkirjan kirjoittaminen tapahtuu tilassa, jossa voidaan arvioida itseä ja

paljastaa itsestä asioita, joita muuten ei voida paljastaa (Jokinen 2004, 119). Päiväkirjaan kirjoittaminen tapahtuu hetkessä, ja kirjoitushetken olosuhteet määrittävät, miten ja mistä kirjoitetaan. Esimerkiksi Elna Holm ei tahdo kirjoittaa sotaan liittyvistä huhuista tilanteessa, jossa odottaa punakaartin saapumista: ”Voisinhan kirjoittaa jotain muutakin mitä sattuu kuulemaan, mutta en tahdo, sillä voipihan joku tämän lukea ja se ei olisi hyvä.” (Elna Holm 1918. KA). Holm kirjoittaa jännittyneessä tilassa, sillä hän tietää punaisten olevan lähellä ja tulossa, mutta heidän sijastaan näkeekin valkoisten kulkevan ohi. Tekstinäytteestä ilmenee myös hyvin se, miten päiväkirjakertojat usein tiedostavat, että heidän tekstejään tullaan mitä luultavimmin lukemaan, lähiaikoina tai kauempana tulevaisuudessa, vaikka he kirjoittaisivatkin vain itselleen.

Muistelma on henkilökohtainen historiakertomus, jossa pyrkimyksenä on artikuloida ”minuuden historiallisuus” (Hart 2007, 139); toisin sanoen se on teksti, jossa pyritään artikuloimaan ja välittämään tietoa itsestä historiallisena subjektina ja toimijana. Muistelmatekstit kohdistuvat useimmiten merkittäviksi ja poikkeukselliseksi miellettyihin tapahtumiin ja ajanjaksoihin, kuten sota-aikaan (Virtanen 1982, 175). Toisin sanoen muistelmassa kuvataan tyypillisesti yksilön erityisiä ja merkittäviä kokemuksia sellaisessa ajanjaksossa, joka on nähtävissä sekä yksilöllisesti että kansallisesti merkittävänä. (Clough 1998, 7.) Tämän takia historialliset muistelmat ovat kytköksissä historiantutkimukseen, välittävät historiakäsityksiä sekä ovat konstruktivisessa suhteessa historiallisiin tulkintoihin (Peltonen 1996; Clough 1998; Heimo 2010). Muistelman rajat joustavat, ja esimerkiksi arkikielessä muistelma mielletään tyypillisesti ”tavallisen” kansalaisen kansanomaiseksi tuotannoksi, erotuksena merkkihenkilöiden elämäkertoihin (Peltonen 1996, 45; Latvala 2005, 73). Erilaisissa muistelmateksteissä kuvataan kuitenkin myös tavallisten ihmisten elämää historiallisesti merkittävänä ja tärkeänä, vaikka sävy voi olla vaatimaton, jopa nöyrä. Esimerkiksi agitaattori Pousin tavassa kertoa muistelmiensa alussa siitä, mistä hän aikoo kertoa, kuvastuu vaatimattomuus: ”Tämä on vain kertomus siitä, mitä

omalta kohdaltani ja läheisten tovereitteni kokemuksista tiedän.” (Iivar Pousi 1929. TA).

Keskeisin ero aineistoni sisältämien tekstityyppien välillä on päiväkirjojen lähtökohtainen yksityisyys verrattuna laajemmalle lukijakunnalle suunnattujen omaelämäkertojen ja muistelmien lähtökohtaiseen julkisuuteen. Toinen ero liittyy aikaan: päiväkirjat koostuvat päivätyistä merkinnöistä, kun taas retrospektiivisemmissä teksteissä voidaan hyödyntää kerrottua aikaa monipuolisemmin (ks. Sääskilahti 2011, 56). Omaelämäkerrallinen kerronta ankkuroituu kokija-kertojansa elämänhistoriaan ja saa vaikutteita myös kirjallisuudesta. Erilaiset omaelämäkerralliset tekstit saattavat esimerkiksi mukailla omaelämäkertakirjallisuudelle (julkaistut omaelämäkerrat ja fiktiiviset, kaunokirjalliset omaelämäkerrat) tyypillisiä geneerisiä konventioita. Tällaiset konventiot vaikuttavat siihen, miten omaa elämää kuvaavat kertojat asemoivat itsensä suhteessa kerronnan sisältöihin teksteissään; he saattavat esimerkiksi kertoa kasvustaan ja kehityksestään ihmisenä kasvukertomuksen tavoin, kuvata nyky-yhteiskunnan ja ihmisyiden absurdiutta tarkkailija-asemasta käsin tai esittää itsensä anteeksiantavina yhteiskunnallisten vääryyksien uhreina. (Bruner 2007, 167.) Omaelämäkerralliset tekstit kuvaavat sisäistä ja ulkoista todellisuutta ja totuutta, mutta hyvin joustavasti ja neuvottelevasti (Saresma 2007, 103). Kerronnan toteuttamiseen liittyvät näkemykset, tavoitteet ja mielikuvat ovatkin merkityksellisempiä omaelämäkerrallisille teksteille kuin se, mitä todella tapahtui (Mansell 2007, 174–175). Toisin sanoen omaelämäkerralliset tekstit eivät ole ”tosia” tai ”oikeassa”, vaan subjektiivisia ja tulkittavia jäsennyksiä kertojien muistien maailmoista. Niiden ”oikeellisuus” liittyy tekstin tuottamisen ja tulkinnan konventioihin ja intentioihin, ei tekstuaaliseen sisältöön (Bruner 2007, 166–167).

3.1.4 Omaelämäkerrallisen kerronnan funktioita

”Elämänvaiheiden ja kokemusten muistelussa on kysymys sekä menneisyyden mieleen palauttamisesta että tulkinnasta, ja samalla sen uudelleen jäsentämisestä, tietyssä mielessä muuttamisestakin.” (Ukkonen 2000, 11). Taina Ukkosen ajatus kiteyttää myös omaelämäkerrallisen, henkilökohtaisesta perspektiivistä subjektiivista elämänhistoriaa ja kokemuksia kuvaavan kirjallisen kerronnan luonnetta. Omaelämäkerrallisen kerronnan avulla on mahdollista niin rekonstruoida kuin osin konstruoidakin omaelämäkerrallisen subjektin, kerrotun minän, elämänhistoriaa. Omaelämäkerrallinen kerronta pohjautuu muisteluun prosessina. Muistelemalla on mahdollista pohtia elämänkulkua, jakaa omia kokemuksia ja suhteuttaa niitä muiden kokemuksiin. Asioiden mieleen palauttamisen ohella muistelu on myös prosessi, jossa menneisyyteen liittyviä asioita arvioidaan ja tulkitaan nykyhetken näkökulmista käsin (Ukkonen 2000, 11, 40). Tietyn menneisyyden tapahtuman tai ajanjakson muistelu on sidoksissa kertojan koko elämänhistoriaan ja tuottaa kertomuksia, jotka ovat nykyhetken kytkeytyviä konstruktioita (Pöysä 1997, 51; Straub 2008).

Kun yksilö pohtii elämäänsä ja välittää siitä tietoa muille, keskeistä on oman elämän arviointi. William Labov, yksi tunnetuimmista kerronnan funktioiden ja rakenteiden teoreetikoista, näkee kerronnan selostavan, deskriptiivisen funktion ohella sen keskeisenä funktiona ja välttämättömänä komponenttina siihen sisältyvän arvioinnin, joka tapahtuu erilaisin keinoin. Arviointi, joka useimmiten kohdistuu muiden ihmisten toimintaan, heijastaa myös kerronnan pyrkimyksiä ja intentioita. Lisäksi se osoittaa kertojan asennoitumista kerrottuihin sisältöihin ja tuo esiin kertojan tunteita. (Labov 1972, 366–370; ks. myös Siikala 1984, 34, Siikala 1990, 33.) Kerrontaan sisältyvät arvoinnit ja tulkinat tuovat esiin kertojan intressejä, joita määrittävät maailmankuva, arvot, asenteet ja uskomukset (Siikala 1990, 111). Yksi tapa lähestyä kerrontaan sisältyviä arviointeja on erottelu tarinaan ja kehykseen: tarina on kertomukseen sisältyvä, toisiinsa kytkey-

tyvien tapahtumien kuvaus, sen kehys puolestaan sisältää tähän tarinaan liittyviä arvioivia ja emotionaalisia vastineita (Currie 2007, 19).

Aineistoni teksteihin sisältyvät arvioinnit esitetään erilaisin tavoin ja kerronnallisin keinoin. Arviointeja on runsaasti. Osa niistä on jopa syytöksiä, osa hienovaraisemmin ilmaistuja arviointeja. Jälkimmäisessä tapauksessa ne välittyvät kerronnan sävystä ja siitä, miksi jostain tietystä tapahtumasta tai toiminnasta on ylipäättään päätetty kertoa. Esimerkiksi U.J:n tapa kuvata kokemuksta Pieksämäen rautatieaseman ravintolassa pian vankileiriltä vapautumisen jälkeen on sävyiltään arvioiva, vaikka kertoja ei esitäkään suoria arviointeja muiden ihmisten toiminnasta kerrontahetkestä käsin:

Hän [tarjoilija] kysyi, haluaisinko syödä. Ilmoitin olevani rahan. Sanoin myöskin jo eilen ja tänään syöneeni jonkunverran ja vieläkin on makkaraa jäljellä. Tarjoilija toi kuitenkin minulle keittoa, leipää, voita ja maitoa ja kehoitti syömään. Kyllähän minulle ruoka kelpasi ja maistui, arvaahan sen. Syötyäni tuodut ruuat näin taaskin neitosen yhä viittavan minulle. Menin taaskin lähellä häntä. Hän kysyi, olenko äskettäin juonut kahvia ja haluan kupillisen. Kiittelin hetyneenä hänen vieraanvaraisuuttaan ja sanoin saaneeni häneltä hyvyttä jo riittävästi. Hän antoi kuitenkin minulle kupin kahvia ja palan sokeria. Samalla tulo pöydän ääreen sotilaspukuinen henkilö, merkit näyttivät päällystön arvon. Hän pyysi kahvia. Tarjoilija antoi, mutta ei sokeria. Sotilas kysyi, missä on sokeri. Tarjoilija sanoi sotaväkeen kuuluvien saavan sokeriannoksensa kuukauksittain, eivätkä ole oikeutetut saamaan ravintolassa. Sotilas osoitti närkästyneenä minua ja sanoi: - Onko noille lupa antaa sokeria ja mistä syystä? Neitonen sanoi reippaasti, että kadehtitteko noita onnettomia jonkun sokeripalan tähden: Hehän eivät ole nähneetkään sokeria palaakaan moneen kuukauteen, eikä muitakaan tarpeellisia ravintoaineita. Näkeehän sen jo heidän olennostakin! -. (Holma/U.J.-. TA.)

Tekstinäyte tuo esiin U.J:n tunteita kokemuksen hetkellä. Siihen ei kuitenkaan sisälly eksplisiittistä arviointia kerrontahet-

kestä käsin, vaan arviointien tekeminen kuvattujen ihmisten toiminnasta ja asenteista ikään kuin jätetään lukijalle. Sävyn ohella arviointeja voidaan merkitä hienovaraisilla kerronnallisilla ja tekstuaalisilla keinoilla. Lainausmerkit osoittavat puolestaan tässä kuvauksessa U.J:n arvioinnin ja myös sarkasmin: ”Vartijat keskustelivat minun selkäni takana. He olivat nuoria ”sankareita”, jotka jo olivat olleet ampumassa tuomittuja yöllä. Niistä he puhuivat ja kertoivat toisilleen huomioitaan ja kokemuksiaan.” (Holma/U.J.-. TA).

Omaelämäkerralliseen kerrontaan liittyy myös affektiivinen, tunteisiin vetoava funktio. Emotionaalisuus onkin keskeinen omaelämäkertoihin liittyvä konventio. (Vilkko 1997, 182–183.) Kertomusten tuottamiseen ja esittämiseen, eletyn todellisuuden ”narrativisointiin”, liittyy siis tunnepitoisia, moraalisia ja arvopohjaisia ulottuvuuksia. Myös aineistoni kertojat tuovat toistuvasti esiin käsityksiään siitä, kuinka sisällissodassa tulisi toimia. Nämä kuvaukset ilmentävät heidän arvojaan ja moraalisia käsityksiään. Esimerkiksi Nikolai Latva-Pukkila tuo esiin sen, että ei hyväksy taisteluiden ulkopuolisia väkivaltatekoja. Tämä näkyy esimerkiksi seuraavassa tekstinäytteessä: ”[--] ja tapasimmekin siellä kuormaston jossa oli tavaraa vaikka mistä sortista ja aseetomia punikkia ja haavoittuneita punaisia jotka useat pyysivät lopettamaan heidän päivänsä, mutta sitä me emme kuitenkaan tehneet, sillä heitä sieltä korjattiin toista tietä pois sitä mukaa kuin ehdittiin.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA). Tekstinäyte tuo esiin kertojan moraalikäsityksen: hän katsoo, että karsivia punaisia ei saa tappaa taistelujen ulkopuolella, vaikka he itse sitä toivovatkin, ja uskoo joukkojen jäljessä tulevien valkoisten lääkintämiesten apuun.

Omaelämäkerrallinen kerronta heijastaa kertojien subjektiivisia käsityksiä ja siten myös, E. P. Thompsonia (1978) mukailen sitä, miten yksilöt käsittelevät kokemuksiaan ja kokemusmaailmaansa subjektiivisesti kognitiivisten prosessien kautta, mutta myös kulttuurisen taustan ja sitä määrittävien tekijöiden ohjaamina. Keskeistä on tällöin ”yksilön kokemus” (*human experience*): subjektiivinen, eksistentiaalinen kokemus, joka mää-

rittää tapoja katsoa maailmaa. (Thompson 1978, 356; ks. myös Thompson 1980.) Toisin sanoen: vaikka maailmassa olemisen ja sen katsomisen tavat sisältävätkin yksilöllisiä, henkilökohtaisiin kokemuksiin kytkeytyviä piirteitä, tämä ”yksilöllisyys” rakentuu suhteessa yksilön sosiaalisiin ja kulttuurisiin asemiin sekä identiteettitekijöihin (ks. Tonkin 1993, 102).

Nimenomaisesti erilaisten omaan elämään ja kokemuksiin kohdistuvien, laajojen omaelämäkerrallisten narratiivien avulla yksilöt pystyvät erottamaan ja erittelemään persooniensa ja elämänkulkujensa erityisyyttä suhteessa heidän kulttuurisiin ja sosiaalisiin taustoihinsa sekä asemiinsa. Samalla omaelämäkerrallisen kerronnan avulla on myös mahdollista, esimerkiksi kokemusten tulkinnan tapauksessa, paikantaa ja analyttisesti tarkastella erilaisia yhteyksiä näihin samaisiin taustoihin ja asemiin. Lisäksi omaelämäkerrallinen kerronta mahdollistaa oman elämänhistorian vertaamisen kollektiivisiin, historiallisiin kokemuksiin ja käsityksiin. Omaelämäkerralliset tekstit pohjautuvat elettyihin kokemuksiin, mutta ovat näiden tulkintoja ja ilmentävät pyrkimystä esittää ne koherentissa muodossa (May 2001, 81). Narratiivinen koherenssi rakentuu monista tekijöistä. Se liittyy läheisesti kokemusten esittämisen tapaan ja kokemusten toisiinsa kytkevien tapoihin. Esimerkiksi kokemusten yhtenevien sisällöllisten, kontekstuaalisten ja tulkinnallisten piirteiden esiin nostaminen ja korostaminen luovat kokemusten välille implisiittisiä sidoksia. Kertojat saattavat myös eksplisiittisesti tuoda esiin näitä sidoksia. Sidokset taustoittavat omaelämäkerrallisista tekstikokonaisuuksista välittyviä kokemisen tapoja sekä osoittavat kokemusten yhteneviä piirteitä. (McKeough 2013a; McKeough 2013b.)

3.1.5 Omaelämäkerrallisen kerronnan intentioista

Kaikenlainen kerronta ohjautuu ja määrittyy kerronnan intentioiden mukaan. Nämä intentiot määrittävät kerronnan rakenteellisia valintoja sekä ohjaavat sisältöjen ja esitystavan valintaa (ks. Siikala 1984, 82; Latvala 2005, 79). Kerronnan intentiot kytkeyty-

vät lähtemättömästi kertojien elämänhistorioihin (Latvala 2005, 80). Viittaan kerronnan intentioilla tutkimuksessani niihin seikoihin ja tavoitteisiin, jotka ovat ohjanneet kertojia kertomaan. Intentiot määrittävät kerronnan muotoa ja sisältöjä keskeisellä tavalla. Toisin sanoen tarkoitan kerronnan intentioilla sen päämääriä, mutta viittaan samalla myös laajemmin kerronnan syihin, sillä kerronnan syyt ja päämäärät punoutuvat yhteen lähtemättömästi. Tarkoitan tutkimuksessa kerronnan intentioilla nimenomaisesti omaelämäkerrallisen kerronnan intentioita. Mukailen Päivi Kososen (2008) määritelmää omaelämäkerrallisesta intentiosta käsitteenä, joka viittaa ”kerronnan alkuritualeihin”, kerronnan tyypillisiin päämääriin ja motiiveihin (Kosonen 2000, 18). Kerronnan intentiot kytkeytyvät myös kerrontaprosessiin ja sen avulla tuotettaviin minä-kuviin (ks. Pöysä 2006, 230). Lisäksi ne ovat kytköksissä kerronnan erilaisiin muotoihin, eri tekstityyppeihin, ja siihen, mitä niiden avulla pyritään ja voidaan saavuttaa niin sosiaalisesti, kommunikatiivisesti kuin psykologisesti.

Kaikenlaisen kerronnan intentiot ovat lähtemättömästi kytköksissä siihen, kenelle kerronta on suunnattu. Kertojapositio onkin nähtävissä roolina, jonka rakentumiseen vaikuttavat keskeisesti mielikuvat kerronnan vastaanottajasta ja tätä myötä muodostuva kuva siitä, mitä kerronnalta odotetaan (Latvala 2002, 367). Kerronnan intentiot määrittävät kerrontaa ohjaavia valintoja, jotka kohdistuvat sekä sisältöön että muotoon. Anna-Leena Siikala on todennut suullisesta kerronnasta, että siihen ryhdytään joko vastauksena ulkopuoliseen ärsykkeeseen tai siksi, että kertojat haluavat yksinkertaisesti ilmaista jotain, jonka kokevat syystä tai toisesta kertomisen arvoiseksi. Kerronta onkin vuorovaikutusellista ja tavoitteellista toimintaa, ja kertojat pyrkivät vaikuttamaan eri tavoin, keinoin ja syin kuulijoihinsa. Sen, mistä kerrotaan, tulee myös sopia kerronnan tavoitteisiin. (Siikala 1984, 32; Siikala 1990, 90.) Nämä lähtökohdat pätevät myös kirjalliseen kerrontaan siinä missä suulliseenkin. Kertojien tavoittelema tai kuvittelema lukijakunta ohjaa kertomaan ja määrittää niin kerronnan sisällöllisiä kuin muodollisiakin valintoja. Päiväkirja on korostetun yksityinen teksti, kun taas muistelmaa ja omaelämäkertaa

kirjoitetaan muille. Esimerkiksi agitaattori Pousin tapa arvioida ja selittää historiaa näyttää liittyvän siihen, miten hän mieltää lukijakuntansa hyvin laajaksi: ”Suomen kansa! Meille sanotaan, että maamme on vapaa! Ihana totuus, eikö totta? Maamme on vapaa, mutta me olemme sen vapaudemme tahrineet veljimme vereen...” (Iivar Pousi 1929. TA).

Nähdäkseni yleisin syy kertoa omasta elämästä kirjallisessa muodossa liittyy haluun sekä käsitellä että välittää kerronnan kohdeyleisölle kokemuksia, jotka ovat yksilölle yhtäältä subjektiivisesti erityisen merkittäviä, ja toisaalta mielletään yleisesti mielenkiintoisiksi. Kokemusten käsittely ja välittäminen tapahtuvat aina spesifissä kontekstissa, joka vaikuttaa myös kerronnan intentioihin. Kokemusten välittämiseen liittyvät intentiot kytkeytyvät lisäksi kerrontaan taiteellisenä ilmaisuna ja itseilmaisun tapana, jonka toteuttamista ohjaavat valitun tekstityypin tyyppilliset konventiopiirteet. Erilaisia omaelämäkerrallisia tekstejä lukiessa hahmottuu, miten kokemusten kerronnallinen käsittely – niiden artikuloinnin, jäsentämisen ja tulkinnan tapa – näyttää liittyvän siihen, minkälainen vaikutus näillä kokemuksilla on ollut kertojien elämänkulkuun tai käsitykseen omasta elämästä. Toisin sanoen kertoessaan omasta elämästään toisille ihmiset pyrkivät sekä tekemään itselle ymmärrettäväksi kokemuksiaan että välittämään tietoa niistä (ja niihin liittyvistä valinnoista, toiminnasta, tunteista ja mielipiteistä). Kerrottaviksi valikoituvat sellaiset kokemukset, jotka ovat osoittautuneet retrospektiivisesti merkittäviksi, niin symbolisesti kuin konkreettisemminkin. Ne toimivat ankkureina, joiden ympärille muut kerronnan sisällöt jäsennetään. Tärkeimmät näistä kokemuksista erottuvat henkilökohtaisina avainkokemuksina. (McKeough 2013b.)

3.2 Kokemusten tulkinnan viitekehykset: maailmankuva ja maailmankatsomus

Yksilön kokemusmaailmaan, kulttuuriseen taustaan ja elämänhistoriaan pohjautuva tieto ei määritä suoraan uusien asioiden

kokemista, mutta strukturoi ja säätelee sitä kognitiivista toimintaa, joka ohjaa kokemusten muodostamisen prosesseja (Bruner 1973, 116; Siikala 1990, 172). Kokemisen muodot, tavat kokea ilmiöitä, ovat sidonnaisia sekä yksilöiden elämään että kulttuuriin (Haydu 1979, 116–119). Kokemusten kertyessä myös yksilön ajattelu ja suhde maailmaan muuntuvat (Kamppinen 1993, 147). Katson, että yksilön omaama kokemuspohjainen tieto maailmasta ja abstraktimpi, maailmaa selittävä tieto (esimerkiksi uskonnolliset merkitykset) muodostavat yksilötasolla dynaamisia tietokokonaisuuksia. Näiden tietokokonaisuuksien sisällöt muodostavat yksilötasolla verkoston, joka toimii kokemusten pitkäkestoisen tulkinnan viitekehyksenä. Tämän verkoston maailman selittämiseen ja kuvaamiseen liittyviä, jaettuun ja usein ideologiseen tietoon viittaavia komponentteja kutsun maailmankuvaksi ja maailmankatsomukseksi. Yksilölliset maailmankuvat ja maailmankatsomukset perustuvat pitkälti erilaiseen jaettuun, kulttuuriseen tietoon; erilaisille sosiaalisille ryhmille ominaisiin uskomuksiin, ideoihin ja selitystapoihin. Näin ne ovat yksilötasolla kategorisia nimittäjiä sellaiselle maailmaa eri tavoin laajasti selittävälle tiedolle, joka on subjektiivisesti omaksuttua mutta samalla jaettua.

Maailmankuva ja maailmankatsomus rakentuvat ja rakennetaan nähdäkseni pitkälti erilaisten ideologioiden varaan. Näen ideologiat laajoina ja kollektiivisina, jopa globaaleina tiedon ”superstruktuureina”. Erilaiset instituutiot ja perinteet välittävät ideologista tietoa, joka usein omaksutaan tiedostamatta. Toisaalta yksilöt omaksuvat ideologista tietoa myös aktiivisesti, tiedostaen ja intentionaalisesti, selittämään ympäröivää maailmaa ja elämää maailmassa. Ideologinen tieto tarjoaa elementtejä, joiden avulla yksilöt – modernin ajan ”arjen filosofit” (Gullestad 1996) – käsitteellistävät ja argumentoivat – pyrkivät selittämään ja ymmärtämään – elämäänsä ja sosiaalista maailmaansa (Billig 1991). Tämän subjektiivisen funktion kautta ideologinen tieto myös määrittää sekä yksilön toimintatapoja että minäkuva.

Ideologiat mielletään yleisimmin sosiaalisiksi uskomusjärjestelmiksi, jotka pohjautuvat jaetuille ideoille (van Dijk 1998, 15,

28). Ideologiat voidaan hahmottaa esimerkiksi poliittisina ja uskonnollisina ajattelujärjestelminä (Salmi-Niklander 2004, 50), jotka liittyvät maailman selittämiseen, järjestelmällistämiseen ja muuttamiseen sekä siten myös yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin. Ideologiat liittyvät lähtemättömästi yhteiskunnallisiin hierarkioihin, erityisosaamiseen ja asemiin (Gramsci 2011), sekä myös instituutioihin (Althusser 2011). Ideologiseen tietoon kytkeytyy myös arkisempia ja paikallisempia, elämän sosiokulttuurisiin olosuhteisiin suoremmin kytkeytyviä tiedon järjestelmiä, joita on kutsuttu mentaliteeteiksi. Mentaliteetti on häilyvä käsite, jolla viitataan yleisesti historiallisiin asenteisiin, toimintamalleihin ja kollektiivisiin, tiedostamattomiin representaatioihin. Mentaliteetit ovat esimerkiksi ideologioita laajempia kollektiivisia tietokehyksiä, mutta rakenteellisesti löyhempiä. (Vovelle 1990, 5, 8.) Ideologinen tieto, kollektiiviset käsitykset ja mentaliteetit myös sekä limittyvät että kytkeytyvät toisiinsa monella tapaa. Tämä tulee esiin esimerkiksi niiden kulttuuri-ilmiöiden myötä, joiden valossa Satu Apo on havainnollistanut 1800-luvun suomalaisen yhteiskunnan ylä- ja alarakenteiden maailmankuvaeroja (Apo 1995a).

3.2.1 Maailmankuva

Maailmankuvan käsite nousi merkittävään asemaan saksalaisessa filosofiassa 1800-luvulla ja oli tärkeä esimerkiksi Hegelille, joka viittasi sillä tiedostavaan, maailmaa koskevaan ja yksilön moraaliin liittyvään asenteeseen. Filosofien ohella myös teologit kirjoittivat laajalti kristillisestä maailmankuvasta, etenkin protestantismin piirissä. (Naugle 2002.) Maailmankuvat ovat vastineita ihmisten psykologisiin, sosiaalisiin ja filosofisiin tarpeisiin. Ne muodostuvat tietomalleista, joiden avulla pyritään rakentamaan kokonaiskuvaa todellisuudesta ja selittämään maailman menneisyyttä ja tulevaisuutta. Maailmankuvat kytkeytyvät erilaisiin teorioihin tiedosta, arvoista ja toiminnasta. (Vidal 2008.)

Maailmankuvan käsite viittaa perusluontoisiin, kognitiivisiin käsityksiin todellisuudesta sekä lisäksi näiden käsitysten muodostamaan järjestykseen, joka on kulttuurisidonnainen, mentaalinen järjestelmä (Coburn, Ellington & Schores 1990). Nämä käsitykset ovat pitkälti kulttuurisidonnaisia uskomuksia, oletuksia ja mielikuvia maailmasta ja ihmisestä itsestään (Jones 1972; Kearney 1984, 41). Maailmankuvien sisältö voidaan myös mieltää maailmaa koskevan tiedon hankintaan ja perusteluun liittyväksi yksilölliseksi tietoteoriaksi ja moraaliin liittyväksi arvoteoriaksi (Niiniluoto 1984, 87). Jokainen yksilö omaa maailmankuvan, yksilöllisen käsityksen ympäröivästä maailmasta, sen rakenteesta ja synnystä. Yksilöllinen maailmankuva on ennen kaikkea niiden käsitysten summa, jotka selittävät ympäröivää todellisuutta. Vaikka se koostuukin useista tiedon kerrostumista, keskeistä on sen sisältöjen vuorovaikutus ja se, miten perusaatteet ja -prinsiipit yhtenäistävät erilaisia kudoksia kokonaisuudeksi. Yksilön maailmankuvan varaan rakentuu maailmankatsomus, joka on aktiivisesti jäsennetty todellisuuskäsitysten järjestelmäkokonaisuus, ja ohjaa yksilön valintoja ja toimintaa. Maailmankuva voi rakentua passiivisesti, automaattisen tiedon omaksumisen myötä, mutta maailmankatsomuksen muodostaminen on aktiivista ja tiedostavaa toimintaa. (Manninen 1977, 16–17, 25; Vansina 1985, 133.)

Kollektiiviset ja yksilölliset maailmankuvat ja yksilölliset maailmankatsomukset kytkeytyvät tiedon käsittelyyn ja välittämiseen. Ne pohjautuvat ihmisille luonteenomaiseen pyrkimykseen koota yhteen ja systematisoida maailman ja ihmisen erityispiirteitä, eri ilmiöiden välisiä suhteita ja näihin pohjautuvia kokemuksia; pyrkimykseen muokata ristiriitaisista elementeistä yhtenäisiä tiedon järjestelmiä (ks. Dilthey 1976, 136–137). Tämä sisällöllinen yhtenäisyys, joka on hahmotettavissa subjektiivisena johdonmukaisuutena, kytkeytyy yksilön elinympäristön erityispiirteisiin. Kyse on jatkuvasta prosessista, jota voidaan kuvata esimerkiksi ”loogis-strukturaalisena integraationa”. (Kearney 1984, 52.) Näen tämän maailmaa selittävän tiedon koherenssin ja integraation kehämäisenä prosessina: yksilön persoonana (itse-tunto, luonne ja temperamentti), maailmankuva ja maailmankat-

somus ohjaavat kokemusten tulkintaa erilaisissa konteksteissa, ja tulkitut kokemukset palautuvat tuottamaan maailmankuvalle ja maailmankatsomukselle sisältöä sekä integroimaan niitä osaksi yksilön persoonaa.

Yksilölliset maailmankuvat rakentuvat kollektiivisten maailmankuva-ainesten pohjalta, sillä yksilöt yhtyvät kollektiivisten maailmankuvien välittämiin käsityksiin yksilöllisin painotuksin. Kulttuuri ja persoonallisuus nähdään useimmiten toisiinsa nähden vuorovaikutussuhteessa, joka ei ole puhtaasti deterministinen, sillä kulttuurin katsotaan pikemmin ohjaavan kuin määrittävän yksilön maailmankuvan rakentumista (Lehtipuro 1977, 72). Yksilön maailmankuva ankkuroituu siten vahvasti niihin kulttuureihin, joihin hän identifioituu, sekä näille kulttuurille keskeiseen tietoon. Jaetut maailmankuva-aineokset integroivat ihmisiä kulttuurisesti ja sosiaalisesti. Kollektiiviset maailmankuvat koostuvat kulttuurisesta tiedosta, joka voi olla abstraktia, teoreettista ja ideologista, mutta myös konkreettisempaa ja arkisempaa, joka päiväiseen elämään liittyy. Jälkimmäisessä tapauksessa kyse on tiedosta, joka on usein tiedostamatonta ja välittää erilaisia asenteita, jotka kohdistuvat esimerkiksi elinympäristöön tai menneisyyden tapahtumiin. Tämä tieto rinnastuu myös osin siihen jaetun tiedon dynaamiseen muotoon, jota kutsutaan mentaliteetiksi. Yksilön maailmankuvan varaan rakentuvien arkielämän selitys- ja toimintamallien kognitiivista järjestelmää on kutsuttu myös arkipsykologiaksi (ks. esim. Bruner 1991; Hutto 2008).

3.2.2 Maailmankatsomus

Yksilön maailmankatsomus koostuu niistä maailmankuvan komponenteista, joita yksilö on aktiivisesti ja tiedostaen muokannut subjektiivisen todellisuutensa selittäjiksi. Kyse on maailmankuvan aktiivisesta ja normatiivisesta, toimintaa ohjaavasta tulkinnasta (Knuuttila 2001). Maailmankatsomukseen lukeutuva tieto on siis aktiivisesti käytettyä tietoa, jonka hyödyntäminen liittyy yksilön sosiaaliseen ja kulttuuriseen asemaan sekä per-

soonaan ja näiden tuottamiin käytäntöihin ja motivaatioihin. Yksilön maailmankatsomuksen muodostuminen palautuu yksilön elämänhistorian, kulttuuristen ja sosiaalisten olosuhteiden sekä kollektiivisen, kulttuurisen ja ideologisen tiedon yhteyksiin. Yksilön maailmankatsomus rinnastuu käsitteenä osittain yksilön aatteellisuuteen, yksilön kantamiin ideologisiin ajattelutapoihin ja käytäntöihin. Myös yksilön maailmankuva ja -katsomus ovat yksilön elämän olosuhteiden määrittämiä tietokokonaisuuksia, dynaamisia historian ”tuotoksia” (ks. Dilthey 1976, 139).

Maailmankuvat rakentuvat ja vahvistuvat jatkuvan enkulturaation ja sosialisointin muodossa. Ne omaksutaan usein jo nuorena iässä ja passiivisesti. Esimerkiksi nuori Elna Holm näyttää omaksuneen uskonnollisen maailmankuvan vanhemmiltaan. Tämä ilmenee päiväkirjan tietyistä merkinnöistä. Seuraavassa tekstinäytteessä Holm kuvaa sitä, miten hän tulkitsee isänsä kanssa vuoden 1918 sotaa raamatun avulla: ”Me olemme erittäin pappa ja minä tutkineet hyvin paljon Profeetta Hesekieliä ja Danielia ja Ilmestyskirjaa. Minä en ymmärrä niistä juuri mitään. Pappa ymmärtää paremmin ja sovittelee ennustuksia tähän aikaan.” (Elna Holm 1918. KA). Tekstinäytteestä kuvastuu, miten maailmankuva välittyy arkisen, maailmaa koskevia arviointoja ja selityksiä välittävän toiminnan muodossa. Lisäksi se osoittaa, kuinka maailmankuvat välittyvät tyypillisesti vanhemmilta sukupolvilta nuoremmille enkulturaatioprosessissa, kulttuuriin kasvamisessa. Maailmankatsomuksen muodostuminen vaatii puolestaan oma-toimisuutta ja aktiivisuutta, jota ilmenee usein vasta aikuistumisen kynnyksellä. Nuorten ihmisten maailmankatsomukset ovatkin vielä hahmottumisen vaiheessa ja usein epävakaita, minkä vuoksi jotkut nuoret ovat jyrkkiä näkemyksissään, kun taas toiset etsivät vastauksia kysymyksilleen monilta ja vaihtelevilta tahoilta (Torninoja-Latola 2010, 134).

Kansainvälisessä tutkimushistoriassa ja filosofiassa maailmankuvaa ja maailmankatsomusta käsitellään usein samana asiana (*worldview*). Tapani hahmottaa näiden käsitteiden sisältö liittyä niille omaisen tiedon luonteeseen, taustaan ja käyttöön ja pohjautuu Juha Mannisen (1977) ajatteluun. Maailmankuva muodostuu

abstraktista tiedosta, jonka avulla selitetään maailmaa yleisellä tasolla, ja joka liittyy siten tapaan hahmottaa ja nähdä maailman ”suuri kokonaisuus” ja ”suuret linjat”. Maailmankatsomus on puolestaan konkreettista tietoa, jonka avulla selitetään aktiivisesti ja tiedostavasti ympärillä olevaa ja koettua maailmaa. (Manninen 1977.) William Diltheyn mukaan maailmankuvan ylätasoin muodostaa abstraktimpi, vaikeaselkoisempiin ilmiöihin kohdistuva tieto, kun taas maailmankuvan alataso sisältää kokemuksiin ja arkipäivään kytkeytyvät asenteet ja selitykset (Dilthey 1976, 137). Kutsun tutkimuksessani edellä mainitun ylätasoin yksilökohtaista tietoa maailmankuvaksi ja alatasoin tietoa maailmankatsomukseksi.

Ymmärrykseni toisiinsa nähden vuorovaikutuksessa rakentuvista maailmankuvasta ja maailmankatsomuksesta yksilöllisen tiedon keskeiskategorioina on lisäksi osittain analoginen holistisen ”kognitiivis-kulttuurisen järjestelmän” (*cognitive cultural system*) käsitteen kanssa. Se kuvaa sitä kulttuurisesti omaksutun, maailmaa eri tavoin selittävän tiedon järjestelmää, joka toimii laajana ja kontekstisidonnaisena, usein tiedostamattomana viitekehyksenä yksilön ajattelulle ja toiminnalle. (Talmy 2003.)

Maailmankuvan ja etenkin maailmankatsomuksen merkitys korostuu nähdäkseni niiden kokemusten tulkinnassa, jotka on koettu sosiaalisesti, osana ryhmää tai kulttuuria, ja joiden kollektiiviset tulkinnat ovat yhteydessä yhteiskunnallisiin asemiin ja ideologisiin diskursseihin. Käytännössä kyse on siis ”kulttuurisista” ja ”yhteiskunnallisista” kokemuksista, jotka eroavat korostetun henkilökohtaisista ja intiimeistä – usein jopa muille salaisista – kokemuksista. Sekä kollektiivisilla, sosiaalisesti koetuilla että yksityisemmillä kokemuksilla on merkityksensä sen kannalta, miten yksilöt suhtautuvat maailmaan, itseensä ja näiden suhteisiin. Tämä suhde artikuloituu yksilötasolla jaetun tiedon osalta maailmankuvaksi ja maailmankatsomukseksi. Vaikka kyse on kategorioista, jotka kuvaavat yksilötasolla todellista, maailmaa selittävää tietoa ja sen rakennekokonaisuuksia, ovat maailmankuva ja maailmankatsomus samalla kategorisoivia käsitteitä; kategorisia nimittäjiä, joiden avulla voidaan esitellä ja koontaa

empiirisesti tavoitettuja tutkimustuloksia aineistoista, joissa yksilöt ja ryhmät ilmaiset arvojaan sekä ajattelun ja toiminnan tapojaan (ks. Knuuttila 2001).

3.2.3 Maailmankuva, maailmankatsomus ja omaelämäkerrallinen kerronta

Esitin edellä, että yksilön maailmankuva ja ennen kaikkea maailmankatsomus vaikuttavat kokemusten tulkintaan sekä kokemuksen hetkellä että ennen kaikkea retrospektiivisesti. Retrospektiivisen tulkinnan tapauksessa kyse on myös siitä, että yksilön suhde kokemukseen voi muuttua, kun sitä koskeva tieto suhteutuu ja suhteutetaan, usein pidempiaikaisena prosessina, yleisempään maailmaa kuvaavaan ja selittävään tietoon (ks. Dilthey 1976). Tämä tieto on usein paradigmaattista ja ideologista, mutta toisaalta voi olla myös arkisempaa tietoa. Arkisempaa näyttäytyvät esimerkiksi mentaliteetteihin kytkeytyvät ja niitä heijastavat kulttuurisen mallit, jotka kohdistuvat konkreettisiin asioihin ja ilmiöihin. Koska omaan elämään ja kokemuksiin kohdistuva kerronta välittää subjektiivisia tulkintoja omasta elämästä ja kokemuksista, se ilmentää myös kertojan maailmankuvaa ja maailmankatsomusta.

Maailmankatsomus välittyy myös kerronnan yleisestä kerrontatendenssistä: siitä, mistä on päätetty kertoa, miten tästä kerrotaan ja miten kerrottuun otetaan kantaa kerronnassa (ks. Siikala 1984, 86). Oletan, että omaelämäkerrallinen kerronta ilmentää kertojien maailmankuvien ja maailmankatsomusten tiettyjä, kerronnan teemoihin kytkeytyviä sisältöjä. Kertojien maailmankuvat ja maailmankatsomukset, samoin kuin yleisemmätkin asenteet, näkyvät laajasti kerronnan taustalla ja ovat havaittavissa tiettyjen osoittimien muodossa (Siikala 1990, 133). Lisäksi yksilöiden maailmankatsomusten piirteet heijastuvat kerrontaan sisältyvistä yhteyksistä ideologiseen ja jaettuun tietoon. Omaelämäkerralliset tekstit sisältävät aina jälkiä ideologisista skeemoista (Lauristin 2004, 179).

Nähdäkseni maailmankuvien ja maailmankatsomusten sisällöt ja suhteet vaikuttavat keskeisesti yksilön kokemusmaailman ilmaisuun ja tulkintaan kerronnassa. Tämä näkyy tekstuaalisella tasolla ennen kaikkea viittauksina sellaisiin ideologisiin diskursseihin, joiden avulla yksilöt selittävät ja perustelevat maailmaa, elämäänsä ja näiden suhteita. Toisin sanoen silloin kun näiden viittausten avulla tulkitaan, selitetään ja perustellaan maailmaa, subjektiivisia kokemuksia sekä näiden suhteita kerronnassa, ne ilmentävät yksilöiden maailmankuvien ja maailmankatsomuksen orientaatiota. Tietoa kertojien maailmankatsomuksista ja maailmankuvista voi tulla esiin myös epäsuorasti, esimerkiksi kun kertojat osoittavat ideologisia näkemyksiä tai maailmankuviin liittyviä asioita itselle vieraiksi. Esimerkiksi tässä U.J. kuvaa keskustelua isänsä kanssa ja tuo esiin sen, miten ei usko predestinaatioon: ”Selitin, että ei jumala ole minua pelastanut, vaan joku sattuma, koska ei ole vielä meitä kaikkia tapettu. Isäni on siksi jumalaan luottava vanhus, että ei minun selitykseni auttanut.” (Holma/U.J.–. TA). Keskustelun sisältö ja sen nouseminen esiin ainoana suorana viittauksena uskontoon osoittavat, että U.J:n maailmankuva ei näytä koostuvan – ainakaan merkittävällä tavalla – kristinuskoon pohjautuvista käsityksistä.

Koska vuoden 1918 sota oli poliittinen, yhteiskunnallinen, ideologinen ja myös kulttuurinen konflikti, oletan aineistoni kertojien kuvaavan ja selittävän sotaa ja kokemuksiaan sodassa pitkälti asemiinsa, taustoihinsa ja elämänhistorioihinsa ankkuroituvan ideologisen tiedon avulla, toisin sanoen maailmankatsomuksiensa varassa. Esimerkiksi tapa jolla agitaattori Pousi pohtii sitä, olisiko sota ollut vältettävissä, heijastaa suoraan hänen maailmankatsomukseensa sisältyvää avainkäsitystä yhteiskunnan luokkarakenteesta:

Luokkataistelun verinen olemus voidaan poistaa jos vallassa olevan luokan kaukonäköisyys ja valtioviisaus olisi niin korkealla tasolla, että se oivaltaisi nousevan yhteiskunta – työväen luokan – oikeutettujen vaatimusten johdonmukaisen käsittelyn johdonmukaisuuden eikä päästäisi tilannetta liikaa kärjistymään. (Iivar Pousi 1929. TA.)

Esimerkistä ilmenee, miten Pousi selittää yhteiskunnan rakenteen ohella myös sen historiaa ja kehitystä maailmankatsomuksella, jonka keskeinen tietokomponentti on sosialistiselle yhteiskuntateorialle ominainen ajattelumalli yhteiskunnan luokkarakenteesta.

3.3 Kulttuurinen tieto ja omaelämäkerrallinen kerronta

Tutkimukseni perusoletuksia on se, että erilaisiin sosiaalisiin ja kulttuurisiin ryhmiin kuuluvat yksilöt jakavat tietoa maailmasta. Jaettu tieto on merkityksiltään enemmistä määrin vakiintunutta ja kiteytynyttä, mutta yksilöt myös omaksuvat ja tulkitsevat sitä subjektiivisin painotuksin, erilaisista sosiokulttuurisista asemista ja elämäntilanteista käsin. Yhdyn Teun A. van Dijk (1998; 2003) määritelmään tiedon luonteesta: kyse on merkityksistä, jotka ovat subjektiivisia, mentaalisia representaatioita, mutta jotka ovat samalla luonteeltaan lähtemättömästi diskursiivisia, sosiaalisia ja kulttuurisia. Tieto on kognitiivinen ilmiö, mutta paikantuu samalla rakentumisensa ja ilmentymisensä puolesta sosiaalisten toimijoiden väliseen interaktioon. Suurin osa jaetusta tiedosta on semanttisesti vakiintunutta, kulttuurispesifiä ja yleistä tietoa, joka kiteytyy kuvaamaan ulkoista todellisuutta tietyllä lingvistisellä merkityksellä, jonka kognitiivinen prosessointi liittyy kategorisointiin ja prototyyppeihin. (van Dijk 2003, 88–89; van Dijk 1998, 47.)

Jaottelen tutkimuksessani yksilön omaaman tiedon 1) subjektiivisesti määrittyneeseen, kokemukselliseen tietoon ja 2) kulttuuriseen, merkityksiltään kiteytyneeseen ja jaettuun tietoon. Kokemuksellinen tieto rakentuu yksilön elämänhistorian ja episodisen muistin pohjalta (van Dijk 2003, 91), ja liittyy kokemusten muodostamisen, jäsentämisen sekä tulkitsemisen mentaaliin prosesseihin. Kulttuurinen tieto on puolestaan jaettua tietoa, joka koostuu kulttuureille ominaisista kokemisesta ja ajattelun tavoista ja niihin liittyvistä sekä niitä ilmentävistä attribuuteista, kuten

mielipiteistä, uskomuksista ja asenteista (van Dijk 1998, 43–44), jotka kuvastuvat esimerkiksi suullisesta perinteestä ja kertomuksista (Siikala 1990, 64–65). Tyypillisimmin kulttuurinen tieto on tietyn kulttuurin jäsenten jakamaa tietoa maailmasta, joka on keskeistä kulttuurisen kompetenssin kannalta (van Dijk 2003, 90; van Dijk 1998, 37). Yhdyn Eija Starkin näkemykseen siitä, miten kulttuurinen tieto on ”tiedonsirujen ja käytäntöjen varanto, jossa osien keskinäinen suhde on jatkuvassa liikkeessä ja joustaa tilannekohtaisesti.” (E. Stark 2008, 40). Yleinen, kulttuurinen ja kokemuksellinen tieto limittyvät ja sulautuvat toisiinsa yksilön kognitiivisissa prosesseissa. Esimerkiksi ”polku” viittaa tiettyyn asiaan, jolla on jaettu, prototyyppinen merkitys. Samalla se on asia, johon liittyy kulttuurisia merkityksiä, esimerkiksi uskomuksia, mutta toisaalta mahdollisesti myös omakohtaisia kokemuksia ja muistoja yksilötasolla.

Kulttuurinen tieto ei ole nähdäkseni ainoastaan historiallisesti pitkäkestoista, yhtenäiskulttuurin aikaan viittaavaa tietoa, joka on kiteytynyt kulttuuriseksi muistiksi. Se voi myös olla dynaamisempaa ja uusiutuvaa – ja myös nopeammin unohtuvaa – tietoa, joka välittyy kommunikatiivisena muistina ja kohdistuu esimerkiksi spesifeihin historiallisiin tapahtumiin (ks. esim. Assmann 2008). Kulttuurinen tieto artikuloituu esimerkiksi kollektiivisissa maailmankuvissa, mentaliteeteissa ja historiaan kohdistuvissa käsityksissä. Se ilmenee ajattelun ja toiminnan verbaalisista esityksistä (E. Stark 2008, 40). Hyödynnän tässä tutkimuksessa neljää kategorista käsitettä kulttuurisen tiedon tavoittamiseksi kerroinnasta. Ne ovat diskurssi, kollektiivinen käsitys, kulttuurinen malli ja kulttuurinen käytäntö.

3.3.1 Kulttuurisen tiedon kiteytyneitä muotoja

Kertomukset ja tarinat heijastavat kulttuurisia merkityksiä ja tuottavat niitä (esim. Ukkonen 2000; Hänninen 2000; Hytönen 2014; Savolainen 2015). Tutkimukseni kertojat toistavat, mukailivat ja tulkitsevat eri tavoin erilaista kulttuurista, jaettua tietoa

teksteissään. Samalla he myös konstruoivat ja määrittelevät tätä tietoa yksilötasolla, itseään varten ja omiin tarpeisiin, esimerkiksi kokemusten, maailman ja näiden suhteiden tulkinnan osalta. Tar kastelen seuraavaksi kategorisia käsitteitä, joilla kuvaan kulttuurisen tiedon kiteytymiä, joihin kertojat viittaavat omaelämäker rallisissa teksteissään. Nostan esiin neljä tiedon kategoriaa: dis kurssit, kollektiiviset käsitykset, kulttuuriset mallit ja kulttuuriset käytännöt. Nämä kategoriat kuvaavat kollektiivista, sosiaalista ja kulttuurista tietoa, joka välittyy diskursiivisesti ja kommunika tiivisesti. Kyse on merkityksistä, jotka ovat tietyissä tapauksissa hyvin kiteytyneitä, ja jotka vaikuttavat myös yksilöiden kognitiivisissa prosesseissa.

Diskurssi on dynaaminen käsite, joka on noussut ihmistieteissä keskeiseen asemaan. Diskurssin käsitteen vaikutusvaltaisin teoreetikko oli Michael Foucault. Nähdäkseni käsitteen suosio kytkeytyy yhtäältä Foucaultin oivaltavaan tapaan hyödyntää sitä kokoavana käsitteenä, joka tuo esiin erilaisten ilmiöiden historiallisia ja ideologisia ulottuvuuksia, mutta toisaalta myös sen teoreettiseen ”väljyyteen” ja joustavuuteen. Diskurssi onkin laaja käsite, joka kattaa monia ihmiselämälle keskeisiä asioita: kieltä, kielenkäyttöä, kommunikaatiota, erilaisten ilmiöiden historiallisuutta, ideologiaa ja näiden yhteyksiä. Lingvivistisestä näkökulmasta diskurssien tutkimus voidaan hahmottaa kielellisten käytäntöjen, sosiaalisten kontekstien ja näiden suhteiden tutkimuksena (Hyland 2013, 2). Tutkimuksessani hyödynnän diskurssia käsitteenä, jonka avulla paikannan ja nimeän teksteistä jaettuja kulttuurisia ja ideologisia asiasisältöjä sekä niistä kirjoittamisen määrätapoja. Tästä näkökulmasta diskurssit nousevat esiin jaettuina, suhteellisen yhtenäisinä merkitysjärjestelminä, joilla on spesifi historiallinen viitekehys (ks. esim. Salmi-Niklander 2004, 83; Taira 2004, 51). Painotan diskurssin käsitteen kohdalla sitä, miten sen avulla voidaan tavoittaa jaetun tiedon historiallisia ja ideologisia ulottuvuuksia, sekä sitä, miten historialliset diskurssit ovat paikannettavissa erilaisista kirjallisista lähteistä.

Hyödynnän diskurssin käsitettä analysoidessani omaelämäkerrallisten tekstien sisältämiä kytköksiä kulttuuriseen tietoon.

Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa painopiste vaihtelee tilannekohtaisesta diskurssianalyysistä historiallisten jatkumoiden tutkimukseen (Jokinen & Juhila 1999, 57). Tarkasteluni yhdistää molempia painopisteitä: tarkastelen diskursseja tietyssä kontekstissa ja käytössä, vuoden 1918 sodasta kirjoittamisessa, mutta pyrin samalla avaamaan teksteihin sisältyvien diskurssien historiallisuutta ja taustaa. Lähtökohtani on lisäksi aineistoläheinen, sillä pyrin tunnistamaan aineistoni tekstien sisältämät erilaiset diskurssit (Taira 2004, 52). Oletan, että erilaisiin diskursseihin viitataan etenkin silloin, kun kerronta on selittävää ja tulkitsevaa. Esimerkiksi aineistoni kertojista Aarne Ylppö viittaa nationalistiseen diskurssiin, itsenäisyystaistelun ja vuoden 1918 sodan kontekstissa: ”Moni nuorukainen täynnä toivorikkaita unelmia vuodatti sydänverensä isänmaansa vapauden puolesta pyrkiesään Ahvenanmaalle ja yhtyäkseen siellä oleviin vähäisiin valkokaartijoukkoihin.” (Aarne Ylppö 1918. KA). Tekstinäyte tuo esiin sodan selityksen taisteluna itsenäisyyden turvaamiseksi. Viittaus kohdistuu vapaussotadiskurssiin, jonka välittämät arvot näytettyvät itsestään selvästi moraalisesti hyvinä ja oikeina. Tämän vuoksi niiden puolesta toimiminen ei vaadi tarkempia perusteluja tai taustoitusta. Samalla tekstinäytteen sisältö viittaa kollektiiviseen käsitykseen sodan vaatimasta, oman aatteen pyhittämästä veriuhrista (ks. Tepora 2011; Tepora 2014a; Peltonen 2003).

Diskurssit voivat olla hyvin laajoja, dynaamisia ja abstrakteja-kin tiedon muotoja ja muodostelmia. Esimerkiksi nationalistinen diskurssi on laaja ja kattava. Toisaalta diskurssit saattavat rakentua esimerkiksi spesifin historiallisen teeman varaan. Esimerkiksi valkoisten tulkinta sodasta, vapaussotadiskurssi, on spesifi diskurssi, mutta ankkuroituu samalla nationalistiseen diskurssiin, johon se myös vuoden 1918 sodan jälkeen kytkettiin eksplisiittisesti valkoisten puolelta. Diskurssit sisältävät ja välittävät vielä spesifimpiä ja kiteytyneempiä, rajatumpaan kohteeseen kohdistuvia kollektiivisia käsityksiä. Esimerkiksi vapaussotadiskurssiin sisältyy käsitys punaisten maanpetturuudesta. Kollektiiviset käsitykset ovat mielipiteitä, arvioita ja asenteita, jotka kohdistuvat esimerkiksi historiallisiin tapahtumiin, kulttuurisiin tekijöihin

tai erilaisiin toimijoihin yhteiskunnassa ja kulttuurissa. Yksilöt omaksuvat tällaisista käsityksistä niitä, jotka tuovat heidän asemiinsa ja toimintaansa mielekkyyttä (E. Stark 2011, 74).

Kollektiiviset käsitykset voivat kohdistua kulttuuriin tai yhteiskuntaan yleisemmin tai olla tulkintoja tietystä historiallisesta tapahtumasta, ilmiöstä tai toimijasta. Tällaiset historialliset käsitykset ilmentävät myös jaettua, normatiivista ja vaikeasti paikannettavaa historiatietoisuutta (Pihlainen 2011). Ymmärrän historiatietoisuuden jaettujen historiallisten tulkintojen, erilaisten historiakäsitysten, ja niihin liittyvien tunnevastineiden dynaamisena kokonaisuutena; tietyn sosiaalisen ja kulttuurisen ryhmän jakamana historiallisen tiedon ”palapelinä”, jonka tiettyjä osia ryhmään kuuluvat yksilöt ovat omaksuneet. Yksilöiden historiatietoisuuden kannalta historian julkiset esitykset ja kansanomaisen historia ovat usein tärkeämpiä kuin niin sanottu virallinen historiankirjoitus (Tuomaala 2004, 37; ks. myös Heimo 2010). Vuoden 1918 sodan retrospektiivisten kuvausten kollektiiviset käsitykset liittyvät elettyyn ja tulkittuun historiaan. Siten kyse on ennen kaikkea kollektiivisista historiakäsityksistä, jotka esitetään yleisesti tiedostettuina ja tiedettyinä. Tietyt käsitykset myös toistuvat muistitietoa-aineistoissa ja heijastavat aikalaisten laajasti jakamia tulkintoja tapahtumista. Esimerkiksi joissakin aineistoni teksteissä ja myös monissa muissa lukemissani muistitietoteksteissä viitataan ensimmäiseen maailmansotaan vuoden 1918 sodan keskeisenä historiallisena kontekstina ja sodan merkittävänä taustatekijänä. Esimerkiksi agitaattori Pousi viittaa tähän käsitykseen laajan muistelmansa alussa:

Maailman sodan aiheuttamat mittaamattomat kärsimykset ihmis-kunnalle, jonka vaikutukset eivät vielä tänäänkään, vaikka onkin kulunut jo alun toistakymmentä vuotta, ole tyystin hävinnyt, eivät olleet sivuttaneet Suomenkaan maata ja kansaa. Olimmehan, Venäjän vallan alaisena, niin välittömässä vaikutuksessa tämän kauheimman sodan ja sen seurausten – kurjuuden – kanssa. (Iivar Pousi 1929. TA.)

Diskursseihin ja kollektiivisiin käsityksiin liittyvät myös erilaiset kulttuuriset mallit, joiden piirteitä on hahmoteltu kognitiivisessa antropologiassa. Ne ovat kollektiivisia ja kiteytyneitä, usein itsestäänselvyyksinä omaksuttuja tiedon kaavamaisia rakenteita, erilaisia maailman tulkintamalleja (Quinn & Holland 1987, 4), intersubjektiivisesti jaettuja kognitiivisia skeemoja (D'Andrade 1987, 112). Kulttuuriset mallit eroavat diskursseista ja kollektiivisista käsityksistä niiden kiteytyneiden, kulttuurisesti syvälle juurtuneiden merkitysten sekä kognitiivisemmän laadun vuoksi. Jälkimmäisellä tarkoitan sitä, miten kulttuuriset mallit määrittävät tiedostamattomasti tiettyjä maailman havaitsemisen ja tulkinnan kognitiivisia prosesseja. Kulttuuriset mallit välittävätkin kulttuurille tyypillisiä ideaaleja (Quinn & Holland 1987, 31; Quinn 1987) sekä ovat sosiaalisen kategorisoinnin välineistöä (Holland & Skinner 1987). Niiden psykologiset funktiot ovat moninaisia ja kytkeytyvät esimerkiksi toiminnan arviointiin, motiiveihin ja motivaatioon (D'Andrade 1992, 226).

Oletan, että omaelämäkerrallisessa kerronnassa viitataan erilaisiin diskursseihin, kollektiivisiin käsityksiin ja kulttuurisiin malleihin yleisemmin siten, että niiden sisältämien merkitysten avulla selitetään, tulkitaan ja perustellaan historiallisia tapahtumia, subjektiivista kokemusmaailmaa, omaa toimintaa ja näiden suhteita. Tämä ilmenee seuraavassa esimerkissä, jossa puhelinasiamies Hellman kritisoi venäläisiä sotilaita omakohtaisten kokemustensa valossa, mutta samalla viittaa kulttuuriseen malliin venäläisten epäluotettavuudesta:

Haapalaisen määräyksestä sulettiin Helsingin puhelinlaitos 29 pv tammik. Kello 5 illalla. Mutta tästäkö ryssät kimpaantuivat. He tulivat laitoksille. Asettivat omia komisaarioita, sekä halusivat käyttää vapaasti puheluja. Kun meillä ei ollut venäjänkielen taitoisia saivat vastavallankumouksellisemme venäjän kielen turvissa käyttää puhelinta meidän vahingoksi usein. Tämän yhteydessä lausun mielipiteeni mikä minulla oli koko ajan ryssistä ja mikä osoittautui todeksi, että ryssä on petollinen kaveri. (Artturi Hellman 1918. TA.)

Esimerkki osoittaa, miten kyseinen, vahvasti stereotyyppinen kulttuurinen malli sekä vahvistuu Hellmanille omakohtaisten kokemusten valossa että samalla toimii näiden kokemusten selittäjänä.

Myös kulttuurissa toimimisen kuvaukset ilmaisevat omaelämäkerrallisissa teksteissä kulttuurista tietoa. Kaavamaiset toiminnan tavat, erilaiset kulttuuriset käytännöt, edustavat odotettua ja yleistä toimintaa sosiaalisessa ympäristössä. Kyse on pitkälti automaattisista käytännöistä, jotka voivat kuitenkin olla myös harvittuja. Kulttuurissa toimimisen tapojen yksilötason repertuaari liittyy myös Pierre Bourdieun hahmottelemaan habituksen käsitteeseen (ks. esim. Bourdieu 1977; Bourdieu & Wacquant 1995). Bourdieun habitus on korkean tason käsiteabstraktio, johon sisältyy monitasoinen ja monimutkainen teoreettinen kehys, joka yhdistää filosofian ja sosiologian teoreettista tutkimushistoriaa subjektivismiin ja objektivismiin suhteista aina yhteiskuntaluokkien elämäntapoihin. Tutkittavana ilmiönä kulttuuriset käytännöt ovat kuitenkin konkreettisia toimintatapoja, jotka ankkuroituvat yksilön kulttuuriseen taustaan, elämänhistoriaan, elämän olosuhteisiin ja persoonallisuuteen. Yksilöllisiltä puoliltaan ne rinnastuvat luontumuksiin, tuttuihin maailmassa toimimisen ja olemisen tapoihin, jotka ovat muodostuneet yksilön ja maailman vuorovaikutuksessa (Kivinen 2006, 228). Kulttuuriset käytännöt ovat siis itsestään selvästi todellisuutena nähdyn arjen tyypillisiä ja luonnollisia toimimisen jaettuja tapoja, jotka heijastavat jaettua, kulttuurista ”arkijärkeä” (ks. Berger & Luckmann 1991, 379). Oletan, että kulttuuriset käytännöt erottuvat omaelämäkerrallisesta kerronnasta parhaiten silloin, kun kertojat kuvaavat kollektiivista toimintaa tai kulttuurisidonnaisina, opittuina ja osin kaavamaisina näyttäytyviä toimintatapoja erilaisissa tilanteissa.

3.3.2 Kollektiivinen muistaminen ja hallitsevat kertomukset

Omaelämäkerrallinen kerronta sisältää aina yhteyksiä kulttuuriseen tietoon, kuten kollektiivisiin käsityksiin ja tulkintoihin.

Omaelämäkerralliset tekstit syntyvät vuorovaikutuksessa kollektiivisen muistin sosiaaliin rakenteisiin sekä kirjoittamisen yleiseen historialliseen kontekstiin (Köresaar 2002, 170). Kollektiivisen muistin yksi ensimmäisistä teoreetikoista oli Maurice Halbwachs. Halbwachs teoretisoi tutkimuksissaan (1980 ja 1992; alun perin 1950 ja 1952) kollektiivista, yhteisöjen kesken sosiaalisesti rakentuvaa ja välittyvää muistia. Marianne Liljeström (2004a) avaa ja kiteyttää Halbwachsia teoriaa tutkimuksessa, joka kohdistuu neuvostonaisten omaelämäkertoihin. Liljeström hyödyntää Patrick C. Huttonin (1993) tulkintoja Halbwachsia teksteistä ja nostaa esiin sen, miten kollektiivinen muisti ilmenee jaettuina ja popularisoituina menneisyyden representaatioina. Lisäksi se ilmentää jaettuja identiteettejä, jotka yhdistävät ryhmiä, vaikka niiden jäsenillä olisikin erilaisia intressejä ja motivaatioita. Kollektiivisen muistin avulla pyritään kehystämään menneisyyttä tavalla, joka tallentaa ne jaetut kokemukset, jotka määrittävät tietyn ryhmän identiteettiä. (Liljeström 2004a, 19; Hutton 1993, 7.) Kollektiivinen muisti on sosiaalista muistia, jota välittävät esimerkiksi erilaiset dokumentit (niin yksityiset kuin arkistoidutkin), kulttuuriset artefaktit, paikat ja erilaiset interaktiiviset, kommunikatiiviset käytännöt (Welzer 2008, 286–288; Peltonen 1996, 24–31). Yksinkertaisesti ilmaistuna kollektiivinen muisti koostuu tietyn yhteisön historian tulkintoista ja tavoista, joilla näitä tulkintoja ylläpidetään (Ukkonen 2000, 35). Aleida Assmann ja Jan Assmann ovat esittäneet, että kollektiivinen muisti koostuu kulttuurisesta muistista ja kommunikatiivisesta muistista. Kulttuurinen muisti on käsite kaikelle sille kollektiiviselle tiedolle, joka ohjaa ihmisten toimintaa ja kokemuksia yhteiskunnan interaktiivisessa viitekehyksessä, ja joka omaksutaan sukupolvelta toiselle toistettujen sosiaalisten käytäntöjen ja initiaation kautta (Assmann 2011, 212). Kollektiivinen, kulttuurinen identiteetti välittyy tämän kulttuurisen muistin avulla, ja se on eräänlainen instituutio kiteytyneine ja objektifioituine, symbolisine muotoineen (Assmann 2008, 110). Kulttuurinen muisti on juurtunut kauas menneisyyteen, kun taas kommunikatiivinen muisti on yhteiskunnan ”lähimuistia”: interaktiivisia, arkipäiviä-

siä käytäntöjä, jotka ilmenevät yksilöiden ja ryhmien muistamisen välisessä dynamiikassa ja jännitteissä. Kommunikatiivinen muisti ilmaisee tietyn ryhmän ymmärrystä ja hyväksyntää siitä, mikä on sen jaettu menneisyys ja minkälaisia merkityksiä tälle menneisyydelle annetaan. (Welzer 2008, 285.)

Kollektiivisen muistamisen ja ryhmäidentiteetin yhteydet ovat moniulotteisia ja -tasoisia. On syytä huomioida, että tarve muistaa ja kollektiivisen muistamisen prosessit eivät ole ominaisia vain ryhmille, joilla on vakiintunut identiteetti. Ne ovat tärkeitä myös ryhmille, joiden identiteetti on heikko tai uhattuna, esimerkiksi erilaisten kriisien, kuten etnisten konfliktien, vaikutuksesta. (Megill 2011, 194.) Tämä selittää osaltaan vuoden 1918 sodan kollektiivisen muistamisen prosessien moninaisuutta ja yhteiskunnallista tärkeyttä. Sodan häviäminen uhkasi punaisten kollektiivista identiteettiä, joka kuitenkin vahvistui ja tietyllä tapaa myös uudistui vankileirikokemuksen myötä. Sodan voittaneet ja vasta sen aikana ideologisesti sidostuneet valkoiset konstruoivat puolestaan kollektiivista identiteettiään aktiivisesti sodan aikana ja erityisesti sen jälkeen. (Ks. Alestalo 1977; Roselius 2010; Roselius 2013.) Kollektiivisen muistamisen kannalta keskeistä on myös historiallisiin tapahtumiin liittyvä vaikeneminen, se että asioita tietoisesti ja tarkoituksella unohdetaan tai ei tuoda esiin (Liljeström 2004a, 24; Peltonen 2003, 10–12).

Käytän tutkimuksessani käsitettä kollektiivinen muistaminen viitatessani tietyn sosiaalisen ryhmän itseensä, tiettyyn teemaan ja näiden suhteisiin kohdistuvaan muistamiseen ja tätä muistamista artikuloivien objektien konstruoinnin ja merkityksellistämisen prosesseihin. Tämän kaltainen kollektiivinen muistaminen on prosessi, jonka ilmentymät edustavat nimenomaisesti kommunikatiivista muistia: tietyn sosiaalisen ryhmän tuottamia tulkintoja omasta menneisyydestään (ja sen tietyistä vaiheista), jotka ovat sidoksissa menneisyyden kokijoihin ja kantajiin, ja jotka siten välittyvät kolmen-neljän sukupolven päähän (Welzer 2008, 285). Tietyn sosiaalisen ryhmän harjoittama jaettu muisteleminen ja menneisyyden rekonstruointi on aktiivinen prosessi, joka myös sitoo ryhmää yhteen. Lisäksi sen muodot sekä koon-

tavat että ilmaisevat kulttuurisia arvoja (Blustein 2008, 20, 183). Puhun tutkimuksessani ”muistin” sijasta ennemminkin kollektiivisesta muistamisesta, sillä haluan painottaa kollektiivisen muistin konstruktivisia, prosessuaalisia ja dynaamisia piirteitä. Vain osa kollektiivisesta muistista on staattista, kiteytynyttä ja institutionaalistunutta tietoa. Kollektiiviset representaatiot muodostuvat ja muuntuvat ennemminkin jatkuvasti ”muistamisessa”, toisin sanoen menneisyyteen kohdistuvien merkitysten mieleen palauttamisen, esittämisen ja tulkinnan diskursiivisissa prosesseissa (ks. Heimo 2010, 147). Toisin sanoen viitataan tutkimuksessani vuoden 1918 sodan kollektiivisella muistamisella sodan kollektiiviseen ja sosiaaliseen käsittelyyn, tulkintaan ja juhlistamiseen aktiivisena toimintana ja prosessina.

Vuoden 1918 sodan kollektiivisen muistamisen diskurssit kohdistuivat ”punaisiin” ja ”valkoiisiin”, vaikka nämä eivät olleet yhtenäisiä sosiaalisia ryhmiä sosioekonomisin tai kulttuurisin perustein. Vuoden 1918 sodan muistamisen kohdalla entisiä punaisia ja valkoisia sidostava sosiaalinen tekijä oli sodan kokeminen tietyn osapuolen riveissä tai sen kannattajana. Tämän takia entisiä valkoisia ja punaisia voidaan sosiaalisten ryhmien sijasta kutsua toisistaan selvästi erottuviksi muistiyhteisöiksi (ks. Burke 2011, 191), joita sidostivat yhdessä kokeminen, jaettujen kokemusten ideologiset tulkinnat ja kollektiivinen muistaminen prosessina. Muistiyhteisöjä yhdistävät yhteisten kokemusten lisäksi niihin liittyvät jaetut tunteet (vrt. Halbwachs 1980, 30–33), ja vuoden 1918 sodan tapauksessa myös moninaiset ideologiset, kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät.

Menneisyys on aina sidoksissa nykyisyyteen, ja siksi sekä yksilöiden että ryhmien muistamisen prosessit ohjautuvat ja tarkentuvat merkityksiltään nimenomaisesti nykyisyyden erilaisten kontekstien vaikutuksesta. Nykyisyyden sosiaaliset, kulttuuriset ja poliittiset kontekstit ohjaavat muistelua ja menneisyyttä kuvaavien representaatioiden tuottamista. Lisäksi ne määrittävät sitä, minkälaiset muistamisen muodot ja sisällöt saavat julkisen ja laajasti hyväksytyn aseman, ja mitkä muistamisen muodoista ja sisällöistä määrittävät tätä asemaa kontrastoiviksi ja marginaali-

siksi. Virallisen asemat saaneet muistamisen sisällöt, etenkin historialliset tulkinnat, artikuloituvat ”hallitsevina kertomuksina” (*master narratives*). Ymmärrän ne sellaisina dynaamisina, narratiivisina kehyksinä, jotka ovat tiettyssä historiallisessa kontekstissa kulttuurisesti hallitsevia ja laajasti hyväksyttyjä, ja jotka määrittävät tapahtumien muuntamista kertomuksiksi ja niiden sisältämiksi tarinoiksi. Ne ovat siis kulttuurisia ja sosiaalisia mallitariinoita. Ne kertomukset, jotka eivät asetu hallitsevien kertomuksien kehyksiin, ovat nähtävissä ”vastakertomuksina” (*counter-narratives*). Hallitsevat kertomukset ohjaavat kulttuurissa toimimista ja kokemusten esittämistä ja tulkintaa, mutta eivät välttämättä ole yhteiskunnallisesti hegemonisia. Lisäksi hallitsevat kertomukset, vastakertomukset ja arkiset, pienet kertomukset eivät aina ole eroteltavissa selvärajaisesti, vaan saattavat limittyä toisiinsa. (Hänninen 2000, 50–52; Bamberg 2004, 359–361; Andrews 2004, 1–2.)

3.4 Kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen

Kulttuurinen ja sosiaalinen ovat käsitteitä, joiden kuvaamat ilmiöt liittyvät lähtemättömästi toisiinsa. Kaikenlainen omaelämäkerrallinen kerronta on kulttuurista toimintaa spesifissä kulttuurisessa ja sosiaalisessa kontekstissa (Eakin 1992). Omaan elämään kohdistuvasta kerronnasta erottuvat myös eri elämäntilanteiden kannalta merkittävät kulttuuriset kontekstit sekä eri kulttuurien väliset rajamaastot (Jaago 2012). Omaan elämään kohdistuva kerronta – etenkin omaelämäkerta (Kosonen 2009, 287) – on nähtävissä referentiaalisena esitystapana, joka viittaa todellisuuteen ja kuvaa sitä. Näen käsittelemieni tekstien kulttuurisena sisältönä niiden sisältämät kuvaukset ja viittaukset, jotka kohdistuvat kulttuuriseen tietoon ja kulttuuriin konteksteihin. Kyse on eletyn elämän kerronnallisesta sidostamisesta kulttuuriin; siitä, miten kerronnassa viitataan kulttuuriseen, kollektiiviseen tietoon subjektiivisten kokemusten, mielipiteiden ja toimintatapojen kuvaamisen yhteydessä. Nostan esiin teksteihin sisältyvät suorat

viittaukset ja kuvaukset kulttuurisista käytännöistä, malleista ja laajemmin kollektiivisista diskursseista ja historiakäsityksistä. Kategorisointi perustuu ennen kaikkea tutkimuksen empiirisiin tavoitteisiin. Oletan, että monet esiin nostamistani viittauksista ja kuvauksista kohdistuvat kerrontaa kehystäviin jaettuihin merkitysjärjestelmiin. Näin ne ovat viittauksia, jotka kohdistuvat tekstuaalisen kehän sisältä sen ulkopuolelle, mutta ovat samalla tärkeitä tekstien kokonaiskuvan hahmottamisen kannalta (ks. Mäkelä 2009, 129–130).

Sosiaalisena sisältöaineiksena näen tekstien viittaukset yhteiskuntaan ja sen sosiaaliseen järjestykseen, sekä yhteiskunnan kuvauksen. Viittaukset kulttuuriin ja sosiaalisiin todellisuuksiin ja näiden todellisuuksien kuvaukset ovat omaelämäkerralliselle kerronnalle luonteenomaisia. Tätä ilmiötä sekä näiden viittausten ja kuvausten sisältöä ja toteuttamisen tapaa kutsun tutkimuksessani kerronnan sosiokulttuuriseksi jäsentämiseksi. Pysin kerronnan sosiokulttuurisen jäsentämisen analyysin avulla tavoittamaan sitä, miten kertojien subjektiiviset sosiaaliset ja kulttuuriset kontekstit vaikuttavat subjektiivisten kokemusten kerronnalliseen käsittelyyn ja vuoden 1918 sodan kuvaamisen tapoihin. Tarkoitan kerronnan sosiokulttuurisella jäsentämisellä tiettyyn ja rajattuun omaelämäkerralliseen tekstiin sisältyvää kuvausta, jossa ja jolla kertojat viittaavat subjektiivista kokemus- ja käsitysmaailmaa kuvatessaan *1) sosiaalisiin tekijöihin, kuten sosioekonomisiin asemiin tai yhteiskunnan rakenteisiin, ja 2) kulttuuriseen tietoon ja sen erilaisiin kiteytymiin, kuten diskursseihin ja kollektiivisiin käsityksiin sekä kulttuuriin malleihin ja käytäntöihin*. Tämän jäsentäminen paikantaa kertojia historiallisina, sosiaalisina ja kulttuurisina toimijoina, toisin sanoen aktiivisina kokijoina, näkijöinä ja ajattelijoina. Kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen on lisäksi kerronnan keino, jossa kokemuksen ja ajattelun tapoja avataan itselle ja lukijalle kokemusten kerronnallisen kontekstualisaation avulla. Sen avulla muodostuu kerronnallisia, viittauksellisia ja kausaalisia yhteyksiä kertojasubjektin kokemusten, toiminnan ja mielipiteiden kuvausten sekä historiallisten tapahtumien,

sosiaalisten tekijöiden ja erilaisten kollektiivisten diskurssien välille. Kokemusten kontekstien esiin tuomisen ohella nämä yhteydet myös osoittavat kokemukset henkilökohtaisiksi ja oma-kohtaisiksi, koetuiksi ja ymmärretyiksi. Henkilökohtaisuuden ja kuvattujen kokemusten yhteyden eksplikointi tuottaa narratiivista koherenssia (Carr 1986, 75).

Kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen on tyypillistä omaelämäkerralliselle kerronnalle. Omaelämäkerrallinen kerronta tuottaa referentiaalisia tekstejä, jotka viittaavat todellisuuteen, sen tapahtumiin ja siinä toimiviin ihmisiin (Kosonen 2009, 287; Bamberg 2013, 101). Kyse on jäsentämisestä, joka tuo esiin kerronnasta yksilöllisten kokemusmaailmojen sisältämien kokemusten ja laajempien sosiaalisten verkostojen yhteyksiä ja näiden välisiä jännitteitä (ks. Lauritsin 2007, 179). Sosiaalisten verkostojen merkitysten ohella kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen ilmentää myös yksilön kokemusmaailmalle keskeisiä kulttuurisia merkityksiä ja merkitysjärjestelmiä. Todellisuus, johon omaan elämään kohdistuvassa kerronnassa viitataan, onkin subjektiivisesti omaksuttua, ymmärrettyä ja välitettyä kulttuurista ja sosiaalista todellisuutta. Kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen on tapa avata ja selittää kokemuksen ja ajattelun tapoja, taustoja ja vaikutuksia, sillä sen avulla kokemukset voidaan kytkeä esimerkiksi spesifeihin elämänhistoriallisiin olosuhteisiin tai ideologisiin diskursseihin.

Tekstikohtaiseen kerronnan sosiokulttuuriseen jäsentämiseen vaikuttavat keskeisesti kerronnan intentiot, syyt ja päämäärät. Jo omaelämäkerrallisten tekstien syntyprosessi, toisin sanoen se, mistä on päätetty kertoa ja miten, heijastaa kertojan sosiaalisia suhteita ja rooleja (Roos 1987, 34). Viittaukset kulttuuriseen tietoon ja sen kuvaukset heijastavat puolestaan kertojan kulttuurisia asemia ja kiinnekohtia. Kerronnan sosiokulttuurisen jäsentämisen analyysi avaa tekstikohtaisesti J.P. Roosin jaottelemia elämäntavan ulottuvuuksia: elämänvaiheita, elinolosuhteita, elämäntoimintaa, interaktiota, arkielämää ja subjektiviteettia (Roos 1987, 46). Kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen on kerronnallinen ilmiö, joka liittyy omaelämäkerrallista kerrontaa ohjaavien

keskeistekijöiden dynaamisiin ja tekstikohtaisiin suhteisiin. Se voi olla tiedostettua ja strategista jäsentämistä, mutta myös tiedostamatonta. Kerrontaa ja sen referentiaalisuutta ohjaavat keskeistekijät ovat oletukseni mukaan 1) kerronnan tekstityyppi, funktionaaliset piirteet, yleisö, kontekstit ja intentiot; 2) kertojan elämänhistoria ja sitä kuvaava elämäntarina ja sisäiset tarinat; 3) kertojan sosiaalinen ja kulttuurinen tausta; 4) kertojan maailmankuvan ja maailmankatsomuksen sisältöjen suhde kerrottuihin teemoihin.

Kerronnan sosiokulttuurisen jäsentämisen taustalla on siis kompleksinen teksti-, kertoja- ja kontekstikohtainen narratiivinen prosessi, joka on lähtemätön osa omaelämäkerrallisen kerronnan tuottamisen monitasoista prosessia. Oletan, että omaelämäkerrallisessa kerronnassa ilmaistaan kerronnan sosiokulttuurisen jäsentämisen avulla ennen kaikkea niitä kulttuurisia ja sosiaalisia konteksteja, jotka ovat toimineet perustana myös elämäntarinan ja sisäisten tarinoiden sisältämien kokemusten tulkinnoille. Lisäksi kerronnan sosiokulttuurisen jäsentäminen ilmentää sitä, miten kertojat taustoittavat ja selittävät kokemuksiinsa ja historiallisia tapahtumia retrospektiivisesti kulttuuristen ja sosiaalisten tekijöiden ja diskurssien avulla. Tämä vuoksi oletan, että tämä jäsentäminen kuvastaa myös kertojien maailmankuvien ja -katsomusten piirteitä kerronnan sisällöllisten teemojen osalta; sitä, minkälaisen tiedon avulla kertojat selittävät kokemuksiinsa, perustelevat käsityksiään maailmasta ja avaavat näiden suhteita. Kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen heijastaa nähdäkseni omaelämäkerrallisen kerronnan yleisten teemojen, kertojille keskeisen maailmaa selittävän tiedon ja kertojan omaelämäkerrallisen muistin sisältöjen välistä kompleksia dynamiikkaa, spesifissä kerrontatilanteessa ja spesifein tavoittein. Oletan lisäksi, että kerronnan sosiokulttuurisen jäsentäminen on kerronnallinen prosessi, jonka tekstuaaliset ilmentymät heijastavat sitä, miten menneisyyttä, nykyisyyttä ja näiden kahden aikatason yhteyksiä tehdään itselle ymmärrettävämmäksi. Näin kyse on kerronnallisesta tavasta hallita ja muokata mennyttä muotoon, joka artikuloi

– ehkä jopa muuntaakin – kertojien omaelämäkerralliseen muistiin tallentuneita kokemuksia tietyllä hetkellä.

Kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen on ilmiö, joka on abstrahoitu kerronnasta tutkijan näkökulmasta, tutkimusasetelman ohjaaman argumentaation määrittämänä. Tutkimukseni lähtökohdat ovat ohjanneet minua kiinnittämään huomiota kerronnan sosiokulttuuriseen jäsentämiseen sekä määrittäneet tämän ilmiön nimeämistä ja rajaamista. Kyseessä on kuitenkin ilmiö, joka on läsnä tekstuaalisella tasolla, sillä kaikki aineistoni kertojat kehystävät kerrontaansa viittaamalla sosiaalsiin tekijöihin ja kulttuuriseen, kollektiiviseen tietoon. Kuitenkin se, minkä näen kerronnassa tällaisena jäsentämisenä ja miten tulkitSEN sitä ja sen systemaattisia piirteitä, tapahtuu tutkijapositionista käsin. On siis kyse kaksitasoisesta, yhtäältä kertovan kirjoittajan ja kerrotun maailman välisestä, toisaalta tutkijan ja tekstin välisestä jäsennysprosessista. Toisin sanoen tutkijana jäsennän kerronnasta sitä, minkä katson ja argumentoin aineistoni tekstien kertojien osalta kerronnan sosiokulttuuriseksi jäsentämiseksi. Näin kyse on aina tutkijan tekemästä tulkinnasta.

Katson kerronnan sosiokulttuurisen jäsentämisen ilmentävän osaltaan kerronnassa yksityisen ja elämänhistoriallisen (subjektiiviset kokemukset ja tunteet) sekä yleisen ja jaetun (kerrontaan sisältyvä kulttuurinen tieto) kohta- ja leikkauspisteitä. Kertojakohtaiset sosiokulttuurisen jäsentämisen tavat heijastavat siten elämänhistoriaan kytkeytyvää tietoa, elämää ja maailmaa selittävää jaettua tietoa ja näiden yhdistämisen tapoja. Kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen on käsite, joka toimii tutkimuksen laajan analyttisen viitekehyksen nimettäjänä ja kokoajana; se on käsite, jonka avulla pyrin kuvaamaan sekä omaan elämään kohdistuvan kirjallisen kerronnan yhteyksiä jaettuun tietoon että näiden yhteyksien suhdetta kerronnan yleisiin intentioneihin ja funktioihin. Yksinkertaistaen kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen on käsite, jolla kuvaan omaelämäkerrallisen kerronnan keskeistä ominaispiirrettä ja funktiota: henkilökohtaisille kokemuksille annettujen merkitysten sidosta ja sidostamista jaettuihin merkityksiin ja merkitysjärjestelmiin. Kerronnan sosio-

kulttuurisen jäsentämisen teoreettinen avaaminen luo kehiksen, joka mahdollistaa yhtäältä sen tarkastelun, miten, miksi ja missä määrin kertojat kuvaavat teksteissään yhteiskuntaa ja sosiaalisia ilmiöitä, ja toisaalta sen, miten, miksi ja missä määrin he tulkitsevat kokemuksiaan suhteessa kulttuuriseen tietoon.

Kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen ilmaisee sitä, minkälaisia subjektiivisia, historiallisia toimijoita kertojat ovat teksteissään; minkälaisia sosiaalisia ja kulttuurisia asemia ja suhteita he tuovat esiin historiallisten tapahtumien kokemisen kuvausten ja selittämisen yhteydessä. Tämä perustuu myös siihen, että elettyjä kokemuksia kuvaava, kirjallinen omaelämäkerrallinen kertonta heijastaa kirjoittajien toimijuutta suuremmin kuin muut kirjallisuuden ja kirjoittamiset lajit (Smith 2001, 28). Toimijuus, jota teksteistä nostan esiin, on yksilöllistä, narratiivista ja historiallista, mutta samalla myös kulttuurista ja sosiaalista. Se rakentuu ja koostuu tekstien niistä sisällöistä, joissa viitataan kulttuuriin ja sosiaalisiin asemiin, kokemuksiin, ajatuksiin ja toimintaan tiettyssä historiallisessa aikakehyksessä sekä näiden yhteyksiin. Kyse on narratiivisesta toimijuudesta, jolla viitataan omaelämäkerrallisen subjektin positioon kertomuksen sisäisenä toimijana, historiallisena kokijana kertomusmaailmassa, tekstin kuvaamassa maailmassa (ks. Pöysä 2009, 316, 325). Toimijuuden tavoittamisen mahdollistaa retrospektiivisten tekstien minä-keskeisyys (Pöysä 2015, 138).

Omaelämäkerrallisessa kerronnassa toimijuus vaikuttaa keskeisesti kokemusten kuvauksen tapoihin ja pohjustaa historiallisten tulkintojen esittämistä (McKeough 2013b). Kuten puheessa, myös kirjallisen narratiivisen toimijuuden taustalla on konstrukttiivinen prosessi, jossa kertojat valitsevat narratiivisia käytäntöjä itsensä asemointiin ja kuvaamiseen tekstiensä protagonisteina (Bamberg 2013, 106). Nähdäkseni toimijuus on tekstitason positiointi, joka mahdollistaa myös erilaisten arviointien ja selitysten esittämisen kerronnalla. On huomionarvoista, että käsitys itsestä ainutkertaisena ja yksilöllisenä historiallisena toimijana kytkeytyy omalle elämälle annettujen merkitysten muutokseen ja korostumiseen (Sääskilahti 2011, 133). Yksilön asemaa toimi-

jana, valintojen ja toiminnan toteuttajana, on problematisoitu ennen kaikkea filosofian, sosiologian ja sukupuolentutkimuksen tieteenaloilla. Yksi keskeinen kysymys on ollut se, miten ja missä määrin yksilön toimintaan ja ajatteluun vaikuttavat sosiaaliset rakenteet ja laajemmin ympäröivä kulttuuri. (Pöysä 2015, 130–132.)

3.5. Tutkimuksen analyysimenetelmä

Tutkimusaineistojen analyysi jakautuu kahteen lukuun. Ensimmäisessä luvussa *Sodan kokemukset, sodan kuvaukset* (luku 4) tarkastelen tekstejä kolmessa eri kategoriassa. Ensimmäiseen kategoriaan sisällytän päiväkirjatekstit, toiseen sotamuistelmat ja kolmanteen päiväkirjapohjaiset muistelmatekstit sekä yhden kertojan omaelämäkerran ja vankilapäiväkirjan. Tarkastelen ensin kunkin kategorian tekstien ominaispiirteitä: tekstien teemoja, avainkokemuksia, kerronnan intentioita ja kerrontaotteita. Sitten tarkastelen kerronnan sosiokulttuurista jäsentämistä. Toisessa analyysiluvussa *Kokemusten kerronnallisen käsittelyn tavat* (luku 5) esittelen ja analysoin tekstien kerrontastrategioita, kerronnan toteuttamisen sisällöllisiä ja muodollisia käytäntöjä. Lisäksi tarkastelen kerronta-ajan ja kerronnan sosiokulttuuristen kontekstien vaikutusta vuoden 1918 sodan kuvaamisen ja kokemusten kerronnallisen käsittelyn tapoihin. Tämän jälkeen tarkastelen kertojien maailmankatsomusten orientaatioita vuoden 1918 sodan osalta. Lopuksi esittelen vielä kertojakohtaisia ymmärrysmalleja vuoden 1918 sodasta kerronnan sosiokulttuurisen jäsentämisen ja kokemusten kerronnallisen käsittelyn tapojen analyysin pohjalta. Ensimmäisessä analyysiluvussa olen asettanut painopisteen tekstien tematiikan, tavoitteiden ja referentiaalisuuden tarkasteluun. Toisessa analyysiluvussa tarkastelen tekstien strategisia ja funktionaalisia piirteitä, kokemuksellisuutta sekä ideologioita osoittimia vertailevasta näkökulmasta.

Analyysimenetelmäni etenee neljän päävaiheen läpi. Alla olevista analyysivaiheista kaksi ensimmäistä sisältyy analyysilukuun

Sodan kokemukset, sodan kuvaukset (luku 4) ja kaksi jälkimmäistä lukuun *Kokemusten kerronnallisen käsittelyn tavat* (luku 5).

1. *Kerronnan teemojen, avainkokemusten, kerrontaotteen ja intentioiden analyysi*
2. *Kerronnan sosiaalisen ja kulttuurisen jäsentämisen analyysi*
3. *Kerrontastrategioiden vertailu ja kerronnan kontekstien vaikutusten analyysi*
4. *Vuoden 1918 sodan kerronnallisen käsittelyn tapojen ja kontekstien sekä kertojakohtaisten, sotaan liittyvien ja sitä selittävien maailmankuva- ja maailmankatsomusainesten ja sodan subjektiivisten ymmärrysmallien tarkastelu*

Nostan esiin ja analysoin tekstiosioita, jotka edustavat tietyn kertojan ominaistapaa kertoa tai liittyvät muilla tavoin tutkimuksen kysymyksenasetteluun. En ole toimittanut tekstinäytteitä muuten kuin poistamalla muutaman pidemmän lainauksen tapauksessa joitakin lauseita. Osoitan poistettuja tekstiosuuksia kahdella hakasulkeisiin sijoitetulla viivalla [--]. Osa teksteistä on puhtaaksikirjoitettuja, mutta oletan että ne toistavat käytännössä sanasta sanaan alkuperäistekstejä.

3.5.1 Tekstien ominaispiirteet ja kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen

Tutkimuksen ensimmäinen analyysiluku *Sodan kokemukset, sodan kuvaukset* (luku 4) koostuu kertojakohtaisista tekstianalyyseista. Tarkastelen tässä luvussa kunkin tekstin sisällöllisiä ja tyyllillisiä ominaispiirteitä. Tällä tavoin pyrin hahmottelemaan yleiskuvaa siitä, miten kertojat kirjoittavat vuoden 1918 sodasta ja käsittelevät kokemuksiaan kerronnassa. Erittelen ensin teemanalyysin avulla tekstien keskeisimmät teemat ja tarkastelen niiden painoarvoa ja suhteita kerronnassa. Tämän jälkeen erittelen tekstien avainkokemuksia. Avainkokemusten tunnistaminen ja erittely perustuu tiettyssä tekstikokonaisuudessa kuvattujen koke-

musten dynamiikan hahmottamiseen. Kyse on niiden kokemusten tunnistamisesta, jotka nousevat tietyn tekstin kannalta esiin erityisen merkittävänä, ja jotka ovat vaikuttaneet muiden kokemusten tulkitsemisen tapaan. Sitten analysoin ja nimeän tekstien kerrontaotteita: kertojien tapoja ilmaista omaa ääntä ja näkökulmaa kerrottuun. Tarkoitin kertojan äänellä kertojan käyttämää kerronnan tapaa, joka ilmaisee kertojan suhdetta kerronnan sisältöihin ja myös määrittää tekstin yleistä tyyliä ja sävyä. Hyödynnän Liisa Lauttamatin (1983) kerrontaotejaottelua. Lauttamatin mukaan erilaisia kerrontaotteita ovat esimerkiksi deskriptiivinen (tapahtumia ja tapahtumapaikkoja kuvaava), argumentoiva (tapahtumiin kantaottava ja niitä arvottava) ja instruktiivinen (ohjeita ja neuvoja antava) ote (Lautamatti 1983, 183). Edellä mainittujen kerrontaotteiden ohella oletan, että aineistoni teksteistä on mahdollista erottaa esimerkiksi affektiivinen (tunteellinen ja tunteisiin vetoava) ja reflektiivinen (introspektiivinen ja pohdiskeleva) ote, joita pidän omaelämäkerralliselle kerronnalle tyypillisinä. Viittaan kerrontaotteella kerronnan yleisen tavan ohella myös niihin asenteisiin, joita kertojat kytkevät rooliinsa kertojina (ks. Palmfelt 2007, 12), toisin sanoen siihen, miten kertojat asennoituvat kertomaansa.

Tekstien teemojen, avainkokemusten ja kerrontaotteiden analyysin pohjalta tarkastelen tekstien kerrontaintentioita, kerronnan syitä ja päämääriä. Nostan esiin tekstiosioita, joista ilmenee tai heijastuu se, minkä vuoksi kertojat ovat päätyneet kirjoittamaan elämästään ja vuoden 1918 sodasta. Pohdin lisäksi sitä, missä määrin kertojat kirjoittavat tietyn tekstityypin sisällöllisten ja muodollisten konventioiden mukaisesti, sekä kenelle kerronta on suunnattu. Tällä tavoin on mahdollista hahmotella kerronnan generisiä intentioita: sitä, missä määrin kertojat näyttävät pyrkivän kirjoittamaan tietylle tekstityypille tyypillisesti. Pauliina Latvala (2005) on jäljittänyt lingvisti M. A. K. Hallidayn (1978) teorioiden avulla suvun muistitietoa koskevasta kerronnasta semanttisten metafunktioiden avulla erilaisia menneisyyskatseita. Latvala tarkastelee aineistonsa tekstien sisällöllisiä, vuorovaikutuksellisia ja tekstuaalisia metafunktioita erittelemällä

tietyistä teksteistä muun muassa teemoja, intentioita, tyylejä sekä kertojan positioita ja tekstin ääniä (Latvala 2005). Latvalan lähestymistapaa mukaillen tavoittelen analyysini ensimmäisessä osassa tekstikohtaisesti käsitystä siitä, mistä kertojat kirjoittavat, kenelle he ovat suunnanneet tekstinsä ja miten tekstin ilmaisu rakentuu (ks. Latvala 2005, 40). Toisin sanoen analysoin tekstien tekstikohtaisia erityispiirteitä ennen kaikkea sisällön tasolla.

Analysoin ensimmäisessä analyysiluvussa myös kerronnan sosiokulttuurista jäsentämistä teksti- ja kertojakohtaisesti. Kysyn, miten kertojat jäsentävät kerrontaansa suhteessa kulttuuriseen tietoon: diskursseihin, kollektiivisiin käsityksiin sekä kulttuurisiin malleihin ja käytäntöihin. Lisäksi nostan esiin sen, miten kertojat kuvaavat sosiaalisia todellisuuksiaan; sosiaalisia elinympäristöjään ja niille annettuja kulttuurisia merkityksiä. Kerronnan sosiokulttuurisen jäsentämisen analyysi kohdistuu siis kertojakohtaisiin viittauksiin ja kuvauksiin, jotka puolestaan kohdistuvat kulttuuriseen tietoon ja erilaisiin sosiaalisiin tekijöihin. Tarkastelen myös näiden viittausten ja kuvausten funktioita analysoimalla sitä, miten ja miksi ne on sisällytetty ja limitetty osaksi omaelämäkerrallista kerrontaa. Kategorisoin sosiaalseksi kuvaukseksi myös kulttuurimiljööön, kerronnan erilaisten tapahtumaympäristöjen deskriptiiviset kuvaukset (ks. Apo 1980, 186). Kulttuurisen tiedon osalta metodologisena premissinä toimii ajatus siitä, miten kulttuurinen tieto ilmenee aineiston sisältämistä viittauksista ja kuvauksista, jotka merkitään tai osoitetaan kertojalähtöisesti kulttuuriseksi ja kollektiiviseksi, tai jotka sisältävät jaettuja piirteitä (vrt. Stark 2011, 82). Hyödynnän diskurssin, kollektiivisen käsityksen, kulttuurisen mallin ja kulttuurisen käytännön käsitteitä kategorisoidessani kertojien viittauksia ja kuvauksia, jotka kohdistuvat kulttuuriseen tietoon. Tarkastelen sitä, minkälaiseen kulttuuriseen tietoon kertojat viittaavat, mutta myös sitä, miten nämä viittaukset yhdistyvät muihin tekstisisältöihin sekä suhteutuvat kerronnan teemoihin ja intentioihin. Pyrin tavoittamaan jokaisen tekstinäytteen kohdalla sen, millaiseen diskurssiin, käsitykseen, malliin tai käytäntöön tekstiosiot viittaavat. Lopuksi pohdin vielä sitä, miten kerronnan sosiokult-

tuurinen jäsentäminen kuvastaa narratiivisen toimijuuden konstruointia ja ilmaisua. Tämä toimijuus ilmenee siinä, miten kertojat kuvaavat ja asemoivat itseään sosiaalisina ja kulttuurisina subjekteina suhteessa kuvattuihin historiallisiin tapahtumiin, kokemuksen tulkintaan ja omaan toimintaan. Narratiivinen toimijuus ankkuroituu historialliseen kokemukseen ja toimii historiallisten selitysten ja arviointien esittämisen perustana. (McKeough 2013b.)

3.5.2 Kerronnan strategiat, kontekstit ja sodan ymmärrysmallit

Tutkimuksen toisessa analyysiluvussa *Kokemusten kerronnallisen käsittelyn tavat* (luku 5) tarkastelen aineistoa kokonaisuutena ja vertailen sen tekstejä keskenään. Kiinnitän huomioni tekstien sisällöllisiin ja muodollisiin yhteneväisyyksiin ja eroavaisuuksiin. Tarkastelen kertojien kerrontastrategiota: kerronnan toteuttamisen tyypillisiä sisällöllisiä ja muodollisia piirteitä. Lisäksi pohdin kerrontastrategioiden yhteyksiä aineistoni kirjoitusten tekstityyppeihin, kerronnan historiallisiin ja kulttuurisiin konteksteihin sekä siihen, kenelle kerronta on suunnattu. Tarkastelen myös kerronnan genre- ja kontekstisidonnaisten intentioiden ja kerronnan strategisen toteuttamisen tapojen yhteneväisyyksiä. Ulla Savolaista mukaillen katson, että kerrontastrategiat ovat kirjallisia käytäntöjä, jotka valikoidaan kulttuurisen kerronnan varannosta. Ne ovat metodologisia apuvälineitä kerronnan intentioiden ja tavoitteiden esittämiseen ja ymmärtämiseen (Savolainen 2015, 105), jotka ovat nähdäkseni abstrahoitavissa tekstien tyypillisistä muoto- ja sisältöpiirteistä sekä kerronnasta välittyvistä kertomisen vaikuttimista. Kerronnan tyypilliset muoto- ja sisältöpiirteet pohjautuvat nähdäkseni systemaattisiin, strategiaan kirjoittamisen tapoihin ja keinoihin, joihin vaikuttavat teksti- ja tilannelähtöiset intentiot. Se, missä määrin muistelemisen prosessiin pohjautuva erilainen kirjoittaminen on tiedostavaa ja strategista toimintaa, vaihtelee. Joidenkin tekstien kohdalla toistuvat sisältö- ja muoto- ja sisältöpiirteet saattavat olla tiedostettuja, harkittuja ja pitkään suunniteltuja. Toisaalta kirjoittaminen voi myös tapahtua

hyvinkin spontaanisti, jopa tajunnanvirtamaisesti (Pöysä 2006, 228).

Kerronstrategioiden käsittelyn jälkeen tarkastelen kokemusten kerronnallista esittämistä ja tulkintaa: sitä, minkälaisina kerrotut kokemukset erottuvat. Tämän jälkeen käsittelen kerronta-ajan ajallisen etäisyyden ja erilaisten kontekstien vaikutuksia kokemusten kerronnalliseen käsittelyyn. Sitten pohdin sitä, miten kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen heijastaa kertojien maailmankatsomusten tekstuaalisen tason ominaispiirteitä vuoden 1918 sodan kerronnallisen käsittelyn ja selittämisen tavoissa. Tulkintani pohjautuvat aineiston sisältämiin ideologisiin kuvauksiin, viittauksiin ja viitekehyksiin. Katson siis, että kertojien tavat hyödyntää ideologista tietoa ja sen viitekehyksiä kerronnassa osoittavat heidän maailmankatsomustensa sisältöjä ja painotuksia kerrontahetkellä ja kerronnassa käsiteltyjen aihepiirien osalta. Toisin sanoen johdan kuvaukseni kertojien maailmankatsomusten sisältöpiirteistä sen pohjalta, minkälaiseen ideologiseen tietoon kertojat viittaavat sodan kuvauksissa ja selityksissä. Kyse on tutkijan tulkinnasta, joka perustuu siihen, miten kertojat ilmaisevat ja ovat halunneet ilmaista itseään ideologisina toimijoina ja ajattelijoina teksteissään.

Edellä mainittujen tulkintojen pohjalta konstruoin lopuksi kertojakohtaisia ymmärrysmalleja vuoden 1918 sodasta. Viittaan ymmärrysmallilla kertojien vuoden 1918 sotaa koskevan argumentaation ja sotaa selittävien käsitysten tyypillisiin ja toistuviin piirteisiin. Ymmärrysmalli on siten käsite, jolla kuvaan tietyn kertojan suhdetta vuoden 1918 sotaan ja tätä suhdetta selittävien, erilaisten historiallisten perustelujen ja selitysten kokonaisuutta (McKeough 2010, 229). Ymmärrysmallit ovat sodan kokemisen tapoihin ja aseisiin ankkuroituvia, maailmankatsomuksellispohjaisia tulkintamalleja, jotka hahmottuvat sotaa koskevien subjektiivisten ja tyypillisten käsitysten, kokemusten tulkinnan ja tunteiden kuvaamisen toistuvien piirteiden avulla. Tapani esittää ja koontaa kertojien ymmärrysmalleja sodasta pohjautuu luonnollisesti omaan ymmärrykseeni siitä, miten kertojat ovat ymmär-

täneet elämiään, mikä perustuu puolestaan kertojien tapoihin ilmaista elettyä elämää (ks. Dilthey 2002).

4. Sodan omakohtaiset kokemukset ja tulkinnat

Käsittelen tässä luvussa kerronnan ominaispiirteitä ja sosiokulttuurista jäsentämistä aineistoni teksteissä. Käsittelen ensin tekstejä, jotka erottuvat ja ovat määriteltävissä muodollisten ja sisällöllisten piirteidensä mukaan päiväkirjoiksi. Sen jälkeen tarkastelen sotamuistelmia, joissa käsitellään lähinnä vuoden 1918 sotaa ja sen tapahtumia. Lopuksi analysoin kahta vuotta 1918 koskevaa muistelmatekstiä, jotka pohjautuvat päiväkirjoihin ja sisältävät siten myös päiväkirjamaisia piirteitä. Näiden tekstien yhteydessä analysoin myös kansanedustaja Matti Lonkaisen kahta tekstiä, joista ensimmäinen on lyhyt pienoiselämäkerta ja toinen koostuu vankilassa kirjoitetusta tekstistä. Vankilassa kirjoitettu teksti koostuu päiväkirjamaisista merkinnöistä ja osioista, joissa kuvataan menneisyyttä ja arvioidaan elettyä elämää. Kutsun tätä tekstiä vankilapäiväkirjaksi, vaikka kyse ei suoranaisesti ole päiväkirjatekstistä. Se on kirjoitettu päiväkirjan tapaan pitkällä aikavälillä ja kuvaa osin päivittäisiä tapahtumia, mutta Lonkainen mainitsee vain muutamaan otteeseen kirjoitusajankohdan.

4.1 Päiväkirjat: tunteiden maailma

Aineistoni sisältää neljä päiväkirjatekstiä. Kaikki päiväkirjakertojat ovat nuoria naisia. Nuorin kertoja, padasjokelainen Elna Holm (1903–1992) oli sodan aikana vain 14-vuotias, Sylvi-Kyllikki Sinervo (1899–1987) ja Paula Intonen (1898–1896) kokivat sodan aikuistumisen iässä, vastikään täysi-ikäisyyden saavuttaneina. Vanhin kertojista on rautatievirkailija Aino Kääriäinen (s. 1887). Vaikka Elna Holm olikin sodan aikana vielä lapsi, kutsun

häntä tässä yhteydessä Paula Intosen ja Sylvi-Kyllikki Sinervon ohella nuoreksi naiseksi. Näiden kolmen nuorimman kertojan aineistot sisältävät päiväkirjatekstejä myös sotaa edeltävältä ja sen jälkeiseltä ajalta. Heille päiväkirjan kirjoittaminen näyttää olleen tuttu tapa. Aino Kääriäisen arkistoitu, puhtaaksikirjoitettu päiväkirjateksti sisältää vain sodan ajan kuvauksen. Siksi onkin mahdollista, että se on kirjoitettu nimenomaisesti sodan kokemisen vuoksi. Tästä kertoo myös se, että teksti etenee päiväkirjamaisesti vankeuden aikana, jolloin kirjoittamiseen on ollut aikaa ja tarvetta, kun taas sodan loppuaikaa, jolloin kertoja toimii valkoisten hyväksi, kuvataan retrospektiivisesti ja tiiviisti.

4.1.1 Sodan, arkielämän ja persoonan kuvaus

Nuoret naiset Elna Holm, Sylvi-Kyllikki Sinervo ja Paula Intonen kuvaavat kaikki päiväkirjoissaan arkista, jokapäiväistä elämää. Kuvaus kohdistuu pääasiassa omiin kokemuksiin, toimintaan ja tunteisiin, mutta myös perheenjäsenten toimia kuvataan. Tekstit liikkuvat paljon kodin piirissä, mutta eivät rajaudu siihen. Koti on asuinpaikan lisäksi turva vierailta asioilta; paikka, johon liittyy tunne johonkin kuulumisesta (Vilkko 1998, 28). Aikuistumassa olevat Sinervo ja Intonen osallistuvat arkisiin askareisiin ja huolehtivat perheistään. Temaattinen painotus kodin, perheen ja arjen piiriin on tyypillistä naisten kirjoittamille omaelämäkertoille (Vilkko 1998, 30), samoin kuin perheen, muista huolehtimisen ja muiden ihmisten tarpeisiin sovitautumisen kuvaaminen (Määttänen 1993, 154, 157). Tämä näkyy myös päiväkirjoissa. Nämä painotukset liittyvät ajan sukupuolirooleihin sekä kulttuurisiin asemiin ja malleihin, mutta myös konkreettisesti siihen, että kertojat viettivät paljon aikaa kotona ja perheen piirissä sota-aikana.

On syytä muistaa, että sukupuoleen ankkuroidut kulttuuriset asemat eivät ole seurausta miesten ja naisten erilaisista toimintatavoista, vaan siitä, minkälaisia merkityksiä toiminnalle on annettu ja annetaan (Komulainen 1998, 182). Esimerkiksi

kotona oleminen, ja erityisesti kotiin jääminen, on perinteisesti nähty lähtemisen ja työn tekemisen vastakohtana sekä vähemmän merkittävänä (Jokinen 1997, 86). Naisten jokapäiväistä elämää ei pidettykään merkittävänä tutkimuskohteena kunnes aiheeseen tartuttiin naistutkimuksen piirissä 1960-luvulla (Makkonen 1993, 373). Naisten elämänpiirin rajautuminen kotiin on historiallinen ilmiö, joka palautuu modernin yhteiskunnan syntyhistorian vaiheisiin (Kemppainen 2010, 198). Arkielämä – arkinen työ, arjen olosuhteet ja arjesta selviäminen henkisesti ja fyysisesti sodan aikana – nousee esiin keskeisenä teemana kaikissa päiväkirjateksteissä, mutta korostuu Paula Intosen ja Sylvi-Kyllikki Sinervon teksteissä. Sinervo ja Intonen kirjoittavat toistuvasti arkisista töistään, mutta eivät silti kuvaa itseään ”kodin hengettärinä”, vaan kertovat myös avoimesti arjen raskaudesta ja sen aiheuttamasta ahdistuksesta. Näkemys naisen roolista kodin hengettärenä, kodin hoitajana ja aviomiehen miellyttäjänä, oli osa säätyläisnaisiähannetta, 1800-luvulla yleistynyttä ideologista konstruktia (Launis 2005, 23–24).

Omaelämäkerralliset tekstit ovat yksi väline sukupuoleen liittyvien diskurssien ja identiteettitekijöiden esille tuomiseen ja neuvotteluun (Liljeström 2004a). Sukupuolen mukaan määrittävät kulttuuriset asemat ja biologiseen sukupuoleen kytketyt toimintamallit näyttävät määrittäneen myös aineistoni nuorten naiskertojien kokemusmaailmaa ja vuoden 1918 sodan kokemuksen tapoja. Teksteistä välittyvistä arjen kuvauksista ajan sukupuolittuneet rooli- ja toimintamallit tulevat esiin epäsuorasti arjen töiden ja vastuualueiden kuvauksista. Sukupuoli-identiteettiä ja sukupuolittuneita toimintatapoja ilmentävät tekijät välittyvät teksteistä pääosin tekstuaalisina fragmentteina, jotka kuvastavat kulttuurisidonnaisia toimintamalleja ja todellisuuskäsityksiä. Esimerkiksi Elna Holm tuo esiin sen, miten sukupuoliroolit vaikuttavat nuoren iän ja sodan moniselitteisyyden ohella siihen, miksi hän ei voi liittyä valkoisiin: ”-Puolustan heitä. Ja jos olisin mies niin ehkä -- En tiedä varmaan, mutta voisin. Olen kyllä kovin nuori.” (Elna Holm 1918. KA). Sukupuoli on erityisesti esillä Sylvi-Kyllikki Sinervon päiväkirjassa ja nousee esiin yhtenä

kerronnan teemana. Sinervo pohtii ja kritisoi ajan sukupuolirooleja sekä haaveilee tasa-arvoisemmasta yhteiskunnasta. Naisasia onkin Sinervolle läpi nuoruuden todellinen sydämenasia, poliittinen intohimo (Torninoja-Latola 2010, 137–138). Holm, Kääriäinen ja Intonen eivät juuri pohdi sukupuoleen liittyviä asioita, mutta heidän teksteistään välittyy paikoitellen ja implisiittisesti se, miten sukupuoleen ja naiseuteen liittyvät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät jäsentävät arkiajattelua, sosiaalista kanssakäymistä ja käsityksiä itsestä (ks. Saresma 2007, 19).

Kertojat kuvaavat teksteissään myös palkkatyötään. Intonen on töissä työväen ruokalassa ennen sotaa, Sinervo sodan aikana kansanvaltuuskunnan vallankumousoikeudessa. Kääriäisen työ rautatievirkailijana katkeaa sodan takia, mutta hän kuvaa kokemuksiaan sodassa myös työhön liittyvien asioiden avulla sekä tuo esiin sitä, miten kokee sodan osana työyhteisöään. Holm ei ole nuoren ikänsä vuoksi palkkatyössä, ja mitä ilmeisimmin myös koulunkäynti on katkennut sodan vuoksi. Työn kuvaukseen liittyy usein myös työn herättämien tunteiden kuvaus, kuten tässä Paula Intosen päiväkirjamerkinnässä keväältä 1917:

16.4 Erittäin kummallinen päivä, pääni on ollut niin sekasin ”kuin Riihimäki kavaljeeri”. Tulimme juuri satulinnasta, ikävä ohjelma. ”Oi elämä mitä sä oletkaan, et ruusuja seppeleitä sinä tyhjä varjo olet vaan, täynnä tuskia kyyneleitä”. Tänäpä tuli meille kaksi uutta tyttöä. Yhteen törmäykset ja soppalautaset. Illalla tanssit ”trumpari ja Matti” portilla. Miks on luotu toinen ihminen toisen orjaksi? miksi toinen ihminen saa raataa ja kärsiä? toinen kulkea herrana ja komentaa? (Paula Intonen 1917. TA.)

Intonen kirjoittaa tekstinäytteessä kuluneen päivän tapahtumista ja työstään. Työpäivä on ollut raskas ja mielentila sekava. Työn kuvaus on teema, josta kirjoittaminen on myös arjen herättämän ahdistuksen purkamista. Intonen päättää kuvauksensa pohdintaan, joka kohdistuu mitä ilmeisimmin sekä työpaikan että yleisemmin yhteiskunnan hierarkkisuuteen. Hän myös ilmaisee tunteitaan usein lainauksilla runoista ja lauluista. Nämä lainaukset heijastavat tekstin yhteyksiä suulliseen kulttuuriin.

Runollinen ilmaisu oli tyypillistä omaan elämään kohdistuvissa kirjoituksissa, myös päiväkirjoissa, vielä 1900-luvun puolelle saakka. (Kuismin 2013, 91, 93; Peltonen 1996, 104–105.)

Sinervon ja Intosen päiväkirjoissa nousee myös toistuvasti esiin tunteista kirjoittamisen ohella oman elämän, persoonan ja näiden yhteyksien pohdinta. Kertojat refleктоivat elämäänsä, toimintaansa ja luonnettaan sekä suhdettaan läheisiin ihmisiin. Molemmat kertojat kirjoittavat myös tulevaisuudesta ja haaveilevat erilaisesta elämästä. Tulevaisuudesta haaveilun teema on esillä fragmentaarisesti, mutta toistuvasti. Yksi päiväkirjojen funktioista liittyy juuri fantasiointiin ja erilaisten tulevaisuuksien suunnitteluun (Funkestein 2005). Tämä myös nousee esiin yhtenä teemana Sinervon ja Intosen teksteissä. Sinervo haluaa pois kotoa, haaveenaan kirjailijan ura ja elämä kulttuuripiireissä: ”Maailmaan minä tahdon, iloisten, älykkäitten ihmisten joukkoon. Olen kuin vanki täällä kotona.” (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1918. KA). Haaveen muodostumiseen on saattanut vaikuttaa myös se, että 1900-luvun alkupuolen Helsingissä monet työläisnuoret kirjoittivat ahkerasti, niin yksin kuin yhteisöllisestikin. Julkaisukanavina toimivat erilaiset työläislehdet, ja lisäksi nuorten opinto-piirit olivat suosittuja. (Salmi-Niklander 2011, 24–25.)

Sinervon tavoitteena onkin sosiaalinen nousu kulttuurivaikuttajaksi, älymystön joukkoon: ”Minä pyrin korkeammalle, suomalaisen intelligentin yleisön joukkoon, jossa osataan ivata niin älykkäästi, pohtia asioita ja tutkia ongelmia järkevästi, jossa kaikella on hienostunut leima.” (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1918. KA). Tekstinäyte ilmaisee Sinervon kunnianhimoa sekä vierauden tunnetta työläisten parissa, siitä huolimatta että hän identifioituu heihin taustansa vuoksi. Tämä tulee esiin esimerkiksi tavassa, jolla hän kuvaa tunnelmiaan työäenyhdistyksen kuusijuhlissa: ”Waikkakin olen lähtöisin levysepän perheestä, laitakaupungin vuokra-asarmeista, tuntui minusta, etten ollut omassa piirissäni, näiden työnraskain raatajain joukossa, joiden kasvoilta kuvastui nälkä, kurjuus, taistelu ja työ.” (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1918. KA). Intosen eskapistiset haaveet eivät ole yhtä selkeitä ja kunnianhimoisia kuin Sinervon, sillä hän kirjoittaa lähinnä siitä, miten haluaisi

matkustaa pois ja elää helpompaa tai mielenkiintoisempaa elämää: ”Tuntuu pääni vähäsen kipeältä, ei minua yhtään huvita tämä elämä, toivoisin olevani joku sirkukseen kuuluva henkilö, kuten lentävät kaksoiset.” (Paula Intonen 1917. TA). Kertojan haaveet muutosta ulkomaille toteutuvat myöhemmin, sillä vuonna 1925 hän muuttaa kymmeneksi vuodeksi Kanadaan.⁴⁷

Nuoret naiskertojat Holm, Sinervo ja Intonen kirjoittavat paljon tunteistaan. Etenkin Sinervo kirjoittaa avoimesti myös romanttisista haaveistaan. Ihmissuhteista kirjoittaminen erottuu selvänä teemana tekstistä. Hän on ihastunut useampaan henkilöön, ja päiväkirja on selvästi tunteiden jäsentämisen ja selvittämisen väline. Hän pohtii jatkuvasti suhteitaan näihin ihmisiin sekä sitä, kuka heistä on kulloinkin eniten hänelle mieleen. Tunnetilat vaihtelevat päivittäin ja hetkittäin. Sinervo myös tiedostaa tämän piirteen itsessään: ”Woi, minkälainen perhossielu minä olen! Kaikki tunteeni ovat hetkellisiä, äkillisten mielenjohteitten ja tunnelmien vaikuttamia.” (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1918. KA). Paula Intonen ei kirjoita juurikaan romanttisista ajatuksistaan, vaikka päiväkirjamerkinnot kertovat romanttisten tunteiden olemassaolosta. Tunteet kohdistuvat moneen ihmiseen, joista yksikään ei nouse esiin voimakkaan ihastuksen kohteena. Kyse on ennemminkin pienistä ihastuksista ja mieltymyksistä, jotka värittävät elämää, mutta joiden varaan Intonen ei suunnittele tulevaisuutta. Sinervo kirjoittaa puolestaan romanttisista tunteistaan eksplisiitaisesti, laajasti ja reflektiivisesti. Näin Sinervon päiväkirjamerkinnot sivuavat romanttisen, heteroseksuaalisen rakkauden diskursusia, kulttuurista puhetapaa romanttisista tunteista ja seksuaalisuudesta (ks. esim. Kaskisaari 1998; Hatakka 2011). Voimakkaat ihastumiset romanttisine ja seksuaalisine ulottuvuuksineen herättävät kuitenkin ristiriitaisia ajatuksia tulevaisuudesta. Sinervo haaveilee yhtäältä kumppanista, mutta toisaalta kirjailijan urasta ja vapaasta elämästä. Ihastumiset aiheuttavat myös ristiriitaisia tunteita, joiden skaala vaihtelee euforiasta synkkyytteen. Sekä Sinervon että Intosen teksteistä välittyy se, miten he ovat ihmis-

47 http://www.pori.fi/material/attachments/hallintokunnat/kulttuuritoimi/satakunnanmuseo/verkkonayttelyt/6FwNDqM1p/Ameriikan_Paula.pdf.

suhdeasioissaan aktiivisia toimijoita, vaikka odottavatkin vastapuolen aloitteita. Erot ilmenevät suhtautumisessa ihastumisiin: Sinervolla kyse on vakavista ja hyvin kokonaisvaltaisesti omaan mielialaan vaikuttavista tunteista, kun taas Intonen näyttää suhtautuvan vastakkaiseen sukupuoleen (”poikapeliin”) kevyemmin. Sinervo myös arvioi ihastumisen kohteiden sopivuutta hänelle luonteensa, tavoitteidensa ja poliittisen ajattelunsa valossa.

14-vuotias, uskonnolliseen perheeseen kuuluva Elna Holm ei kirjoita romanttisista tunteistaan. Päiväkirjasta on kuitenkin paikoin luettavissa, miten tämä aihepiiri on mahdollisesti tuloillaan kertojan elämään. Hän kirjoittaa paljon siitä, miten odottaa ja pelkää punakaartin tuloa. Kun punakaartilaiset lopulta saapuvat, hän suhtautuu heihin pelonsekaisella kunnioituksella. Varsinkin yksi heidän johtajistaan jää mieleen, sillä hän on ”niin kaunis mies ja herran näköinen ja erinomaisessa puvussa kuin toiset Päälikön arvelimme olevan.” (Elna Holm 1918. KA). Erityisen intiimeistä asioista, kuten ruumiillisuudesta ja seksuaalisuudesta (ks. Pöysä & Timonen 2004, 219), kirjoittaa suoraan vain Sinervo. Hän pohjaa seksuaalisuutta niin omakohtaisesti kuin yleiselläkin tasolla ja kuvaa ensimmäistä seksuaalikokemustaan (ks. Torninoja-Latola 2010, 131–132). Näistä pohdinnoista näkyy, miten sukupuoli-identiteetin reflektointi paikantuu ennen kaikkia niihin tekstiosioihin, joissa yksilöpsykologisten ja kulttuuristen identiteettitekijöiden kuvaukset risteytyvät (Tuomaala 2006, 287); osioihin, joissa Sinervo pohti luonteensa, mielihalujensa ja kulttuuristen sukupuoliroolien yhteensopivuutta.

Aineiston kaikki päiväkirjakertojat kirjoittavat teksteissään laajasti vuoden 1918 sodasta ja sodan tapahtumista. Holmin ja Sinervon teksteissä sota on nähtävissä omana teemanaan, sillä sodan kuvauksen ohella molemmat pohtivat sotaa ja suhtautumistaan siihen laajasti ja toistuvasti. Molempien kertojien suhde sotaan on ristiriitainen. Sinervo kannattaa punaisia ja on töissä vallankumousoikeudessa, mutta hän tuntee myös valkoisia ja on huolissaan heidän kohtaloistaan. Lisäksi hän ihailee sivistyneistöä, joka oli sodassa enemmän valkoisten puolella. (Torninoja-Latola 2011, 138–139.) Sota hermostuttaa ja huolestuttaa Siner-

voa, etenkin kun hän ei osaa varmuudella muodostaa kantaansa siihen sekä ajattelee muiden tulkitsevan häntä väärin. Tämä kuvastuu seuraavasta tekstinäytteestä:

Minusta tuntuu että jokaisen ihmisen ja minun välillä värähtelee väärä ääni. Se on vain tuollainen epämääräinen vaikutelma. Halveksun kaikkia, jokaista mielipidettä vastaan haluan kiistellä. Porvari luulee minun olevan mitä punaisemman sosialistin ja sosialisti taas patamustan porvarin. Inhoan ja tunnen myötätuntoa kumpaakin kohtaan yhtä paljon. Ihmisten, joiden kanssa olen tekemisissä, ääni, liikkeet, ilme ja pukeutuminen, kaikki tekee ärsyttävän vaikutuksen. Kärsin jokaisella hermollani. Olen jollakin lailla epäsuora. Salaan kanssaihmisiltä jotain, vaikkei minulla ole mitään salattavaa. Ja taasen koetan tuoda itsessäni esiin selaista mitä minussa ei ole. Luulen että olen itse kaikkein halveksituin niistä joita ylenkatson. Hermostunut minä olen, äärimmäisilleen hermostunut. Tahtoisin pois näiden ihmisten joukosta, pois yksinäisyyteen ja omien mielikuvieni seuraan. (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1918. KA.)

Reflektiivisestä kuvauksesta ilmenee lisäksi Sinervon eskapistinen haave irtautua arjesta ja sen sosiaalisesta piiristä. Tämä korostuu sodan tilanteessa, sillä se saa hänet hermostuneeksi ja malttamattomaksi. Tekstiosiota kuvastuu päiväkirjamerkintöjen reflektiivinen luonne: Sinervo pohtii omaa persoonallisuuttaan kriittisesti ja pyrkii ymmärtämään sitä miksi ei tule muiden kanssa toimeen. Hän kokee ulkopuolisuutta, niin persoonallisuutensa kuin maailmankatsomuksensa vuoksi. Jälkimmäisen kohdalla hän näkee olevansa poliittisten ääripäiden välissä ja siten tilanteessa, jossa häntä yhtäältä tulkitaan väärin, mutta jossa hänellä toisaalta todellisuudessaakin on vaikeuksia muodostaa yksiselitteisiä mielipiteitä asioista.

Sinervon tavoin Elna Holm kirjoittaa siitä, miten hänen on vaikea muodostaa yksikantaista mielipidettä sodasta sen sisällissotaluonteen vuoksi. Hän kallistuu kuitenkin sodan alusta alkaen valkoisten puolelle: ”Olen kokenut olla välinpitämätön näitten kaartien suhteen. Puolustan valkokaarteja mutta samalla yritän

tuomita. Mutta miksi kokea olla kaksinaamainen. -” (Elna Holm 1918. KA). Sinervo ja Intonen kuvaavat lähinnä sodan paikallisia tapahtumia ja vaikutuksia, mutta Holm pyrkii aktiivisesti seuraamaan myös sen tapahtumia muualla sekä kirjoittaa sodan taustasta. Luotettava tiedonsaanti on vaikeaa, ja maaseudulla tieto on huhujen varassa: ”Minä tunsin, että kasvojani alkoi kuumentaa. Se oli kerrasaan masentavaa ja samalla suututtavaa. Kaksi kertaa oli jo Tampere vallattu, ja kumpikin kerta perätön.” (Elna Holm 1918. KA). Myös Sinervo tuo esiin sen, että tiedot sodasta ovat epävarmoja, vaikka tiedonsaanti onkin helpompaa pääkaupungissa. Varsinkin, jos luottaa lehdistöön: ”Kerrotaan, että suojelukaartilaisilla on kuularuiskuja. Mutta mikään ei ole varmaa. Huommennahan sen näkee Työmiehestä.” (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1918. KA). Holmin tapa käsitellä sotaa laajasti ja yksityiskohtaisesti saattaa johtua myös siitä, että hänellä tuntuu olevan nuoren iän ja ehkä myös sosioekonomisen taustan vuoksi enemmän aikaa tapahtumien seuraamiseen ja niistä kirjoittamiseen.

Sota on läsnä nuorten naisten päiväkirjoissa kokonaisvaltaisesti, jännittyneen ilmapiirin ohella myös siksi että se vaikuttaa suoraan kertojien arkeen ja elämään. Intosen isäpuoli vangitaan sodan loppupuolella, samoin Sinervon isä. Jälkimmäinen pelastuu, kun perheen tuttava hakee hänet vankileiriltä kivilouhimoon töihin. Tämä pelastuminen on osoitus siitä, miten kriisiaikoina sosiaalisten verkostojen merkitys korostui, niin arkipäiväisen elämisen kuin selviytymisenkin kannalta (Nyström 2013, 294). Vaikka nuoret päiväkirjakertajat Elna Holm, Sylvi-Kyllikki Sinervo ja Paula Intonen kirjoittavat sisällissodan aiheuttamasta järkytyksestä, he eivät kuvaa sodan syttymistä itsessään yllättävänä tapahtumana. Nähdäkseni tämä kytkeytyy sotaa edeltävään, tulehtuneeseen yhteiskuntailmapiiriin ja sotaa edeltävien levottomien kuukausien kokemiseen. Maaseudulla asuvan Elna Holmin päiväkirjasta nousee esiin odottelun teema: hän odottaa sodan päättymistä ja pohtii sen lopputulosta. Hän myös yhtäältä vierastaa ja pelkää punakaartilaisia, mutta toisaalta odottaa heidän saapumistaan kylään. Pelko muuttuu jännitykseksi ja lopulta jopa odotukseksi: ”Odotamme punakaartilaisia saapuvaksi. [--]

Voi kuitenkin olla mahdollista, että tulevat tänne ja sitä me luulemmekin. [--] Minä heitä halveksin. Melkeinpä se on vihaa ja mitä muuta se on? Ei niiltä hyvää voi odottaakaan. Ja kyllä se kostetaan. [--] Sähköä on ilmassa! [--] Uutinen! Nyt jo näin niitä punaisia.” (Elna Holm 1918. KA). Punaisten pelätty mutta myös odotettu kohtaaminen nousee esiin tekstin avainkokemuksena, sillä se vaikuttaa keskeisesti Holmin muuttuvaan tapaan suhtautua sotaan ja sen osapuoliin. Pelättyjen punakaartilaisten kohtelias käytös ja sodan eskaloituva väkivalta saavat Holmin pohtimaan sotaa molempien osapuolten näkökulmasta. Holm seuraa sodan tapahtumia päiväkirjassaan niin paikallisella kuin kansallisellakin tasolla. Suurin osa kevään 1918 päiväkirjamerkinnöistä käsittelee suoraan tai epäsuorasti sotaa. Tältä osin tämä teksti on samankaltainen kuin toisen valkoisia kannattaneen päiväkirjakertojan, viipurilaisen Aino Kääriäisen, joka myös kuvaa tekstissään pääsääntöisesti sotaan liittyviä asioita, vaikka ei pohdi juurikaan sodan syitä tai taustoja. Molemmilla on aikaa kirjoittaa sodasta, sillä Kääriäinen viettää pitkän ajan vankeudessa ja Holmilla ei ole nuoren ikänsä takia työtä eikä sodan vuoksi ilmeisesti koulua. On myös mahdollista, että Holm on kotiopetuksessa. Holmin nuori ikä tulee esiin ajoittain tekstistä muillakin tavoin. Hän suhtautuu sotaan nuoruuden innolla ja kuvaa sitä niin laajasti, että monet muut tapahtumat, kuten pikkuveljen syntymä, jäävät vähälle maininnalle.

Viipurilaisen rautatievirkailijan Aino Kääriäisen suhtautumisen sotaan poikkeaa nuorempien naiskertojien suhtautumisesta. Hän on alusta alkaen valkoisten puolella ja hänet vangitaan heti sodan alussa. Keskeiseksi teemaksi päiväkirjassa nousee valkoisia kannattavien (tai puolueettomien) rautatievirkailijoiden kollektiivinen kokemusmaailma sodassa. He suhtautuvat kielteisesti punaisten vaatimuksiin, kuten kansanvaltuuskunnan tunnustamiseen ja töiden jatkamiseen punaisten valvonnassa. Toisena, edelliseen liittyvänä teemana nousee esiin punaisten toiminnan kuvaus. Kääriäinen kuvaa päiväkirjoissaan tarkasti sitä, miten punaiset kohtelevat häntä sekä hänen kollegoitaan. Lisäksi hän kuvaa punaisten asenteita. Asenteiltaan vinksahtaneiden ja des-

poottisten punaisten rinnalla valkoisten toiminta ja aatemaailma näyttäytyy itsestään selvän oikeana. Esimerkki tästä on punaisten uhitteleva ”kenraali” Heikki Kaljunen, jonka tempauksia ja mielialan muutoksia Kääriäinen toistuvasti kuvaa. Ailahtelevan luonteenlaatunsa takia Kaljunen on uhkaava jopa silloin, kun on hyvällä tuulella, kuten seuraavasta ilmenee:

Kenraali K. oli kauhean puheliaalla tuulella, kyseli neiti H:n poliittisia mielipiteitä, näytteli meille kiväärin kuulia vetäen niitä patruunavyöstään, ja selittäen ’porvarisenaatin’ hommailleen niitä leivän asemasta köyhälistön nälkäisille joukoille, kertoi omista urotöistään, mainiten m.m että ensimmäistä ihmistä hänen oli vaikea ampua, mutta nyt oli jo tottunut, kertoi marraskuun lakkoaikana olleen jossain rankaisuretkikunnassa j.n.e. Ja lisäksi kertoi kauheita asioita ’lahtareista’ ja heidän hommistaan. Me muut vangit, paitsi äsken tullut neiti H. kuuntelimme vaieten, sillä tiesimme vangin aseman ja mitä vanginrauhaan sopii, mutta neiti H., tottumaton Kaljusen puhetulvaan kuin oli, vastasi Kaljuselle olevansa sosialisti mielipiteiltään ja tällaisen olevan anarkiaa, eikä sosialismia. Tämä oli kuin tulta tappuroihin, Kaljunen alkoi huutaa kuin mielipuolet ja virkatoverimme viereisessä huoneessa pelkäsivät Kaljusen raivoa ja lähettivät erään punakaartilaisvahdin kutsumaan Kaljusen pois jollekin asialle kansliaan. (Aino Kääriäinen 1918. KA.)

Henkilökohtaisena ja laajana avainkokemuksena Aino Kääriäisen päiväkirjassa nousee esiin vankeusaika, jota myös edellinen tekstinäyte kuvaa. Kääriäinen kuvaa vankeusaikaa laajasti ja yksityiskohtaisesti. Päähuomio on vankeusajan olosuhteissa, mutta Kääriäinen kuvaa myös punaisten käytöstä sekä ajatuksiaan vankeudesta ja selviytymisen mahdollisuuksista. Vankeusaika on henkilökohtainen avainkokemus, joka välittyy päiväkirjasta avainkertomuksena, jonka avulla Kääriäinen tuo esiin arvioitaan punaisista. Paula Intosen ja Sylvi-Kyllikki Sinervon teksteissä avainkokemuksena nousee esiin punaisten häviö sodassa. Kokemus välittyy niiden hetkien kuvaamisesta, jotka ilmentävät ja konkretisoivat häviämistä ja sen fyysisiä, mentaalisia, sosiaalisia

ja symbolisia merkityksiä ja vaikutuksia. Sodan häviö synkistää molempien kertojien tulevaisuutta ja murtaa heidän sosiaalisen piirinsä. Tämä tulee esiin myös siinä miten molemmat seuraavat ystäviensä ja tuttaviensa kohtaloa sodassa sekä samaistuvat heihin. Huoli korostuu etenkin Intosen tekstissä. Hänen sosiaalinen piirinsä on laaja ja koostuu monista punakaartilaisista, joista suuri osa on vanhoja asiakkaita, ”ruokakundeja”. Hän samaistuu sotaan heidän kauttaan, kuten tulee ilmi esimerkiksi helmikuisesta kuvauksesta:

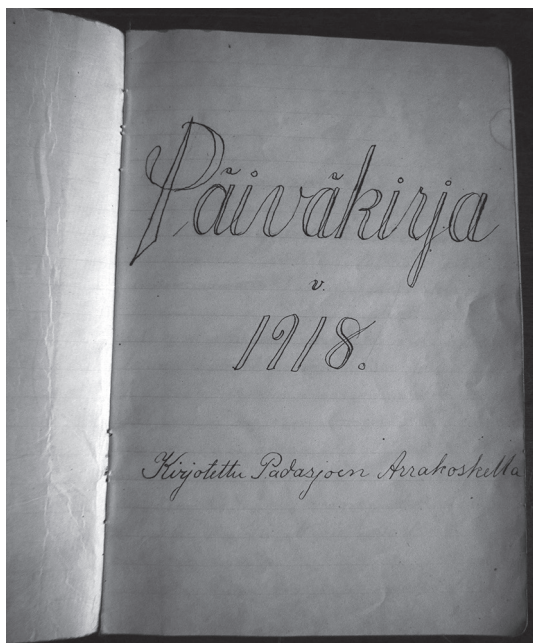
25.2 Herttainen ilma, mekin Signen kanssa otimme aurinkokylpyjä Peipohjan asemalla. Olimme Tyyneä saattamassa asemalle. 400 Porilaista punakaartilasta matkusti rintamalle, oi jos minäkin olisin pääsyt heidän mukaan: he olivat enin osa minun entisiä ruokakundejani. Olen monta soppakuppia heille kantanut, olkoon onni heidän osanaan, taistelkoon uljaasti maamme vapauden ja oikeuden puolesta. Murtukoot verenhimoisten porvarien rivit. Jumala siunatkoon sotureita kautta maamme. Kirjoitin pari kirjettä Poriin, meille tuli sotureita kortteeria. (Paula Intonen 1918. TA.)

Näytteestä ilmenee, miten Intonen samaistuu tuntemiinsa nuoriin miehiin ja jopa haluaisi heidän kanssaan rintamalle. Hän myös näkee heidän taistelevan oikeutettua sotaa köyhälistön puolesta. Kuvaus paljastaa myös, että Intosen maailmankuvaan sisältyy kristillisiä aineksia. Tuttujen ”ruokakundien” kohtalo sodassa ja sen jälkeen näyttäytyy oikeutetuksi mielletyn vallankumouksen jälkeen suurena epäoikeudenmukaisuutena: ”Kova väärä riehua maan päällä, ainakin Suomessa. Koska tulee oikeus, ei kai sitä ole köyhälle ollenkaan suvaittu. Se mammona se mammona, kirottu.” (Paula Intonen 1918. TA). Katson, että kertoja viittaa tässä ”mammonalla” yhteiskunnan ylärakenteiden varallisuuteen. Myös Sinervo kirjoittaa paljon sodan häviöstä. Se lyö hajalle vanhan elinpiirin sekä uhkaa tulevaisuutta ja haaveita. Tämä tulee eksplisiittisesti esiin, kun Sinervo kirjoittaa sodan jälkeisestä lohduttomuudesta: ”Tuntui yhtäkkiä siltä, etten minä sen paremmin kuin kukaan muukaan meidän lapsista selviä nykyi-

sestä tilanteesta.” (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1963, 172). Tutun ja omaksi mielletyn sosiaalisen, kulttuurisen ja poliittisen maailman tuho on vaikea hyväksyä ja se herättää luonnollisesti voimakkaita tunteita: ”Olen itkenyt kovasti. Juoksin katsomassa työväentaloa. Se on raunioina. Hirveää, hirveää!” (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1963, 161).

Nuorilla päiväkirjakertojilla Intosella, Holmilla ja Sinervolla kerronnan intentiot kytkeytyvät vahvasti päiväkirjan funktioon kokemusten ja tunteiden artikuloinnin, jäsentämisen ja tulkinnan sekä itsereflektion välineenä. He kirjoittavat kuvatakseen ja pohdiakseen elämäänsä ja tunnemaailmaansa, itseään varten. Näin päiväkirjan sivuille piirtyy myös kuva kertojien omaan elämään kohdistuvien sisäisten tarinoiden rakenneosista, ennen kaikkea niiden elämän kulkuun liittyvien tunnevastineiden osalta, jotka kehystävät kokonaisvaltaisesti kokemuksia tiettyinä ajanjaksoina. Esimerkiksi Intosen, Holmin ja Sinervon kohdalla sodan viimeisiä kuukausia leimaa miltei jatkuva ahdistus ja jopa pelko. Lisäksi päiväkirjan pitämisen syyt saattavat kytkeytyä kirjoittamisen kulttuuriseen käytäntöön ja ihanteeseen, joka oletettavasti pohjautuu ajatukseen saadun koulutuksen käyttämisestä. 1900-luvun alussa päiväkirjan pitäminen oli jo yleinen tapa. Kertojista ainakin Sinervo on lisäksi lähtöisin perheestä, jossa kirjallisuutta ja lukemista pidettiin arvossa. Hänen kohdallaan kirjoittaminen näyttäytyy myös valmistautumisena kirjailijan toiveammattiin (Torninoja-Latoja 2009, 127–128). Intosen tekstistä näkyy selvästi, että se on kirjoitettu vain itseä varten, kun taas muiden tekstien kohdalla – etenkin Sinervon ja Kääriäisen tapauksessa – ilmaisuun näyttää joiltain osin vaikuttavan ajatus tekstien mahdollisista lukijoista tulevaisuudessa. Elna Holmin kohdalla näyttää siltä, että nimenomaisesti vuoden 1918 sota on toiminut kimmokkeena päiväkirjan pitämiselle, sillä päiväkirjan kansilehdellä korostetaan kirjoittamisen vuotta ja siihen kirjoitetut merkinnät harvenevat tuntuvasti kesän ja etenkin syksyn 1918 kohdalla. Päiväkirja ei kuitenkaan ole pelkkä sotapäiväkirja, sillä Holmin merkinnät jatkuvat, tosin fragmentaarisempina, vuoden loppuun.

Aino Kääriäisen tekstistä ei ilmene viitteitä siitä, miksi kertoja kertoo elämästään, sillä hän ei juuri käsittele päiväkirjamarkin-

Elna Holmin päiväkirjan kansilehti. Kansallisarkisto.

nöissään tunteitaan tai pohdi elämäänsä reflektiivisesti. Näyttää kuitenkin siltä, että Kääriäinen on kirjoittanut nimenomaan vuoden 1918 sodan vuoksi ja vankeudessa. Tästä kertoo se, miten päiväkirja kattaa vain kevään 1918 ja miten sen sisältämä kuvaus muuttuu retrospektiivisemmäksi vankeuden päättymisen jälkeen. Vaikka Aino Kääriäinen ei kirjoitakaan tunteistaan samassa mittakaavassa ja yhtä avoimesti kuin nuoremmat päiväkirjakerrojat, hänen päiväkirjastaan kuvastuvat sotaan ja vankeuteen liittyvä pelko, epävarmuus ja turhautuminen. Kirjoittaminen on näin olettavasti toiminut tapana käsitellä ja hallita näitä tunteita. Lisäksi on luultavaa, että Kääriäinen on poistanut joitakin tunnekuvauksia siitä päiväkirjan puhtaaksikirjoitetusta versiosta, joka on arkistoitu Kansallisarkistoon. Kääriäisen kerrontaote on

Paula Intonen. Valokuva luultavasti vuodelta 1925. Satakunnan museo.

deskriptiivinen, sillä hän keskittyy kuvaamaan sotaa ja sen olosuhteita.

Myös muut päiväkirjakertojat kirjoittavat deskriptiivisesti kuvatessaan arjen ja sodan tapahtumia. Etenkin Intosen tekstissä deskriptiivinen tyyli kiteytyy usein raporttoivaksi, jopa almanakamaiseksi ilmaisuksi.⁴⁸ Tunteiden kuvaus tapahtuu puolestaan paikoitellen affektiivisellä kerrontaotteella. Tällöin kertojat kirjoittavat tavalla, joka heijastaa heidän tunteitaan. Lisäksi he pyrkivät myös vetoamaan mahdollisten tulevien lukijoiden tuntei-

48 Laajalle levinnyttä päiväkirjakirjoittamista edelsi pitkään päivittäisten tapahtumien kirjaaminen almanakkaan (Kuismin 2013, 63).

siin. Reflektiivinen kerrontaote liittyy oman luonteen ja elämän sekä näiden välisten yhteyksien pohdintaan. Itselfektio on tyyppillistä ja toistuvaa etenkin Sinervon tekstissä. Hänen kohdallaan se on myös mitä ilmeisimmin yksi kerronnan intentioista. Myös nuori Elna Holm kirjoittaa reflektiivisesti, toisin sanoen pohtii itseään ja elämäänsä, mutta ei luotaa persoonaansa ja toimintatapojaan yhtä syvältä kuin Sinervo. Intosen päiväkirjoissa reflektiiviset osiot ovat lyhyempiä ja hajanaisia sekä liittyvät selvemmin kokemusten herättämiin tunteisiin.

4.1.2 Elämän piirit

Kolmen nuorimman naiskertojan päiväkirjateksteihin sisältyvä kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen kohdistuu ennen kaikkea sellaisiin kulttuurisiin käytäntöihin, jotka liittyvät perhe-elämään, arjen askareisiin ja työhön. Elämän kulttuurinen ja sosiaalinen piiri piirtyy perheen ja kodin, työn ja ystäväpiirin ympärille. Viittaussuhteet erilaisiin ideologisiin diskursseihin ja kollektiivisiin käsityksiin tulevat esiin ennen kaikkea arjen rikkovan sodan kuvauksessa. Vuoden 1918 sota saa kertojat pohtiminaan suhteitaan sodan osapuolten tavoitteisiin ja ideologiaan. Teksteihin sisältyvä sosiaalinen kuvaus kytkeytyy sodan kuvaukseen: kertojat kuvaavat sota-ajan sosioekonomisia olosuhteita ja pohivat sodan yhteiskunnallista taustaa. Esimerkiksi nuorin kertoja Elna Holm pohtii laajasti sodan poliittista taustaa ja on järkyttynyt sen luonteesta. Tämä järkytys ilmi kuvauksesta, jossa kertoja myös epäsuorasti viittaa nationalistiseen diskurssiin: ”Miksi juuri Suomen kansa, minun kansani, sydämeni kansa, joutuu tällaisen kurjan sodan uhriksi, näin kovasti ankaraan, armahtamattomaan ja kostonhaluiseen sotaan, jossa toismielisen henki ei ole arvokkaampi kuin oma koira, jossa ei ole muuta lakia kuin ’silma silmästä, hammas hampaasta.’” (Elna Holm 1918. KA). Tekstinäytteestä kuvastuu sodan aiheuttama järkytys sekä se, miten julma sisällissota on ristiriidassa nationalistisen diskurssin välittämien ylevien päämäärien ja arvojen kanssa.

Holm pyrkii ymmärtämään sotaa Raamatun sanoman ja symbolismin pohjalta. Hän lukee isänsä kanssa Vanhaa testamenttia ja tulkitsee sotaa Profeettojen kirjojen ja Ilmestyskirjan avulla, vaikka ei isänsä tulkintoja täysin ymmärräkään: ”Arvelemme, että se Antikristus tulee Sosialismin puitteissa, joka korottaa itsensä Jumalain Jumalaa vastaan [--] Mutta en osaa oikein selittää sitä, kun se on niin vaikea ensin itse ymmärtää.” (Elna Holm 1918. KA). Lisäksi hän tulkitsee sotaa kristillisen diskurssin valossa myös omatoimisesti: ”Onhan raamatussa selvästi sanottu ’ahdistus ja pelko tulee ihmisten päälle.’ Tästä tämmöisestä metelistä on ennustettu raamatussa paljon.” (Elna Holm 1918. KA). Myös punakaartilaisten vallankumous ja toiminta sodan aikana vertautuvat Raamatun kertomaan: ”Onko tämä nyt se Gog, joka lähtee maan kyliin ja kaupunkeihin ryöstämään ja hävittämään kuten siitä puhuvat profeetat raamatussa.” (Elna Holm 1918. KA). Vuoden 1918 sodan tulkitseminen Raamatun kertomusten ja vertauskuvien avulla oli sodan aikana ja sen jälkeen yleistä, etenkin taiteilijoiden ja papiston piirissä. Myös ensimmäistä maailmansotaa ja vuosien 1917–1918 tapahtumia selitettiin Ilmestyskirjan avulla, jolloin vuoden 1918 sota nähtiin – kirjailija Matilda Roslin-Kalliolan (1912) enteileviä tulkintoja seuraten – nimenomaan ”Gogin sotana”. (Huttunen 2010.) Selitysten ohella nuori Elna Holm hakee myös turvaa uskonnosta sodan kauhujen keskellä: ”Vaikeaa, niin kovin vaikeaa on minun aina turvata Jumalaan ja tahtoisin että ihmisetkin itsessään jotain voisivat. Mutta taas jos ihmisten apu näyttää turhalta, silloin tahdon tarttua kuin hukkuva oljenkorteen ja rukoilla ’älä salli vanhurskastesi vihollisten iloita.’” (Elna Holm 1918. KA). Kuvaukset yhteiskunnasta rajoittuvat sodan pohdintoihin, joita Holmin päiväkirjassa on paljon. Lähiseudun sosiaalisista suhteista ja kerrostumista välittyy kuitenkin fragmentaarinen kuva, sillä Holm kuvaa myös arkielämää. Seudulla on paljon työväkeä, jota Holm ei vierasta: ”Meillä on kovin anarki-sosialistinen suutari. Kenkäni ovat siellä korjattavana ja menen juuri niitä kuulemaan.” (Elna Holm 1918. KA). Näyttääkin siltä, että Holmin ennakkoluulot rajoittuvat punakaartiin, sillä hän on tottunut elämään työväestön keskuudessa.

Paula Intosen sosiaalinen piiri koostuu työväestöstä ja hän samaistuu työväenluokkaan. Näin puolen valitseminen sodassa on mutkatonta: ”Menin punaisten rensselissä Jokelaan ja sieltä asemalle. Kun olin paluu matkalla punaiset ajoivat sivutteni. Lakiansa heiluttivat jäähyväisiks vain. Ikuinen muisto tovereille.” (Paula Intonen 1918. TA). Hän kokee ja näkee vallankumouksen köyhälistön oikeutettuna taisteluna elinolosuhteidensa parantamiseksi. Tämä näkyy viittauksina kollektiivisiin käsityksiin, jotka ilmaisevat tätä luokkakokemusta ja -käsitystä eri tavoin. Työväenluokka rinnastuu kertojalle köyhälistöön, joka on joutunut kärsimään puutetta ja tottunut alistumaan. Tämä tulee esiin esi-merkiksi näistä tekstinäytteistä:

2.3 Kaunis ilma. NK ym kaartilaisia oli meillä kortteeria PLT päällikkö, M.H. oli meillä. F. tuli kotiin halkoajosta. Oi miten ikäviä kuuluu, vaan jos se on totta ja tapahtuu, niin silloin on työväellä sanoin kuvaamaton kauhia elämä edessä. En kiroa luojaa, en kiroa en, vaan mä kiroan kohtaloa, minä kiroan valtoja tyrannien. Oi elämä, sinä olet pelkkä helvetti, jos vain tuonela on köyhällä kansalla kurjempi olo kuin maanpäällä, niin minä kiroan luojaa-kin. Mitä tarvitsee luoja toiselle ihmiselle suuria kalleuksia antaa, toinen raukka ei saa leipäpalaakaan suuhunsa, onko tuo luojan tahto. (Paula Intonen 1918. TA.)

7.4. Niin tänään haudattiin taisteluissa kaatuineita veljiämme 15 kpl yhteiseen veljeshautaan Kokemäen kirkon juurelle, oi miten juhlalliselta ja yhtäkaikki ikävältä se tuntui, nimittäin se hautaus....ja ne kärsimykset eivät olleet pieniä. (Paula Intonen 1918. TA).

Tekstinäytteistä ilmenee miten Intonen näkee yhteiskunnan sosioekonomisesti hierarkkisenä, vaikka hän ei kirjoitakaan yhteiskuntaluokista tai viittaa sosialismiin teoreettisena diskursina. Sosialismi näyttää olevan kertojalle ennemminkin diskurssi, joka vaikuttaa yhteiskuntakäsitysten taustalla, ja jonka merkitykset jäsenytyvät eletyn elämän kokemusten pohjalta ja kokemisen tapojen muodossa. Kuten ensimmäisestä tekstinäytteestä näkyy, kertoja myös pohtii maailman tapahtumia kristinuskon avulla.

Siitä ilmenee lisäksi, miten sodan kääntyminen valkoisten eduksi ahdistaa kertojaa, sillä hän näyttää aavistavan mitä häviö merkitsee punaisille. Lainaus *Amerikan kaivosmiesten valssi* -arkkiveisusta selittää ympärillä tapahtuvaa: valkoisten menestykseen vaikuttaa kohtalo, mutta myös yhteiskunnallinen valta, tyrannia. Jälkimmäinen tekstinäyte kuvaa, miten vainajien hautaaminen tuntuu juhlalliselta, mutta on samalla surullista. Kaatuneet punakaartilaiset ovat kertojille sankareita kärsimystensä vuoksi. Oletan, että kertoja viittaa sekä sodan aikaiseen että sitä edeltävään kärsimykseen, joka on seurausta yhteiskunnan hierarkkisuudesta. Katkeruus on vielä selvemmin pinnalla sodan jälkeen kesällä, kun kertoja kuvaa miten punakaartilaisten ruumiita siirretään pois kirkkomaalta.

Intosen tapaan myös Sinervo näkee punaisten vallankumouksen köyhälistön oikeutettuna vapaustaisteluna, joka pohjautuu yhteiskunnallisen vallan epätasa-arvoiseen jakautumiseen. Käsi-tys yhteiskunnan epätasa-arvoisuudesta tulee esiin esimerkiksi hänen dramaattisesta vastauksestaan vallankumousoikeuden puheenjohtajalle tämän ennustaessa punaisten häviötä:

Se tietää porvariston voittoa ja Kansanvaltuuskunnan menoa. 'Woi teitä, veljet ja sisaret, te olette hirsipuun omia'. Se oli leikkiä, mutta teki epämiellyttävää. Syntyi kiivantunut hiljaisuus. Minua harmitti ja juhlallisella päätöksellä julistin: 'Parempi orjan elämää on kuolo hirsipuussa'. (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1918. KA.)

Sinervon vastaus, joka on viittaus Kaarlo Kramsun runoon Jaakko Ilkasta, on uhmakas, mutta kuvastaa myös näkemystä vallankumouksen oikeutuksesta. Sinervon suhde sotaan ei kuitenkaan ole yksiselitteinen, koska hänen ystäviään ja tuttaviaan – joista kahteen hän on myös ihastunut – on valkoisten puolella. Kulttuurisen taustan ja työväenluokan vaikeiden elinolojen todistamisen vuoksi vaakakuppi kallistuu kuitenkin punaisten puolelle: "Suurlukuisten perheiden isät tarttuvat kivääreihinsä puolustaakseen aatettaan. Nurkumatta kärsivät punakaartilaiset matkojen rasitukset, ruuan puutteen ja kaiken taistellakseen oman asiansa puolesta. Heidän täytyy olla oikeassa. Kuinka he

saattaisivat olla harhaanjohtettuja.” (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1918. KA). Sisällissotien yksi raskas, jopa traumaattinen piirre onkin se, että puolueettomana pysyminen on usein vaikeaa, vaikka tahtoa siihen olisikin (Kirves 2015, 367).

Sylvi-Kyllikki Sinervon kulttuurinen tausta, vanhemmilta pe-riytyvä kuuluminen työväenliikkeeseen ja nuoruuden jyrkkyys tulevat esiin hänen suhtautumisesta uskontoon: ”Minulla on veressä viha pappeja kohtaan. Sellaista roskajoukkoa.” (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1918. KA). Hän osallistuu työväenliikkeen toimintaan, mutta tuo esiin myös sen, että ei täysin identifioitu työväen kulttuuriin, vaikka onkin siihen taustansa vuoksi kasvanut. Tämä näyttäytyy yhtenä syynä kertojan reflektiiviseen tapaan suhtautua vuoden 1918 sotaan. Sinervo kuvaa myös erilaisia kulttuurisia käytäntöjä ja reflektoi omia toimintatapojaan. Vaikka kertojan mielipiteet maailmasta ovatkin jyrkkiä, hän korostaa myös tunnepuolta itsessään. Kuten Holmin ja Intosenkin kohdalla, vuoden 1918 väkivaltainen ja raaka sisällissota järkyttää Siner-voa: ”Suomalaiset surmaavat toisiaan. Kiduttavat ja ovat raakoja, eläintä julmempia. Kaikkea tätä kuullessaan ja nähdessään ei voi muuta kuin ääneen itkeä.” (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1918. KA).

Elna Holm viittaa nationalistiseen diskurssiin perustellessaan mielipidettään valkoisten sodan oikeutuksesta: ”Ja Suomen, isänmaan puolesta. Tosin lie siinä puoluepyynteitäkin mukana, mutta onhan suomalaisillakin isänmaa. Eläköön Suomi!” (Elna Holm 1918. KA). Esimerkistä näkyy, miten Holm samaistuu isänmaal-lisina näkemiinsä valkoisiin, vaikka pyrkii suhtautumaan heidän sotimiseensa kriittisesti ja epäilee sodan taustalla olevan puoluepoliittisia syitä. Punakaartiin kertoja suhtautuu puolestaan ennakkoluuloisesti ja toivoo heidän häviävän sodan. Hän koros-taa kuitenkin sitä, että tämä asenne ei pohjaudu vihaan eikä koh-distu kaikkiin työläisiin: ”Eihän minulla ole erityistä kaunaa ja vihaa työläisiä vastaan, mutta punakaartilaisia en voi sietää enkä toivoo heille voittoa eikä meillä toisetkaan.” (Elna Holm 1918. KA). Punakaartilaiset näyttävät edustavan kertojalle vierasta, myös väkivaltaista elämäntapaa. Tähän asenteeseen on kuitenkin sekoittunut pelon ohella uteliaisuutta. Punakaartilaiden kohtaa-

minen ja heidän inhimillisten piirteidensä todistaminen näyttävät hälventävän sekä kertojan ennakkoluuloja että konkreettista väkivallan pelkoa. Holm ei juuri kuvaa perheensä elämäntapaa, vaan keskittyy kuvamaan sotaa. Välillä hän kuitenkin kertoo myös vanhempiensa ja veljiensä puuhista, lähinnä kotoisista askareista.

Myös Aino Kääriäinen viittaa nationalistiseen diskurssiin selventäessään sitä, miksi kannattaa valkoisia ja toimii myöhemmin heidän hyväkseen: ”Tämän komppanian tarkoituksena oli toimia Pietarista käsin valkoisen isänmaamme hyväksi.” (Aino Kääriäinen 1918. KA). Merkintä osoittaa, että ajatus isänmaasta sisältää punaisten vallankumouksen vuoksi vain sen valkoiset edustajat. Lisäksi Kääriäinen viittaa valkoisten jakamaan käsitykseen, jossa punaisten sodanaikainen toiminta, kuten takavarikot ja poliittiset pidätykset, nähdään rikollisena ja mielivaltaisena toimintana:

Kun Kannaksella koko kapinan ajan vähän väliä tehtiin kotitarkastuksia ja syyttömiä kunnon kansalaisia vangittiin, ketä vain kiinni saatiin, pakeni moni keinolla millä hyvällä Pietariin, johon olikin hyvä mahdollisuus piilotua, etenkin kun onnistui hankkia väärenettyä passin ja osasi olla kyllin varovainen. (Aino Kääriäinen 1918. KA.)

Kääriäinen ei selitä sotaa uskonnollisen diskurssin valossa kuten Elna Holm, vaan Paula Intosen tavoin ennemminkin hakee turvaa uskosta: ”Kun olimme kauheassa pelossa ja tuskassa, rupeimme hiljalleen rukoilemaan [--]” (Aino Kääriäinen 1918. KA).

Tekstien yleisin sosiaalinen kuvaus kohdistuu perhe-, työ ja ystäväpiireihin. Sosiaalisten suhteiden merkitys ja sota-ajan jännitteet tulevat esiin Sylvi-Kyllikki Sinervon tavassa kuvata vallan vaihtumista punaisesta valkoiseen kevään 1918 Helsingissä. Hän kuvaa seuraavassa, julkaistusta muistelmatekstistä lähtöisin olevasta tekstinäytteestä sitä, miten saa ompelijalta apua, vaikka jotkut lähiseudun asukkaista toivovatkin hänen vangitsemistaan:

Loppujen lopuksi menimme Laurin kanssa kävelemään, vaikka tahtomattakin nousi puna poskille, minullahan oli lahtari seuranani. Koko Vallilla tiesi kymmenen minuutin kuluttua, että

olin vangittu. Eräissä perheissä oli juotu kahviakin sen kunniaksi. Kaikki saivat pitkän nenän, kun tyttö hetken kuluttua ajeli pyörälleen pitkin katuja uudessa päällystakissaan. Olin nimittäin hake-massa sen ompelijalta. Hän antoi sen velaksi, ”koska teillä kotona on varmasti isän vuoksi vaikeuksia ja suruja”. (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1963, 164.)

Tekstinäytteestä kuvastuu, kuinka poliittiset ideologiat ja jännitteet ovat jakaneet maan kahteen leiriin. Siitä heijastuu myös se, että nämä jännitteet eivät ole vain poliittisia, vaan liittyvät myös pitkäaikaisempiin sosiaalisiin siteisiin ja ennakkoluuloihin ihmisten välillä, niin puolin jos toisinkin. Sodan rintamalinjat olivatkin muodostuneet Helsingissä yhteiskunnan kaikille tasoille ja vaikuttivat jokapäiväiseen arkeen, myös puolueettomuuteen pyrki-neiden ihmisten elämässä (Nyström 2013, 231). Sosiaaliset siteet myös pelastavat Sinervon isän, joka toimi sodan aikana puna-kaartin vahtimiehenä: ”Eräs meidän tuttavamme, joka omistaa hautakivilouhimon ja jolla nyt on hirveästi työtä kun kaikille valkoisille hakataan muistokiviä, otti isän työhön. Hän on muutenkin auttanut punakaartilaisia.” (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1963, 167).

Kevään 1918 tilanteessa apua ja toivoa tuovat myös ihmisten ystävällisyys ja ymmärrys. Sinervo kertoo, kuinka ystävän äiti suhtautuu häneen ymmärtävästi, toisin kun monet muut: ”Hänen äitinsä oli ystävällinen minulle ja sanoi, että on hyvä että olen vapaa ja hengissä. Ajatella, että on ihmisiä, jotka eivät vihaakaan minua, vaan ovat iloisia siitä, ettei minulle ole mitään pahaa tapahtunut.” (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1963, 165). Sosiaalisten suhteiden ohella Sinervo kuvaa vuosien 1917–1918 elintarvikepulaa ja sitä, miten se tekee perheen elämästä raskasta. Elintarvikepula ja nälkä leimasivat sota-aikaa ja vuoden 1918 sodan kokemista Helsingissä (Kirves 2015, 367). Sinervon perhe ei ole nälässä, mutta ruokavalio on hyvin yksipuolista:

Woi hyvä Jumala! Perunaa, perunaa ja – kahvia. Mihinkä se minut vie. Watsani on turvoksissa, kivikova ja kipeä. Mutta mitä voi köyhä hankkia muuta kuin sitä. Elän keskellä kurjuutta ja kuitenkin on paljon jotka on huonommassa asemassa kuin minä. Ker-

juria käy lakkaamatta ja voimattomia nälänrasittamia miehiä käy liitossa valittamassa työttömyyttä. (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1918. KA.)

Vaikka ruoka on päivästä toiseen samaa, monilla muilla menee vielä huonommin. Kuitenkin raskas aika on jättänyt fyysisiä jälkiä myös Sinervon perheeseen: ”Sirkka itkeä tuhertaa. Hän on säälitävän näköinen. Silmien alla pussit, pitkä tumma tukka kampaamattomana niskassa. Hame riekaleina, kapeissa kasvoissa näkyy poskiluut. Katselen kaikkia kasvoihin. Jokaisesta lukee kurjuuden läsnäolon. Ja äiti on kurjin.” (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1918. KA.)

Elna Holmille punakaartilaiset ovat kulttuurisesti vieraita ja hänen sosiaalisen piirinsä ulkopuolisia ihmisiä. Tämä ilmenee siinä pelossa, jolla hän heidän saapumistaan odottaa. Yllättäen kertojan kotiin saapuvat punakaartilaiset, ”suuri mustalaisjoukko”, käyttäytyvätkin moitteettomasti. Holm tarkkailee heitä ja kuvaa heidän kulttuurisia käytäntöjään: ”Köyhälistön soturiit’ panivat vahvasti voita päälle ja lasista maitoa ja päälle kuppi kuumaa. Ihmeeksemme kysyivät he maksua. Mamma määräsi markan, heillä oli nimittäin kiire, etteivät joutuneet paljon syömään. He juttelivat paljon siinä syödessänsä.” (Elna Holm 1918. KA). Punaisten kutsuminen ”köyhälistön satureiksi” vaikuttaa tässä sarkastiselta viittaukselta työväenliikkeelle tyypilliseen retoriikkaan. Yllättävintä punakaartilaisten käytöksessä on lopulta se, että he haluavat maksaa elintarvikkeista. Sodan loppuvaiheessa, punaisten häviön häämöttäessä, kertoja kuvaa pelättyjä punakaartilaisia jo myötätuntoisesti: ”Paljon siinä ei kerennyt kyselemään. Ja janoisia he myös olivat hirmuisesti. Ja niin viluisia – niin viluisia. Toisilla oli tallukat jalkoihin jäätyneet, toiset ontuivat. ”On niin nälkä”, valittivat he yhtenään.” (Elna Holm 1918. KA). Vaikka punaisten henkinen alemmuustila johtuu sodan taisteluista ja rintaman huonoista oloista, ”tallukat” kertovat myös pidempiaikaisesta materiaalisesta puutteesta. Sääli punaisia kohtaan, jota on paikoin havaittavissa Holmin päiväkirjasta, nousee esiin myös Jenni Kirveen tutkimista päiväkirjoista, joiden kirjoittajat ovat kulttuuriperheistä tulevia nuoria, valkoisia naisia. Näille päiväkirjoille on tyypillistä vaihtelu ymmärryksen, katke-

ruuden ja säälin välillä vuoden 1918 sodan kuvauksissa (Kirves 2015, 368–371).

Nimenomaan vuoden 1918 sota näyttää herättävän Holmin pohtimaan yhteiskuntaa ja politiikkaa. Hän kuvaa ja pohtii sodan taustaa päiväkirjakertojista laajimmin ja yksityiskohtaisimmin. Seuraavassa tekstinäytteessä hän kirjoittaa siitä, kuinka näkee sodan taustalla syksyn 1917 levottoman yhteiskuntatilanteen:

Siihen aikaan perustivat itsenäiset luokat itsenäisiä joukkoja järjestystä valvomaan, ja sanottiin niitä aluksi yöpartijoiksi, sittemmin saivat ne suojeluskuntien nimen. En tiedä, ehkä ne perustettiin jo silloin aavistellen myöhempiä tapahtumia. Tästä puuhasta loukkaantui heti sos. lehti ”Työmies”, joka antoi niille heti ”lah-tarikaartin” nimen ja julisti niiden olevan tarkoitetun työväkeä vastaan. Samoihin aikoihin alkoivat Suomessa olevat venäläiset yhdessä sosialisti-huligaanien kanssa tehdä ryöstöjä ja kotitarkastuksia ja vangita jopa murhata suomalaisia. (Elna Holm 1918. KA.)

Holm viittaa myös valkoisten jakamaan käsitykseen, jossa kotimaiset punakaartilaiset ja maassa oleskelevat venäläiset sotajoukot nähdään bolševikkien liittolaisina, jotka ovat sortuneet huliganismiin, rikolliseen toimintaan ja jopa maanpetturuuteen. On mielenkiintoista että Holm, toisin kuin muut valkoiset kertojat ja suuri osa punaisia kannattaneista, käyttää tässä sanaa ”luokka” sodan selittämiseen: työväen vastapuolen muodostavat ”itsenäiset luokat”.

Rautatievirkailija Aino Kääriäinen ei kuvaa päiväkirjassaan yhteiskunnallisia tekijöitä tai pohdi esimerkiksi sodan taustaa. Kerronta keskittyy tapahtumien ja vankeusajan olosuhteiden kuvaukseen. Hän ja muut vangitut rautatievirkailijat joutuvat myös työskentelemään punakaartilille, lähinnä tekemään ”yhä samaa perunankuorimista piikojen virnistellessä vieressä.” (Aino Kääriäinen 1918. KA). Edellisestä kuvauksesta ilmenee sosiaalisten roolien kääntyminen ja sen tuottama riemu niille, jotka saavat nyt seurata kun muut tekevät heille tuttuja töitä. Kääriäisen tekstin sisältämä sosiaalisten suhteiden kuvaus liittyy lähinnä

työyhteisön roolien ja työntekijöiden välisten suhteiden kuvaukseen. Nämä suhteet kärjistyvät sodassa, kuten käy ilmi tekstinäytteestä, jossa kertoja kuvaa miten hänen kollegansa kuvaa häntä pahamaineiselle Heikki Kaljuselle: ”Tähän ehti adjuntantti lisäämään, että minä kuulun myöskin saboteeraaviin virkamiehiin, enkä ollut ollenkaan tunnustanut uutta punaista hallitusta ja vielä ilkeästi letkautti: ’isä oli vaihdemies, mutta tytöstä tuli porvari.’” (Aino Kääriäinen 1918. KA).

Paula Intonen kuvaa päiväkirjassaan sosiaalisia suhteitaan toistuvasti. Nämä ovat perhe-, työ- ja ystävyyssuhteita, joiden kuvaus tuo myös esiin kulttuurisia käytäntöjä. Tekstistä välittyvää sosiaalista kenttää on kuitenkin vaikea hahmottaa, sillä teksti vilisee nimiä. Moniin ihmisiin myös viitataan vain lempi-, lisä- tai pilkkanimellä: ”Pois rintamalle menevät, joiden mukana Hulivili Toivokin jättivät hyvästi meidän toivomuksella, että luumyllyssä vielä toisemme tapaisimme.” (Paula Intonen 1918. TA). Lempinimien runsas käyttö vahvistaa, että teksti ei ole suunnattu muille kuin kertojalle itselleen. Kertoja kuvaa usein päivän työaskareiden jälkeen vapaa-ajan viettoon liittyviä tapahtumia ja lähipiirin sosiaalisia suhteita: ”31.12 Uuden vuoden aatto. Kävin tulkki-lassa voijonossa. Illalla olimme Peltomaassa, nostimme kuppeja ym, sain punanauhan ja 2 sormusta. Minulla oli menekki poika pelissä ym. Söimme silakoita, häntä edellä pöydän alla ja olimme koko yön Peltomaassa.” (Paula Intonen 1917. TA). Tekstinäyte osoittaa, miten kertoja on tuona iltana ollut suosittu seuralainen. Sodan aikana ulkona käyminen – elokuvissa, iltamissa ja tansseissa – on vaikeaa, usein mahdotonta. Se on raskasta kertojalle, joka usein kuvaa päiväkirjamerkinnöissään iltoja päivän kohokohtana: ”20.2 Elämä tuntuu kovin pitkältä, jälkeen yhdeksän ei saa enää liikkua missään, mikä on loppu.” (Paula Intonen 1918. TA).

Sodan aikana kertoja kuvaa pääsääntöisesti arkeaan kotisudullaan Peipohjassa, jonne on muuttanut töiden päätyttyä. Arjen katkaisevat punakaartilaisten vierailut ja yöpymiset kertojan perheen luona. Arki on raskasta. Punakaartilaiset, usein tutut miehet, auttavat kertojan perhettä toistuvasti: ”9.3 Olen koko päivän

siivonnut huoneita. Frans oli myllyssä. Punaset toivat kalaa, nyt he ovat saunassa ja maitojonossa. 'Kun pohja sakka voimallansa ylös kuohahtaa, niin kermakerros pinnalta, se liukkaan lähdön saa.'" (Paula Intonen 1918. TA). Viimeinen lause, jälleen lainaus runosta tai sananparresta, kuvaa kertojan näkemystä vuoden 1918 sodasta yhteiskunnallisena mullistuksena, jossa "kermakerros", omistava luokka, siirretään oikeutetusti syrjään.

Kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen osoittaa, että kertojat konstruoivat teksteissään toimijuutta eri tavoin. Erot liittyvät luonnollisesti kertojien kokemusten laatuun sodassa, mutta myös heidän kulttuuriseen taustaansa sekä siihen, miten he ovat tottuneet ilmaisemaan itseään päiväkirjoissaan. Sinervo avaa asemiaan historiallisena toimijana ja kokijana pohtimalla kulttuurista taustaansa sekä suhtautumistaan sodan osapuoliin ja heidän ideologisiin diskursseihinsa. Jälkimmäisen kohdalla keskeiseksi nousee kertojan sosiaalisen piirin koostumus ja siihen kuuluvien ihmisten merkitys. Sinervo paikantaa juurensa vahvasti työväenliikkeeseen ja pääkaupunkiin. Hän myös kokee ja näkee sodan pääkaupungissa. Sinervo konstruoi päiväkirjassaan omaelämäkerrallista subjektia, joka pohtii aktiivisesti sitä, miksi ajattelee, tuntee ja toimii, kuten tekee. Tämä palautuu moniin tekijöihin, joista tärkeimmiksi oletan kertojan luonteen ja tulevaisuuden haaveet. Sinervo oli ahkera lukija, ja siten hän oli mahdollisesti tutustunut julkaistuihin päiväkirjoihin ja päiväkirjaoppaisiin (Torninoja-Latola 2010, 117). Nämä seikat ovat luultavasti tiedostetun ja suunnitelmallisen itsereflektion taustalla.

Paula Intonen identifioituu työväestöön sosiaalisesti ja kulttuurisesti. Tämä paikantuminen välittyy kerronnasta itsestään selvänä, luonnollisena ja tiedostamattomana asemana, joka näkyy ennen kaikkea viittauksina ruohonjuuritason käsityksiin, jotka pohjautuvat sosialistiseen diskurssiin. Sekä Sinervon että Intosen elinpiiri kiertyy perheen, työn ja ystäväpiirin ympärille. Molemmista päiväkirjoista välittyvä omaelämäkerrallinen subjekti on nuori nainen, joka tekee työtä, huolehtii perheestä, tuntee voimakkaasti (ja ailahtelevasti) sekä haaveilee valoisammasta tulevaisuudesta. Molemmat kertojat myös perustelevat punaisten

sotimista viittaamalla työväestön köyhyyteen. Elna Holmin päiväkirjoista välittyvä narratiivinen toimijuus on suhteellisen passiivista: toimintaympäristö paikantuu nuoren iän takia vahvasti perheen ja kodin pariin Holmin kokiessa sodan vanhempien huolenpidon alaisuudessa. Päiväkirjassa korostuukin maantieteellinen paikallisuus. Tämä tendenssi määrittää tulevaisuuttakin, sillä Elnan veli kertoo päiväkirjan yhteydessä arkistoidussa kirjeessään, että Elna Holm vietti koko elämänsä kotiseudullaan ja oli hyvin kotiseuturakas. Myös Holmin vuoden 1918 päiväkirjan kertoja on omaelämäkerrallinen subjekti, joka ennen kaikkea tarkkailee, kuvaa ja kommentoi elämää lähiseudulla. Aino Kääriäisen narratiivinen toimijuus on puolestaan aktiivista: hän identifioituu sodan alusta asti valkoisiin, joutuu luovimaan vankeudessa ja vankeuden jälkeen punavallan alla ja lopulta pakenee Pietariin, jossa työskentelee valkoisille. Toiminnassa korostuu kertojan rooli rautatievirkailijana ja ne periaatteet, jotka Kääriäinen katsoo tälle työlle keskeiseksi. Tekstien subjekti on nuori nainen, jonka toiminta perustuu itsenäisiin ja maailmankatsoimuksen mukaisiin moraalisiin valintoihin. Kertoja ei avaa tämän toimijuuden kulttuurista, sosiaalista ja poliittista taustaa, vaan esittää itsensä subjektina, joka joutuu punaisten despotismin kohteeksi mielipiteidensä ja periaatteidensa takia. Epäoikeudenmukainen kohtelu riittää jo itsessään perusteluksi sille, että kertoja asettuu sodassa valkoisten kannalle.

4.2. Sodan muistot ja tulkinnat, yksityinen ja yleinen historia

Aineistoon sisältyy kaikkiaan seitsemän muistelmatekstiä, joista kaksi pohjautuu päiväkirjoihin. Analysoin tässä luvussa ne viisi sotamuistelmia, jotka eivät näytä perustuvan päiväkirjateksteihin. Näiden tekstien kertojista kolme kannatti sodassa punaisia ja kaksi valkoisia. Kaikki punaisia kannattaneet kertojat osallistuivat sotaan, kaksi kansanvaltuuskunnan palveluksessa ja yksi punakaartin jäsenenä. Valkoisia kannattaneista kertojista yksi

osallistui sotaan ja toinen seurasi sodan tapahtumia sivummalta. Valkoisten puolella taistelleen Aarne Ylpön (1893–1970) sekä kansanvaltuuskunnan puhelinasiamiehenä toimineen Artturi Hellmanin (s. 1889) muistelmatekstit on kirjoitettu vuonna 1918. Nuorin kertojista on Varkaudessa taistellut ja vangittu punakaartilainen, joka kertoo kokemuksistaan nimimerkillä U.J. Alun perin mitä ilmeisimmin suulliseen kertomukseen perustuvasta tekstistä ei ilmene sen kirjoitusajankohta. Oletan sen olevan peräisin 1920-luvun lopulta tai 1930-luvun alusta, koska siinä mainitaan, että kertoja tapaa tietyn henkilön viimeisen kerran vuonna 1925. Samalta ajalta, tarkemmin sanoen vuodelta 1929, on myös kansanvaltuuskunnan agitaattorin, vehkalahtelaisen Iivar Pousin (1892–xx) laaja muistelmä. Kirkkoherran lesken ja entisen opettajan Olga Kalpan (1861–1949) sotamuistelmä on kirjoitettu vuonna 1935. Kalpa koki sodan sivustakatsojana, mutta kannatti valkoista osapuolta.

4.2.1 Yksityisen ja yleisen historian leikkauspisteitä

Kaikissa muistelmateksteissä kuvataan pääsääntöisesti vuoden 1918 sotaa. Olga Kalpan teksti kuvaa sodan tapahtumia paikallistasolla, kertojan kodista käsin, kun taas mieskertojien teksteissä liikutaan jatkuvasti paikasta toiseen ja osallistutaan sotaan liittyviin tapahtumiin aktiivisesti. Tältä osin myös näiden muistelmatekstien maailma noudattaa ajan sukupuolirooleihin liittyviä kulttuurisia odotuksia naisten kotikeskeisyydestä ja miesten aktiivisuudesta muualla (ks. Jokinen 1997). Mieskertojat kuvaavat muistelmissa aktiivista osallistumistaan sotaan, johon liittyy paljon matkustelua ja toimintaympäristön vaihdoksia. He kuvaavat teksteissään toimintaansa muiden miesten keskuudessa ja vuorovaikutusta saman sukupuolen edustajien kanssa. Naisia ja naisten toimintaa ei juuri kuvata. Esimerkiksi Artturi Hellman ei mainitse vaimoaan sanallakaan, luultavasti sen vuoksi, että he asuvat erillään vuonna 1918 ja avioliitto ei voi hyvin (tämä selviää Hellmanin myöhemmistä kirjoituksista).

Kaikissa teksteissä, Aarne Ylpön muistelmia lukuun ottamatta, käsitellään sotaa edeltäviä ja sen jälkeisiä viikkoja ja kuukausia. Sodan tapahtumien, olosuhteiden ja sotaan liittyvien henkilökohtaisten kokemusten kuvaus on pääasia. Punaiset kertojat, Hellman, Pousi ja U.J., kuvaavat sotaa edeltävää aikaa tuodakseen esiin niitä taustatekijöitä, joiden katsovat toimineen punaisten näkökulmasta kimmokkeena vallankumoukseen ja sotaan. Tämän vuoksi kaikissa näissä teksteissä nousee esiin työväen elinolojen teema, johon liittyy yhteiskunnan kuvaaminen kaksijakoisena tai luokkayhteiskuntana. Kertojat kuvaavat yhteiskunnan poliittista ja ekonomista dikotomiaa myös vankileirien kuvaamisen yhteydessä. Pidempään vangittuina olleet Pousi ja U.J. kuvaavat vankileiriaikaa laajasti ja yksityiskohtaisesti. Se nousee näissä teksteissä esiin avainkertomuksena, joka koostuu monesta merkittävästä ja vahvasti muistiin painuneesta kokemuksesta. Kertomus vankileiristä muodostuu kokemusten sarjasta, jonka punaisena lankana toimii selviytyminen. Molemmilla kertojilla vankeusaika ja sen kauhut, kuten nälkiintyminen ja joukkoteloitusten näkeminen, näyttävät muuttavan heidän suhtautumistaan vuoden 1918 muihin kokemuksiin ja sotaan yleisemmin. U.J:n kohdalla vankileirin kokemukset osoittavat, että hänen jo ennen sotaa työssään kokema yhteiskunnallinen viha vaikuttaa sodan taustalla. Tämä ilmenee seuraavasta tekstinäytteestä:

Pyhinä kävi aina milloin minkin uskonlahkon saarnaajia, kävi tavallisia pappeja ja pelastusarmeijalaisia. He muistuttivat meitä pahoista töistämmä, joita pitäisi nyt katua. Tokkopahan moni lie-nee tehnyt ”katumusta”, sillä jokapäiväinen olomme ja elämämme lapsuudesta saakka ja varsinkin näinä kapinan aikoina kasvatti meissä mielen ja vakaumuksen, jotta katumisen syytä on enemmän voittajien puolella kuin meidän puolellamme. Vankileirillä ollessani näin siksi kaameita tapahtumia ja kurjia oloja, jotta niistä kertomien muodostaisi suuren kertomuksen. En siis voinut mitenkään katua noitten vallastaan humaltuneiden puolesta, eivätkä omat tekoni ole painaneet omatuntoani. Kerron muuttaman tapauksen näkemästäni ja kokemastani osotteeksi, että en tyhjiä puhele. (Holma/U.J.-. TA.)

Tekstinäyte tuo esiin sen, että U.J. näkee sodan taustan palautuvan yhteiskunnan kaksijakoisuuteen ja työväestön kärsimään kohteluun. Sama näkemys on esillä sotaa edeltävän työn kuvauksessa. Lisäksi tekstinäytteestä ilmenee, kuinka U.J. – vankileireiltä selvinnyt punakaartin rivimies – kokee velvollisuudekseen kertoa kokemuksistaan. Tähän todistaja-asemaan liittyvä auktoriteetti pohjaa omakohtaiseen historialliseen kokemukseen ja läsnäoloon (ks. esim. Heimo 2010, 59–67). Subjektiiivisesti merkittävinä mutta historiallisesti epäoikeudenmukaisina koettujen tapahtumien todistukset saavatkin voimansa omakohtaisista kokemuksista ja niistä kertomisesta (White 1998, 176–177; Hodgkin & Radstone 2003, 2–4; Blustein 2008, 311–312; Peltonen 2009b, 65–66; Heimo 2010, 63–64). Todistaminen, omista kokemuksista kertominen ja kokemusten arviointi, on yksilötasolla niin symbolisesti kuin psykologisestikin tärkeää (Blustein 2008, 344), moraalista toimintaa (Winter 2006, 50, 262). Halu todistaa sodan julmista tapahtumista näkyy myös tavasta, jolla sekä U.J. että Pousi kertovat ystäviensä ja tuttaviensa kohtaloista sodassa. Nämä kuvaukset ovat kertomuksia, joissa poiketaan omien kokemusten ja sodan tapahtumien lineaarisesta ja kronologisesta esitavasta.

Punaisista kertojista etenkin U.J. kokee vankeusajan ja saamansa rangaistuksen epäoikeudenmukaisena. Myös agitaattori Pousi on katkera valkoisille vuosien vankeuden jälkeen, mutta muistelmatekstistä ilmenevä katkeruus ei näytä liittyvän niinkään omaan vankeusrangaistukseen, vaan ennemminkin punakaartilaisten yleiseen kohteluun sodan jälkeen. Sekä U.J. että Pousi kuvaavat vankileirien olosuhteita, teloituksia, nälkää, sairauksia ja toivottomuutta. Tärkeänä kokemuksena nousee esiin myös tuomion odottaminen ja sen saaminen. U.J. kuvaa laajasti tuomion langettamista ja tuomiolautakunnan toimintaa. Kuolemantuomion välttäminen on suuri helpotus: ”Olin ollut nämä monet vankilapäiväni suuressa jännityksessä, kuten helposti ymmärtää. Helpotus tuntuikin heti olennessani kuultuani tuomion.” (Holma/U.J.–. TA). Myös tuomioiden epätasa-arvoisuus, summittaisuus ja ylimittäisyys vahvistat U.J.:n käsitystä siitä, että

valkoisten toiminta perustui kollektiiviseen yhteiskunnalliseen vihaan. Hellman kuvaa vankileiriaikaa suppeasti, koska pakenee leiriltä pian.

Avainkokemuksena U.J:n tekstissä nousee esiin sotaa edeltävä työ lennätinlanganvetäjänä. Sen kuvaus muodostaa laajan kertomuksen. Työ on raskasta ja kohtelu maaseudulla nuivaa. Myös puhelinasiamies Hellman kuvaa maanpaossa kesäkuussa 1918 kirjoitetuissa muistelmissaan laajasti työtään kansanvaltuuskunnassa, jossa hänen virkanimikkeensä on ensin ”puhelinkomissaari”, sitten ”puhelinlaitosten ylivalvoja” ja lopulta ”telefooni ja telegrafiasian esittelijäsihteeri”. Työ nousee tekstin keskeiseksi teemaksi. Hellman kuvaa siihen liittyviä tehtäviä ja kertoo katkerana näiden tehtävien toteuttamisen vaikeudesta. Avainkokemuksena nousee esiin sodan häviön kokeminen punaisessa hallinnossa. Sen merkitys korostuu, sillä häviö hajottaa kertojan sosiaalisen piirin. Lisäksi hän näyttää potevan huonoa omaatuntoa siitä, ettei osallistunut sotatoimiin nuorisoliittolaisista koostuvassa komppaniassa, jota on ollut perustamassa. Hän ei saa eroa toimestaan, mutta olisi voinut itse erota: ”Pula ja Wuorio ottivat eron ja liittyivät kaartiin, ja ovat he oikeutettuja minua tuomitsemaan kun en kaartiin liittynytkään vaikka ensin ilmoittauduin.” (Artturi Hellman 1918. TA). Tämän vuoksi kertoja ihailee niitä, jotka taistelivat, myös kritisoimaansa Eero Haapalaista: ”Haapalaisen näin Wiipurissa päivää ennen Wiipurin menetystä Helsingkiläisten kokouksessa tavallisena sotamiehenä, ja kuulin että hän oli ollut Antrean rintamalla. Kuinka häntä silloin ihailin ja kunioitin!” (Artturi Hellman 1918. TA).

Hellmanin muistelmien tavoin sodan häviäminen nousee esiin yhtenä avainkokemuksena myös agitaattori Pousin tekstissä. Lisäksi Pousin tekstin keskeisenä teemana erottuu työ – joukkojen agitaatio – eri puolella maata. Kansanvaltuuskunnan palveluksessa Pousi kokee, Hellmanin tavoin, sodan läheltä ja tuntee sen toteuttajia. Hän kiertää rintamalla paikasta toiseen puhumassa joukoille. Se, miten hän agitoi miehiä taisteluun mutta ei itse osallistu niihin, painaa omatuntoa, yhdessä sodasta selviämisen kanssa, vielä kymmenen vuotta sodan jälkeenkin: ”Olen

Suomen Sosialidemokraattisen Nuorisoliiton Sörnäisten osaston johtokunta vuonna 1916. Artturi Hellman istumassa takarivissä keskellä. Työväen Arkisto.

montakertaa ajatellut tätä ja tekoni oikeutta ja aina tullut siihen tulokseen että: minä tein heille väärää.” (Iivar Pousi 1929. TA). Ehkä tästäkin syystä kertoja suhtautuu, kuten Hellmankin, punakaartin taisteleviin rivimiehiin kunnioituksella: ”Vaikka oli varma kuolema edessä, niin näin vielä sittenkin punakaartilaisia, mies mieheltä etenevän, kuolevan ja voittavan. Ne olivat todella niitä jotka uskossa aatteensa ja vapautensa tähden tahtoivat uhrata henkensä. Ne olivat niitä, joita mainitaan tuolla lyhyellä nimellä: sankareita...” (Iivar Pousi 1929. TA). U.J. puolestaan tuo esiin sen, että kokee omantuntonsa puhtaaksi, koska osallistui sotaan vakaumuksensa ja velvollisuudentunnon takia.

Agitaattori Pousi kuvaa, tulkitsee ja selittää sotaa omien kokemustensa valossa ja haluaa välittää lukijoilleen tietoa sodasta. Sodan tulkintoihin sisältyy myös paljon sodan eri toimijoiden arviointia. Pousi tavoittelee laajaa lukijakuntaa ja osoittaa viestinsä usein suoraan sodan entisille punaisille ja valkoisille: ”Lukijani! Pyydän sinua, kuka oletkin, punainen tai valkoinen, ystävä tai vastustaja, tunnettu tai tuntematon, tarkkaan ajattelemaan jokaisen tapahtuman minkä tässä kerron ja langettamaan vasta tuomion niin minulle kuin niille joidenka teot tässä koruttomasti ja totuuden mukaisesti kerron...” (Iivar Pousi 1929. TA). Useat tekstiosiot on osoitettu suoraan entisille valkoisille: ”Joukoittain teurastettiin ihmisiä ja kuka hyvänsä voi tällöin joutua valkoisten murhamiesten urhriksi... Kustaa! sanotte te.” (Iivar Pousi 1929. TA). Pousi arvostelee kovasanaisesti valkoisten toimintaa sotaa ennen, sodan aikana ja sen jälkeen. Arvostelua saavat osakseen myös punaiset, sillä ylilyönteihin sodan aikana syyllistyivät molempien osapuolten ”edestavastuuttomat ja henkisesti alaiset oliot.” Punaisen terrorin selittämiseen ja syyllisten osoittamiseen liittyy myös Pousin halu puhdistaa tavallisten rivimiesten maine: ”Ennenkun lähdin kertomaan Kymenlinna-taistelusta täytyy minun kertoa niistä teoista, jotka häpeäpilkalla leimaa koko punaisen puolen ja jotka mainitaan aina, kun mainitaan kansalaissotakin.” (Iivar Pousi 1929. TA). Kertoja arvostelee myös punakaartin johtajia Ali Aaltosta ja Eero Haapalaista edestavastuuttomuudesta ja liian runsaasta alkoholin käyttämisestä. Lisäksi hän kritisoi punakaartin kymenlaaksolaisia johtomiehiä Vihtori Koskea ja – ”jonkinverran mieleltään syrjähtänyttä” – Jaakko Uksia kuvatessaan heidän tekojaan sodan aikana. Nämä kertomukset ovat historiallisia tarinoita, joissa korostuu tapahtumien näkeminen tai niiden läheltä kokeminen. Kovasanaisimmin Pousi arvostelee sotaa edeltävän elintarvikepulan hoitoa. Kertoja katsoo, että siitä joutui kärsimään ennen kaikkea työväestö, ”kansan parhaimmisto”, toisten ryhmien varastoidessa itselleen ruokaa: ”Puhuttele tekin nälästä, jotka yltäkylläisinä sulattelitte maa-emon teille antamia herkkuja?” (Iivar Pousi 1929. TA).

Myös U.J:n ja Hellmanin syyt kertoa näyttävät liittyvän ennen kaikkea omien sotakokemusten välittämiseen sekä valkoisten toiminnan arviointiin. Hellman arvostelee valkoisten toimintaa halki muistelmatekstin. Myös hän näkee sotaan syypäänä porvariston ja sotaa edeltäneen elintarvikepulan.

Sillä porvariston röyhkeys, ja sen sanomalehdistö joka vaalivoitonsa jälkeen oli käynyt mitä häikäilemättömäksi, ja kiihoittavaksi sävyltään oli todellakin jo valmistautunut sotaan työväkeä vastaan, joka sekin oli valmistautunut, sillä porvariston jäkäläleipä y.m elintarvikepulat, sotalaitoshommat, ”luja järjestys”, suojeluskunnat, joita työväki nimitti oikealla nimellään, josta myöhemmin selviää, lahtarikaartiksi, olivat aikaansaaneet sen että asema oli äärimmilleen kärjistynyt. (Artturi Hellman 1918. TA.)

Hellmanin muistelmatekstistä nousee esiin myös kerronta-intentio, joka liittyy kokemusten jäsentämiseen, hahmottamiseen ja kartoittamiseen itseä varten. Hän kertoo sodan tapahtumia ja omaa toimintaansa ja pyrkii löytämään syytä niin punaisten häviöön kun epäonnistumiseensa puhelinasiamiehen toimessa. U.J. puolestaan muistelee kertoakseen kokemuksistaan ja todistaakseen valkoisten ylilyönneistä, ennen kaikkea vankileirillä. Hän tuo tämän esiin korostamalla valkoisten rangaistusten kohtuuttomuutta siihen nähden, miten hän ikään kuin ajautuu sotimaan sekä lopulta ampuu sodassa vain kaksi laukausta, joilla pyrkii pimentämään massatehtaan puolustajia valaisseen lampun: ”Nämä kaksi laukausta olivatkin ainoat minun ampumani koko sodassa ja niistäkin toinen laukaus vahingoitti itseäni enemmän ehkä kuin lamppua.” (Holma/U.J.–. TA). Agitaattori Pousi korostaa tekstissään näkemystään siitä, miten punaiset eivät olleet ainoita syyllisiä sotaan, vaan sen taustalla vaikuttivat yhteiskunnalliset tekijät ja molemminpuolinen vihanpito. Hän vaatii toistuvasti valkoisia myöntämään osuutensa sodan syttymiseen ja tunnustamaan ylilyöntinsä. Retrospektiivisestä perspektiivistä sota näyttäytyy väistämättömänä: ”[-] käsityksenäni on se, että luokkasotaamme ei sellaisenaan olisi voitu välttää [--]”. (Iivar Pousi 1929. TA.)

Punaisia kannattaneet kertojat kirjoittavat enimmäkseen kuvailevasti, kertoen tapahtumista ja sodan olosuhteista. U.J. kirjoittaa välillä myös evaluatiivisella otteella, arvioidessaan valkoisten toimintaa ja aatteensa hylänneitä työläisiä. Paikoin kerrontaote on myös affektiivinen, kun kertoja kuvaa sodan raskaiden kokemusten aiheuttamia tuntemuksia ja pyrkii vähäeleisesti vaikuttamaan myös lukijan tunteisiin. Myös seuraavassa tekstinäytteessä, jossa kuvataan kotiinpaluuta, tunteet ovat pinnalla: ”Hetki oli tunnelmallinen. Jaksoin hät’häätä heitä kädestä pitäen tervehtiä, äitiäni, isääni ja vajaakykyistä siskoani, kun vaivuin nyyhkyttäen ja voimaton äitini sänkyyn. En ole koskaan enemmän tai myöhemmin tuntenut sellaista tilannetta, niin voimakas oli kohta.” (Holma/U.J.–. TA). Hellman ja Pousi limittävät deskriptiivisiin tekstiosioihin jatkuvasti evaluatiivisia osioita, joilla arvostelevat sodan punaisia ja ennen kaikkea valkoisia toimijoita. Pousin kerrontaote on joidenkin arvioiden yhteydessä myös instruktiivinen, sillä hän neuvoo kansakuntaa oppimaan vuoden 1918 sodan tragediasta ja pyrkimään poliittiseen yhteistyöhön. Pousi ja Hellman eivät kirjoita laajasti tai yksityiskohtaisesti tunteistaan, mutta tekstistä välittyy molempien tuntema katkeruus, jopa viha, joka kohdistuu valkoisiin. Tämä tulee esiin sodan häviön ja jälkiselvittelyiden kuvauksen lisäksi silloin, kun kertojat syyttävät valkoisia tekopyhyydestä. Paikoitellen kerronta on myös affektiivista. Etenkin Iivar Pousi, agitaattori, käyttää lisäksi toistuvasti voimakkaita, tunteisiin vetoavia kieli- ja vertauskuvia kerronnassaan. Etenkin muistelman loppuun liitetyt, vankeudessa jouluna 1918 kirjoitetut mietteet ovat sävyltään tunnepitoisia, paikoin hyvinkin katkeria.

Toijalalaisen Aarne Ylpön muistelmä jakautuu kolmeen teemaattiseen vaiheeseen: hän kuvaa ensin vangitsemistaan ja vankeusaikaansa Turussa, sitten pakomatkaansa saaristoon ja lopulta taistelua valkoisten rivissä. Keskeiseksi teemaksi nousee kertojan suhde sotaan. Hän kuvaa tekstin alkupuolella turhautumistaan ja katkeruuttaan siitä, että sota on menossa häneltä ohitse. Tekstin loppupuolella hän kuvaa taisteluita yksityiskohtaisesti sekä myös Varsinais-Suomen ”puhdistamista” punaisista. Näistä kuva-

uksista välittyä, kuinka suuri helpotus kertojalle on se, että hän on päässyt omiensa pariin ja vihollisiaan vastaan. Yksittäisenä avainkokemuksena nousee esiin vaarallinen ja nöyryyttävä kuljetus Toijalasta Turkuun sodan alussa:

Saatiin sentään pari kynttilää, joiden himmeässä valossa näimme kauhuksemme, että meillä oli vartijoina humaltuneita ryssän bolsevikkeja ja matruuseja sekä paikkakunnan pahimmat hulikaanit. Olin melkein varma, että en enää tulisi Toijalaa näkemään. Matka Turkuun olikin mitä hirvein. Ei sanoin voi kuvata niitä kauhuja ja sielullisia tuskia mitä matkalla saimme kokea. Juopuneet ryssät olivat vähällä tappaa meidät, mutta kun osasin vähän ryssää, niin talttuivat. Kuta lähemmäksi Turkua saavuimme, sitä kurjemmaksi ja vaarallisemmaksi olomme vaunussa kävi. Tuon tuostakin lauottiin pyssyjä aivan korvan juuressa ja ryssäin pistimet rintain edessä. Wäkisinkin tuli ajatelleeksi, että pitääkö tuossa kuolla kuin koira noiden hulikaanien kynsissä, ehtimättä mitään tehdä hädässä olevan isänmaansa ja sen lainkuuliaisten kansalaisten hyväksi ja se kaikkein eniten kävi sisulle. Mutta päästin kuin päästinkin elävänä Turkuun tosin oli vaunumme katto ammuttu aivan seulaksi. (Aarne Ylppö 1918. KA.)

Kertojan saama kohtelu kuvatulla matkalla ja se, että vartijoina toimivat ihmiset, jotka hän kokee pahimmiksi vihollisikseen, lujittaa mitä ilmeisimmin kertojan tahtoa liittyä valkoisiin. Kuvauksesta ilmenee epätoivo, joka liittyy ennen kaikkea ajatukseen siitä, että kertoja ei ehdi auttamaan valkoisia, vaan menehtyy sitä ennen punaisten kynsissä. Entinen opettaja Olga Kalpa kirjoittaa sodan tapahtumista Suodenniemellä, missä hän elää perheensä ja miehensä, paikkakunnan kirkkoherran kanssa. Kalpa kuvaa myös sodan taustaa, sortovuosista lähtien. Sodan sytyttyä perheen pojat liittyvät valkoisiin, ja pappilaan jäävät kertoja, hänen miehensä sekä perheen tytär. Muistelmatekstin keskeisenä teemana erottuu paikallistason historiallinen kuvaus vuoden 1918 sodasta. Kuvaus on tarkkaa, jonka vuoksi on mahdollista, että myös Kalpan muistelmateksti pohjautuu päiväkirjaan. Sodan ajalta kertoja kuvaa paikallisia tapahtumia ja punakaartin toimin-

taa. Punaiset käyvät toistuvasti pappilassa. Ensimmäiset, kauempaa tulevat punakaartilaisjoukot ammuskelevat ilmaan ja ryöstävät perheen tyttären hopealusikat sekä peitteitä. Mukana on myös ”ryssiä”. Myöhemmin paikallinen punakaarti käy kyselemässä perheen poikien perään ja takavarikoi pappilan puhelimen: ”9 p:nä helmikuuta tulivat punakaartilaiset pappilaan ryöstämään eli – kuten itse sanoivat – takavarikoimaan puhelimen sanoen, että ’valtio kyllä maksaa korvauksen.’” (Olga Kalpa 1935. KA). Levottomuudet paikkakunnalla kärjistyvät suurlakon aikana, jolloin myös kirkkoherra Kalpa pidätetään: ”Myöskin mieheni vangittiin ja vietiin punakaartin päämajaan Palokunnantalolle. Häntä uhattiin kenttöoikeudella, jolloin hän paidankauluksensa aukaisten ja rintansa paljastaen lausui: Päästäkää tuosta!” (Olga Kalpa 1935. KA). Kirkkoherra selviää tästä suurlakon aikaisesta tilanteesta, mutta paikalliset punakaartilaiset pidättävät ja surmaavat hänet helmikuussa.

Aviomiehen surma nousee luonnollisesti esiin Olga Kalpan muistelman avainkokemuksena. Tapahtumasta kertominen näyttää myös toimivan kerronnan intentiona. Mitä ilmeisimmin juuri se saa hänet palaamaan sotavuosiin ja kertomaan tapahtumista. Kalpa kertoo, kuinka hän saa tyttärensä kanssa tietää miehensä surmasta vasta viisi päivän tapahtuman jälkeen. Kirkkoherra on surman jälkeen nostettu aitaa vasten raamattu kädessä, jonka jälkeen ruumis on jäänyt lumen alle. Kalpa kumoaa ”ruotsalaisen upseerin” raportin siitä, miten tämä olisi nähnyt kirkkoherran pistinten väliin pystytettynä valkoisten vallattua Suodenniemen. Myös Jaakko Paavolainen on osoittanut, että kauhutarinan Kalpan surmasta sepitti aikanaan upseeri C. Lindholm (Paavolainen 1966, 252). Suodenniemen kirkkoherran surmasta muodostui sodan jälkeen yleinen kauhutarina, joka levisi sanomalehdistön välityksellä. Tarinan sisällöt vaihtelivat, mutta tarinassa toistuu punaisten brutaali toiminta ja ruumin häpäisy. (Peltonen 1996, 171–173; Siltala 2009, 288–289; Huttunen 2010, 194–196.) Ras-kaasta menetyksestä huolimatta kertoja ei syyllistä punaisia erityisen katkeraan sävyyn. Punaisten uhkaavan käytöksen vuoksi kirkkoherran surma ei tule yllätyksenä: ”Näin olivat punaiset siis

Vaasan pataljoonan miehiä Suodenniemen pappilan edustalla keväällä 1918. Olga Kalpa keskellä, tytär Armi Kalpa tämän oikealla puolella. Kansallisarkisto.

päässet tarkoituksiensa perille ja saaneet pois päiviltä miehen, joka lähes neljäntoista vuoden ajan oli uskollisesti palvellut seurakuntaansa eikä milloinkaan ollut työväestön vihollinen, mutta joka laista kiinni pitäen jyrkästi tuomitsi sen väkivallan, johon punaiset ryhtyivät.” (Olga Kalpa 1935. KA). Kalpa katsookin, että hänen miehensä kohtalo on yhtäältä seurausta hänen laillisuusperiaatteistaan, toisaalta punaisten mielivaltaisuudesta.

Kalpa näyttää kertovan sodasta välittääkseen tietoa sodasta historiallisena tapahtumana, ”Valkoisen Suomen” tutkimustarpeisiin. Tästä kielii sekin, että muistelmia on vastaus keruupyynnöön. Myös Aarne Ylppö kirjoittaa välittääkseen tietoa sodan tapahtumista, ennen kaikkea oman ”Saariston vapaajoukkonsa” toiminnasta. Tästä kertoo taisteluiden yksityiskohtainen ja laaja

kuvaus. Ylppö kuvaa myös kokemuksiinsa yksityiskohtaisesti ja painottaa niitä sattumia, päätöksiä ja tapahtumia, joiden avulla hän pelastui. Näin kokemusten jäsentäminen kerronnaksi on tässä yhteydessä mitä ilmeisimmin myös niiden prosessointia – sen läpikäymistä ja selvittämistä itselle, mitä oli tapahtunut ja miten kertoja selvisi vaarallisista vaiheistaan hengissä. Kertomuksen pohjavire selviytymistarinaan näkyy monissa paikoissa, kuten tässä: ”Asemalla päin sitä ensin kuljettiin ja saavuttua aseman portille huusi eräs ’ampukaa tuo lahtarin penikka’. Mutta ampumatta sitä perin perästäkin jäin.” (Aarne Ylppö 1918. KA). Historiallisen tiedon välittämiseen näyttääkin liittyvän implisiittinen kerrontaintentio: pyrkimys jäsentää itselle sisäistä tarinaa vuoden 1918 sodasta, toisin sanoen käydä läpi selviytymistä ja omaa toimintaa sodassa vaihe vaiheelta.

Kalpa ja Ylppö kirjoittavat kuvailevasti. Heidän kerrontaotteensa on siis deskriptiivinen. Molemmat tekstit ovat historiallista kuvausta tuleville sukupolville sekä niille, jotka ovat kokeneet samankaltaisia asioita. Vain paikoitellen kerrontaote muuttuu evaluatiiviseksi. Kalpan esittämät arvioinnit ovat lähinnä toteamuksia punaisten mielivaltaisesta toiminnasta. Ylppön tekstiin sisältyvät arvioinnit esitetään korostetusti voitetun sodan näkökulmasta, sillä ne liittyvät kokemuksiin, jotka ovat tuntuneet kokemishetkellä erityisen nöyryyttäviltä – vangitsemiseen ja vankeusaikaan, kuten seuraavasta näytteestä ilmenee:

Aina on mielessäni eräs R. niminen mies, joka minusta oli ihan seinähullu. Muistan miten hän edessäni usein hyppi tasajalkaa nyrkit pystyssä ylistellen bolshevismia ’tiedätkö sinä lahtarinpenikka sinä porvariston vasikka Venäjän bolshevismi on parempaa kuin kulta, parempaa kuin timantti ja Suomen porvaristo lyödään maan tasalle, niin ettei se siitä enää milloinkaan nouse’. Mutta porvaristo nousi, mutta mainittu mies ei ikinä enää nouse, sillä hän on jo nyt saanut ansaitsemansa palkan. (Aarne Ylppö 1918. KA.)

Tekstinäytteen viimeisestä lauseesta välittyy se, että kerronta toimii tapana käsitellä nöyryyttäviltä tuntuneita kokemuksia. Se

mahdollistaa viimeisen sanan lausumisen menneeseen jääneiden tapahtumien osalta. Lainauksesta ilmenee myös, että punakaartiin kuulumisen ohella kyseisen punakaartilaisen käytös kuvatussa tilanteessa oikeutti hänelle kovimman tuomion. Kertoja ei toteuttanut sitä kyseisen ihmisen kohdalla, mutta muissa ”puhdistuksissa” kylläkin. Ylpön tyyli on paikoitellen myös itseironinen. Hän esimerkiksi kuvaa itseään ja tovereitaan punaisten käyttämällä nimityksillä ”lahtari” ja ”lahtarin penikka”, ja tekee niistä siten haukkumanimien sijasta voimaannuttavia nimityksiä itselleen ja kaltaisilleen. Kuvatessaan esimerkiksi punaisten vanhenneiden tapoja viestii toisilleen Toijalassa Ylppö toteaa, että ”lahtarit siis kenkkuilivat linnassakin.” (Aarne Ylppö 1918. KA).

4.2.2 Sodan perustelut, tulkinnat ja kollektiivinen muistaminen

Punaisia kannattaneiden muistelmakertojien tulkinnat sodasta nojaavat vahvasti sosialistiseen diskurssiin. Nämä kertojat myös viittaavat sotaa selittäviin ja sotaan liittyviin kollektiivisiin käsityksiin toistuvammin kuin valkoisia kannattaneet muistelmakertojat. Selviten erottuva kulttuurinen malli kytkeytyy siihen, kuinka sosialismi ja sitä edustava työväenliike pohjautuvat joukkovoimaan ja liittyvät tasa-arvon tavoitteluun, ja ovat siten moraalisesti itsestään selvästi oikeutettuja. Tämän vuoksi esimerkiksi punaisten terrori ei liity tähän aatteeseen, vaan selittyy sillä, että kaikki eivät kykene nousemaan aatteen velvoittamalle käytöstasolle. Tähän ajattelutapaan liittyy myös malli, jossa kunniakkaasti kohdattu kuolema aatteen puolesta nähdään marttyrikuolemana. Seuraavista tekstinäytteistä ensimmäinen on Hellmanin muistelmasta ja jälkimmäinen Pousin.

Kuolleita punakaartilaisia joukossa eräs nainenkin makasi siellä täällä kadulla. Kukaan ei korjannut. He saivat olla useita päiviä siellä, ei edes kasvoja peitetty. Nämä kuolleet korjattiin lautakärjellä lauantaina, ja vietiin koirahaudoilille. Nämä olivat kunniakkaita sankareita. He kaatuivat oikean asian puolesta, koko köyhälistön luokan puolesta. (Artturi Hellman 1918. TA.)

Artturi Hellman (vas. tummassa puvussa ja solmiossa) tapaamassa Jukka Rahjaa (Hellmanin edessä sairastuvuoteessa) Viipurissa, Myllymäen kansakoulussa sijainneessa sotasairaalassa 7.3.1918. Takarivissä toinen oikealta "kenraali" Heikki Kaljunen. Työväen Arkisto.

Oletteko nähneet kuolemaan tuomittua vallankumouksellista?
 - - - Hän on reipas... Hänen silmänsä säihkyvät ja koko hänen olemuksensa on rohkaisevaa, työntä ja tarmoa kuvastava... Hänen olemuksensa aivan kuin symbolisoisi tuon kauhealta tuntuvan olotilan, jota nimitämme kuolemaksi... Kaikesta olemuksestaan kuultaa esille tuo viattomuuden varmuus ja usko, että hänen täytyy kuolla, mutta se aate jonka puolesta hän on elänyt ei kuole vain se elää... "Hyvästi toverit! --- Taistelkaa ja voittakaa! --- " olivat heidän viimeiset tervehdyksensä meille... Niin! Taistelkaa

ja voittakaa! ne sanat sisälsivätkin tuon salaisuuden, jonka antoi tovereillemme voimia astua hymy huulilla kuolemaan... Usko siitä, että vielä tämä Suomen köyhälistö jaksaa nousta taistelemaan oikeuksiansa ja heikkojen turvan puolesta, vaikka heidän täytyykin kahlata omassa veressään, teki heidän viimeisen matkansa heille, ei kaameaksi kuoleman matkaksi, vaan matkaksi, jonka matkan tehtyään tiesivät löytävänsä levon ja rauhan... Kunnia heidän tomuilleen! - - - (Iivar Pousi 1929. TA.)

Esimerkeistä kuvastuu kertojien ihannoiva käsitys sankari-kuolemasta aatteen puolesta, taistelukentällä tai teloitattujen edessä. Tulkitsen tämän työväenaatteen kulttuuripiiriin sovelletuksi, symbolisia merkityksiä sisältäväksi kulttuuriseksi malliksi, joka pohjautuu universaaliin ihanteeseen kunniallisesta tavasta kohdata kuolema. Kyseessä olevien kertojien tapauksessa ihannoivaan sävyyn saattaa tämän ohella vaikuttaa se, että he eivät osallistuneet taisteluihin vaikka näkivätkin sodan lähietäisyydeltä. Lisäksi teloitusten näkeminen oli raskasta, jopa traumaattista, niille, joiden elämä jatkui (Peltonen 2003, 61). Kaatuneiden näkeminen uhreina, jopa vapaatahtoisesti kuoleman kohtaavina marttyyreina, mystifioi sotaa ja luo sen kokeneiden välille vahvoja siteitä, mutta saattaa myös vaikuttaa syvien kulttuuristen traumojen syntyyn. Ajatus aatteen vaatimista uhreista oli myös tyyppillinen sodan molemmille osapuolille sodan tulkinnoissa. (Tepora 2014a; Peltonen 2003.)

U.J. tuo esiin saman ajatusmallin aatteen velvoitteesta hienovaraisemmin ja usein käänteisesti, kuvatessaan sitä millainen toiminta on yhteisen aatteen pettämistä. Tässä hän esittää mielipiteensä niistä vartijoistaan, jotka ovat taustaltaan työläisiä: ”Nuo vartijat eivät tunteneet työväenliikettä ollenkaan, vaikka useimmat heistä olivat työläisten poikia. He olivat nyt voiton sokaisemia, luulivat kai tästä lähtien elävänsä ilman työtä. Raakuus oli heidän käytöksessään ilmeinen.” (Holma/U.J.–. TA). Tekstinäytteen viimeinen lause on sisällöltään ja muodoltaan tyyppillinen ennemminkin valkoisten muistitietoon sisältyville kuvauksille punakaartilaisista. U.J. ei korosta omaa aatteellisuuttaan suoraan, mutta tuo esiin sen, miten yhteisen ja velvoittavan aatteen puo-

lesta tulisi toimia. Tässä hän soimaa tuttua, valkoisiin liittynyttä työläistä, joka vartioi kirkkoon vangittuja punakaartilaisia: ”Nyt sinä olet lähtenyt pyssymieheksi teurastamaan työläistovereitasi, etkä näy muistavan toista vuotta sitten tapahtuneita asioita, jolloin itse olit samassa asemassa kun me nyt. Häpeäisit ja lähtisit mokomasta hommasta!” (Holma/U.J.–. TA). Myös Artturi Hellmania kauhistuttaa havainto siitä, että valkoisten riveissä taisteli työläisiä. Hän näkee heidät harhaanjohdettuina: ”Kuinka paljon valhetta, petosta ja väkivaltaa onkaan käytetty että saman maan työläiset saadaan tappelemaan toisiaan vastaan ja kuitenkin heidän luokka-asemansa on sama yhteiset kärsimykset kullakin.” (Artturi Hellman 1918. TA).

Kaikki punaiset muistelmakertojat pyrkivät myös puolustamaan punakaartia valkoisten syytöksiltä maanpetturuudesta ja rikollisuudesta. U.J. kritisoi tätä käsitystä ja sen yleistävää luonnetta kuvatessaan kohtaamistaan maanviljelijän kanssa pian vankeilriltä vapautumisen jälkeen, loppukesästä 1918:

Isäntä sively voita kummallekin leivänpuolikkaalle, nousi istuimeltaan, kääntyi meitä luurankoja päin ja alkoi saarnata, että hän antaa meille nämä leivänpuolikkaat, jos tulisi vakuutetuksi, että olemme tehneet katumuksen, emmekä enää koskaan ryhdy sellaisiin tekoihin. Niiden seurauksistahan olette olleet ojennettavina. Hän uskoo meidän tehneen katumuksen, koskapa olemme vapaina, ja olemmehan ansainnet sen kohtelun, jonka alaisena olemme olleet j.n.e. En muista kaikkea, mitä hän saarnasi. Siksi paljon hänen saarnansa vaikutti että minulta meni ruokahalu kokonaan. Se ruuanhimo, joka minussa oli herännyt, nähdessäni isännän sivelevän voita leivänpuolikkaille, katosi. Vielä saarnatessaan isäntä tarjosi meille leipäänsä. Toinen ottikin. Minulle tarjotessaan vieläkin isäntä jotain murisi. Kiitin tarjouksesta, mutta en ottanut. Selitin, jotta ei sentään kaikki ole rikollisia, jotka vankina ovat olleet. Isäntä ei näy ymmärtävän ottaa huomioon joukkoliikehtemisiä, eikä niitä syitä, jotka ovat aiheuttaneet liikehtimisiä. Olisi myöskin riittänyt vähempikin saarna ilmaisemaan isännän vakaumuksen. Sellainenhan ei ole rakentavaa, vaan uudestaan repivää. (Holma/U.J.–. TA.)

Tekstinäytteestä kuvastuu myös U.J:n selitys sodalle: se on seurausta yhteiskunnallisen vihan eskaloitumisesta sodaksi, johon ”tavallisten” työläisten oli seurattava johtajiaan yhteisen aatteen velvoittamina. Tapauksen kuvaus toimii myös valkoisten yleistävän ja ylimielisen asenteen kritiikkinä.

Käsittelemäni muistelmatekstit eivät sisällä juuri lainkaan viitauksia kristilliseen diskurssiin, muutamaa vertauskuvaa lukuun ottamatta. Muistelmatekstien kertojat eivät selitä vuoden 1918 sotaa ja sen tapahtumia kristillisten ja raamatullisten tulkintojen pohjalta, vaikka tämä olikin sodan aikana ja sen jälkeen yleistä, etenkin valkoisten puolella (ks. Huttunen 2010). Kertojat eivät myöskään perustele omaa toimintaansa kristillisiin arvoihin viittaamalla. Kirkkoherran leski Olga Kalpa kuitenkin viittaa punaisten ateismiin kuvauksessaan punaisten järjestäytymisestä kesällä 1917: ”Punaiset joukot rupesivat levottomina liikehtimään. Ryhtyivät maatalouslakkoon ja marssivat teitä myöten laulaen marssejaan. ’Ei muuta Jumalaa, ei luoja, kun kansa kaikkivaltias’. Pitkäaikainen marxilainen vihankylvö rupesi kantamaan satoaan.” (Olga Kalpa 1935. KA). Kalpa tuo ateismin esiin negatiivisessa sävyssä ja kytkee sen työväenliikkeen aggressiiviseen agitaatioon, ”vihankylvöön”. Punaisten kertojien muistelmateksteissä ei viitata käytännössä lainkaan uskontoon ja kristilliseen diskurssiin. Vaikuttaakin siltä, että nämä kertojat eivät anna uskonnolle juurikaan merkitystä sodan käsittelyssä. U.J. tuo esiin sen, että hänet on pelastanut sattumien summa, ei johdatus, kuten kertojan isä ajattelee. Lisäksi hän kritisoi valkoisten tekopyhänä pitämää asennetta korostamalla sitä, että valkoiset toimivat kirkossa, jossa punaiset ovat vangittuina: ”Illalla myöhään tuotiin jotakin lihakeiton tapaista ja leipää ja jokainen sai sitä halunsa mukaan. Valkoiset jakoivat sitä alttarilta kuten herran pyhää ehtoollista, mutta sanat olivat toisia ja sävyltään kaukana siitä, mitä siihen toimitukseen tavallisesti kuuluu.” (Holma/U.J.–. TA).

Olga Kalpa viittaa nationalistiseen diskurssiin kuvatessaan valanvaihtoa: ”[--] pian koko maa vapautui, saattoi vähitellen Suodenniemelläkin, jossa punainen hirmuvalta niin raakana ja kammostavana oli riehunut lähes parin kuukauden ajan, uskoa uuden

päivän koittaneen kovia kokeneelle isänmaallemme.” (Olga Kalpa 1935. KA). Kuvauksesta välittyy käsitys valkoisten isänmaallisuuden ja punaisten epäisänmaallisen despotismin välisestä vastakkaisuudesta. Sama vastakkaisuus ja viittaus nationalistiseen diskurssiin tulevat esiin myös Aarne Ylpön kertomana: ”Ystävällisesti minut lausuttiin tervetulleeksi ainoana hämäläisenä tänne saariston joukkoihin. Kaikilla meillä oli yksi sama ajatus ja toivo isänmaan onni, sama päämäärä vapauttaa mekin osaltamme kaistale Suomea veripunaisen terrorin kauhuista.” (Aarne Ylppö 1918. KA). Kyse on dikotomiasta, joka ilmenee sosiopoliittisena identifikaationa, ja jonka oletan perustuvan kulttuuriseen erottautumiseen työväestöstä ja sen elämäntavasta. Tämä ero sai voimakkaan poliittisia piirteitä vuoden 1918 sotaa lähestyttäessä, etenkin vuosien 1905–1906 jälkeen. (Ks. esim. Alapuro 1994; Haapala 1995; Kujala 2016.) Dikotomia perustuu siten elämäntapaan ankkuroituviin ideologisiin eroihin. Molemmista teksteistä välittyy se, että punaisten vallan alla eläminen vahvistaa kirjoittajien ideologista ajattelua. Molemmat kertojat myös mukailevat sodan vapaussotatulkintaa, jossa sota nähtiin sotana itsenäisyyden varmistamiseksi.

Punaisten kertojien muistelmien sisältämä sosiaalinen kuvaus taustoittaa vuoden 1918 sotaa ja punaisten syitä sotimiseen. Hellman ja Pousi nostavat esiin vuoden 1917 elintarvikepulan sodan taustasyynä. Etenkin Pousi painottaa sen merkitystä punaisille ja käsittelee sitä laajasti muistelmatekstinsä esipuheessa. Sävy on tuomitseva ja syyttävä, kuten tästä tekstinäytteestä ilmenee:

Jokainen meistä muistaa nuo ajat. Muistaa ne vaikeudet, kärsimykset ja kauheimmasta kauheimman – nälän. Varsinkin työväestö, jota ei ainoastaan suoranainen nälkä uhannut, vaan se sai siitä todella kärsiä. Muistan vielä niin elävästi nuo ajat. Muistan, kuinka ryysyiset kalpeat lapset kulkivat maaseudulla, kerjäten leipää. Tiettyä oli myöskin se, että yksi osa kansasta ei saanut tietää mitä on nälkä, silloin kuin se huutavana vonkuvana äänenä vonkuu ja vääntää sisuksissa...Raaka puhetta...sanotte te, jotka silloinkin kun kansan parhaimisto vaikeroi nälän kourissa, istuitte lihapatojen ääressä. (Iivar Pousi 1929. TA.)

Tekstinäytteestä ilmenee, että Pousi näkee elintarvikepulan ja valkoisten toiminnan sen aikana asiana, joka vaikutti suoraan sodan syttymiseen. Myös U.J. tuo esiin yhteiskunnan sosioekonominen kahtiajakoon ankkuroituvan vihan ja ennakkoluulon sodan taustatekijöinä. Hän korostaa sitä, että on kokenut edellä mainitut taustatekijät konkreettisesti ja omakohtaisesti, sotaa edeltävän lennätinlankatyön yhteydessä. On merkityksellistä, että hän aloittaa muistelmansa kuvaamalla nimenomaisesti työtään laajasti. Se näkyy myös tavassa, jolla hän korostaa maaseudun isäntäväen ennakkoluuloista asennetta:

Arkaillen menimme keittiöön. Siellä olevalta emännältä tiedustelimme yösijaa ja ruokaa. Emäntä ei sanonut tietävänsä mitään ilman isäntää. Hetken kuluttua tulikin isäntä ja alkoi kuulustella meitä, mistä olimme, mihin menemme, missä olimme lakon aikana y.m.s. Näytti siltä, että rehellisen työmiehen on vaikea saada yösijaa ja ruokaa. Isännän sävy oli sellainen. (Holma/U.J.–. TA.)

Tekstinäytteestä ilmenee myös suurlakon kärjistämä yhteiskuntatilanne. U.J. korostaa sitä, että lennätinlanganvetäjät – rehelliset työmiehet – käyttäytyivät kohteliaasti ja olivat myös valmiita maksamaan avusta. Tästä huolimatta vastaanotto on miltei joka puolella nyrpeää. Lopulta heitä kuitenkin onnistaa, sillä kylän viimeisen talon isäntä on ymmärtäväinen ja ystävällinen:

Mehän aivan uupuneet ja nälistyneet raatajat tunsimme tulevamme todelliseen paratiisiin. Tunsimme mahdollisimman suurta kiitollisuutta isäntää ja hänen taloansa kohtaan ja tunnemme sen vieläkin. Tuona äärettömän vihan aikana, jolloin köyhä ei ollut mikään ihminen rikkaampien mielestä, löytyi toki ihminen, joka ei katsonut muuhun kuin ihmisyyteen ja toteutti sitä omalta osaltaan kaikin voimin, vieläpä pelkäämättä naapuriansa arvosteluja ja vihoja. (Holma/U.J.–. TA.)

U.J:n työkertomuksen viesti on selvä: maaseudun isännät ovat ennakkoluulojensa vallassa ja nyt myös toimivat niiden mukai-

sesti. Kertomuksen viimeinen isäntä on tämän säännön vahvistava poikkeus, ja hänen toimintansa valossa muiden isäntien suhtautuminen työväkeen näyttää entistäkin pahemmalta.

Vuonna 1918 ilmeisen nuori U.J. edustaa ikäluokkaa, joka kasvoi poliittisesti vahvan työväenliikkeen aikana. Kyseinen ikäluokka soti sodassa nuoruuden innolla, kun taas Hellman ja oletettavasti myös Pousi kuuluvat sodan toimeenpanijoiden ikäryhmään, jonka edustajat kokivat vuodet 1905–1906 nuorina (Virtanen 2001). Näistä kertojista Pousi selittää laajasti ja eksplisiittisesti vuoden 1918 sodan taustaa, luonnetta ja opetuksia. Hänen tekstinsä sisältää monia osioita, joissa hän esittelee näkemyksiään yhteiskunnasta ja sen poliittisesta dynamiikasta. Sodan jälkeen hän korostaa yhteistyön merkitystä, mutta toisaalta näkee punaisten vallankumouksen myös väistämättömänä, työväestön puutteellisten elinolosuhteiden ja sodan osapuolten tunteman vihan takia. Vaikka vallankumous epäonnistui, sen tavoite pysyy:

Sosialismi toteutuu kerran! Niin sanotaan ja uskon tähän. Mutta onko edullista sosialistisen yhteiskunnan syntymiselle, että se täytyy pystyttää heikoilla jaloillaan seisomaan vanhan äitinsä mätänevälle, murskatulle ruumiille? Eiköhän olisi parempi, että tuo äiti – kapitalistinen yhteiskunta – saisi imettää hoitaa ja vaalia lastansa jonka se synnyttää, vai onko parempi toisin - - - Onko se aivan välttämätöntä, että tuon uuden yhteiskunnan syntyminen vaatisi vanhan yhteiskunnan ja sen perusteiden täydellistä tuhoamista? - - -. (Iivar Pousi 1929. TA.)

Värikästä kielenkäyttöä sisältävästä tekstinäytteestä kuvastuu, että kertoja näkee sosialistisen yhteiskunnan luonnollisena edistysaskeleena kapitalistisesta, mutta vuoden 1918 sota on vaikeuttanut huomattavasti tätä siirtymää, sillä vanha yhteiskunta kaikkinaisuudessaan on nyt raunioina. Ihanteellisessa tilanteessa siirtymä kapitalistisesta yhteiskunnasta sosialistiseen tapahtuu rauhanomaisesti ja yhteisymmärryksessä. Kapitalistisen yhteiskunnan kuvaaminen ”äitinä” on jälleen ajalle tyypillistä symbolista retoriikkaa (Siltala 2009, 158–160, 165–167).

Punaisiin tukenneet kertojat kuvaavat jatkuvasti, suoraan tai epäsuoraan, punaisten ja valkoisten välistä suhdetta sotaa ennen, sen aikana ja sen jälkeen. Tätä suhdetta määrittää ideologinen ero, jolla on historiallinen, kulttuurisiin ja sosiaalisiin tekijöihin palautuva tausta. Valkoiset muistelmakertojat eivät kuvaa tätä eroa ja sen taustaa laajasti, vaan pikemminkin nostavat esiin ideologisen ja kategorisen eron isänmaallisten valkoisten ja rikollisesti toimivien punaisten (kotimaisten sosialistien, punakaartilaisten ja venäläisten bolševikkien) välillä. Jälkimmäisten näkeminen yhtenä ja rikollisena vihollisena myötäilee valkoisten vapaussotatulkintaan kuuluvaa historiakäsitystä (esim. Tepora 2014a). Valkoiset kertojat tulkitsevat siis punaisten toiminnan sodassa rikollisena, ja tämä korostuu sodan loppuvaiheessa, kun väkivalta ja materiaallinen tuhoaminen eskaloituvat: ”Monien hävitettyjen seutujen läpi kulki matkamme, punaiset paeten edeltämme polttaen ja hävittäen taloja.” (Aarne Ylppö 1918. KA). Tässä valossa punaisten tuomiot ja teloitukset sodan lopussa ja jälkeen eivät vaadi sen suurempia perusteluja. Punaisia kannatteet kertojat kuvaat jonkin verran sosiaalisia suhteita ja siteitä vankileireillä. Näillä suhteilla on suuri merkitys eloonjäämisen kannalta. Vankileirien epäinhimillisissä oloissa ihmisten perusluonne tulee esiin. Tiettyt yksilöt käyttäytyvät erityisen häikäilemättömästi. Pitkän vankeusajan kokeneet U.J. ja Pousi arvos-televat näitä ihmisiä, vaikka toisaalta vankileirien oloissa myös altruismi voi koitua kohtalokkaaksi. Selviytyminen vankileirien äärioloissa näyttäisikin vaatineen onnea, opportunistia, nopeaa oppimista ja sosiaalista pelisilmää. U.J. kuvaa tekstissään, miten selviytyminen on kiinni ”itsesäilytyksen oppimisesta”.

Aarne Ylppö ja Olga Kalpa eivät kuvaa teksteissään yhteiskunnan rakenteita tai piirteitä suoraan. Kalpa näkee vuoden 1918 sodan ennen kaikkea poliittisena konfliktina. Hän käsittelee tekstissään sotaa edeltävää poliittista ilmapiiriä ja kuvaa siihen liittyvää yhteiskunnallista jännitystä, joka eskaloituu marraskuun suurlakossa:

Mielet olivat kuohuksissa marraskuun suurlakon aikana maassa tehdyistä murhista ja veritöistä. Mieheni, kirkonherra Kalpa, kokosi paikkakunnalla nimiä vastalauseadressiin murhien johdosta pidätettyjen armahtamista vastaan. Hän soitti puhelimitse kauppias Merimaalle Karkkuun ja pyysi lähettämään sähkösanoman Helsinkiin. Suurlakon aikana piti Suodenniemellä valtaa käsissään punakaarti, jonka esikunta sijaitsi Kittilän kylässä Palokunnan talolla. Punaiset vangitsivat useita paikkakuntalaisia ja veivät heidät punakaartin esikuntaan. (Olga Kalpa 1935. KA.)

Yllä olevasta kuvauksesta ilmenee, että Kalpa näkee yhteiskunnallisen jännitteen pohjautuvan pitkälti työväen asenteisiin ja toimintaan. Jännittyneessä tilanteessa punaiset eivät hillitse itseään vaan toimivat mielivaltaisesti. Toisaalta heillä on siihen myös mahdollisuus, koska he muodostavat yhdessä enemmistön ja pystyvät hallitsemaan paikkakuntaa. Konfliktin ideologinen raja piirtyy näin paikallistasolla vähemmistössä olevien isänmaallisten valkoisten ja vallanhimoisten punaisten välille, kuten tästä kesää 1917 kuvaavasta esimerkistä heijastuu: ”Muistan, että punaiset lakkojoukot Olgan päivänä 23/7/17, joka pappilassa oli merkkipäivä, tulivat pappilan edustalle ja vaativat suomen lipun vedettäväksi alas lipputangosta. Vain punaista lippua oli käytettävä.” (Olga Kalpa 1935. KA). Aarne Ylppö ei puolestaan kuvaa sodan osapuolten välistä poliittista dynamiikkaa. Ehkä siksikin, että hänen muistelmatekstinsä alkaa vangitsemisen ja Turkuun kuljettamisen kuvauksella, eikä siinä siten kuvata kertojan kotipaikkakunnan tapahtumia. Ylpön muistelmien sisältämä sosiaalinen kuvaus rajoittuukin vankila-ajan elinolosuhteiden kuvaukseen.

Käsitlemissäni muistelmateksteissä vahvistetaan ja välitetään sotaan liittyviä kollektiivisia käsityksiä ja tulkintoja, ja tältä osin ne ovat osa kollektiivisen muistamisen prosesseja, niin punaisten kuin valkoisten kohdalla. Yhteydet näihin prosesseihin ilmenevät siinä, kuinka kertojat tuntevat sodan kollektiivisten tulkintojen sisältöjä, ja viittaavat niihin omakohtaisten kokemusten avulla. Tämä osoittaa, että he ovat tietoisia niistä yhteiskunnallisista ja kulttuurisista diskursseista, joiden avulla vuoden 1918 sotaa seli-

tettiin ja tulkittiin heti sodan jälkeen. Kaikki punaisia kannattaneet kertojat kritisoivat valkoisten vapaussotatulkingta ja niitä kollektiivisia käsityksiä, joiden katsovat sisältyvän tähän tulkingtamalliin. Kalpan ja Ylpön teksti näyttävät kytkeytyvän suoraan valkoisten tavoitteeseen tallentaa vuoden 1918 sodan valkoista muistitietoa, omakohtaista ja historiallista tietoa sodasta. Nämä teksti eivät myöskään sisällä viittauksia punaisten sotatulkingtoihin tai sodan kollektiivisen muistamisen prosesseihin. Vuoden 1918 sodan jälkeinen yhteiskuntatilanne ja kulttuurinen dynamiikka sekä näiden vaikutus sodan kollektiivisen muistamisen prosesseihin kuvastuu teksteistä: sodan hävinneet punaiset kertojat tuntevat valkoisten sotatulkinginnan ja haastavat sitä tietoisesti, kun taas valkoiset kertojat eivät joko näytä tuntevan punaisten tapoja tulkingta sotaa tai eivät yksinkertaisesti koe niitä mainitsemisen tai haastamisen arvoisiksi. Voittajat kirjoittavat historiaa, häviäjät kyseenalaistavat voittajien tulkingintoja.

Muistelmateksteistä nousee esiin se, miten omakohtaiset kokemukset mahdollistavat historiallisten tapahtumien yleisen selittämisen ja ihmisten toiminnan arvioinnin. Punaisten, myös pituuksiltaan laajempien muistelmatekstien kertojat avaavat mielipiteidensä ja kokemuksen tapojensa taustoja kertomalla sotaa edeltävistä kokemuksistaan ja yhteiskunnallisesta tilanteesta. Kerronnan sosiokulttuurisen jäsentämisen analyysi osoittaa, että punaisten jakamien käsitysten esiin tuominen ja valkoisten jakamaksi katsottujen käsitysten kritisointi on näissä teksteissä toistuvaa. Toisin sanoen U.J:n, Iivar Pousin ja Artturi Hellmanin kirjoitukset ovat vastakertomuksia valkoisten vapaussotatulkinginalle, sodan hallitsevalle kertomukselle; kirjoituksia, joiden avulla kertojat pyrkivät kuvaamaan ja selittämään punaisten kokemusmaailmaan ja toiminnan syitä, ja samalla kyseenalaistamaan valkoisten käsityksiä. Näiden tekstien omaelämäkerralliset subjektit ovat monisärmäisempiä kuin valkoisia kannattaneiden Aarne Ylpön ja Olga Kalpan teksteissä, sillä kertojat kuvaavat ja perustelevat ideologisia mielipiteitään sekä tuovat esiin sotaan liittyviä tunteitaan yksityiskohtaisemmin. Tämä palautuu sodan häviämiseen ja siihen, miten yksinomaan punaisille sovitettiin syyllisen viittaa.

Kalpan ja Ylpön narratiivinen toimijuus kytkeytyy historiallisen tiedon ja vapaussotatulokinnan välittämiseen. Toimijuutta leimaa ideologinen ja kulttuurinen vastakohtaisuus työväkeen, sodan kokeminen voittaneiden valkoisten puolella sekä kerrotujen kokemusten omakohtaisuus. Kaikista teksteistä ilmenee myös se, miten sota yhdisti osapuolia sisäisesti. Valkoiset kertojat artikuloivat kokemuksiaan kollektiivisina sodan jälkeen aktiivisesti konstruoidun vapaussotadiskurssin avulla. Punaiset kertojat puolestaan tuovat useasti esiin sen, kuinka valkoisten toiminta todisti yhteiskunnan luokkarakenteen olemassaolon ja miten rankka vankileirikokemus yhdisti sodan punaista osapuolta. Heidän teksteissään narratiivista toimijuutta määrittää sodan häviäminen: kertojat kuvaavat toimintaansa ja valintojaan tavalla, jossa korostetaan aatteen merkitystä ja kertojien käsityksiä oikeudenmukaisuudesta. Oma toiminta ja ajattelutavat erotetaan sekä valkoisten punaisiin kohdistuvista käsityksistä että punaisen terrorin toteuttajien toiminnasta. Kaikkien punaisia kannattaneiden muistelmakertojien narratiivista toimijuutta määrittää lisäksi työ: kertojat kuvaavat toimintaansa sodassa nimenomaisesti kuvaamalla työtehtäviään ja sitä, miten he pyrkivät tekemään parhaansa haastavissa olosuhteissa. U.J. kuvaa raskasta, sotaa edeltävää ja sen kokemisen tapaa määrittävää työtään lennätinlanganvetäjänä, Pousi ja Hellman puolestaan työtään punaisen osapuolen hyväksi sodan aikana.

4.3 Päiväkirjapohjaiset muistelmatekstit ja pienoisoamaelämäkerta

Tarkastelen seuraavaksi kahta päiväkirjoihin pohjautuvaa muistelmatekstiä sekä tekstikokonaisuutta, joka koostuu pienoisoamaelämäkerrasta ja päiväkirjamaisista muistiinpanoista. Muistelmatekstien kirjoittajat ovat jaalalainen puusepän tytär Margaret Lemminkäinen (1898–1961) sekä kauhajokelainen maanviljelijä Nikolai Latva-Pukkila (1893–1979). Molemmat tekstit pohjautuvat vuonna 1918 pidettyihin päiväkirjoihin. Lemminkäisen teksti

on mitä luultavimmin vuodelta 1919, kun taas Latva-Pukkilan teksti on arkistoitu vuonna 1937, mutta on mahdollisesti kirjoitettu jo aikaisemmin, myöskin ehkä heti sodan jälkeen. Pienoiselämäkerran ja vankilapäiväkirjan kirjoittaja on tohmajärveläinen Matti Lonkainen (1874–1918), joka toimi SDP:n kansanedustajana vuosina 1909–1914 ja 1917. Pienoiselämäkerta on kirjoitettu Helsingissä kesällä 1918, jolloin Lonkainen on aloittanut myös vankilapäiväkirjan pitämisen, joka jatkuu syksyllä. Tekstien mukana on myös noin sivun mittainen kuvaus, joka on kirjoitettu huhtikuussa 1918, sekä taloudenpitoon liittyviä merkintöjä.

4.3.1 Eletyn elämän tallentaminen

Nikolai Latva-Pukkila kuvaa muistelmissaan vuoden 1918 sotaa kronologisesti, sotaan lähdöstä kotiinpaluuseen. Keskiössä on Latva-Pukkilan johtaman kuularuiskuryhmän vaiheiden kuvaaminen. Muistelman keskeinen teema on sodan olosuhteiden kuvaus taistelussa ja levossa. Latva-Pukkila kuvaa esimerkiksi taisteluiden olosuhteita ja lepopaikkoja. Päiväkirjamaiseen tapaan muistelmatekstissä kuvataan tapahtumien tarkat päivämäärät, mutta retrospektiivinen näkökulma tulee paikoitellen esiin. Retrospektiivisyys näyttää liittyvän myös siihen, että rintamalla ei luonnollisesti ole ollut aikaa kirjoittaa päiväkirjaa, jonka vuoksi monet kuvaukset on kirjoitettu vasta taisteluiden jälkeen: ”Yön saimme olla nyt seurahuoneella, ja aivan rauhallista, eikä me oikeastaan voinut vielä pahaa peljätäkkää kun ei oltu vielä mitään nähtykää, vaan seuraavana päivänä 14 päivä puhkes myrsky.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA). Margaret Lemminkäinen kuvaa tekstissään Jaalan tapahtumia sodan aikana, perheensä elämää sekä sodan aiheuttamia tuntemuksia. Ote on vahvasti paikallinen ja perhekeskeinen, sillä Lemminkäinen seuraa sotaa sivusta ja keskittyy kuvamaan perheen isän toimintaa. Pelko isän turvallisuuden puolesta on läsnä sodan kuvauksen halki, sillä tämä kuuluu kylää hallitsevien punaisten vastustajiin: ”Isä ei sentään uskaltanut olla jokaista yötä kotona, kun pelkä-

simme valkoisten hyökätessä kylään punaisten ennen pakoaan murhaavan vastustajansa. Ja sen kyllä tiesimme heidän tietävän, että isä kuuluu heidän joukkoonsa. Mutta ihme kyllä, säilyimme kaikelta vaaralta!” (Margaret Lemminkäinen. 1918/-. TA).

Margaret Lemminkäisen tekstin keskeisenä teemana nousee esiin punavallan vaikutus kylän elämään ja perheen arkeen – toisin sanoen elämä vihosten keskellä. Muistelmaan tapahtumapaikkoina toimivat perheen koti ja sen lähiseudut. Tämä on naisten omaelämäkertoille tyypillistä (Vilkko 1998, 30) ja johtuu Lemminkäisen muistelmatekstin kohdalla siitä, että hän viettää miltei koko sodan kotona ja sen lähellä, vastuunaan nuoremista sisaruksistaan huolehtiminen. Tulkitsen kuitenkin, että tekstin kotikeskeisyyteen vaikuttaa vahvasti myös ajalle tyypillinen ajattelutapa, jossa naisten toimintaympäristönä nähtiin koti ja perhe (ks. esim. Kemppainen 2010). Abstraktimpana teemana esiin nousee vapautuksen odotus, sillä elämä punaisten vallan alaisuudessa on kuin ”umpinaisessa säkissä” ilman ”valon pilkahdusta”. Vapautuksen odotuksen kuvaus on teema, joka nousee keskeisemmäksi tekstin edetessä, kertojan kuvatessa valkoisten lähestymistä ja saapumista. Kertoja ei kuvaa henkilökohtaisimpia tunteitaan tai ajatuksiaan, mutta kirjoittaa sodan tapahtumien, olosuhteiden ja tunnelman herättämistä tunteista.

Latva-Pukkilan muistelmien ensimmäinen avainkokemus liittyy siihen, kuinka sodan kokonaisvaltainen sisällissotaluonne näyttää paljastuvan hänelle vasta taistelu taistelulta. Venäläisten olettaminen pääviholliseksi ei ole yllättävää, sillä Pohjanmaalta lähdettiin talvella 1918 valkoisen talonpoikaisarmeijan riveissä sotaan nimenomaan maan vapauttamiseksi venäläisistä joukoista (Alapuro 1977, 146; ks. myös Ylikangas 1993). Laaja avainkokemus rakentuu niistä yksittäisistä kokemuksista, joihin liittyy sodan silmittömän väkivallan todistaminen. Kevään laajamittaisista teloituksista Latva-Pukkila ei kerro suoraan, ehkä sen vuoksi, että niitä on vaikea kuvata. Järkytystä lisää se, että väkivalta ja rangaistukset kohdistuvat oman maan kansalaisiin. Kertoja kirjoittaa näkemästään Koskella toukokuun alussa 1918:

Lemminkäisen lapset kesällä 1918. Margaret Lemminkäinen taaimmaisena. Elina Nuolivaaran yksityiskokielma.

Iltaan ehtiessä oli jo useihin satoihin nouseva joukko vankina ja yhä uusia tuli joka taholta pahimmat armotta ammuttiin. Siellä olivat he kerolla laiumella niinkuin eläimet. Kerrotaan että siellä syntyi ja kuoli paljaan taivaan alla ihmisiä, sillä siellä oli paljon naisia mukana. Ei voi näitä kauhun päiviä sanoiksi kuvata mitä kaikkea siellä näki. (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA.)

Tekstinäyte paljastaa, että sodan loppuajan eskaloituva väkivalta järkyttää kertojaa. Taisteluihin liittyyvä väkivalta ei herätä Latva-Pukkilassa samanlaisia tunteita, koska taistelut kuuluvat sotaan eikä niiden aikana ehdi edes ajatella, kuten tulee esiin

tekstin viimeisestä, paljon puhuvasta virkkeestä: ”Mitä tulisimmassa tappeluissa on jossa henki hengen perään erkani ja moni silmä sammui, sielä ei paljonkaan kerennyt aattelemaan sitä, mitä tuli mieleen sitten kun katseli sitä mitä oli taistelu aikaan saanu.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA). Kokemussarjan alkupiste ajoittuu Tampereen taistelun jälkeiseen aikaan. Kertoja kiertelee kaupungilla, todistaa sodan tuhoja ja käy katsomassa punaisten hautaamista: ”[-] kävimme pyynikillä, missä oli punaisten hautumaa kyllä siellä oli ikävä katsella sitä ruummitten paljoutta mitä siellä, vaikka kyllä olivatkin punaisten ruumiita.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA). Kuvauksesta ilmenee jälleen, että sodan raakuus ja sisällissotaluonne järkyttävät kertojaa. Hän todistaa samaa myös Koskella, sodan lopussa:

Vielä sain kuulla että punaisten ruumita haurataan, menin sinne katsomaan vaan ei se ollut niin erittäin hauskaa nährä niitä ajettiin metsästä monella hevosella 4-5 raatua. Vangit hautas nyt tovereitaan vaan ei ollut nämä niin Juhlalliset hautajaiset kuin monelle meidän kaatunelle on pidetty Ei ollu kukaan laskemassa seppeleitä umpeen luodulle hautakummulle. Kiro sanoja laskettiin siunausten sijasta, että täytyy sanoa raakaa oli tämä homma. (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA.)

Tekstinäytteestä paljastuu, että Latva-Pukkilaa järkyttää punaisten koruton hautaaminen vailla kristillisiä rituaaleja. Tämän kaltaiset kuvaukset, joista tulee ilmi valkoisen sotilaan tuntema myötätunto vihollista kohtaan ja sodan väkivaltaisen luonteen aiheuttama järkytys, ovat valkoisten rintamamiesten muistitiedossa harvinaisia: sotaan liittyvistä traumaista pääsääntöisesti vaiettiin ”Valkoisen Suomen” sodan jälkeisessä, molemminpuolisen katkeruuden ja epäluulon ilmapiirissä (Ahlbäck 2010, 79). Latva-Pukkilan tekstistä ilmenee kaksijakoinen suhtautuminen sotaan: valkoisten sotiminen on yhtäältä välttämätön velvollisuus isänmaan puolesta, punaisten toiminnan ja venäläisten joukkojen läsnäolon takia, mutta toisaalta sodan tapahtumat ja osapuolten toiminta sodassa ovat kaukana ihanteellisesta sodankäynnistä. Jälkimmäinen tulee esiin

tästä arviosta sodan loppuajalta, ihmisistä ja eläimistä koostuvien ruumiskasojen löytämisen kuvauksen yhteydessä:

Samoin oli Eläinten raatua niitä oli palanut paljon ja sitten tullut ammutuksi, kyllä se oli sellainen näky että melkein se mieliä järkytti, kylän asukkaista ei ollut tietoa missä ne oli mutta kaamea näky niitä orotti. Saksalaiset oli saanut tässäkin voiton mutta niin oli Sakemanni päätellyt että ei tämä ole mitään tavallista sotaa tämä on vain murhaamista ja hävitystä. (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA.)

Ihmisten murhaamisen ohella Latva-Pukkilaa järkyttää myös se, miten sodassa hävitetään elinympäristöjä ja miten eläimiä kohdellaan huonosti. Hän tuo esiin sen, miten tärkeää on pitää huolta yhteisestä elinympäristöstä ja kohdella eläimiä kunnioittavasti.

Latva-Pukkilan tekstistä välittyvä toinen avainkokemus on kotiinpaluu pitkän sotaretken jälkeen. Kokemuksen merkitys näyttää ankkuroituvan kahteen tekijään: siihen, miten sota kokonaisuudessaan on fyysisesti ja mentaalisesti kuluttava kokemus, sekä siihen, että kertoja on selvästi kotiseutuihminen, jolle oma paikkakunta ja sieltä kotoisin oleminen merkitsevät paljon. Kokemus myös sulkee kerronnan kehän, joka alkaa sotaan lähdön ja siihen liittyvän hartaan tunnelman kuvauksella. Myös paluun hetkellä tunnelma on harras, mutta eri syystä: raskas ja kuvitellusta poikennut sota on nyt ohi. Kotiinpaluun merkitys tulee ilmi tavasta, jolla Latva-Pukkila kuvaa kotimatkan alkua: ”Siellä saimme nyt lomalippumme ja piletin Kauhajoelle, se oli nähkään suurenmoista kun piletissä oli kirjoitus Kauhajoen asema se teki niin kotoisen vaikutuksen että ei sitä arvaa muuta kun se joka on saanut sen kokea.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA).

Margaret Lemminkäisen tekstin avainkokemuksena nousee esiin naapurin surma huhtikuun alkupuolella. Surmapäivän – ”kaikkein pahimman” – jälkeen muistelmasta kuvastuu, kuinka Lemminkäisen ahdistus syvenee. Lisäksi hänen suhtautumisensa punakaartiin kovenee ja hän pelkää yhä enemmän isänsä puolesta. Tapahtuma vaikuttaa siihen, miten hän kokee sodan lopun.

Lemminkäisen kerrontaintentiot näyttävät pohjautuvan haluun tallentaa tietoa sodan kulusta Jaalassa ja toisaalta kertoa perheen vaiheista. Hän on tottunut kirjoittamaan, pitämään päiväkirjaa, ja muistelmateksti on toimitettu versio päiväkirjan sisällöstä. Muistelmatekstistä välittyy myös, että kerronta on sodassa tapahtuneen kertaamista ja jäsentämistä itseä varten, sodan kokemuksia ja kokemista kuvaavaan sisäisen tarinan konstruointia. Kertoja ei pohdi sodan syitä tai luonnetta, mutta kuvaa sitä edeltävää aikaa sekä sodan vaikutuksia kotikylän elämään. Näin sota paikantuu muistelmatekstissä elämänhistoriallisesti ja sen vaikutukset niin perheelle kuin kylän elämään tulevat esiin. Lemminkäisen muistelmatekstin toinen avainkokemus on valkoisten joukkojen ja vapautuksen saapuminen; tapahtuma, jota kertoja perheineen on odottanut hartaasti. Sama kokemus nousee esiin valkoisia kannattaneiden tamperelaislasten sotaa koskevista kirjoituksista vuodelta 1918: valkoisten saapuminen oli suuri helpotus, joka pyyhki pois sodan aiheuttamaa pelkoa ja huolta (Junila 159–160).

Nikolai Latva-Pukkila kirjoittaa välittääkseen historiallista tietoa sodasta tuleville sukupolville – vapaussotänäkökulmasta ja sodasta samalla tavalla ajatteleville ihmisille. Tekstin tavoiteltu yleisö vaikuttaa paljon laajemmalta kuin Lemminkäisen tekstin kohdalla. Tästä kertoo sekin, että analysoimastani muistelmatekstistä on olemassa toinen, myöhempi ja uudestaan puhtaaksi kirjoitettu versio, joka on kieliasultaan parempi mutta sisällöltään sama kuin vuonna 1937 arkistoitu teksti. Tekstin erilaiset versiot kertovat pyrkimyksestä tavoittaa lukijoita. Historiallisen tiedon välittämisen tavoitteesta kertoo puolestaan tekstin opettavainen sävy. Tämä on nähtävissä kun Latva-Pukkila kuvaa esimerkiksi kotiinpaluutaan:

Ei sitä arvaa kuinka hauskalta tuntuu astella taas kotiseudun kunnilla. Kun oli syräntalven pakkaset kuin niitä viimeksi astelin, ja nyt jo Suloinen kesä. Siitä olihan siitä yli neljän kuukauren ajan kun olin kotini oven kiinni painanut. Moni tovereistani painoisen viimeisen kerran, vaan minun niin kuin monen muukin oli sallittu se vielä avata. Kyllä olen saanut paljon sellaista nährä ja kokea mitä en olisi luullu vuosi taakse päin näkeväni. Olen nähnyt minen

toverini kun hän on saanu vuodattaa verensä Isänmaan alttarilla Valkoisen Suomen puolesta.

Rukoilkaamme sitä ettei Isänmaat uhrit ei olisi menny Hukkaan että niistä olisi vielä tulevilleki sukupolville eheät muistot, ja että Herra olis se rauhan rakentaja joka sulattaa kansain sydämet yhteen. Ettei tuomoista veljesvihaa tulisi enää koskaan tapahtumaan. (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA.)

Esimerkistä kuvastuu myös Latva-Pukkilan syy sotimiseen: sota oli hänelle sotaa isänmaan ja ”Valkoisen Suomen” puolesta. Tulevien sukupolvien tulisi oppia traagisesta sodasta, mutta tulevaisuus on toisaalta myös korkeimpien voimien käsissä. Sallimus on ollut myös sen takana, että kertoja on selvinnyt kotiin. Viesti ilmenee sisällön ohella sen opettavasta sävystä. Latva-Pukkilan kerrontaote onkin tässä instruktiivinen, opettavainen, vaikka tekstin vallitseva ote on deskriptiivinen. Myös Lemminkäisen kerrontaote on deskriptiivinen, sillä hän kuvaa elämää ja arkea sodassa, eikä esimerkiksi analysoi sotaa. Paikoin hän kuitenkin kirjoittaa tunteistaan, kuten peloistaan, avoimesti. Tämä affektiivisuus on tekstistä välittyvää tunnevaltaisuutta, kokemusten herättämien voimakkaiden tunteiden kuvausta, eikä sitä ole suunnattu niinkään vaikuttamaan lukijan tunteisiin. Latva-Pukkilan tunteet tulevat esiin vain niissä muutamissa tekstiosioissa, joissa kuvataan sodan väkivaltaista luonnetta.

Matti Lonkaisen pieniselämäkerrasta esiin nousevista teemoista merkittävin on kertojan persoonan kehitys, johon liittyy keskeisesti maailmankatsomuksen muodostuminen. Persoonan kehityksen kuvaaminen on omaelämäkerroille tyypillinen piirre (Lejeune 2007a, 298). Persoonan ja maailmankatsomuksen muodostumisen prosesseja määrittävät ennen kaikkea elämänkulun kannalta merkittävät tapahtumat: lukemisharrastuksen aloittaminen, raitistuminen, työväenaatteen omaksuminen ja perheen perustaminen. Lonkaisen teksti rakentuukin elämänhistorian merkkivaiheiden kuvauksen varaan, omaelämäkerralliselle kerroinnalle tyypilliseen tapaan (Apo 1980, 186; Roos 1987, 23). Tekstistä heijastuu pyrkimys jäsentää elämän merkittäviä tapahtumia ja vaihteita, omaelämäkerrallisen muistin keskeisisältöjä,

kausaalisesti koherentiksi kokonaisuudeksi retrospektiivisesti. Tässä Lonkainen kuvaa raitistumistaan, jolle antaa kimmokkeen railakkaan elämänvaiheen seurauksena sairaalassa vietetty kesä:

Sanan lasku sanoo että, (Opiksi Koiralle kylmä kylpy) Niin oli minullekin. tästä ajasta alkaen aloin minä ajatella, Elämää vähän vakavalta kannalta, Siihen asti olin käynyt huvista huviin, Lentänyt kuin perho Kukasta kukkaan, ajattelematta juuri, juuri mitään: Nyt alkoi tulla ajatuksia joita ei ennen tullut mieleen, Kysyin itseltäni mikä olet sinä, Mitä olet tehnyt sinä, ja minä aloin huomata että minä en ollut mikään: enkä ollut tehnyt juuri mitään: olin vain hakenut huvia tuhlannut Elämää: Silloin päätin, ensin olla juomatta Väkijuomia... . (Matti Lonkainen 1918. TA.)

Tekstinäytteessä Lonkainen kuvaa introspektiota, joka pohjustaa kertojan siirtymistä railakkaasta elämästä kohden vakaampaa ja vakavampaa, yhteiskunnallisesti valveutunutta elämää. Siitä kuvastuu hyvin se, miten omaelämäkerrallinen kerronta mahdollistaa kokemusten vaikutusten ja kauseliteetin korostamisen jälkikäteen. Lonkaisen pienoisomaelämäkerta mukaileekin kasvukertomuksen (*Bildungsroman*) kaunokirjallista juonikaarta. (Ks. Burt 2001; Bruner 2007; A. Kuhn 2007.) Tämä juonikaari, jossa korostetaan opiskelua ja henkistä kasvua, on omaelämäkerralle tyypillinen (Vehkalahti 2014, 70–74). Positiivisten ja merkittävien kokemusten vastakohtaksi nousee elämänhistoriallisesti järkyttävämpi avainkokemus, kertojan ideaalit romuttava vuoden 1918 sota. Syyttömyys sotaan on teema, josta Lonkainen kirjoittaa molemmissa teksteissään toistuvasti. Hän korostaa syyttömyyttään ja ulkopuolisuuttaan eri yhteyksissä kirjoittaessaan vuoden 1918 tapahtumista. Mitä ilmeisimmin myös Lonkaisen saaman kahden vuoden kuritustuomion vastaanottaminen, josta hän mainitsee lyhyesti ja järkyttyneenä vankilapäiväkirjan viimeisellä sivulla, on yksi sotaan liittyvistä avainkokemuksista. Sen vaikutukset eivät kuitenkaan ehdi välittyä kerronnasta, sillä teksti katkeaa Lonkaisen sairastumisen vuoksi. Viimeinen lause on paljonpuhuva: ”antakoon Kaitselmus minulle voimaa kestää että saisin nähtä vielä Rakkaimpani.” (Matti Lonkainen 1918.

TA). Tekstin loppuun on lisätty kertojan vaimon tunteelliset jälkisanat, jossa kerrotaan Lonkaisen sairastumisesta ja kuolemasta pian tuomion kuulemisen jälkeen. Ainoaksi lohduksi jää, että Lonkainen ehtii tavata vaimonsa juuri ennen menehtymistään.

Matti Lonkainen kirjoittaa vankilapäiväkirjassaan koti-ikävästään, vankilan olosuhteista, tuomion odottamisesta, vuoden 1918 sodasta ja syyttömyydestään. Teemoina tekstistä nousevat esiin ennen kaikkea ahdistava kodin kaipuu ja pyrkimys ymmärtää vuoden 1918 sotaa, niin yleisesti kuin oman elämäntarinan valossa. Useissa tekstiosioissa nämä teemat limittyvät toisiinsa. Niiden kuvaukseen liittyy epätoivo, jota vankilassa koettu yksinäisyys ja ikävystyminen sekä kuulustelujen ja tuomioiden odottamisen tuottama ahdistus vain lisäävät. Ahdistus kuvastuu seuraavasta tekstinäytteestä:

Sielulliset Kärsimykset Niitä minä en kykene paperille piirtämään. Ne voi vaan tuntea aina sinä hetkenä elämässään jolloin ne raatelevat sielua. en pysty kuvaamaan sitä tuskaa jota tuntee silloin sisällään kuin Isänmaa kutsuu ystävänsä työhön niitten ammottavien haavojen sitomiseen joita Kapina aika iski Isänmaan ruumisen, mutta ovet onkin lukossa vieläpä monessa lukossa. Silloin tekee mieli töyttäämään päänsä mäsäksi tuohon rautalla panssaroituun oveen, muistat kuitenkin että se on hyötytöntä, se ei auta, koitat vakaannuttaa mieltäsi ajatella kylmästi järkevästi, mutta samalla juohtuu mieleen Mistä syystä minkä tähden. mitä pahaa olet tehnyt. ja uusi tuska täyttää silloin sielun, syyttömästi niin syyttömästi, ja juuri silloin kuin sairas isänmaa kipeimmin ois tarvinnut poikansa hoivaamassa itsiään. (Matti Lonkainen 1918. TA.)

Tekstinäytteestä ilmenee kertojan näkemys vuoden 1918 sodasta tapahtumana, joka on vahingoittanut raa'asti kansakuntaa, jonka rakentamiseen hän katsoo osallistuneensa yhteiskunnallisella työllään. Näkemys pohjaa vahvasti omiin kokemuksiin: vangitsemiseen ja sen aiheuttamiin tunteisiin sekä vankeudessa ristiriitaiselta näyttäytyvään yhteiskunnalliseen työhön. Ahdistusta lisää tunne omasta syyttömyydestä ja se, että hän ei voi auttaa

sodasta kärsinyttä kansakuntaa. Lonkainen rinnastaa isänmaan ihmiseen, jonka elämä on uhattuna, ja joka tarvitsee lastensa hoivaa. Yhteiskunnan symbolinen inhimillistäminen – ”Isänmaan ruumis” – ja sen näkeminen haavoittuneena ja sairaana oli ajan lehdistölle tyypillinen retorinen tehokeino, samoin kuin työväestöön viittaaminen kansakunnan lapsina (Siltala 2009, 148–158).

Sodan kokeminen ahdistaa kertojaa syvästi, ja hän kuvaa toistuvasti ahdistustaan. Se tulee ilmi jo huhtikuussa kirjoitetuista mietteistä: ”Minä istun ja itken Minä itken maani ja kanssani kohtaloa. Mutta samalla minä itken omaa kohtaloani on oikeastaan ihme että minä vielä voin itkeä Sillä kolme kuukautta on minulla ollut yhtä mittaista polttavaa tuskaa. kolmen kuukauden ajan on minun päivästä päivään nähtä kuin maani ja kansani syöksyy perikatoaan kohden.” On mahdollista, että Lonkainen on kirjoittanut itse sodan aikana sodasta niin lyhyesti sen vuoksi, että sen kuvaaminen on ollut vaikeaa, koska sota on yksinkertaisesti ollut niin suuri järkytys. Aikaa kirjoittamiseen olisi varmasti ollut. Järkytys sodasta kytkeytyy myös siihen, että kertoja ei voi sodan vuoksi matkustaa ja tavata perhettään. Hän jatkaa: ”Kolme kuukautta on minun täytynyt elää Ilman että oisin saanut pienintäkään tietoa niistä jotka ovat minulle rakkaimpia. maailmassa Nimittäin Waimosta ja Lapsistani.” Vankilassa koti-ikävä syvenee ja kertoja kuvaa toistuvasti, miten se nostaa tunteet pintaan: ”Silloin pusertuu väkisin kyynel silmään. Iso mies voi sillon itkeä. Itkeä hillittömästi kuin pieni lapsi jonka mieltä on pahoitettu.” Sama vaikutus on tuomion odottamisella: ”Ei aina jaksaa pitää itsiäänä vaan väkisin tulee esiin Hysterinen itkun puuska, ja kuin kyynelvirrat ovat kuivuneet niin se tuntuukin ikään kuin helpottavan mutta vain hetkeksi, alkaaksensa taas uutella voimalla jäytää sielun elinvoimaa.” (Matti Lonkainen 1918. TA.) Kirjoittamisen intentiot liittyvät elämäntarinan välittämiseen ja ahdistuksen purkamiseen. Edellinen korostuu pienoisomaelämäkerran, jälkimmäinen vankilapäiväkirjan kohdalla.

Pienoisomaelämäkerran kerrontaote on reflektiivinen: Lonkainen jäsentää ja tiivistää elämänsä yhdeksi kertomukseksi,

elämäntarinaksi, ja samalla pohtii sen kulkua ja vaikutuksia itseensä. Omaelämäkerrallisen muistin merkittävien, elämäntulkua ohjanneiden ja määrittäneiden kokemusten kuvauksessa Lonkainen omaksuu paikoin instruktiiviseen otteen. Tämä näkyy tavassa, jolla Lonkainen kertoo tekemistään virheistä varottavaan sävyyn. Vankilapäiväkirjan kerrontaote on myös reflektiivinen, sillä kertoja peilaa avoimesti elämäänsä ja kirjoittaa niistä asioista, jotka merkitsevät hänelle eniten. Nämä asiat ovat perhe ja maailmankatsomus, joiden kuvauksen kohdalla kerrontaote muuttuu usein erittäin affektiiviseksi, tunteita välittäväksi ja tunteisiin vetoavaksi. Lonkainen kirjoittaa tuskasta, joka kumpuaa perheen ikävöinnistä ja sodan aiheuttamasta järkytyksestä. Tässä mielentilassa vangittuna oleminen näyttää ajavan hänet syvään masennukseen: ”Minun sydämeni on itkenyt verikyyneläitä kaiken aikaa ja minun Sieluni on ollut murheeseen pakahtua.” (Matti Lonkainen 1918. TA).

4.3.2 Näkymiä maailmaan

Matti Lonkainen kuvaa pienoisomaelämäkerrassaan tutustumistaan työväenliikkeeseen ja sitä, miten tämä muuttaa hänen käsityksensä ympäröivästä maailmasta ja itsestä. Sosialistinen diskurssi toimiikin tekstin keskeisenä diskursiivisena viitekehysenä, jota vasten Lonkainen peilaa toimintaansa, arvojaan ja valintojaan. Kaikki saa alkunsa Työmies-lehden tilaamisesta, sillä siinä käsitellään ”suuria jaloja päämääriä joihin minäkin sydämeni sisimmässä olin jo pyrkinyt.” (Matti Lonkainen 1918. TA). Sosialismin aate näyttää selittävän Lonkaiselle maailmaa, oma elämää ja näiden suhteita. Hän kertoo alun perin tilanneensa Työmies-lehden pelkästään sen takia, että samaistuu sen nimeen. Tämä osoittaa, miten yksilötasolla ideologiat ja ideologiset diskurssit toimivat subjektiivisten olosuhteiden selittäjinä (ks. Billig 1991), elämän ymmärtämisen välineinä introspektioon ja analyysiin taipuville yksilöille, ”arkipäivän filosofeille” (Gullestadt 1996). Työväenliike tempaa Lonkaisen mukaansa, ja hän päätyy aina eduskun-

taan saakka. Vuoden 1918 sota kuitenkin tuhoaa hänen uskonsa aatteeseen, tai pikemminkin sen kannattajiin, kuten seuraavasta tekstinäytteestä käy ilmi:

Minulla on ollut ihanteita, Minulla on ollut. Aatteita. Se Ihanne että Ihmiset eläisivät Veljellisesti on tälläkertaa murskana, Se aate Kansan Henkisestä nousemisesta, on myöskin tällä kertaa murskana, Mutta minä en usko että Siinä Ihanteessa, ja Niissä. aatteissa, joita minä olen palvellut on vikaa. Ne ovat suuret, puh-
taat ja jalot. Mutta. Ihmiset eivät yleensä näköjään ole jaksaneet nousta. niitten tasolle, ja Siksi on tällä kertaakin Sytän suruni niin suuri. Että en kykene sitä, enkä yritäkkään sanoin kuvaamaan.
(Matti Lonkainen 1918. TA.)

Tekstinäytteestä ilmenee vuoden 1918 sodan dramaattinen, elämänhistoriallinen vaikutus kertojan elämään. Sota romuttaa pohjan ajattelumallilta, jossa sosialismin omaksuneet työläiset hyödyntävät aatetta elämänsä ja itsensä parantamiseen. Pasifistina Lonkainen kuitenkin kieltää sodan täysin.

Sosialismi on Lonkaiselle ennen kaikkea avain parempaan elämään itsekasvatuksen avulla. Tämä tulee esiin esimerkiksi Lonkaisen tavassa kuvata työväenaatteen voimaa: "[--]se yksin kasvattaa jokaisesta Työläisestäkin kunnan kansalaisen, Herättää heissä harrastuksen, Valistamaan itsiään, antaa heille voimaa nousta siitä paheitten ja Henkisen rappeutumisen tilasta jossa he nyt ovat." (Matti Lonkainen 1918. TA). Esimerkistä kuvastuu työväenliikkeelle ominainen, historiallisiin, sosiaalisiin ja poliittisiin tekijöihin juurtunut kulttuurinen malli sivistyksen merkityksestä. Malli perustuu ajatukseen siitä, että koulutus sekä nostaa työläisten omanarvontuntoa että mahdollistaa yhteiskunnassa täysipainosesti toimimisen.

Margaret Lemminkäisen perhe politisoituu vasta sodan jälkeen ja sen vaikutuksesta: perheestä tulee suojeluskuntaliikkeen aktiiveja ja he ovat perustamassa "Kokomuus-seuraa." Sodan aikana kertoja ei selitä sotaa ideologisten diskurssien avulla tai kuvaa perheen poliittista suuntausta. Identifikaatio valkoisiin sodan aikana on kuitenkin itsestään selvää. Se näyttää pohjautu-

van siihen, että perhe kuuluu kylän kulttuuriseen ja sosiaaliseen piiriin, joka erottuu työväestön vastakohdaksi. Samalla kertojan perheellä näyttää kuitenkin olevan hyvät suhteet myös kylän työväkeen. Lemminkäinen ei avaa tämän identifikaation taustaa tai sen ideologisia syitä. Identifikaatio tulee parhaiten esiin siitä, miten kertoja kuvaa hetkeä, jolloin perhe saa käsiinsä pilkahduksen kylän ja punavallan ulkopuolisesta maailmasta:

Eräänä päivänä iltahämärissä isä toi Ala-Poterilta ihmeellisen esineen, joka tuotti meille suuren ilon. Se oli vanha ja rutistunut – Mikkelin Sanomat! Menimme kaikkein piiloisimpaan soppeen sitä lukemaan. Isä luki puoliääneen sitä, meidän kuunnellessa, yhden ollessa ovivahtina, ettei odottamattomia vieraita tulisi häiritsemään. Voi! miten erilainen sen sisältö oli kuin Työmiehen tai ”Kansanvaltuuskunnan” Tiedonanto lehden. Se oli niin valoisaa ja kirkasta! (Margaret Lemminkäinen. 1918/-. TA.)

Kuvaus paljastaa, kuinka poliittisesti konservatiivinen, ennen kaikkea ei-sosialistinen lehti välittää ”valoisaa” tietoa; porvarillista ideologiaa ja sen diskurssia, joka erottuu vuoden 1918 sodan tilanteessa punaisten työväenaatteen vastakohdaksi, valkoisten valoisaksi aatteeksi. Esimerkistä ilmenee myös kertojan turhautuminen punaisten sosialistiseen lehdistöön ja se, että tiedonkulku sodan aikana on hidasta ja epävarmaa. Kokemus on jäänyt Lemminkäisen mieleen erityisenä, hartaana ja toivoa herättävänä. Valkoiset eroavat myös kulttuurisilta käytännöiltään punaisista, joiden toiminta ja maailma tuntuvat edustavan Lemminkäiselle kaaosta ja mielivaltaa. Hän tuntee pitävän voitoillaan kerskuvia ja amatööriäistä sotaa käyviä punaisia hieman yksinkertaisina, vaikka tämä ilmeneekin vain tiettyjen kuvausten sävystä. Valkokaartin toimintamallit eroavatkin punaisista kurinalaisuudessa ja itsehillinnässä: ”Nyt näkyi harmaita miesrivejä marssivan maantiellä. Kaikki oli hiljaista. Ei kuulunut muuta, kun tahdikkaiten askelten ääni. Ei mitään infernaalista hoilotusta.” (Margaret Lemminkäinen. 1918/-. TA).

Nikolai Latva-Pukkila viittaa tekstissään valkoisten jakamaan käsitykseen sodasta sotana itsenäisyyden puolesta. Tämän käsi-

tyksen varaan rakentuu valkoisten vapaussotadiskurssi. Latva-Pukkila kuvaa sotaan lähtöään tavalla, jossa korostuu sodan näkeminen itsenäisyysotana venäläistä sotaväkeä vastaan: ”Pohjan pojat alkos nyt rynnistää sillä taantumus oli nyt rauenut ja tarkoitus oli nyt, Suomi vapaiksi vieraista aineksista ja raakalaisuus pois maksoi mitä maksoi.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA). Itsenäisyyden varmistamisen ohella tulee kukistaa myös punaisten kapina, johon kertoja ehkä viittaa ”raakalaisuudella”. Latva-Pukkila näyttääkin mieltävän itsensä vapaussoturiksi, joka on vastannut hätäkutsuun vapauttaa maa vieraista joukoista ja varmistaa siten sen itsenäisyys. Tämä tulee esiin tästä sotamatkan ensimmäisen etapin kuvauksesta: ”Junan mennä huristessa istui siinä nyt uljaita, vapauden puolesta taistelijoita juteltiin että kuka näkee vielä kotikunnaat sillä matka oli nyt hieman vakavampaa laatua”. (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA).

Uskonnolliset ajattelumallit limittyvät Latva-Pukkilan kuvauksissa nationalistiseen diskurssiin ja toimivat yhdessä valkoisten sodan oikeutuksena. Uskonnollisuus tarkoittaa myös sitä, että kertoja näkee asiat ennalta määrättyinä. Tämä tuo turvaa taisteluiden tuoksinassa, kuten tulee ilmi tästä kuvauksesta, jossa kertoja kuvaa sitä, miten jatkaa toverinsa kanssa ampumista tainnuttavan räjähdysten jälkeen: ”Tuumailimme vain että jos se kuolema on sallitu niin tulee se ja urhollinen sitä sodassa kuolla ja antaa henkensäkin isänmaan vapaudeksi.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA). Kuvauksesta ilmenee myös kertojan tapa nähdä kuolema isänmaallisten arvojen puolesta sankarillisena marttyyrikuolemana. Tämä on kulttuurinen, vahvasti ideologinen malli, joka korostui valkoisten sotaan kohdistuvassa kollektiivisessa muistamisessa ja jota myös aktiivisesti konstruointiin sen erilaisissa muodoissa (ks. Tepora 2014a).

Latva-Pukkilan tekstin sisältämät kollektiiviset käsitykset ja kulttuuriset mallit ilmenevät tavasta kuvata sosiaalista ympäristöä. Kuvaukset liittyvät kokemuksiin, joissa Latva-Pukkila tovereineen todistaa sodan epämiellyttäviä piirteitä. Hän korostaa sitä, miten elinympäristöä ja siihen lukeutuvaa yhteistä omaisuutta tulisi hoitaa ja vaalia. Tämä ajattelutapa tuntuu osittain

pohjautuvan myös tekstistä selvästi välittyvään kristilliseen maailmankuvaan. Näiden valossa punaisten tapa kohdella kirkkoa järkyttää kertojaa: ”Katselimme nyt sen päivän Kirkonkylän seu-tuja. Näimme miten törkeästi kaunis kirkko oli liattu ja häväisty oli raasittu mitä oli irti saatu. Koko kylä pahasti hävitetty Asuk-kaat oli pakosalla. Isäntiä oli hirveällä tavalla murhattu mitä vain oli kiinni saatu.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA). Punaisten toiminta, jonka kertoja näkee sekä raakana että hävyttömänä, näyttää myös tässä yhteydessä vakuuttavan kertojaa siitä, että hän on tovereineen oikealla asialla. Punaisten välinpitämättö-myys elinympäristöä kohtaan tulee esiin myös tästä kuvauksesta: ”Tämä torppa oli kaikesta päättäen jätetty aivan äskettäin tyhjäksi sillä merkit viittas että Hallitus oli ollut punaista. Lehmä yksin Hyrnäs navetas, oli raukka sinne jäänyt ilman hoitoa ja ruokaa. Me annoimme lehmälle heiniä ja aloimme hoitaa niinkuin asi-aan kuuluu.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA). Kertojan ja hänen kauhajokelaisten tovereidensa reaktio tähän löytöön tulee esiin ajattelumallina, joka viittaa kulttuuriseen käytäntöön siitä, miten eläimiä tulisi hoitaa hyvin. Kyseessä on kulttuuriseen mal-liin pohjautuva toimintatapa, jota Latva-Pukkila kuvaa sosiaali-selle ryhmälleen ominaisena. Paikallisuutensa vuoksi tämä ajat-telutapa kytkeytyy enneminkin paikalliseen mentaliteettiin kuin ideologiseen tietoon, vaikka siinä onkin myös vahvoja ”topeli-aanisia” painotuksia elinympäristön kunnioituksen osalta (ks. Topelius 1980, 10–11). Latva-Pukkilan tekstissä korostuu muu-tenkin paikallisuus: hän kuvaa nimenomaisesti kauhajokelaisten vaiheita sodassa. Kotipaikkakunnan sosiaalinen ja kulttuurinen merkitys tulee esiin Tampereen taistelujen jälkeisessä tilanteessa:

Se teki ikävän vaikutuksen minuun kun näin mitenkä oli käynyt niin monelle Kauhajoen pojalle jotka makasivat sielä erään talon lattialla kuolleina siinä oli niin hyviä tuttuja ja naapurin poikia se oli niin järkyttävä kohtaaminen että lamauttaa tahtoi mielen.

Tapasin siellä myös vielä elossa ja reippaita Kauhajoen poikia siinä taas huolet hahtuu kun kuulumisia toisilleen kerrottiin ja sai toverina tervehtää. (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA.)

Tunnepitoisesta kuvauksesta ilmenee, että Latva-Pukkila kokee valkoisten joukossa nimenomaisesti toiset kauhajokelaiset tovereikseen. Tämä kotiseudun ja tietyn alueen korostaminen on vahvasti esillä valkoisten rintamamiesten muistitietoteksteissä. Osin varmasti siksikin, että paikallisuutta korostettiin myös sodan muistitiedon keruussa ja luokittelussa. Tämä puolestaan liittyy siihen, että paikallisuuden ja maakuntien merkityksen korostaminen soveltui hyvin suojeluskuntaliikkeeseen, sillä sen avulla pystyttiin luomaan sosiaalinen ja kulttuurinen, vapaussodan muistoa vaaliva verkosto, joka oli maantieteellisesti laaja (Roselius 2010, 118). Tulkitsen myös, että tämä paikallisuus korostuu sotamuistelmassa myös sodan poikkeusolosuhteiden, uusien ihmisten parissa olemisen ja paikasta toiseen liikkumisen vuoksi. Sodan kirjoitukset kuvaavat poikkeustilaa ja -aikaa, ja niissä korostuu poissaolo kotoa ja sinne kuuluminen (Pöysä 2015, 122–124). Latva-Pukkilan vahva kotiseutuidentiteetti, sodan vapaussotatulkinnan korostaminen sekä tapa viitata kristilliseen ja fennomaanis-nationalistiseen diskurssiin kuvastavat kaikki 1900-luvun alun Pohjanmaan kulttuurisia ja sosiaalisia erityispiirteitä. Vahva uskonnollisuus, vähäiset luokkaristiriidat, maakunnan heikkenevä taloudellinen asema ja oman elämäntavan uhatuksi kokeminen vaikuttivat siihen, että pohjalaiset kokivat vastakohtaisuutta ja vastakkaisuutta 1800-luvulta alkaen yhtenäistyvää Suomea kohtaan. Vuoden 1918 sota tarjosikin mahdollisuuden esitellä muille maakunnille pohjalaista yhteiskuntamallia, jonka ideologinen pohja oli vahvasti agraaris-uskonnollinen ja jyrkän nationalistinen (Alapuro 1977, 144–147).

Margaret Lemminkäisen muistelmatekstistä välittyy puolestaan kuva Jaalassa asuvien sosiaalisten ryhmien suhteista ja koostumuksesta. Kertojan perhe näyttää paikantuvan taloudellisesti vain hieman työväestön yläpuolelle, mutta identifioituu vahvasti kulttuuripiiriin, jonka muodostavat kylän talolliset ja kauppias. Suhteet työväestöön ovat kuitenkin kunnossa, sillä kertoja on ollut töissä Työväen ruokalassa eikä kirjoita työväestöstä vihaisesti tai katkerasti. Punakaarti myös kysyy kertojan isää Iitin nimismieheksi sodan alussa. Vuoden 1917 ilmapiirissä tämä sosi-

aalinen jako ja työväestön järjestäytyminen herättävät Lemminkäisessä levottomuutta:

Näihin aikoihin isä oli hiukan levoton työmiesten suhteen, sillä he päättivät lopettaa työn. Oli nimittäin levinnyt huhuja, että kaikki varustustyöt lopetetaan, sillä tulee rauha. Mutta ne huhut olivat perättömiä. Tämän jälkeen tuli olo täällä työväen keskuudessa yhä rauhattommaksi. Kysymys 8 tuntisesta työpäivästä heitä vielä enemmän kiihotti. (Margaret Lemminkäinen. 1918/-. TA.)

Kertoja eläytyy kylän tapahtumiin ja tunnelmiin ennen kaikkea isänsä kautta. Ennen sotaa hän kuitenkin tuntuu ymmärtävän työväen ideologiaa ja vaateita, vaikka ei niihin yhdykään. Tämä tulee esiin kertojan tavasta kuvata sitä, miksi Työväen ruokalan liikkeenpitäjä vaihtuu: ”Upernof oli ennen vallankumousta saanut itsensä työväen vihan kohteeksi ankaruudellaan ja kovuudellaan. Sentähden työväki hänelle kosti tällätavalla.” (Margaret Lemminkäinen. 1918/-. TA). Kertoja ei kommentoi tai arvioi tapahtunutta, ainoastaan kertoo siitä. Sama raportoiva sävy on vuoden 1917 vapun kuvauksessa: ”Edellä kannettiin punaista lippua, jossa oli kirjoitus: ”sorretuille oikeutta”. Olin aamulla Paavon kanssa käynyt Seppälässä ja juuri paraiksi ehdittiin kotiin näkemään kulkuetta.” (Margaret Lemminkäinen. 1918/-. TA).

Margaret Lemminkäinen kuvaa pariin otteeseen myös perheen sosioekonomisia oloja ja asemaa elintarvikepulan keskellä. Vaikeat ajat vaativat venymistä ja suunnitelmallisuutta: ”Meilläkin täällä kotona oli leivästä pula, kun ei se tahtonut mitenkään riittää, niin pitkäksi aikaa, kun oli määrä. 200gr henkeä kohti päivässä ja sitten vielä siat, joille täytyi myöskin antaa siitä.” (Margaret Lemminkäinen. 1918/-. TA). Vaikea tilanne tulee esiin myös siitä helpotuksesta, jolla kertoja kuvaa perheen isän saamaa työtä: ”Paremassa asemassa olevat ihmiset eivät olisi tästä olleet millänäkään, mutta meidän oli toista. Koko talvi suruineen ja huoli-neen oli kuin pois pyyhkäisty. Nythän tulisi hieman helpompaa.” (Margaret Lemminkäinen. 1918/-. TA). Esimerkeistä ilmenee, että kertojan perhe ei ole varakas, mutta toisaalta tulee toimeen paremmin kuin monet muut pulan keskellä. Ratkaisevaa on, että

perheen isä on kysytty työmies. Vaikka kertoja ei olekaan sodan aikana töissä, ilmenee tekstin erilaisista fragmentaarisemmista kuvauksista kulttuurinen malli ahkeran työnteon arvostamisesta. Kertoja hoitaa sodan aikana sisaruksiaan ja on ennen sotaa töissä Työväen ruokalassa sekä taimien istuttajana. Vaikka työhön kannustavat tietenkin myös oman rahan ansaitseminen ja perheen suhteellinen vähävaraisuus, kertojan tapa kuvata työtä heijastaa nähdäkseni kulttuurista mallia ahkeruuden arvostamisesta.

Matti Lonkainen kuvaa yhteiskuntaa ihanteidensa muodossa sekä etsiessään selityksiä vuoden 1918 sodalle. Hän ei pohdi sodan yhteiskunnallista taustaa tai tuo sitä esiin, vaan näkee sodan poliittisena sisällissotana, jonka punaiset opportunistit panivat alulle. Teksteihin ei sisälly viittauksia valkoisten sotimiseen tai sen motiiveihin. Kertoja pyrkiikin etsimään sodan syitä omaksi mielletyn poliittisen ryhmän ja laajemmin työväestön toiminnasta ja motiiveista. Sodan toimeenpanijoita ovat oman eduskuntaryhmän ”seikkailijat”, jotka hyödyntävät otollista tilannetta, jossa ”[–] oli mielen kuohu Vireimillään, Siinä oli hyvä maaperä Vieraille aatteille ja kiihoitukselle.” (Matti Lonkainen 1918. TA). Ensimmäisen maailmansodan kontekstin ja Venäjän vallankumousten vaikutusten korostaminen sodan taustasyinä muistuttaa valkoisille muistitietokertojille tyypillisempää tapaa selittää sotaa.

Vaikka Matti Lonkaisen tekstit eivät sisällä laajaa yhteiskunnan ja kulttuurin kuvausta, pienoismaelämäkerta avaa näkymiä 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alun elämään maaseudulla ja periferiassa. Elämä on raskasta, Lonkainen joutuu kerräämään lapsena ja lähtemään 10-vuotiaana kiertolaiseksi. Kertoja oppii tästä huolimatta lukemaan ja kirjoittamaan, vaikka kirjoitustaito jääkin ”vajanaiseksi”. Lukeminen tuo elämään iloa, ja onneksi kirjoja on saatavilla sekä Wärtsilän että Pälkjärven kirjastoista. Myöhemmin Lonkainen kuvaa myös raittius-, osuuskunta- ja työväenliikkeen saapumista ja leviämistä syrjäseuduilla. Myös pienviljelijän elämästä välittyy kuva: ”Seuraavana kesänä hyyrättiin heinämaata. yhtessä teimme heinät. Talveksi otimme Eläke Lehmän, ja niin aloimme vaan pyrkiä eteenpäin.” (Matti

Lonkainen 1918. TA). Avioituminen, perheen perustaminen ja pienviljelyn aloittaminen piirtyvät pienoisomaelämäkerrassa elämän taitekohtana ja sen onnellisimpana aikana. Viljely on myös, toisin kuin eduskuntatyö, kertojalle mieluisaa työtä: ”Minulla ei suuri ihanne olisikaan, ainoastaan saata maata jota viljellä, Se on saata tilaisuutta tehtä työtä omaksi ja perheensä elatukseksi, Työtä johon olisi innostusta.” (Matti Lonkainen 1918. TA). Itsenäinen viljely ja oma koti olivat tyypillisiä haaveita tuohon aikaan maaseudulla, niin myös kiertolaiselämää nuorempana viettäneelle Lonkaiselle (E. Stark 2006, 222–223).

Tekstien erityispiirteet ja niiden sisältämän sosiokulttuurisen jäsentämisen analyysi osoittavat, että tässä luvussa analysoitujen tekstien kertojat konstruoivat teksteissään narratiivista toimijuutta eri tavoin. Latva-Pukkila asemoi itsensä vahvasti kotipaikkakuntansa edustajaksi, joka kokee sodan rintamalla. Tämä asema taustoittaa kerrontaa sodan tapahtumista ja olosuhteista. Latva-Pukkila arvioi sotaa ja punaisten toimintaa sellaista kulttuurista tietoa vastaan, joka on korostetun paikalliskulttuurista. Muistelmista välittyvä omaelämäkerrallinen subjekti on vapautistelija, joka kokee itsenäisyyden puolesta taistelemisen velvollisuudekseen ja tekee kyseenalaistamatta sen, mitä pyydetään. Tämä ei kuitenkaan auta rintaman ulkopuolisten kauhujen käsittelemisessä, sillä ne eivät sovi kertojan ”topeliaaniseen”, kristillis-nationalistiseen ajatteluun, jossa oma kansa nähtiin Jumalan valittuna (ks. Mikkola 2009, 204; Topelius 1980, alun perin 1875). Margaret Lemminkäisen muistelmatekstistä välittyvä narratiivinen toimijuus on siltä osin passiivista, että hän eläytyy tapahtumiin isänsä kautta ja seuraa niitä sivusta. Muistelmatekstistä välittyvä omaelämäkerrallinen subjekti on tapahtumien tarkkailija, joka huolehtii sodassa perheestään. Viittaukset ideologisiin käsityksiin ovat vähäisiä ja liittyvät valkoisten jakaman aatemaailman kuvaamiseen punaisten jakaman vastakohtana, kirkkaana ja valoisana. Lisäksi tapa, jolla Lemminkäinen kuvaa kylän sosiaalisia suhteita ja sitä, miten punaiset ikään kuin ylittävät sosiaaliset rajansa vallankumouksellaan, ilmentää implisiittisesti tradi-

tionaalista, sääty-yhteiskunta-ajatteluun nojautuvaa yhteiskuntakäsitystä.

Matti Lonkaisen tekstistä välittyvä narratiivinen toimijuus vuoden 1918 sodan osalta on vielä passiivisempaa: hän seuraa sodan kulun sivusta ja viruu sitten vankina. Pienoismaelämäkerrassaan hän kuitenkin keskittyy pitkälti nimenomaisesti sen kuvaukseen, miten hänestä rakentuu se historiallinen toimija, joka hän kirjoitushetkellä on. Tämä näkyy tavassa, jolla Lonkainen kuvaa persoonansa kehitystä ja maailmankatsomuksensa muodostumista sekä niiden yhteyksiä konkreettisiin historiallisiin muutoksiin ja olosuhteisiin. Tekstissä kuvattu omaelämäkerrallinen subjekti onkin ihminen, joka kehittyy ja kehittää itseään halki elämän ja on omistautunut oman onnellisuutensa kustannuksella yhteisen edun ajamiseen. Myös elämää jaksottavien ja sitä määrittäneiden avainkokemusten merkitys korostuu retrospektiivisesti. Näiden kokemusten kuvauksen avulla rakentuu ja välittyy kausaalisesti koherentti elämäntarina. Pienoismaelämäkerran narratiivinen toimijuus onkin aktiivista: Lonkainen kuvaa itseään ensin paikasta toiseen matkustavana, erilaisia töitä tekevänä hurvittelijana, sitten itsensä sivistäjänä, elämäntavoistaan huolehtivana kansanmiehenä, joka pyrkii auttamaan työväestöä. Vankilapäiväkirjan subjekti on puolestaan ennen kaikkea sodan ja vääryyden uhri. Kirjoittaminen on vankileiripäiväkirjassa Lonkaiselle selvästi tapa purkaa tunteita, ja tästä syystä elämään kohdistuva reflektio on spontaanimpaa ja fragmentaarisempaa kuin pienoismaelämäkerrassa. Kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen kohdistuu etenkin kulttuuriin malleihin sivistyksestä, itsekasvatuksesta ja aatteen mukaisesti toimimisesta. Matti Lonkaisen elämänhistoria sisältää paljon samankaltaisuuksia samaa sukupolvea edustaneen kunnallispoliitikko Jussi Tuomisen (1879–1958) elämänhistorian kanssa: myös Tuomisen – Helsingin ”punaisen kaupunginjohtajan” – elämän kulkua määrittivät nuoruuden suuri lukuinto, raitistuminen ja tutustuminen sosialismiin (Kolbe 2015, 60–67).

5. Kokemusten kerronnallisen käsittelyn tavat

Käsittelen seuraavaksi aineistoni tekstien yhteneviä ja eriäviä piirteitä. Tarkastelen ensin tekstien sisällön tuottamista strategisena toimintana analysoimalla erilaisia kerrontastrategioita. Kerrontastrategiat ovat tekstien muodollisia ja sisällöllisiä piirteitä vuorovaikutuksellisesti määrittäviä kerronnallisia käytäntöjä (Savolainen 2012; Savolainen 2015). Ne heijastavat toteutuksiltaan ja ominaispiirteiltään kerronnan, kirjallisen ilmaisun ja kognition yhteyttä (ks. Mäkelä 2009, 130). Aineistoni sisältää erilaisia tekstityyppejä, jonka vuoksi pohdin myös kerrontastrategioiden yhteyksiä eri tekstityypeille ominaisiin ilmaisu- ja sisältökonventioihin. Kerrontastrategioiden analyysin ja nimeämisen jälkeen tarkastelen sitä, miten ja minkälaisena kerrotut kokemukset erottuvat teksteistä. Tämä jälkeen tarkastelen kerronta-ajan ja kerronnan elämänhistoriallisten, sosiaalisten, kulttuuristen ja poliittisten kontekstien vaikutuksia kokemusten käsittelyyn. Sittem hahmottelen teksteihin sisältyvän kerronnan sosiokulttuurisen jäsentämisen valossa kertojien maailmankatsomusten tekstuaalisia ilmentymiä vuoden 1918 sodan osalta. Lopuksi kokoan yhteen aineistostani erottuvia ymmärrysmalleja sodasta: kertojien subjektiivisia ja maailmankatsomuksellisia, omakohtaiseen kokemusmaailmaan kiinnittyviä tapoja ymmärtää vuoden 1918 sota osana elämää.

5.1 Kerrontastrategiat, tekstityypit ja kerronnan intentiot

Tekstien sisällöllisten ja muodollisten piirteiden tarkastelu osoittaa eroja kertojien käyttämissä kerrontastrategioissa, kerronnan

järjestelmällisissä käytännöissä ja keinoissa. Nämä erot näyttävät palautuvan kerronnan konteksteihin ja intentioihin sekä tekstityyppien tyypillisten kirjallisten konventioiden noudattamiseen. Tutkimukseni päiväkirjatekstit, viipurilaisen Aino Kääriäisen tekstiä lukuun ottamatta, koostuvat lähinnä arkisten tapahtumien kuvauksista, joihin liittyy tunteiden kuvaus, omaan tulevaisuuteen kohdistuva haaveilu sekä oman luonteen reflektointi. Tältä osin nämä tekstit edustavat tyypillisiä päiväkirjatekstejä (Wiener & Rosenwald 2007; Weintraub 2007; Sääskilähti 2011). Teemojen välinen yhteys on myös näissä teksteissä ilmeinen: raskas, paikoin ahdistava arki ja siihen liittyvät työt herättävät haavekuvia ja pohdintoja omasta elämästä. Tämä liittyy luultavasti siihenkin, että näiden tekstien kirjoittajat ovat nuoria naisia, jotka ovat aikuisuudessa vuoden 1918 sodan riehussa ympärillä. Paula Intonen ja Sylvi-Kyllikki Sinervo ovatkin elämäntilanteessa, jossa ovat vasta aloittelemassa itsenäistä elämää. Myös tunteiden kuvaus liittyy arkeen, ihmissuhteisiin ja haaveiluun: negatiiviset tunteet kumpuavat arjen ja elämän raskaudesta, positiiviset ystävyys- ja rakkaussuhteisiin liittyvistä kokemuksista ja pohdinnoista. Tunnetilat määrittävät usein koko päivää. Joskus negatiiviset ja positiiviset tunteet seuraavat toisiaan saman päivän aikana, kuten ilmenee seuraavasta Paula Intosen tavasta tiivistää yhden päivän tapahtumia ja tunteita:

24.3 En ymmärrä mitä tämä elämä oikeastaan on, niitä ihmisiä joiden halujen tyydyttämisen johdosta minä olen tänne matoisaan maailmaan, ihmisten mielenharmiksi syntynyt. Niin, ja nyt he haukkuvat minua, eivät anna minulle yhtään ilon aihetta, ilkeitä sanoja kuulen toisensa perään, ei onni ole minua tähän asti suosinut. Mitää vas.edes sitten tekeen, onnettomuutta tietenkin, se on varma. Niin tämä oli sellainen myrskyjen päivä. Illalla olimme tansseissa Sundelinilla, oli hauskaa. (Paula Intonen 1918. TA.)

Esimerkin itsesäälistä kuvastuu kertojan herkkä mielentila ja paha olo raskaan työpäivän jäljiltä. Kuitenkin siitä ilmenee myös miten tunnetilat vaihtelevat: ”myrskyjen” päivää tasapainottaa illan hauska ohjelma.

Nuorien päiväkirjakertojien Elna Holmin, Sylvi-Kyllikki Sinervon ja Paula Intosen käyttämä kerrontastrategia ankkuroituu työn, perhe-elämän ja vapaa-ajan jatkuvaan kuvaukseen ja reflektointiin pian tapahtumien kokemisen jälkeen. Päiväkirjamerkinnät koostuvat raportoivista ja deskriptiivisistä kuvauksista, joihin yhdistyy pitkiä, reflektiivisiä ja joskus kaunokirjallista tyyliä mukailevia pohdintoja eletystä elämästä, omasta itsestä ja näiden suhteista. Kertojien tavoitteena näyttää olevan eletyn elämän tallentaminen, johon yhdistyy pyrkimys jäsentää ja myös purkaa kerronnan avulla tunteita sekä mieltä askarruttavia asioita. Arkinen mutta usein affektiivinen kerronta avaa myös näköalaa kertojien sosiaaliseen piiriin: koostumukseen, suhteisiin, omiin asemiin ja arvioihin piiriin kuuluvien ihmisten toiminnasta ja luonteista. Sosiaalisen piirin kuvaukseen yhdistyy paikoin tulevaisuuden pohdinta, kun kertojat tuovat esiin haaveitaan ja sitä, miten haluaisivat murtautua tutun piirin ulkopuolelle. Merkintöjen pituudet vaihtelevat. Paula Intosen merkinnät ovat tyypillisesti lyhempiä, kun taas Elna Holm saattaa kirjoittaa välillä yhdestäkin päivästä paljon sekä pohtia laajasti vuoden 1918 sotaa.

Näiden nuorten naisten kerrontastrategialle näyttäytyy tyypillisenä deskriptiivisen, reflektiivisen ja affektiivisen kerrontaotteen jatkuva yhteen punominen ja punoutuminen. Teemat ja kirjoittamistapa pysyvät samanlaisina läpi päiväkirjatekstien. Näyttää kuitenkin siltä, että kerrotut aiheet pikemminkin valikoituvat kuin tietoisesti valitaan. Tämä valikoituminen liittyy siihen, että kaikki kertojat kirjoittavat arkisten tapahtumien kuvauksien ohella pääsääntöisesti asioista, jotka ovat herättäneet tunteita tai pohdintoja. Myös vuoden 1918 sodasta kirjoittaminen liittyy teksteissä sodan suorien vaikutusten kuvauksen ohella tunteiden kuvaukseen. Näin vuoden 1918 sodan kerronnallinen käsittely on tapahtumien yhteydessä vielä prosessimaista ja koostuu reflektiivisissä osioissaan ennemminkin kysymyksistä kuin vastauksista.

Nuorten naisten päiväkirjatekstien kerrontastrategia on yhtenäinen kerronnan sisältöjen ja intentioiden osalta, mutta tekstit eroavat toisistaan ilmaisun tasolla. Paula Intosen kirjoitustyyli eroaa Elna Holmin ja Sylvi-Kyllikki Sinervon tyylistä, sillä Into-

sen päiväkirjateksti on raportoivampaa ja paikoin fragmentaarista kerrontaa, kun taas Holm ja Sinervo kirjoittavat yksityiskohtaisemmin tapahtumista ja reflektivat tunteitaan laajemmin. Kerronta kohdistuu kuitenkin samoihin asioihin: arkeen, työhön, tulevaisuuden haaveisiin, ihmissuhteisiin ja tunteisiin, sekä tietenkin sotaan. Paula Intosen useat päiväkirjamerkinnot ovat lyhyitä merkintöjä päivän keskeisistä asioista, kuten säätilasta, yllättävistä tapahtumista ja tunteista. Intonen kuvaa usein tunteitaan runollisesti ja lainaamalla erilaisia mietelauseita ja lauluja, kuten tässä: ”21.1. Tänään on ollut hyvä suoja. Meidän tapettiin possu ’Miks on luotu köyhän tytön sydän lempimähän.’” (Paula Intonen 1918. TA). Intonen käsittelee myös vuoden 1918 sotaa ennen kaikkea raportoimalla lyhyesti siihen liittyvistä tapahtumista ja tapahtumien herättämistä tunteista. Päiväkirjan pitäminen on selvästi ollut Paula Intoselle rutiini; hän on ikään kuin ”jäänyt kiinni” päiväkirjaansa (Vatka 2005, 87). Suvi Ahola (1993a) onkin nostanut juuri Intosen esiin kertojana, joka kirjoittaa elämästään lähinnä tottumuksesta ja toistuvasti samaan tyyliin. Tällaiset tavoilleen uskolliset kertojat eroavat kuvailevista ja erittelevistä kertojista, jotka kertovat elämästään eri tavoin ja eri syistä. (Ahola 1993a.) Paikoitellen Intosenkin merkinnät ovat pidempiä, erityisesti silloin kun hän kuvaa sotaan liittyviä tunnejärkytyksiä. Holm ja Sinervo kirjoittavat puolestaan laajemmin sodan erilaisista tapahtumista sekä myös pohtivat pitkissä tekstikappaleissa sodan taustaa sekä omaa suhdettaan siihen. Kaikkien kertojien kohdalla päiväkirjamerkinnot näyttäytyvät myös tapana käsitellä sodan aiheuttamaa epävarmuutta, paikoin jopa epätoivoa. Tämä näkyy esimerkiksi Paula Intosen merkinnästä sodan loppuvaiheilta: ”2.4. Wiime yönä en tahtonut saada unta lainkaan, tykkien jyske hermostutti ja muutenkin tämä hirmuinen sota-aika, oi jos pian loppuis.” (Paula Intonen 1918. TA).

Päiväkirjatekstit paljastavat, että kertojien on vaikea ymmärtää ja hyväksyä sodan tapahtumia ja silmitöntä väkivaltaa. Sota järkyttää, vaikka ei tulekaan suurena yllätyksenä sotaa edeltävän yhteiskuntatilanteen vuoksi. Väkivallan selitykset liittyvätkin melemminpuoliseen vihaan, jota ylläpitää usko oman aatteen oikeel-

lisuuteen. Sodan ylilyönnit tulevat esiin seuraavista kuvauksista, jotka ovat peräisin Sylvi-Kyllikki Sinervon päiväkirjan sivulta:

Eräältä keskikaupungin ikkunasta heitetään pommi. Se osuu allaolevaan punakaartilaiseen, sillä seurauksella, että tämän pää irtautuu ruumista. Hänen raivostuneet toverinsa hyökkäävät huoneeseen, siellä oleva herra ampuu itsensä. Hän uhrasi oman henkensä saadakseen surmata vihollisensa. - - - - Myöskin eräältä toisesta talosta ammutaan. Punakaartilainen kaatuu. Hänen toverinsa lävistävät pajuneteillaan ampujan. Henki hengestä. - - - - - Punakaartilaiset asettavat ihmisiä seinää vasten ja ampuvat sitten heidät. Nyt ovat suojeluskaartilaiset naulannet erään miehen seinään ja siitä hänet ammuneet. Kosto elää! (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1918. KA.)

Kuvauksista tulee esiin se, kuinka sodan väkivaltaa on yhtäältä vaikea ymmärtää, mutta toisaalta aatteen puolesta taistelemisessa on sittenkin jotain ihailtavaa, vaikka Sinervo ei sitä suoraan tuokaan esiin. On mielenkiintoista, että nämä merkinnät on jätetty pois 1960-luvun julkaistusta muistelmateoksesta, joka perustuu alkuperäiseen päiväkirjaan. Tähän on saattanut vaikuttaa esimerkiksi se, että kertoja ei tässä suoraan tuomitse väkivaltaisuuksia, tai se, että kuvaukset perustuvat kuulopuuheisiin.

Koska päiväkirjoissa kuvataan tapahtumia pian niiden tapahtumisen jälkeen, myös sodan erilaiset kuvaukset liittyvät vahvasti tiettyjen, merkittävien tapahtumien tunnepitoiseen kokemukseen. Lyhyet, aisteihin ja tunteisiin liittyvät kokemukset määrittävät usein yleisemmän tunnetilan mukaan, kuten käy ilmi Paula Intosen merkinnästä: ”24.6 Se siunattu juhannus, taas on kaunis ilma, vaan juhannus tunne poissa. Linnut sentään visertävät, vaan suruvirsistä tuhansille vankiraukoille, jotka antavat sydän verensäkin, köyhälistön puolesta, tuhansille, ja yhä tuhansille surullisille ja nälkää näkeville kansalaisille.” (Paula Intonen 1918. TA). Juhannus ja kesä tuottavat kontrastin, jonka valossa vuoden 1918 sodan traaginen luonne, punaisten menetykset ja vallankumouksen epäonnistuminen korostuvat.

Intonen kirjoittaa selvästi itseään varten, kun taas Holmin ja Sinervon kirjoittamista näyttää osittain ohjaavan ajatus tekstien mahdollisesta tulevasta yleisöstä, vaikka henkilökohtaiset päiväkirjamerkinnot onkin mitä ilmeisimmin tarkoitettu vain itselle. Tämä näyttää määrittävän Holmin ja Sinervon tapaa kuvata kokemuksiaan hieman Intosen tekstistä poikkeavaksi, niin sisällön kuin muodonkin tasoilla, vaikka kerronnan teemat ja intentiont ovatkin samankaltaisia. Esimerkiksi Holm kirjoittaa laajasti vuoden 1918 sodan taustasta ja kulusta. Tapahtumien itselle ymmärrettäväksi tekemisen ohella kyse näyttää olevan samalla niiden kertomisesta ja selittämisestä muille, mahdollisesti tuleville sukupolville. Sinervon haaveena on puolestaan kirjailijan ja kulttuurivaikuttajan ura, minkä vuoksi päiväkirjat ovat myös kirjallisen itseilmaisun ja harjoittelun väline (Torninoja-Latola 2010, 127). Kaunokirjalliset haaveet eivät ole päiväkirjaa pitävälle nuorille harvinaisia, kuten ei myöskään itseilmaisun harjoittelu päiväkirjan sivuilla (Vatka 2005, 112). Sinervo näyttää tiedostavan myös sen, että haaveen toteutuminen avaisi nuoruuden päiväkirjat laajemmalle lukijakunnalle. Tämän vuoksi hän kirjoittaa myös tuleville lukijoille. Tätä mieltä oli ainakin päiväkirjoja salaa lukenut, itsekin päiväkirjaa pitänyt kertojan nuorempi Aira-sisko. (Torninoja-Latola 2010, 118, 127.) Ajatus mahdollisesta laajemmasta lukijakunnasta ja omien kirjoittajanlahjojen kokeilu näyttävät ohjaavan ilmaisua, sillä Holm ja etenkin Sinervo kirjoittavat paikoin tyylitelysti ja käyttävät paljon vertauskuvia.

Nuorten naisten päiväkirjatekstien kerronstrategiaa yhdistää ennen kaikkea kerronnan intentio, joka liittyy vahvasti kerrontaan kokemusten ja tunteiden artikuloimiseen, jäsentämiseen ja tulkinnan välineenä. Päiväkirjoissa kokemusten ja tunteiden käsittely käytännössä punoutuvat toisiinsa ja muodostavat jatkuvan, päättymättömän kerronnallisen prosessin (Sääskilahti 2011). Sinervon ja Intosen teksteissä tämä prosessi kytkeytyy myös elämän arviontiin ja oman luonteen analysointiin. Nuorten naiskertojien kerronstrategia liittyykin keskeisesti päiväkirjan kirjoittamisen funktioihin: elämän jaksoittaiseen kuvaamiseen, tunteiden käsittelyyn ja haaveiluun (Funkestein 2005; Vatka

2005; Wiener & Rosenwald 2007; Weintraub 2007). Kerrontastrategia ankkuroituu kertojien tapaan kuvata deskriptiivisesti elettyä elämää ja samalla reflektoida sitä sekä tulevaa elämää. Nuorten naisten päiväkirjatekstien kerrontastrategia näyttää pohjautuvan ennen kaikkea kirjoittamisen ”sisäisiin” ja subjektiivisiin intentioihin: kokemusten ja tunnetilojen jäsentämiseen, artikulointiin ja reflektointiin itseä varten. Lisäksi siihen näyttää vaikuttaneen päiväkirjojen kahden ominaispiirteen yhdistyminen: sen, miten päiväkirjoissa yhtäältä hahmotetaan elämää jatkuvana prosessina, mutta kuinka toisaalta kirjoittaminen kytkeytyy, ajallisen läheisyyden vuoksi, nimenomaisesti ja vahvasti spesifeihin elämän hetkiin (Weintraub 2007, 243). Näissä teksteissä ei siten ole kyse elämäntarinan konstruoinnista ja artikuloinnista, vaan pikemminkin erilaisten kokemusten käsittelystä pian niiden tapahtumisen jälkeen. Kokemuksista osa näyttäytyy tavallisina ja arkisina, mutta osa erityisen merkittävänä ja tunteita herättävinä. Päiväkirjoista ei välity yhtenäisiä ja koherentteja sisäisiä tarinoita, vaan pikemminkin fragmentaarisia tarinoita, jotka kuvastavat kerronnan luonnetta arkisena ja dynaamisena, jatkuvana prosessina. Tämä liittyy myös siihen, miten päiväkirjoilla ei ole yleensä selvää loppua, vaan niissä on kyse pikemminkin jatkuvasta kerrontaprosessista ja elämänkerrasta (Lejeune 2007b). Näiden tekijöiden pohjalta nuorten naisten päiväkirjatekstien kerrontastrategian voi nimetä *arki- ja tunnepainottuneeksi, reflektiiviseksi kirjoittamiseksi*. Kyse on kerrontastrategiasta, jonka yhteiset piirteet liittyvät kerronnan intentioihin sekä korostetun reflektiiviseen ja affektiiviseen kerrontaotteeseen. Paula Intosen kohdalla reflektio kohdistuu ennen kaikkea arkeen, Sylvi-Kyllikki Sinervolla puolestaan arkeen, tulevaisuuteen ja omaan persoonaan, ja Elna Holmilla vuoden 1918 sotaan.

Rautatievirkailija Aino Kääriäisen päiväkirja keväältä 1918 eroaa sisällöltään selvästi aineistoni muista päiväkirjateksteistä. Myös siinä kerrontastrategia ankkuroituu tunteiden jäsentämiseen ja käsittelyyn, mutta nämä tunteet liittyvät pääsääntöisesti vain vuoden 1918 sotaan ja sen kokemisen olosuhteisiin. Tämä ilmenee siitä, että kertoja kuvaa päiväkirjassaan lähinnä koke-

muksiaan sodasta. Näin päiväkirja on myös sotapäiväkirja, sodan tapahtumien ja henkilökohtaisten olosuhteiden kuvaus. Toisaalta myös kertojan kokemusmaailma liittyy keväällä 1918 tapahtuneen vangitsemisen sekä vankeudessa ja tarkkailtavana vietetyn ajan takia kokonaisvaltaisesti sotaan. Kääriäisen kerrontastrategia ankkuroituu sodan olosuhteiden ja omien vaiheiden kuvaukseen. Päiväkirja on väline tunteiden käsittelyyn ja varmasti myös tapa saada aika kulumaan vankeudessa, mutta kertojan tavoitteena näyttää silti olevan enemmissä määrin tiedon välittäminen sodasta, päiväkirjan tulevia lukijoita ajatellen. Tämä intentio määrittää kerrontastrategiaa, jossa deskriptiivinen kerronta ja punaisten vääryyksien arviointi on keskeisempää kuin tunteiden käsittely. Vaikka Kääriäinen kirjoittaakin tunteistaan, hän ei reflektoi tunne-elämänsä taustoja tai kirjoita erityisen henkilökohtaisista asioista.

Aino Kääriäisen tekstistä esiin nouseva kerrontastrategia muistuttaa Margaret Lemminkäisen muistelmatekstin kerrontastrategiaa. Molemmat kertojat käsittelevät sotaa teksteissään henkilökohtaisella tasolla osallistumatta juurikaan itse sen tapahtumiin. Molemmat kertojat myös kuvaavat sodan kokemisen herättämiä tunnetiloja päiväkirjamaisesti, mutta ennen kaikkea välittävät tietoa sodan tapahtumista deskriptiivisesti ja asiapitoisesti. Lemminkäisen teksti eroaa kuitenkin Kääriäisen päiväkirjasta sodan ja kokemusten kerronnallisen käsittelyn osalta siksi, että teksti on kirjoitettu sodan jälkeen, luultavasti vuonna 1919. Teksti on katkeamaton katsaus eikä koostu päivittäisistä merkinnöistä. Se kuitenkin pohjautuu päiväkirjaan, minkä vuoksi tapahtumien herättämät tunteet kuvataan yksityiskohtaisesti. Lemminkäinen pyrkii kirjoittamisen avulla tekemään tapahtumista ja kokemuksesta selkoa itselle, myös suhteessa elämänhistoriaan. Samalla tekstiä näyttää ohjaavan pyrkimys raportoida sodan historiallisesti merkittävistä tapahtumista ja olosuhteista paikallistasolla. Näiden tekijöiden pohjalta kutsun Lemminkäisen ja Kääriäisen kerrontastrategiaa *havainnoivaksi, paikallishistorialliseksi elämäkerronnaksi*.

Muistelmatekstien kerrontastrategioita näyttävät määrittävän sodan kokemusten, tapahtumien ja lopputuloksen vaikutukset, jotka myös muovaavat kirjoittamisen syitä ja tavoitteita. Tämän vuoksi suurimmat erot piirtyvät punaisia ja valkoisia kannattaneiden kertojien tekstien välille. Esimerkiksi rintamalla valkoisten puolella taistelleiden Aarne Ylpön ja Nikolai Latva-Pukkilan ja valkoisia kannattaneen Olga Kalpan teksteistä heijastuu se, että näiden tekstien kerrontastrategia pohjautuu ennen kaikkea pyrkimykseen ja haluun välittää historiallista tietoa sodasta ja sen tapahtumista tietystä näkökulmasta käsin. Kertajat kuvaavat sodan tapahtumia ja kulkua tarkasti sekä ottavat kantaa tapahtumiin omakohtaisten kokemustensa avulla. Olga Kalpan tekstissä korostuvat vahvasti paikallistason tapahtumat. Kaikki kolme valkoista muistelmakertojaa myös myötäilevät teksteissään sodan vapaussotatulointia, sillä he korostavat sotaa itsenäisyyystaisteluna eivätkä pohdi punaisten perspektiiviä tapahtumiin. Pohjanmaalaisen Nikolai Latva-Pukkilan muistelmista välittyy lisäksi, valkoisten muistitiedolle epätyypillisesti, järkytys sodan sisällissotaluonteesta ja punaisten kohtelusta.

Valkoisia kannattaneiden muistelmakertojien suosima kerrontastrategia rakentuu siis historiallisen tiedon ja vapaussotatulinnan välittämisen varaan. Tämä näyttää vaikuttavan kerronnan teemoihin, jäsentymiseen ja ilmaisun tapaan, sillä näiden kertojien muistelmatekstejä yhdistää tekstien kronologinen jäsentyminen ja niiden sisältämä historiallinen kuvaus. Erot tekstien välillä näyttävät palautuvan kertojien taustoihin, sodan kokemuksen tapaan ja avainkokemuksiin. Esimerkiksi jatkuvasti liikekannalla ollut Nikolai-Latva Pukkila kuvaa paljon sodan olosuhteita, kuten mahdollisuuksia lepoon: ”Kristiinassa meidät vietiin Kansallisseuran talolle. Siellä saimme nyt majoituspaikan. siellä olikin hyvin järjestetty ja hyvä olopaikka.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA). Erityisen hyvältä lepo tuntuu pitkien taisteluiden ja marssien jälkeen, ja sodan lopussa sotilaat ovatkin uupuneita. Tässä Latva-Pukkila kuvaa Helsinkiin saapumista: ”Tomuina ja väsyneinä kuin olimme kyllä lepo tuntui hyvältä ja rauhassa nukuttiin ensi yö.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA).

Punaisten kertojien muistelmateksteissä korostuu puolestaan punaisten kokemus- ja arvomaailman kuvaaminen ja välittäminen. Samalla kertojat kritisoivat valkoisten sotaan liittyviä kollektiivisia käsityksiä kokemustensa valossa. Puhelinasiamies Hellmanin ja agitaattori Pousin muistelmat sisältävät eniten historiallisten tulkintojen kyseenalaistamista ja valkoisten vapaussotatulkintaan liittyvien käsitysten arvostelua punaisten perspektiivistä. Tekstien kerrontastrategia näyttää kytkeytyvän ennen kaikkea kerronnan arviointifunktioon (ks. Labov 1972; Siikala 1984; Siikala 1990), joka näkyy ennen kaikkea valkoisten kritisointina, sekä siihen kerronnan intentioon, joka liittyy punaisten vallankumouksen syiden ja taustojen selittämiseen. Henkilökohtaisia arviointoja myös vahvistetaan kertomalla muiden ihmisten samantapaisista kokemuksista. Erityisesti U.J. kertoo paljon ystäviensä, tuttujensa ja sukulaistensa vaiheista vuoden 1918 sodassa. Näiden paikoitellen itse nähtyjen mutta useimmin muilta kuulujen kertomusten avulla hän kertoo sodan tapahtumista, joihin ei itse osallistunut, sekä arvioi niin valkoisten kuin punaistenkin toimintaa sodassa.

Punaisia kannattaneiden muistelmakertojien esittämät arvioinnit liittyvät myös läheisesti kerronnan sosiokulttuuriseen jäsentämiseen: erilaisia kollektiivisia käsityksiä, kulttuurisia malleja ja laajemmin diskursiivisia tulkintakehyksiä pyritään todentamaan ja kritisoimaan nimenomaisesti omakohtaisten ja läheisten ihmisten kokemusten pohjalta. Kertojien tavoitteena tuntuukin olevan historian selittäminen ja arvioiminen lukijoille, ja samassa yhteydessä tavoitellaan myös kokemusten käsittelyä ja tulkintaa henkilökohtaisella tasolla. Tekstien historialliset arvioinnit kohdistuvat usealle taholle. Yleisimmin ne kohdistuvat valkoisiin ja heidän toimintaansa, mutta osansa saavat myös punakaartilaiset ja venäläiset, kuten seuraavassa Hellmanin kritiikissä: ”Ehkä olemme paljon oppineet ja saaneet hyvää ryssiltä, mutta paljon myös kärsimyksiä. On merkillistä että Suomen Työväenluokka saa ensin kärsiä ryssistä, sitä se sai tsaarin aikana, sitä Kerenskin aikana ja nyt Bolshevikien aikana taas, ja ehkä ankarimmin.” (Artturi Hellman 1918. TA).

Punaisia tukeneiden kertojien muistelmatekstien kerrontastrategiaa näyttää siis määrittävän menneisyyden selittämisen tavoite, johon liittyy valkoisten käsitysten ja tulkintojen kyseenalaistaminen. Menneisyyden selittäminen liittyy valtataisteluun historiallisen totuuden esittämisestä, ja kytkeytyy historiallisia tulkintoja kantavien, kulttuurisesti hegemonisten kertomusten ja marginaalisten kertomusten väliseen dynamiikkaan. (Ks. Hodgkin & Radstone 2003, 1–5.) Joroslaisen U.J:n tekstissä arviointi tulee esiin epäsuoremmin tavasta, jolla kertoja perustelee yhteiskuntakäsityksiään omakohtaisten kokemusten valossa. U.J:n käyttämä keino arvioida valkoisten toimintaa poikkeaa kuitenkin Pousin ja Hellmanin tavasta, sillä hän sisällyttää tekstiinsä enemmän arviointeja muistelmatekstin edetessä. Tulkitsen, että tämä osoittaa punaisten sotimisen syiden selkeytyneen U.J:lle vasta sodan kulun myötä. Vaikuttaakin siltä, että hän liittyy alun perin punakaartiin seikkailunhalusta ja yhteenkuuluvuuden tunteen vuoksi, pohtimatta tarkemmin sotimisen syitä.

Agitaattori Iivar Pousi, jonka muistelmateksti on vuodelta 1929, kirjoittaa selvästi niin sanottua vapaussotakirjallisuutta – vapaussotatulkintaa konstruoivia muistelmia ja historiantutkimuksia – vastaan, jossa punakaartilaiset nähtiin yhtäältä raakoina ja julmina tappajina, toisaalta amatööriinä ja yksinkertaisina sotilaina (Heimo 2010, 251). Pousi kirjoittaa näitä stereotyyppisiä käsityksiä vastaan ja pitää epäoikeudenmukaisena sitä, että valkoiset eivät ota kantaa omiensa suorittamiin teloituksiin: ”En ole tätä koskaan kirjoittaessani kuullut valkoisten tuomitsevan niitä omien miestensä tekoja [--]”. (Iivar Pousi 1929. TA). Punaiset muistelmatekstit näyttävätkin sen, että muistelijoiilla on ollut vahva tahto kertoa punainen totuus sodasta – tendenssi jota sodan jälkeiseen yhteiskuntatilanteeseen liittyvät kiellot ja poikkeukset vain vahvistivat (Fingerroos 2004a, 362). Kollektiivisella tasolla työväenliikkeen piirissä voittajien vastustamisen välineinä toimivat oma kulttuuri ja sen perinteet (Peltonen 1996, 237–239). Kaikki punaisia kannattaneet kertojat välittävät teksteillään vuoden 1918 sodan luokkasotatulkintaa, jossa sota nähtiin yhteiskuntaluokkien välisenä sotana ja työväenluokka sorrettuna osa-

puolena (Heimo 2010, 251). Kertojat kirjoittavat tästä tulkinnasta kuitenkin eri tavoin ja vaihtelevissa määrin. Laajimmin ja toistuvammin siihen viittaavat jälleen kertojat Pousi ja Hellman. Valkoisia kannatteet kertojat eivät ota kantaa punaisten tulkintoihin sodasta, muutamaa sarkastista kommenttia lukuun ottamatta.

Punaisten kertojien U.J:n, Pousin ja Hellmanin tekstit mukailivat osiltaan myös omaelämäkerroille tyypillistä geneeristä konventiota: kirjoittamisen tapaa, jossa korostetaan sitä, miten kertoja on yhteiskunnan ja historiallisten tapahtumien uhri, joka kuitenkin, tietyissä määrissä, antaa anteeksi niille, jotka ovat toimineet väärin (Bruner 2007, 167). Tosin tämä ”anteeksianto” on hyvin eriasteista näissä muistelmissa. Hellman kirjoittaa vuonna 1918 vihaiseen ja katkeraan sävyyn valkoisista eikä hyväksy heidän tulkintojaan sodasta. Pousi puolestaan tuo esiin sen, että hän ymmärtää valkoisia tietyissä asioissa ja on valmis antamaan heille anteeksi, mikäli he myöntävät osuutensa sodan syttymisessä ja väkivallan eskaloitumisessa. Samalla hän kirjoittaa myös katkeraan sävyyn eikä usko, että valkoiset kykenevät myöntämään omat ylilyöntinsä. Tämän vuoksi Pousi on vielä 10 vuotta sodan jälkeenkin epäilevä yhteiskunnallisen yhteistyön suhteen, vaikka korostaakin sen välttämättömyyttä. U.J:n tapa kirjoittaa valkoisista ei ole yhtä hyökkäävä kuin Hellmanin ja Pousin, mutta silti pohjavireeltään kriittinen. Hän tuo esimerkiksi esiin sen, että vankileirien tapahtumien valossa anteeksipyyntöön paikka on pikemminkin valkoisilla kuin jo rangaistuilla, yhteiskunnallisesti huono-osaisemmilla punaisilla. Sodan tapahtumat ovatkin merkittävästi vaikuttaneet näiden kertojien elämään ja ymmärrykseen omasta elämästään. Tekstit kuvastavat ajattelun ja tunteiden muutoksia sekä sodan lopputuloksen horjuttavaa – muttei tuhoavaa – vaikutusta itsetuntoon. Reflektiivinen herkkyyks onkin tyypillistä omasta elämästä kirjoittaville (Roos 1987, 31). Muistelmatekstien kerronstrategioiden yhteinen piirre on niiden kytkeytyminen ulkoisiin, kerronnan yleisöön liittyviin ja tulevaisuuteen suuntautuviin intentioihin: tapahtumien arvioinnin, historiallisten tulkintojen muodostamisen ja tiedon välittämisen tavoitteisiin. Nämä intentiot määrittävät tekstejä ja siksi omien

kokemusten käsittely näyttää tapahtuvan niille alisteisesti. Kokemuksia käsitellään ennen kaikkea suhteessa sodan tulkintoihin. Tämä korostunee, koska kyse on ideologisesti latautunutta vuoden 1918 sotaa käsittelevistä, sodan jälkeen kirjoitetuista muistelmista. Tekstit ovat syntyneet vuorovaikutuksessa sodan kollektiiviseen muistamiseen ja tulkintaan sekä historiantutkimukseen, vaikka kertojat eivät näitä yhteyksiä avaakaan. Valkoiset kertojat myötäilevät ja konstruoivat sodan vapaussotatulkintaa sekä kirjoittavat ”virallisen” historiantutkimuksen tarpeisiin. Punaisten kertojat puolestaan tuovat esiin punaisten sotatulkintoja ja kritisoivat valkoisten käsityksiä. Punaisten kertojien muistelmatekstien kerrontastrategian voi nimetä *marginalisoitujen historiakäsitysten ja kokemusmaailmojen välittämiseksi ja käsittelyksi*, valkoisten kertojien muistelmatekstien kerrontastrategian puolestaan *vapaussodan historiakäsitysten konstruoinniksi ja välittämiseksi*.

Kansanedustaja Matti Lonkaisen pienoiso-maelämäkerta ja vankeudessa kirjoitettu päiväkirjamainen teksti eroavat edellä käsitellyistä teksteistä. Pienoiso-maelämäkerrassa kertoja näyttää pyrkivän nimenomaisesti jäsentämään sisäistä elämäntarinaansa koherentiksi, kausaaliseksi ja kronologiseksi kokonaisuudeksi, jossa paino on niiden kokemusten kuvaamisella, jotka pohjustavat siirtymää elämänvaiheesta toiseen. Keskeinen sija erilaisissa kerronnallisissa siirtymissä on kertojan maailmankatsomuksen rakentumisella, taustalla ja laadulla. Näin omaelämäkerta on elämäntarinan ohella Lonkaisen jäsenitys siitä sisäisestä tarinasta, joka kuvaa hänen persoonansa muotoutumista ennen kaikkea ideologian ja sivistyksen omaksumisen osalta. Kertoja pyrkii myös integroimaan vuoden 1918 sodan ymmärrettäväksi osaksi elämäntarinaa, tässä kuitenkin onnistumatta. Sodan kokeminen sivusta ja sodan jälkeen tapahtuva vangitseminen ahdistavat kertojaa valtavasti. Keskeiseksi intentioksi nousee tiedon välittäminen omasta elämästä. Kertoja kuvaa vuoden 1918 sotaa ennen kaikkea pohtimalla sodan syitä, tuomalla esiin omaa syyttömyytään ja korostamalla sitä, että sota ei sovi hänen maailmankat-

somuksensa ideologisiin kehyksiin. Tämä tulee esiin seuraavassa tekstikappaleessa:

Minä en ole ollut koskaan väkivallan ystävä. ja siksi en ole myöskään ottanut osaa siihen kapina liikkeeseen joka riehui Helmi Maalis ja Huhtikuussa 1918. Mutta minun vallassani ei ollut ehkäistä sitä. Minä itkin itseni sairaaksi sitä onnettomuutta johon seikkailiat olivat tämän maan kansan vieneet, mutta en voinut auttaa sillä työ ja tuska oli säilyttää henkeni, sillä minä en ollut kapinoitsiain ystävä, ja nyt minut pidetään lukkojen takana. En ymmärrä miten ois pitänyt menetellä, Sillä menettelin vakaumukseni mukaan. (Matti Lonkainen 1918. TA.)

Tekstinäyte valottaa kerronnan intentioita, jotka ovat moninaisia ja toisiinsa tiiviisti kietoutuvia. Kerronnan intentiot näyttävät vaikuttavan suoraan tekstin kerrontastrategiaan, jota määrittää kertojan tavoite konstruoida ja välittää oma elämäntarina ja samalla pyrkiä sidostamaan vuoden 1918 sota osaksi tätä tarinaa. Kirjoittaminen vankeudessa ja yksinäisenä, kaukana kotoa, näyttää puolestaan vaikuttaneen kerronnan refleksiiviseen ja hyvin affektiiviseen otteeseen.

Vankilapäiväkirjan kerrontastrategia eroaa jonkin verran pienoismaelämäkerrasta, sillä sen kerrontaa näyttää ohjaavan vahvasti kirjoitushetken kytkeytyvä pyrkimys reflektoida tunteita, elettyä elämää ja elämän olosuhteita nykyhetkellä. Tämä tulee ilmi kertojan tavasta kuvata kerrontahetken olosuhteita, tulevaisuuden haaveita ja omaa luonnetta sekä pohtia näiden välisiä yhteyksiä. Paikoin tunteet näyttävät saavan kertojasta vallan, kun hän kirjoittaa erityisen tunteellisesti ja päätöksellisesti, aivan kuin maanisen itsesäälin vallassa. Olen nimennyt Matti Lonkaisen kerrontastrategian *elämänhistorian affektiiviseksi konstruoinniksi ja välittämiseksi*, sillä Lonkainen jäsentää ja välittää molemmilla teksteillään elämäntarinaansa, kertoo sen kannalta merkittävistä tapahtumista ja pyrkii kerronnan avulla käsittelemään tunteitaan ja purkamaan ahdistustaan. Pienoismaelämäkerrassa elämäntarina välittyy kokonaisuutena, kun taas vankila-ajan kirjoituksista elämäntarina ja kaukaisempi menneisyys tulevat esiin fragmen-

taarisemmin, sillä suuri osa kuvatuista kokemuksista on tapahtunut pian niistä kirjoittamisen jälkeen. Vankeuden fyysisesti ja henkisesti dramaattiset olosuhteet tekevät kuitenkin näistäkin hiljattain koetuista kokemuksista elämänhistoriallisesti merkittäviä. Molemmissa teksteissään Lonkainen kirjoittaa sekä perheelleen että tuleville sukupolville, ja pyrkii jatkuvasti arvioimaan sitä, miten on elämänsä elänyt.

5.2 Kokemusten jäsentäminen ja tulkinta kerronnassa

Vaikka sodan kuvaamisen ja kokemusten kerronnallisen käsittelyn tavat vaihtelevatkin tekstien ominaispiirteiden ja kirjoittamisen ajankohdan mukaan, tekstien teemat ja avainkokemukset ovat osittain samankaltaisia. Esimerkiksi kaikkia punaisia kannattaneiden kertojien kerrontaa leimaa vahvasti häviö vuoden 1918 sodassa sekä tappion kokeminen prosessina. Häviöön johtaneita tapahtumia ja tekijöitä sekä häviön elämänhistoriallisia vaikutuksia käsitellään laajasti, paljolti omakohtaisista kokemuksista kertomalla. Se, miten häviötä kuvataan, vaihtelee kuitenkin teksteittäin. Paula Intosen ja Sylvi-Kyllikki Sinervon päiväkirjateksteissä, joissa sotaa kuvataan kertomalla tapahtumista paikallistasolla ja sodan arkisista vaikutuksista, sodan häviäminen näkyy ja tuntuu ennen kaikkea tutun sosiaalisen piirin hajoamisena. Sotaan aktiivisemmin osallistuneet muistelmakertajat kuvaavat puolestaan häviötä taistelutapahtumien, punakaartin tuhoutumisen ja oman selviytymisen muodossa eri puolilla maata. Näiden muistelmatekstien sisältöön ja kirjoitustyyliin vaikuttaa luonnollisesti se, että tapahtumien seuraukset ja tapahtumat ovat selvillä. Kaikissa punaisia kannattaneiden kertojien teksteissä sodan häviö kuvataan subjektiivisesti, kollektiivisesti ja ideologisesti raskaana. Tappio kulminoituu kevään 1918 vappuna, jota kaikki punaisia kannattaneet kertajat kuvaavat synkäksi ja näköalattomaksi. Seuraavat näytteenä ovat peräisin Sylvi-Kyllikki Sinervon, Paula Intosen, Artturi Hellmanin ja Iivar Pousin kynästä:

Tuntuu kun huomiseksi tulisi kolea ilma. Ylioppilaat painavat silloin päähänsä valkoisen samettilakin. Minä en siis sellaista koskaan saa, minä joka olen rikollinen ja kapinallinen. (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1963, 169.)

Wappuna pitäisi olla koko Suomi ”valkoinen” ja pitäisi ilosta jokaisen tanssia, pistetäänpä korvan taakse. - - - Ikävää ikävää, oi joi kun on ikävää, Vapunaatto. Sa riehu myrksytuuli tuima, sä riehu mylvi yhtenäen, myrskyittä taisteloitta huimain mä elää en saa ensinkään. ”Ei aina käy elomme ruusun tietä, ohrakkeet väliin myös pistää meitä”. - - - NYT ON SITTE VAPUN PÄIVÄ en tiedä, ei ole ollut yhtään hauskaa. - - - Nyt akat juttelevat, että Suomi on jo valkoinen, mutta en minä sitä anna periksi, koska taivas oli vallan kauttaaltaan punainen, niin että ihmettelimme oikein sitä helotusta. (Paula Intonen 1918. TA.)

Toukokuun 1. päivän Wappuna menin kaupungille kävelemään. Olihan juhlapäivä! Kansainvälisen työväen juhlapäivä, mutta eräs kansa joka oli Internationalen suomettaria, vietti nyt synkintä vappua kuin minkään maan työläinen on koskaan saanut viettää. Wiipurissa oli saatu 12 tuhatta vankia, ja olivat useat heistä olleet neljättä päivää syömättä! Mutta sinä päivänä Wiipurin herraskaiset juhlivat. Kaupunki oli liputettu sinivalkoisilla ja punakeltaisilla lipuilla, ja Wiipurin linnassa jossa oli liehunut toista vuotta punainen lippu, liehui nyt sinivalkoinen lippu, jonka tämä Suomen herrasluokka sitten valitsi lipukseen. Hienot rouvat ja neitokset kukittivat kadulla sotilaita, Wiipurin porhot olivat pukeutuneet silinterihattuihin, ja kaduilla näkyi tuo inhottava näky että upseerit käyvät keskellä katukäytävää, sekä sotilasraukat asettuvat, käsi otsalle seisomaan kunnes nämä herrasmulikrat ovat poistuneet heidän ohitse. (Artturi Hellman 1918. TA.)

Oli vapunpäivän ilta. Vapunpäivän, joka ei monesta aikaa nähty punaista lippua kantavaa juhla joukkoa rientävän juhlimaan tätä kansainvälistä köyhälistön juhlapäivää. Tämä päivä oli nähty nyt vereen sortuneen joukon, jonka jäännökset kamppailivat epätoivon ja kuoleman kanssa...Tämä päivä oli se päivä jolloin Suomen köyhälistö näki itsensä ja oikeutensa vereen poljettuna. Joukkoittain kaatui köyhälistöämme tänä vappuna sodan mologin julmalle alttarille. Suomen köyhälistö oli lyöty ja lyöjänä oli

valkoinen valta saksalaisine apureineen. Tämä päivä oli samalla kansamme häpeän päivä...Veljesvihan armotoin päivä – vapunpäivä... (Iivar Pousi 1929. TA.)

Esimerkeistä kuvastuu sodan raskaan häviön jälkeinen epätoivo, jonka voi aistia pian kokemusten jälkeen kirjoitetuista päiväkirjoista, muutama kuukausi tapahtumien jälkeen kirjoitetusta muistelmasta ja vielä kymmenen vuotta sodan jälkeenkin kirjoitetusta tekstistä. Vuoden 1918 vappu näyttäytyy erityisen synkkänä, kontrastissa edelliseen vuoteen nähden, jolloin vahva ja yhtenäinen työväenliike juhlisti vappua maaliskuun vallankumouksen jälkeisen muutosuskon keskellä (ks. Fingerroos 2004a, 285). Kontrasti tulee esiin jaalalaisen Margareta Lemminkäisen lyhyestä kuvauksesta vuoden 1918 vapusta: ”Seuraavana päivänä oli Vapunpäivä. Nyt ei ollut mitään punasten ’voittokulkuetta’, niinkuin viime vuonna.” (Margaret Lemminkäinen. 1918/–. TA). Tekstinäytteen ero vuoden 1917 vapun kuvaukseen on huomattava ja pohjautuu oletukseni mukaan vuoden 1918 sodan vaikutuksiin ja valkoisten piirissä vallinneen ilmapiiriin – isänmaallisen kevään (ks. Roselius 2013) – kokemiseen ja muisteluun. Tapa, jolla punaisia kannattaneet kertojat kuvaavat vuoden 1918 sodan ideologisia vaikutuksia, vahvistaa ajatusta siitä, että vasta sodan kokeminen konkretisoi luokkaoppiin perustuvan ideologian ja yhtenäisti työväenliikkeen (Alestalo 1977, 111; Peltonen 1996, 46, 282–284).

Erot vuoden 1918 sodan ideologisten, ryhmäidentiteettiin kytkeytyvien piirteiden ja vaikutusten kuvaamisessa kokemusten kerronnallisen käsittelyn yhteydessä kytkeytyvät kertojien elämänhistorioihin. Sodan kollektiivisia ja henkilökohtaisia ideologisia vaikutuksia kuvaavat laajimmin työväenliikkeessä aktiivisimmat ja sosialismin teorioihin selvästi eniten tutustuneet Iivar Pousi ja Artturi Hellman. Tähän vaikuttanee myös se, että molemmat työskentelivät sodan aikana kansanvaltuuskunnalle. Etenkin Iivar Pousi käsittelee toistuvasti sitä, minkälaiset yhteiskunnalliset syyt oikeuttivat hänen agitaatiotoimintansa sodassa, sekä miten sodan tapahtumat ja omakohtaiset kokemukset ovat

vaikuttaneet hänen ideologiseen ajatteluunsa. Sodan lopputaisteluiden, teloitusten ja vankileirien vaikutusten valossa hän kyseenalaistaa toimintansa oikeutuksia, mutta katsoo toimineensa aatteen velvoittamana. Ristiriitaisten kokemusten käsittely korostuu tekstissä, luultavasti siksi, että se on vuodelta 1929 eli kirjoitettu yli kymmenen vuotta sodan jälkeen. Esimerkiksi Artturi Hellman ei vuonna 1918 kirjoitetussa muistelmatekstissään juurikaan pohdi sitä, oliko työ kansavaltuuskunnan eteen oikeutettua, vaan enneminkin kuvaa laajasti työn tekemisen olosuhteita ja vaikeuksia. Myöhemmissä kirjoituksissaan ja haastatteluissaan hän ei juuri kuvaa työtään kansanvaltuuskunnan palveluksessa.

Tutkimukseni kertojat käsittelevät teksteissään pääsääntöisesti tapahtumiin liittyviä tunteitaan ja toimintaansa vuoden 1918 sodassa. Nämä kuvaukset välittävät kerrottuja kokemuksia, jotka erottuvat tiettyyn tapahtumaan kytkeytyvinä, hetkellisinä tai pitkäkestoisempina elämyksinä ja niiden sekä niihin liittyvien tunteiden, ajatusten, mielipiteiden ja arvioiden kuvailuina. Kokemusten yleinen jäsentäminen ja artikulointi kerronnaksi näyttäytyvät kokemuksen käsittelyn pohjatasona, joka mahdollistaa kokemusten laajemman kerronnallisen tulkinnan. Jäsentäminen ja artikulointi kytkeytyvät myös kokemusten välittämiseen. Toisin sanoen se, miten kertojat muuntavat kokemuksiaan kerronnaksi itseään varten, kytkeytyy kerronnassa siihen, miten kokemukset halutaan välittää kerronnan todelliselle tai kuvitellulle yleisölle. Kokemusten jäsentämistä itselle, välittämistä muille ja näiden prosessien yhteyttä määrittää kerronnan toteuttamiseksi valikoitunut kerrontastrategia, joka ankkuroituu vahvasti kerronnan moninaisiin ja yhteen punoutuviin intentioihin. Seuraavassa tekstinäytteessä U.J. kuvaa erästä muistoaan ensimmäisistä päiväistään vankeudessa. Kyseessä on elämys, joka on selvästi jäänyt kertojan mieleen, mutta jonka esiintuominen liittyy myös läheisesti kerronnan intentioihin:

Siellä sopi ryhtyä tappamaan pikku punikkeja, joiksi tätä nimitimme. Hirtehishuumorin vallassa asettelimme noita eläimiä riviin koulun pulpettien päälle ja lämmitystä varten tuoduilla pienillä haloilla annoimme yhteislaukauksia noille ”punikeille”.

Vartijatkin nauroivat meidän murhahimollemme. Nämäkin vartijat olivat antaneet paukkuja todellisille ihmisille, me vain noille pienille turvattomille elukoille. Matkimme näin pienoiskoossa vartijoitten murhaamistapoja ja tekoja. (Holma/U.J.-. TA.)

Näyttää siltä, että kokemuksesta tekee erityisen se, miten siihen liittyvä toiminta on tuntunut huvittavalta vankeuden tilanteessa. Toisaalta kokemuksen taustalla vaikuttaa myös se, että kertoja on selvinnyt taistelusta, teloituksista ja pakkasesta vankeuteen, jossa on lämmintä ja toistaiseksi turvallisempaa. Tulkitsen, että kertojan tapaa kuvata tätä kokemusta ohjaa pyrkimys kertoa sodan äärikokemuksista ja valkoisten toimintatavoista punaisen rivimiehen silmin. U.J. välittää tekstissään marginalisoituja, sodan voittajien tulkintoja haastavia kokemuksia tyyllillä, joka on lakoninen, runsaasti arvioita sisältävä ja paikoin sarkastinen. Kertoja punoo arvionsa valkoisista omien kokemustensa kuvauksen yhteyteen, jolloin nämä arviot saavat tukea kokemuksista ja tulevat esiin kokemusten kuvaukseen kytkeytyvinä lyhyinä toteamuksina. Edellisessä tekstinäytteessä arviointi kohdistuu valkoisten teloituksin ja teloittajiin. Se, miksi ja miten U.J. kertoo tästä kokemuksesta, perustuu siis osin kerrontaa ohjaavaan tavoitteeseen kritisoida valkoisten toimintaa sodassa.

Heti tai pian tapahtumien jälkeen kirjoitetut päiväkirjat ja retrospektiiviset muistelmatekstit eroavat toisistaan monin tavoin sen suhteen, minkälaisia kokemuksia kertojat valitsevat kerrottaviksi ja millä tavoin näitä kokemuksia käsitellään kerronnallisesti. Yleistäen ero kiteytyy siihen, että muistelmissa korostuvat elämänhistoriallisesti merkittävät kokemukset, erilaiset avainkokemukset ja niiden vaikutukset, kun taas päiväkirjoissa kuvataan pääsääntöisesti arkisempia kokemuksia tapahtumien yhteydessä, kiinteänä osana ”kokemusten virtaa” (ks. Dilthey 1976, 218–220). Päiväkirjat ja muistelmatekstit sisältävät kuitenkin myös yhteisiä piirteitä kokemusten kerronnallisen käsittelyn osalta. Molemmissa esimerkiksi ajallisesti pitkäkestoiset kokemukset artikuloidut omiksi kertomuksikseen, jotka sisältävät erilaisten hetkien ja niihin liittyvien elämysten kuvauksia. Toisin sanoen näiden kertomusten kuvaamat kokemukset muodostuvat useista ket-

juuntuvista kokemuksista, joita yhdistää esimerkiksi yhteinen teema tai spatiaalinen ja temporaalinen kehys.

Kokemukset vankileireiltä muodostavat U.J:n ja Pousin muistelmateksteissä laajan kertomuksen, joka etenee kronologisesti vangitsemisesta vapautumiseen. U.J. kuvaa myös yksityiskohdaisesti fyysistä ja mentaalista sopeutumistaan takaisin yhteiskuntaan vankeuden jälkeen. Vankileirikertomusten puitteissa käsitellään yksittäisiä tapahtumia ja elämyksiä jäsentämällä niitä kerrotuiksi kokemuksiksi. Tämä tukee saksalaisten sotakertomuksia tutkineen Gabriele Rosenthalin havaintoa siitä, kuinka kerrotuiksi valikoituja kokemuksia leimaa se miten ne ovat helposti jäsenneltävissä kertomukseksi (eivätkä ole esimerkiksi hajanaisia tai kaoottisia), nousevat esiin merkityksellisinä sekä ovat tallentuneet selvinä muistiin, esimerkiksi toimintaympäristön muuttumisen vuoksi (Rosenthal 2007, 221). Se, miten kokemukset erottuvat toisistaan kokemisen ja toiminnan ympäristön muutosten muodossa, tulee toistuvasti esiin muistelevassa kerronnassa (Heimo 2006, 54). Kerrotut kokemukset ovat useimmiten spatiaalisilta ja temporaalisilta ulottuvuuksiltaan kronologisesti esitettyjä. Toisin sanoen kokemuksiin liittyvät tapahtumapaikat ja -ajat esitetään tapahtumien aikajärjestyksen mukaisesti. Kronologinen esitystapa mahdollistaa pitkäkestoisten kokemusten verbalisoinnin. Kronologista esitystapaa on helppo seurata, minkä vuoksi kerrontaan voidaan lisätä paljon yksityiskohtia ja arviointeja; toisin sanoen kronologisoidut tarinat voidaan kehystää arvioinneilla (Currie 2007, 19). Etenkin muistelmateksteistä välittyä, miten jo kokemishetkellä merkittäväksi koettujen kokemusten tapahtumajärjestys ja yksityiskohdat ovat jääneet arkisia tapahtumia paremmin mieleen. Tämä tulee esiin esimerkiksi U.J:n tavassa kuvata punaisten antautumista ja teloituksia (”Huruslahden arpajaisia”) Varkaudessa. Antautumisen ja teloitusten kuvauksessa erottuu monta kertojan muistiin selväpiirteisenä tallentunutta, kyseiseen tapahtumaan ja sen sisältämiin hetkiin liittyvää elämystä, jotka punoutuvat yhteen ja muodostavat kertomuksen omakohtaisesti koetusta häviöstä (antautumisesta, teloituksista ja vankeuteen joutumisesta). Kokemus sisältää

myös olosuhteiden muutoksen, taistelun muuttumisen häviöksi, johon liittyy siirtyminen punakaartista valkoisten vangiksi, sekä toimintaympäristön muutoksia. Kyse on pitkäkestoisesta kokemuksesta, joka muodostuu kokemusten ketjusta. Sitä leimaa lan-nistunut ja apaattinen tunnelma. Retrospektiivisyys mahdollistaa samalla tapahtumien kulkuun kohdistuvan jälkiviisauden, kuten esimerkiksi oman rauhallisuuden korostamisen.

Seuraavat neljä tekstinäytettä U.J:n muistelmatekstistä kuvaa-vat kokemuksetjun osia, yksittäisiä kokemuksia tietyssä paikassa. Ensin kertoja kuvaa tilannetta, jossa on varma ammutuksi tule-misesta. Sitten hän kertoo kylmyydestä ja tämän jälkeen vauh-koontuneen valkoisen uhkailusta. Lopuksi hän vielä kuvaa ”arpa-jaisista” pelastumisen herättämiä tunteita: sitä, miten katkeruus hänen paikkansa jonossa ottanutta punakaartilasta kohtaan muuttuu lopulta helpotukseksi.

Vaatteet jäätyivät ja olin aivan jäinen tönkkö ukko. Selitin likem-mille maahan heittäytyneille, että kyllä ne kuulat sieltäkin löytä-vät, joten on parasta kaatua seisovasta asennosta.

Takkinikin ja hihani olivat äskeisestä suihkusta kastuneet märäksi ja käsien koholla ollessa jäätyneet pystyasentoon. Se helpotti minun väsyneitä käsiäni, sillä käteni jäätyneissä hihoissa pysyivät pystyssä pitelemättä. Jaloissani olivat hirveän heikot kenkäräjat ja nekin märt ja jäätyneet. Muukin kylmyys tuotti tavatonta tuskaa ja erittäinkin jalkojen kirveleminen oli kamalaa.

Minua silmään työntänyt mies kehui olevansa vaasalainen ja irvisteli, jotta ”olisitpa tullut Vaasaan, niin olisimme panneet sinut suolaan!” En tiedustellut mitä hän tuolla tarkoitti, sillä odotin vain aseenn laukeamista. Ei lauennut, vaan sain häneltä kovan potkun selkääni. Se olikin jo toinen potku tänä yönä. Jäivät ne erikoisesti mieleeni, koska en ole ollut ennemmin enkä myöhemmin kenekään potkittavana.

Rivi valui vain hiljalleen eteenpäin. Jouduin pääkallon paikalle ja ihmeekseni heitettiin minun edestä mies syrjään ja hänet sieppasi heti sotilas vastaan. Mielessäni tunsin vähän, että kylläpä jousit-kin mokoma oman edun tavoittelija, mutta sitten säälin häntä,

sillä hänen käyttäytymisensä oli pelastanut minun henkeni. Hän oli tyrkännyt minut kymmenennestä paikasta, siis kuoleman paikasta ensimmäiseksi, siis elävien joukkoon kuuluvaksi ja sillä keinoin joutui itse tapettavien joukkoon. Jälestäkin päin kävivät monet häntä kysymässä, joten hän ei olisi missään tapauksessa säästynyt hengissä. (Holma/U.J.–. TA.)

Tekstinäytteistä ilmenee, kuinka yksittäiset kokemukset erottuvat tapahtumien, toiminnan ja olosuhteiden tuottamien kehollisten ja emotionaalisten reaktioiden sekä ajatusten kuvauksen muodossa. Emotionaaliset reaktiot määrittävät tunnetiloja, tiedostettujen emootioiden muodostamia kehyksiä kokemiselle. Kehollisten ja mentaalisten vastineiden kuvaus temporaalisesti ja spatiaalisesti erottuvan, erilaisista hetkistä koostuvan tapahtuman yhteydessä ilmaisee kerrottua kokemusta. Kerrottu kokemus on siis tekstuaalinen kokonaisuus, joka viittaa monitasoisesti spesifin tapahtuman tai tapahtumasarjan subjektiiviseen tuntemisen, tiedostamisen ja ymmärtämisen tapaan. Ymmärrys oma-kohtaisista kokemuksista välittyy eksplisiittisimmin kokemusten ja kokemuksiin liittyvien tekijöiden ja toimijoiden arvioinneista. Yllä olevissa esimerkeissä arviointi kohdistuu muihin ihmisiin, lähinnä valkoisiin mutta myös punaisiin. Esimerkeistä erottuvat elämykset ja niiden pohjalta konstruoidut kerrotut kokemukset ovat tavallisesta selvästi poikkeavia ja ehkä siksikin korostetun ruumiillisia ja kehollisia. Retrospektiivinen perspektiivi mahdollistaa oman toiminnan päämäärätietoisuuden korostamisen (ks. Pöysä 2015), mutta yllä olevissa esimerkeissä näyttää korostuvan lähinnä toimintaan ja tunteisiin liittyvä rauhallisuus.

Sotakokemukset ovat äärikokemuksia, jotka jättävät kokijoihinsa lähtemättömiä henkisiä ja ruumiillisia jälkiä (Klein 2006, 19). Sotakokemusten yhteydessä nämä jäljet voivat olla konkreettisia, esimerkiksi arpia keholla, mutta aineistoni kohdalla ne ovat ennen kaikkea muistoja tapahtuma-ajan ruumiillisesta puutteesta ja kivusta. Kokemusten paikantuminen erityisesti erilaisiin siirtymiin ja maantieteellisiin olosuhdemuutoksiin näyttäytyy tyypillisenä sotaan aktiivisesti osallistuneiden yksilöiden sotamuistel-

mille. Muistelmien kirjoittajat liikkuvat sodan aikana paljon ja kokivat sen enimmäkseen poissa kotoa. Spatiaalisiin muutoksiin liittyvät kokemukset helpottavat jäsentämään kerrontaa kronologisesti, sillä ne toimivat temporaalisina ”ankkureina” kerronnalle. Esimerkiksi Nikolai Latva-Pukkila kuvaa muistelmissaan jatkuvasti liikkumista paikasta toiseen, usein punaisten perässä. Hän ilmoittaa usein myös tapahtumien päivämäärän ja reitin varrella olevat paikkakunnat: ”Koska olimme ottaneet tinkiä seurata punikkia niin läksimme nytkin perässä. Lähdettiin Hämeenkyröjä kohti 27 p:nä Maalisk Matkamme nytkin sivuteitä.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA). Sama tendenssi on nähtävissä Aarne Ylppön tekstissä. Myös Ylppö liikkuu valkoisten joukkojen mukana paikasta toiseen, ja etenkin sodan loppuvaiheessa tahti kiihtyy: ”Se joukko, jossa minä olin, lähti Turusta Paimioon ja sieltä sitten puhdistellen seutua punaisista Tervajoelle, Oripäähän ja Loimaalle”. Latva-Pukkilan tavoin pitkän matkan päätös, paluu kotiin, on ikimuistoinen kokemus: ”En sanoin voi kuvata, niitä ilon ja tunteita joita silloin tunsin. Se on ja tulee olemaan unohtumaton päivä elämässäni.” (Aarne Ylppö 1918. KA).

Kerrotut kokemukset kytkeytyvät luonnollisesti ja läheisesti kerronnan yleisiin teemoihin. Esimerkiksi Margaret Lemminkäisen muistelmatekstistä erottuu valkoisten vapauttajien odotuksen teema, joka ilmenee useiden erilaisten kokemusten kuvauksista. Nämä kokemukset ovat ennen kaikkea tilanteita, joissa konkretisoituu joko sodan väijäämätön loppuminen tai sen pitkittyminen. Esimerkiksi viimeinen kohtaaminen punakaartilaisien kanssa on mieleenpainuva, sillä se enteilee valkoisten voittoa: ”Vastaan tuli punakaartilaislaumoja hoilaten. Tuntui niinkuin heidän laulunsa olisi ollut jonkinlainen peite heidän tunteilleen. Siitä kuvasti täydellistä epätoivoa. Siitä tulikin vieläkin iloisemmaksi. Jotain täytyy tapahtua tänä iltana ja yönä! Tulokoon mitä tulee, kunhan päästäisiin noista painajaisista vapaaksi.” (Margaret Lemminkäinen. 1918/-. TA). Kuvauksesta välittyvät kokemuksen pohjalla olevan elämyksen tunteet. Samalla kertoja esittää mielipiteensä punaisista.

Useat kuvaukset erottuvat kerrotuiksi kokemuksiksi nimenomaisesti siten, että niissä kuvataan tiettyä tapahtumaa tavalla, joka tuo esiin kokemuksen hetkeen liittyvät tiedostetut, usein vahvat tunnetilat ja niiden pohjalla vaikuttavat emootiot. Emootiot ovat kokemuksen hetkellä tiedostamattomia – mutta eivät huomaamattomia⁴⁹ – ja kerronnassa usein implisiittisiä. Tämä näkyy esimerkiksi Aarne Ylpön tavassa kuvata saapumistaan vankilaan helmikuussa 1918. Kuvauksen sävystä heijastuvat kuvatun kokemuksen kokemiseen liittyvät emootiot, kuten pelko ja epävarmuus:

Oli keski-yö kuin saavuimme Smolnaan. Siellä sitä oli miestä kuin piona mitä raaimman näköisiä. Ensin meidät vietiin diktaattorin, miliisipäällikkö L:n luokse. Alkoi kuulustelu ja tarkastus perinpohjainen, vaikka olimme jo moneen kertaan tarkastetut ja tutkitut. Mutta nyt kaikki pois. Rahat, kellot, sormukset vieläpä silmälasitkin olivat vaaralliset ja pelkkää herrojen komeutta. Eräs ehdottaa, nyt kerrankin saadaan nähdä miten lahtareita kaatuu, mutta toiset taas ehdottavat ettei heti ammuttaisi vaan viedään lahtarit ensin kellariin, kyllä sitten tunnustavat ja niinpä meidät sitten vietiin alempaan kellarikerrokseen ja syöksettiin erääseen kiviluolaan joka oli kylmä ja aivan pimeä. (Aarne Ylppö 1918. KA.)

Ylppö ei kuvaa suoraan tunnetilaansa, mutta kokemuksen kuvauksen tyyli ja käytetyt sanavalinnat, kuten selliin ”syökseminen”, välittävät kokemuksen dramaattisen luonteen sekä antavat vihjeitä siitä, miltä se on kokijalleen aikanaan tuntunut. Vaikka kokemuksen kuvauksesta heijastuu se, että dramaattiseen kokemukseen kokemishetkellä mitä ilmeisimmin liittynyt emootioita, Ylpön tunteet – kuten mahdollinen pelko – eivät tule eksplisiittisesti esiin. Tekstinäytteestä ilmenee lisäksi, että kokemuksen yksi

49 Emootiot ovat fysiologisia ja kemiallisia vastineita toisin kuin ”tunteet”, jotka ovat tiedostettuja, määriteltyjä ja nimettyjä emootioita, eräänlaisia kokoavia ja selittäviä ajatuksia omista emootioista (kuten ”rakkaus” tai ”onnellisuus”). Tunteet liittyvät vahvasti myös sosiaalisiin suhteisiin ja kulttuurisiin malleihin. (Ks. Damasio 1999, Damasio 2003.)

negatiivinen emotionaalinen ulottuvuus on punaisten riemun todistaminen, vaikka kertoja ei tätäkään suoraan ilmaise. Kyse on riemusta, joka kumpuaa yhteiskunnan ”päälaelleen kääntymisen” tilanteesta, ja joka näkyy punaisten ylimielisenä asenteena. Aino Kääriäinen kuvaa punaisten käytöstä samaan tapaan:

Naispunikit, kiusatakseen meitä, panivat meidät ravintolaan tiskipöydän taakse, erityiselle pöydälle syömään. Koko punakaarti oli jonottamassa kulhot käsissä tiskin takana perunasoppa-annoksiaan ja usein saimme kuulla monenlaisia uhkauksia m.m. että porvarit pitäisi tappaa kaksivuotiseen asti ja kehumisia siitä miten punaiset vankejaan kohtelevat, vaikka porvarit heidät tahotoivat jäkälällä nälkään tappaa. Koetimme syödä mitä pikemmin päästäksemme pois tästä kauhun paikasta, kuulemasta kaikkelaisia pilkkasanoja ja letkauksia. (Aino Kääriäinen 1918. KA.)

Tekstinäytteestä paljastuu, miten epätavallinen ruokailutilanne on sekä kiusallinen että pelkoa herättävä. Punaisten pilkka tekee tilanteesta epämiellyttävän, kun taas pelko, joka kuvauksesta tulee esiin, liittyy punaisten käytöksen uhkaavuuteen ja arvaamattomuuteen.

Teksteissä kuvataan jatkuvasti kokemuksia, joihin liittyy negatiivisia tai ristiriitaisia tunteita. Ilon ja onnen tunteiden kuvaukset ovat harvassa, mutta toisaalta tämä on luonnollista sodan kontekstissa. Päiväkirjoissa korostuu arjen raskaus ja ristiriitaisen tunteiden käsittely, mutta ne sisältävät myös pienimuotoisten ilojen ja riemujen kuvauksia. Myös muistelmateksteissä positiivisten tunteiden kuvaukset ovat lyhyitä ja usein tiettyihin ilon hetkiin liittyviä. Päiväkirjoissa positiiviset tunteet liittyvät lähinnä ihmissuhteisiin, sosiaaliseen elämään sekä hauskoihin tapahtumiin. Sotaan keskittyvissä muistelmateksteissä positiivisten tunteiden kuvaus liittyy vahvasti materiaalsiin ja ruumiillisiin tekijöihin sodan keskellä. Esimerkiksi punaisten kertojien muistelmateksteissä kuvataan, miten vankileireillä pienet parannukset materiaalsiin olosuhteisiin tai ihmisten ystävyyden eleet tuottavat suurta iloa. U.J. kuvaa tupakointia pitkän tauon jälkeen tavalla, josta kuvastuu pienen löydön tuoma suuri ilo:

Tullessani löysin tieltä märän sikaarin pätjän, mutta kallis aarre se oli minulle. Olin ollut ahne tupakkamies, mutta nyt kuukausimääriin en ollut saanut yhtään savua, sillä olosuhteet pitivät meitä lakossa. Kuivailin löytöäni auringon lämmössä ja murentelin sen sätkään. Kohta pöllähteli savut omasta natsasta. Kyllä oli savujen pyytäjiä ja pitihän sitä muutamia henkosia antaa. (Holma/U.J.-TA.)

Nikolai Latva-Pukkilan muistelmatekstistä kuvastuvat puolestaan rintamaelämän fyysiset ja henkiset raskaudet, mutta myös hän tuo paikoin esiin sodan aikana koettuja pieniä iloja, kuten tässä kuvatessaan sodan päättymisen herättämiä tunteita: ”Tämä oli meille sellainen uutinen, että kyllä joka pojan surämmestä lähti helpotuksen huokaus. Silloinpa pantiin pata tulelle ja keitettiin voiton päälle tilkka teetä.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937 KA). Vaikka tapa juhlistaa voittoa on vaatimaton, kuvauksesta heijastuu hetken merkittävyys. Valkoiset ovat voittaneet raskaan sodan, ja sen loppuminen on helpottava tieto. Hetken merkittävyydestä kertoo sekin, että Latva-Pukkila kertoo voiton kuulemisesta oman alaotsikon alla.

On huomionarvoista, että tutkimuksessa analysoituihin teksteihin sisältyy pääsääntöisesti sellaisia kokemuksia, joita ei arvioida tai muuten tulkita, vaan ainoastaan kuvataan: yksinkertaisesti kerrotaan se, mitä on tapahtunut. Monet näistä kuvauksista ovat niin lyhytkestoisia ja pienimuotoisia, että ne eivät jäsenny kertomuksiksi (ks. Pöysä 2006, 237). Kuitenkin erilaiset lyhyet kokemusten kuvaukset saattavat nousta esiin merkittävänä. Tämä vaatii kuitenkin analysoitavan tekstin syvällistä tuntemusta, sillä ”pienen” kokemusten merkitykset alkavat erottua vasta silloin, kun tekstin tyyli, sisältö ja kirjoittamisen tavoitteet ovat hahmotuneet kokonaisuudeksi. Esimerkiksi Nikolai Latva-Pukkila kuvaa lepoa ja virkistäytymistä sodan keskellä toistuvasti, mutta hyvin lyhyesti. Usein vain muutama sana tai kuvauksen sävy riittävät kertomaan siitä, että nämä hetket ovat olleet kokemuksen aikana tärkeitä, taisteluiden ja marssimisen vastapainona. Esimerkiksi maininta peseytymisen virkistäväydestä osoittaa tämän pienen kokemuksen merkittäväksi kokemishetkellä: ”Tuulokselle pääs-

tin iltapäivällä oltiin siellä yötä, lämmitettiin saunoja ja kylvettiin se olikin erittäin virkistävää pitkään marssin jälkeen.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA). Kuitenkin kokemusten laajat ja yksityiskohtaiset kerronnalliset tulkinnat erottuvat teksteistä selkeämmin. Tällöin tulkinta tapahtuu esimerkiksi kerrontaan sisältyvinä analyysinä, joissa kokemuksia peilataan kertojien omaan käsitykseen maailmasta ja elämäntarinan kannalta keskeisiin subjektiivisiin kokemuksiin. Analyysien avulla voidaan myös perustella omaa toimintaa, selittää historiaa tai arvioida muiden toimintaa. Kokemusten tulkinta tapahtuu aineistoni teksteissä pitkälti kerronnan sosiokulttuurisen jäsentämisen muodossa. Kyse näyttäisi olevan vuorovaikutuksellisesta ilmiöstä: kertojat tulkitsevat kokemuksiaan kulttuurisen tiedon avulla, ja nämä kokemukset vahvistavat kulttuurisen tiedon paikkansapitävyyttä kertojille.

Tietyt kokemukset erottautuvat teksteistä korostetun ruumiillisina; kehon tunteina ja muistoina. Monet näistä kokemuksista ovat jättäneet mentaalisesti pitkäkestoisia muistijälkiä, vaikka niitä voi olla vaikea kuvata. Esimerkiksi puhuja Iivar Pousin kokemukset Hennalan vankileiriltä ovat korostetun ruumiillisia ja mieltä järkyttäviä, minkä takia niitä on vaikea tavoittaa sanoin:

Helvetissä!... Ei se on liian vähän sanottu. Ei helvetin tuskat ja kärsimykset voi olla niin suuret, kun ne kärsimykset, jotka armon vuonna 1918 saimme kärsiä... Ei löydy sanoja, millä kuvata tuota kaikkea, ei löydy sellaista määritelmää, mihin voisi verrannollisesti kuvata vuoden 1918 vankileirikurjuudet... Järkeni pysähtyy. Aivoni ei enään jaksa kehittää ajatuksiaan kun alan kirjoittamaan niistä. En jaksa kirjoittaa en puhua. Sitä kaikkea mitä sain nähdä Hennalassa... (Iivar Pousi 1929. TA.)

Erityisesti vankileirillä koettu nälkä on kokemus, jota Pousin on vaikea pukea sanoiksi vielä vuosikymmen sodan jälkeenkin. Tämä on traumaattisille kokemukselle tyypillistä, samoin kuin se, että niiden verbaaliselle artikuloinnille on samalla voimakas tarve (Langer 1991; White 1998; Thonfeld 2009; Peltonen 2009b; Chandra 2009). Pousi pyrkii kuvaamaan tätä kehollista kokemusta

useaan otteeseen, sillä hän selvästi kokee siitä kertomisen tärkeänä. Seuraavassa esimerkissä hän tuo esiin näläntunteen kokonaisvaltaisuuden sekä sen psykosomaattiset vaikutukset: ”Muistan tuon nälän... Ei hetkeäkään saanut ajatustaan muihin asioihin kiinnittymään, aina oli vain leipä mielessä. Jos valvoi tai nukkui, niin sama juttu. Unissaan näki leipää ja kaikkea muuta ruokaa, mutta ei vaan koskaan saanut syödä.” (Iivar Pousi 1929. TA). On mahdollista, että tarvetta kertoa vankileireistä lisää sekin, että Pousin veli menehtyi Tammisaaren vankileirillä vuonna 1918. Myös U.J. kuvaa laajasti vankileirijän ja sen sisältämän pakkotyön aikaista nälkää ja puutetta: vähäisiä ruoka-annoksia, suolaheinän ja männynkerkkien syömistä, täitä, sairastelua ja surkeiden olosuhteiden aiheuttamia äkkikuolemia vankien keskuudessa. Kehon muisti on pitkä ja sodasta ja vankeudesta kertominen näyttää palauttavan voimakkaana mieleen ruumiiseen ja sen tiloihin kytkeytyvät muistot. Nälästä ja puutteesta kertominen ei ole tietenkään vain vankileireihin liittyvä ilmiö, vaan kyse on yleisestä teemasta erilaisissa kriisiaikojen ja vaikeiden kasvuolosuhteiden kuvauksissa, joissa lisäksi usein kerrotaan raskaista työolosuhteista (Stark 2011, 241–246, 370–378; Vehkalahti 2014, 63–70; Savolainen 2015, 296–303).

Nuoren sekatyömiehen U.J:n muistelmatekstin viimeinen kapale kuvastaa vuoden 1918 sodan ja etenkin vankileirijän kokemusten pitkäaikaisia ruumiillisia ja mentaalisia jälkiä:

Vapauteen päästessäni olikin ruumiini hyvin karhea ja ärtynyt iho kaikkialla. Välskäri selitti lähtiessäni, että pitää tentulla pestä iho, kyllä paranee. Mutta mistäpä minä tenttua sain tai muutakaan lääkettä. Täytyi antaa ajan parantaa ja käyttää vain vettä ahkerasti. Niin parani ajan vieressä pintani, mutta miten lieenee parantunut syvemmältä - - - - - (Holma/U.J.-. TA.)

Kuvaus ilmaisee hyvin sen, miten kerrottujen kokemusten ytimen näyttää muodostavan sekä mentaalisten että kehollisten reaktioiden kuvaus. Nämä reaktiot punoutuvat kerronnassa – ja oletettavasti myös kokemusten muodostumisen prosesseissa – yhteen, ja niiden tiedostaminen muodostaa omakohtaisiin

kokemuksiin kohdistuvan itseymmärryksen pohjan. Yllä oleva tekstinäyte kiteyttää vankileirikokemusta ja toimii samalla myös arviona vankien kohtelusta. Ei varmasti ole sattumaa, että juuri tämä kertoja, jonka tavoitteena tuntuu olevan sodasta todistaminen ja valkoisten ylilyönneistä kertominen, päättää muistelmansa vankileiriajan vaikutusten kuvaukseen. Molemmat pidempään vangittuina olleet punaiset kertojat – U.J ja Iivar Pousi – kuvaavat vankileiriaikaa laajasti, mutta samalla tuovat esiin sen, että sitä on vaikea kuvata sanoin. Samanlaisia vaikeuksia on valkoisten puolella sotineella Nikolai Latva-Pukkialla sodan jälkiselvittelyjen osalta ja Matti Lonkaisella koko sodan osalta. Kaikki muistelmatekstien kertojat osoittavat merkkejä J.P. Roosin havaitsemasta omaelämäkerrallisten tekstien erityispiirteistä: teksteistä välittyy kerrottu minä, jolle tyypillistä on erityinen herkkyyys ja itsetunnon horjuminen, joka pohjautuu kuvattujen tapahtumien voimakkaisiin vaikutuksiin (Roos 1987, 31). Tämä korostuu punaisten puolella olleiden kertojien muistelmateksteissä, joista välittyy sodan kokemusten vahva ja kokonaisvaltainen vaikutus ajatteluun ja tunteisiin, mutta näkyy myös valkoisia kannattaneiden kertojien muistelmateksteissä. Olga Kalpan kohdalla herkkyyys liittyy sodan järkyttävään avainkokemukseen, aviomiehen surmaan. Aarne Ylpön muistelmatekstistä välittyy puolestaan se, miten punaisten nöyryyttävä käytös horjuttaa kertojan oman arvontuntoa hetkellisesti. Kertojien kuvaamat kokemukset ovat yhtäältä elämänhistoriallisesti merkittäviä, mutta toisaalta myös pieniä ja arkisia. Etenkin päiväkirjat keskittyvät jälkimmäisiin, sillä tapahtumien pitkäkestoiset elämänhistorialliset vaikutukset eivät ole vielä selvillä, vaikka niiden herättämät tunteet ovatkin tiedossa. Elämänhistoriallisesti merkittävät kokemukset määrittävät elämän kulkua. Tietyn päivän kokemuksia jäsennetään kerronnaksi painotuksella, jossa korostuu oma persoona ja päivän vallitsevat tunnetilat. Kerronnan sosiokulttuurisen jäsentämisen analyysi osoittaa erityisesti muistelmatekstin kohdalla ideologisten diskurssien merkittävän vaikutuksen siihen, miten kokemuksia käsitellään kerronnallisesti. Näissä teksteissä kokemusten kerronnallinen käsittely näyttää kytkeytyvän läheisesti myös ker-

toijien sotaa käsittelevään sisäiseen tarinaan, joka on mitä ilmeisimmin vaikuttanut kokemusten jäsentämiseen ja tulkintaan sisäisesti ennen kirjallista kerrontaa.

Sisäisten tarinoiden temaattiset painotukset vaihtelevat. Iivar Pousin ja Artturi Hellmanin sisäinen tarina liittyy sodan häviämiseen prosessina sekä oman toiminnan arviointiin ja selittämiseen. Aarne Ylppö ja Nikolai Latva-Pukkila kertaavat sodan tapahtumia ja taisteluita historiallisesti ja tarkasti. Latva-Pukkilan sisäinen tarina sodasta sisältää myös – itselle ja muille – viestin siitä, että vaikeasti ymmärrettävä ja järkyttävä sisällissotaa ei saa toistua, kun taas Ylppölle tärkeänä näyttäytyy valkoisiin liittyminen ja sotiminen valkoisten puolella monien esteiden jälkeen. Olga Kalpan sisäinen tarina sodasta kiertyy aviomiehen surman ympärille. Matti Lonkainen kuvaa puolestaan maailmankatsoimuksensa muodostumista ja pyrkii sen valossa ymmärtämään vuoden 1918 sotaa ja tuomaan esiin syyttömyyttään. U.J:n sisäinen tarina näyttää liittyvän läheisesti vankileirien kokemukseen punaisena rivimiehenä ja sodan ylilyöntien todistamiseen. Sotaa koskevien sisäisten tarinoiden jäsentäminen kerronnaksi liittyy muistelmatekstien kertojien kohdalla lähtemättömästi elämänhistoriaa kiteyttävään elämäntarina. Tämä näkyy siitä, että kertojat tuovat esiin sodan pitkäaikaisia elämänhistoriallisia vaikutuksia ja perustelevat sekä omakohtaista että oman osapuolen yleistä toimintaa sodassa sotaa edeltävän elämänhistorian, kokemusmaailman ja kollektiivisen tunnedynamiikan avulla. Jälkimmäinen korostuu punaisia kannattaneiden kertojien Pousin, Hellmanin ja U.J.:n teksteissä.

5.3 Kerronta-ajan ja kerrotun ajan vaikutukset kerronnassa

Aineistoni teksteissä kuvataan mennyttä aikaa, vaikka niissä paikoitellen viitataan myös nykyisyyteen ja tulevaisuuteen. Teksteistä suuri osa on kirjoitettu sodan kuluessa tai pian sen jälkeen, ennen vuotta 1920. Iivar Pousin teksti on kuitenkin vuodelta 1929, Olga

Kalpan vuodelta 1935 ja U.J:n mitä ilmeisimmin 1920-luvun viimeisiltä vuosilta tai 1930-luvun alkupuolelta. Kirjoitushetki on yksi tekstin aikatasoista: se taso, josta käsin kerronta tapahtuu ja jonka tiedollisiin ja elämänhistoriallisiin konteksteihin se ankkuroituu. Mennyt aika kytkeytyy lähtemättömästi nykyhetkeen ja siinä olemisen/elämisen kokonaisvaltaiseen kokemukseen (Pöysä 2015, 79). Implisiittinen aikataso on tuleva aika: se kenelle kerronta on suunnattu tulevaisuudessa ja minkälaiseksi tulevaisuus hahmotetaan. Tulevaisuuteen viitataan esimerkiksi historiallisten tulkintojen yhteydessä. Hellman tuo seuraavassa tekstinäytteessä esiin tulkinnan punaisten vallankumouksesta puolustautumisena porvaristoa vastaan ja sen, että hän uskoo tämän paljastuvan tulevaisuudessa: ”Kun sitten sunnuntaiaamu valkeni oli sota jo alkanut, ja valittaa täytyy että se muuttui sodaksi, ettei vallankumousta voinut aseita tehdä, mutta historian tuomio tulee kerran osoittamaan että työväestön oli pakko turvautua aseisiin, tai muuten se hukkuu vereen.” (Artturi Hellman 1918. TA).

Muistelmatekstit etenevät kronologisesti vuoden 1917 lopusta tai sodan alusta sodan loppuun, lukuun ottamatta Olga Kalpan tekstiä, joka alkaa paikallisten tapahtumien kuvauksella jo sorkkauden ajalta. Matti Lonkaisen omaelämäkerta kattaa koko elämäntarinan vuoden 1918 kirjoitushetkeen saakka. Päiväkirjat, Aino Kääriäisen tekstiä lukuun ottamatta, alkavat ennen sotaa ja jatkuvat sen jälkeen. Rajatusta ja kronologisesta esitystavasta huolimatta myös muistelmateksteissä siirrytään paikoitellen aikatasosta toiseen, esimerkiksi kommentoidaan nykyhetkeä tai hypätään kertomaan sotaa edeltävistä tapahtumista. Omaelämäkerrallisten tekstien ajalliset kerrostumat ja aikatasot tuovat esiin tekstien omaelämäkerrallisen kehyksen, kirjoittajan näkymän elämään (Pöysä 2015, 89). Tekstien laajuus ja yksityiskohtaisuus liittyvät sekä kerronnan intentioihin että kerrontatilanteeseen. Aineistoni ääripäät tekstien pituuksien osalta ovat Aarne Ylpön ja Iivar Pousin muistelmat. Molempiin on kirjoitettu tarkka päivämäärä tekstin valmistumisesta. Ylpön 16-sivuinen muistelmä on mahdollisesti kirjoitettu mainitun päivän aikana, elokuussa 1918, kun taas Pousin yksityiskohtaiseen, 161-sivuiseen muistelmateks-

tiin on kirjattu sen esipuheen kirjoittamisen päivä, tammikuussa 1929. Menneisyyttä kuvataan aina kirjoitushetken spesifissä kontekstissa, jolloin tapahtumien vaikutukset ja toiminnan motivaatiot suhteutuvat nykyisyyden olosuhteisiin, elämänhistoriaan ja historiallisten tapahtumien retrospektiivisesti hahmottuneisiin tapahtumakulkuihin ja vaikutuksiin. Esimerkiksi puhelinasiamies Hellman kokee hävityn sodan jälkeen tärkeänä tuoda esiin sotaa edeltävän aktivismitoimintansa, sillä se yhtäältä vaikutti siihen, miten hän koki sodan, mutta toisaalta näyttäytyy sodan tapahtumien jälkeen uudessa valossa. Tämä tulee esiin Hellmanin tavasta kuvata osallistumistaan maanalaiseen toimintaan:

Seinillä oli Wille keisari ja Hindenburgin kuvia, ja mitä näin nurkissa, pöydällä ja kaikkialla – oli aseita! Keskustelussa ilmeni, kun olin saanut luottamuksen jälleen etten ollut vaarallinen, että aseita kuljetetaan Suomeen, ja että on tarkoitus ryssä pois maasta. Wakuutan että olin hommasta mielissäni, sillä siksi paljon olimme saaneen kärsiä tsaarinaikaisesta ryssäläissorrosta, etten huomannut aseiden kuljetuksessa mitään pahaa. Nyt jälkeinpäin on minulle selvinnyt koko aktivistien hommat.. Heidän tarkoituksensa, kun värväsivät suomalaisia Saksaan sotaharjoitteluun, ja näitten sangen nuorukaisten hommat aseiden kuljetuksessa. Nämä olivat niitä tulevia surullisen kuuluisia, Suomen työväen vapauspyrkimysten tukahduttajia, ammatti lahtareita – jääkäreitä. Kuinka häpeän puna nouseekaan poskilleni kun ajattelen, että minulla koko ajan oli myötätuntoa heitä kohtaan, samalla kun oli myötätuntoa saksalaisia kohtaan, että he suoriutuisivat voittajana tässä sodassa. (Artturi Hellman 1918. TA.)

Hellmanin aktivismi näyttää kumpuaa sortokauden kokemuksista ja niiden pohjalta muovautuneesta antivenäläisestä asenteesta. Tämä asenne vaikuttaa siihen, millä tavoin hän tulkitsee vuoden 1918 sodan aikaisia kokemuksiaan, ennen kaikkea vuorovaikutustilanteita venäläisen sotaväen kanssa. Sodan jälkeen ja sen tapahtumien valossa hän kuitenkin katuu syvästi saksalaisia kohtaan tuntemaansa sympatiaa, vaikka samalla yhä korostaakin sitä, miten koki aktivismin ja oman toimintansa tärkeänä asiana

ennen sotaa. Tämä näkyy tavassa, jolla Hellman pyrkii vakuuttamaan lukijaa siitä, miten tärkeänä piti aktivistien toimintaa. Tulkitseen, että tämä hyppäys ajassa taaksepäin vuosien 1915–1916 aikatasoon ja vakoilutyön kuvaus toimivat sodan kokemisen tapojen kerronnallisena taustoituksena. Kuvaus osoittaa lukijalle, että Hellman tuntee valkoisia ja heidän toimintaansa, mutta se tuo myös esiin sodan ristiriitaisen luonteen ja sen ideologiset vaikutukset elämänhistorian tulkintaan. Aktivismikokemuksen kuvaukseen liittyy tässä neljä aikakerrosta: ensinnä Hellman kuvaa kokemuksen tapahtuma-aikaa, toiseksi esittää siitä retrospektiivisen arvion kerrontahetken elämäntilanteestaan käsin, kolmanneksi kertoo mitkä tapahtumat kokemuksen ja nykyisyyden välillä ovat vaikuttaneet kokemuksen uudelleenarvointiin, sekä neljänneksi perustelee kokemuksen liittyvää toimintaa asioilla, jotka ovat tapahtuneet ennen kyseistä kokemusta.

Muistelmateksteissä, Latva-Pukkilan ja Ylpön tekstejä lukuun ottamatta, taustoitetaan vuoden 1918 sotaa laajasti. Ylpön ja Latva-Pukkilan tekstit alkavat käytännössä sodan alkamisesta, vaikka Latva-Pukkila kertooikin lyhyesti valmistautumisesta sotaan: ”Sotaisia harjoituksia alettiin jo Tammik: alkupuolella joskin hyvin salaisesti.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA). Vuoden 1918 sotaan valmistautuminen ja joukkojen aseistaminen ovat yleisiä lähtöpisteitä valkoisessa muistitiedossa, myös sen vuoksi, että niistä on pyydetty kertomaan muistitietokeräyksissä, kuten Vapaussodan rintamamiesliiton koordinoimissa keräyksissä. Toisaalta tämä lähtöpiste on myös looginen sen vuoksi, että se kuvaa tulevien valkoisten ideologista lähentymistä ja valmistautumista sotaan. Valkoisia kannattaneista kertojista vain Olga Kalpa kuvaa laajasti vuoden 1918 sodan poliittista ja yhteiskunnallista taustaa – josta on myös kehoitettu kertomaan kirjoitusohjeessa – ennen kuin siirtyy kuvamaan sodan tapahtumia ja kokemuksiaan. Kalpa palaa ajassa aina sortovuosiin saakka, minkä jälkeen hän kirjoittaa ensimmäisen maailmansodan syttymisestä, itsenäisyystaistelusta ja aktivismista. Lisäksi hän kuvaa vuoden 1917 tapahtumia, etenkin marraskuun suurlakkoa, paikallistasolla. Erityisesti Iivar Pousin ja Olga Kalpan tekstit, jotka on

kirjoitettu yli vuosikymmen sodan jälkeen, sisältävät viittauksia sodan kansallisiin ja paikallisiin historiallisiin tulkintoihin. Tämä paikallisten, kansallisten ja myös historiankirjoituksen välittämien tulkintojen yhteen punoutuminen on interaktiivinen prosessi, joka on tyypillistä paikallistasolla tapahtuvalle menneisyyden käsittelylle (ks. Heimo 2010).

Valkoisten muistelmateksteistä Aarne Ylpön teksti on ajallista ulottuvuuksiltaan suoraviivaisin: Ylppö kuvaa kokemukseen sota-aikana kronologisesti pian niiden tapahtumisen jälkeen, elokuussa 1918. Kerronta paikantuu vahvasti kokemisen aikaan, vaikka retrospektiivinen katse onkin läsnä kokemusten arvioinnin ja kausaliiteettisuhteiden esittämisen yhteydessä. Olga Kalpa kuvaa paljon pidempää aikaväliä ja kirjoittaa tavalla, jossa korostuu ajallinen etäisyys tapahtumista. Teksti on selvästi historiallinen muistelma, retrospektiivinen katsaus historiallisesti merkittäviin tapahtumiin paikallistasolla ja näiden tapahtumien vaikutuksiin. Sodan kuvaamisen tapaa määrittää sodan raskas avainkokemus, aviomiehen surma. Nikolai Latva-Pukkila on kuvannut sodan tapahtumia niiden kokemisen yhteydessä päiväkirjaansa, joka toimii muistelmatekstin perustana. Ajallinen painopiste on vahvasti kokemisen hetkessä. Muistelmatekstiin sisältyy kuitenkin myös kokemusten vaikutusten kuvausta, joka suuntaa tulevaisuuteen. Esimerkiksi kotiinpaluun kuvauksen yhteydessä Latva-Pukkila esittää toivomuksensa siitä, että sodan kokemukset olisivat muuttaneet ihmisten ajattelua rauhanomaisemmaksi. Myös taisteluiden ulkopuolisen väkivallan todistaminen nousee esiin kokemussarjana, jonka ajalliset vaikutukset ovat moniulotteisia. Nähdäkseni ajallinen etäisyys kuvattaviin kokemuksiin vaikuttaa vuoden 1918 sotaa käsittelevässä omaelämäkerrallisessa kerronnassa ainakin kahdella tasolla. Ensinnä vaikuttaa kirjoitushetken ajallinen etäisyys kuvattuun aikaan. Toiseksi omakohtaisten kokemusten ja historiallisten tapahtumien kuvaamisen ja tulkinnan tapaan vaikuttaa ”elämänhistoriallinen etäisyys” kuvattuun aikaan. Tarkoitin tällä vuoden 1918 sodan osalta kertojien subjektiivista, identiteettiin ja omaelämäkerrallisen muistin dynamiikkaan liittyvää retrospektiivistä suhdetta

ja suhtautumista sotaan. Toisin sanoen sitä, missä määrin sodan kokemuksia on käsitelty, työstetty, hyväksytty ja integroitu osaksi elämäntarinaa.

Omaelämäkerralliseen muistiin tallentuneiden kokemusten kerronnallinen käsittely purkaa niitä ajan kuluessa voimakkaista emotionaalisista latauksista. Kyse on prosessista, jossa tapahtuneita asioita työstetään – kuvataan, pohditaan ja tulkitaan – aktiivisesti, ja jossa tiedostettuna tai tiedostamattomana päämääränä toimii tapahtumien ja laajemmin menneisyyden hyväksyminen.⁵⁰ Tämä tulee hyvin esiin Iivar Pousin tekstistä, sillä Pousi kuvaa laajasti sodan vaikeita, jopa traumaattisia tapahtumia, ja pyrkii toistuvasti selittämään ja ymmärtämään oman toimintansa syitä ja seurauksia. Sodan mentaalinen ja elämänhistoriallinen vaikutus on merkittävä, eikä kymmenen vuotta ole ollut riittävä aika purkamaan tapahtumiin liittyviä voimakkaita tunteita. Pousi onkin miltei yhtä katkera ja vihainen valkoisille vuonna 1929 valmistuneessa muistelmatekstissään kuin joulun 1918 muistiinpanoissa. Molemmista ilmenee, että vuoden 1918 sota on muuttanut lähtemättömästi kertojan ajatuksia itsestä ja yhteiskunnasta, sekä aiheuttanut suuren syyllisyydentunnon. Vuoden 1929 laaja muistelmateksti sisältää ehdotuksia, pohdintoja ja toiveita yhteiskunnallisesta sovusta ja paremmasta tulevaisuudesta sodan jälkeen, mutta myös sodan aiheuttama katkeruus tulee useasti esiin. Pidänkin todennäköisenä, että Pousin muistelmatekstistä on ollut kirjoittajalleen terapeutista hyötyä, ja että tarve käsitellä vaikeita kokemuksia on myös ohjannut Pousia kirjoittamaan. Vaikka kertoja on kirjoittanut muistiin mietteitään myös ennen vuotta 1929, oletan, että sodasta kirjoittaminen laajemmalle lukijakunnalle on ollut mahdollista vasta ajan kulumisen jälkeen. Kokemuksista kertominen itselle ja muille on osa prosessia, jossa kokemukset jäsennetään sisäiseksi tarinaksi ja integroidaan osaksi elämänta-

50 Vaikeiden ja haastavien kokemusten kerronnallistaminen ja kerronnallinen käsittely ovat vakiintuneita terapeuttisia apukeinoja sekä keskeisiä narratiivisessa terapiassa, jossa painopiste on potilaan sisäisessä tarinassa ja sen luomien rajoitteiden tunnistamisessa ja työstämisessä (ks. Hänninen 2000; Ukkonen 2003; Polkinghorne 2013).

rinaa (Hänninen 2000). Nähdäkseni vain tiedostetut ja työstetyt, vähintään sisäisesti mutta useimmiten myös ulkoisesti verbalisoidut kokemukset voivat toimia omaelämäkerrallisen minän rakenneosasina.

Myös ajan kulumisella itsessään on luonnollinen vaikutus siihen, että menneet kokemukset muuntuvat ymmärrettävämmiksi ja hyväksyttävämmiksi (ks. esim. Sherbakova 1998, 244), elämän edetessä ja yhteiskunnan muuttuessa. Tämä tulee esiin Artturi Hellmanin tavasta kuvata suhtautumistaan vuoden 1918 sotaan ja myös tässä tutkimuksessa analysoituun muistelmatekstiin vuosikymmeniä myöhemmin, vuonna 1941 ja talvisodan jälkeen:

Muistelmat ovat kirjoitetut katkerassa sävyssä, tappiolle joutuneen puolella. Osan sananmuodoista olisin valmis nyt v. 1941 kun tätä kirjotan, muuttamaan. En kuitenkaan perusajatusta. Olen lukenut satoja valkoisten kirjoituksia näiltä ajoilta, mutta mielestäni ne ovat väärennettyä historiaa, eivätkä tosioloihin perustuvia. Jääkäri liikkeestä on mielipiteeni muuttunut sitten v. 1918, samoin arvostelu ylipäällikkö Mannerheimista. (Artturi Hellman 1941. TA.)

Kuvauksesta näkyy selvästi, että kertojan käsitys sodasta ja valkoisista on muuttunut, luultavasti ajan kulumisen myötä ja talvisodan kokemisen vaikutuksesta. Jälkimmäinen ilmenee kertojan tavasta arvioida Mannerheimia. Hän yhtyy kuitenkin muistelmien perusajatukseen: punaisten vallankumouksen oikeutettuihin syihin ja siihen, että valkoisten tulkinnat sodasta ovat yksipuolisia eivätkä perustu tosiasioihin. Vuonna 1918 kirjoitetun muistelmatekstin tavoitteena onkin punaisten perspektiivin esiin tuomisen avulla kyseenalaistaa ja oikaista valkoisten käsityksiä sodasta. Ajan kuluminen on vaikuttanut myös siihen, millä tavoin kertoja kuvaa sodan alkua ja osallistumistaan siihen.

Vuoden 1918 muistelmatekstissä Artturi Hellman kuvaa punaisten vallankumouksen herättämää innostusta ja jännitystä:

Iltapäivällä ilmestyi ”Työmies”. Siinä oli komia vallankumouksellinen manifesti. Kuinka se paisutti rintaa, ja teki mielen keveäksi.

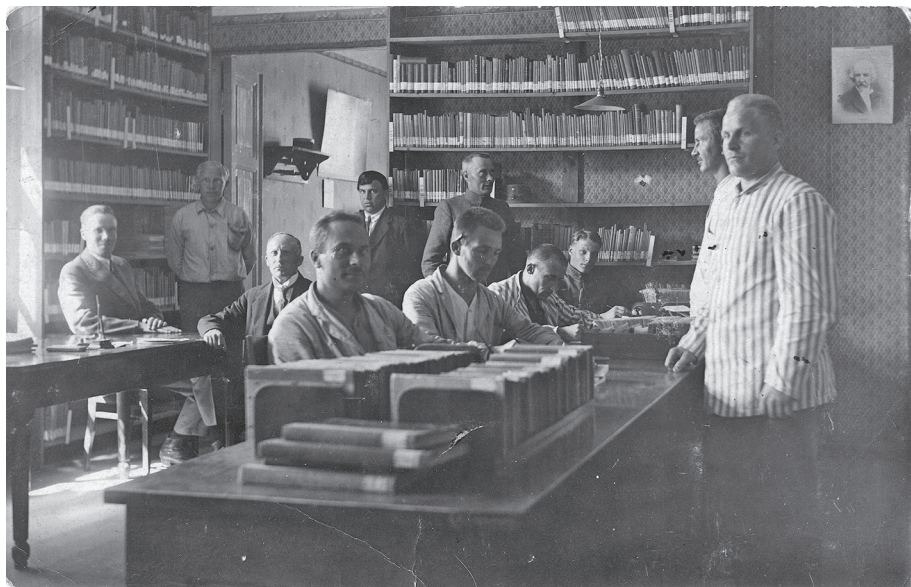
Näinkö helpolla Suomen paljon kärsinyt köyhälistö katkoo vuosisataiset kahleensa. Oi, että jälkeinpäin tulikin niin raskaat koetelemusten hetket ja kuolinkamppailu. Maaseutu oli utelias, ja niinpä kun illalla menin sentraaliin yöksi, luin Työmiehen puhe-
limeen useille eri paikkakunnille.” (Artturi Hellman 1918. TA.)

Kuvauksesta ilmenee, että sodan kokeminen sekä retrospektiivinen perspektiivi vaikuttavat kokonaisvaltaisesti kertojan tapaan kuvata kokemuksiaan sodassa, sillä vallankumouksen alkamisen positiiviset tunteet kontrastoituvat sodan häviämisen vaikutuksiin. Riemu vallankumouksen alkamisesta välittyy myös seuraavasta kuvauksesta, jossa Hellman myös taustoittaa sotaa: ”Helsingin punainen kaarti joka syksystä alkaen oli ollut taisteluhaluinen ja katsoi ajan tulleen jolloin Suomen työväen on vapauduttava vuosisataisesta sorrosta. Kuinka sydämemme sykähti. Nyt se on alkanut.” (Artturi Hellman 1918. TA). Positiivinen ja jännittynyt sävy on ristiriidassa kertojan lakoniseen, passiivista toimijuutta esiin tuovaan tapaan kuvata vuoden 1918 sodan alkua vuonna 1941: ”Jouduin kapinaan nuorisoliittolaisena.” (Artturi Hellman 1941. TA). Vuoden 1971 haastattelussa näkyy myös ajan kulumisen sodasta, sillä Hellman kertoo sodasta kaukaisena tapahtumana, ilman katkeruutta tai voimakkaita tunteita, mutta samalla identifioituu jälleen kumouksellisiin punaisiin: ”Tuli sitten se meidän kapinamme.” (Artturi Hellman 1971. TA). On mahdollista, että tämä omistusmuodon ilmentämä identifikaatio perustuu sodan kansalaissotatulkinnan yleistymiseen ja sodan punaisten tulkintojen esiintuloon 1960-luvun mittaan. Vuoden 1918 muistelmateksti on kirjoitettu maanpaossa Munsalassa. Sen yleisestä sävystä heijastuu yksinäisen miehen katkeruus valkoisia kohtaan. Vuosikymmenten kuluessa viha on kuitenkin hälvennyt ja muistot hävityn sodan jälkeisistä kuukausista näyttäytyvät mielenkiintoisena, ei niinkään katkerana elämänvaiheena, kuten vuoden 1941 muistelmista ilmenee: ”Mielenkiintoista oli edelleen tutustua pohjalaisiin, sillä sieltähän se kansanousu alkoi, joka lopullisesti kukisti kapinan.” (Artturi Hellman 1941. TA).

Se, miten Hellman kuvaa sotaa kesällä 1918 ja myös 23 vuotta myöhemmin, vuonna 1941, osoittaa kuinka menneisyyden narra-

tivisointi retrospektiivisestä näkökulmasta tapahtumiin mahdollistaa niihin liittyvän jälkiviisauden (ks. esim. Kaivola-Bregenhøj 2007, 209; Pöysä 2015, 79). Samalla tulee esiin se, miten ajan kuluminen vaikuttaa tapahtumien kuvaamiseen myös muilla tavoin: yli 20 vuotta sodan jälkeen Hellman ei enää kuvaa sodan herättämiä voimakkaita tunteita, ja lisäksi hän kuvaa toimijuuttaan passiivisemmin. Vaikka erot saattavat palautua myös kerronnan intentioihin ja muihin kontekstitekijöihin, ne kuitenkin osoittavat, kuinka aika muuntaa ihmisen suhdetta omiin kokemuksiin, ja miten tämä välittyy myös kerronnasta omaan elämään ja historiaan kohdistuvien tulkintojen muutoksina. Ajan kulumisen vaikuttaa muistin sisältöihin, suhteisiin ja ilmaisuun monella tapaa, ei pelkästään kokemusten lisääntymisen ja kerrostumisen vuoksi. Tapahtumat, jotka haastavat omaelämäkerrallista minuutta, vaativat käsittelyä. Keskeinen keino on näiden tapahtumien kerronnallistaminen, mikä mahdollistaa niiden työstämisen ja kertautamisen. Se, miten vuoden 1918 sodan kaltainen, elämänhistoriallisesti, yhteiskunnallisesti ja ideologisesti merkittävä tapahtuma voi haastaa ja muuttaa käsityksiä ja ajatuksia itsestä, näkyy ennen kaikkea Hellmanin ja Pousin teksteistä. Niistä näkyy myös se, että kerronta on yksi tapa käsitellä näitä muutoksia. Sota vaikutti hyvin konkreettisesti molempien elämän kulkuun, sillä he viettivät sodan jälkeen pitkän ajan vankeudessa. Molemmat kertojat myös pohtivat kerronnan avulla toistuvasti sitä, miten he toimivat sodassa, miksi punaisten vallankumous epäonnistui.

Ajan kuluminen antaa siis mahdollisuuden käsitellä kokemuksia ja niiden vaikutuksia laajemman tietovarannon ja ymmärryksen varassa, kun esimerkiksi tapahtumien elämänhistorialliset, kollektiiviset ja yhteiskunnalliset vaikutukset ovat tiedossa. Tämä näkyy agitaattori Iivar Pousin tavassa kuvata vuoden 1918 sotaa murhenäytelmänä punaisille: ”Nyt kun ne ajat olemme eläneet, kokeneet ja uudelleen tekojemme virheitä ja vaikutteita tarkastaneet, olemme nyt pakotettuja vielä tuskasta värisemään, kun muistoissamme kuljemme tuon kuoleman kauhujen ja kärsimystemme tien. Tien, joka päättyy maamme köyhälistön kolgatalle ja uudelleen elämään – ylösnousemukseen.” (Iivar Pousi 1929. TA).

Tammisaaren vankileirin eli "Tammisaaren yliopiston" vankeja kesällä 1921. Artturi Hellman istumassa etummaisena. Työväen Arkisto.

Kuvauksesta ilmenee, että kertojan tapa arvioida sota kokonaisuutena on jäsentynyt jälkikäteen; tilanteessa, jossa sen yksilö- ja ryhmätason vaikutukset ovat jo selvillä. Vaikka Pousin tapa kuvata sodan muistojen herättämää fyysistä reaktiota vaikuttaa ennen kaikkea kerronnalliselta tehokeinolta, on tekstinäyte myös osoitus vuoden 1918 sodan muistelemisen raskaudesta. Siitä ilmenee, että sodan muistot painavat yhä kertojan omaelämäkerrallisessa muistissa.

Ajan kuluminen näkyy teksteissä monin tavoin. Kuten aiemmin totesin, muistelmateksteissä kertojat esittävät laajoja ja retrospektiivisiä historiallisia tulkintoja ja selitysmalleja sodasta. Päiväkirjoissa puolestaan kommentoidaan ja pohditaan historiallisia tapahtumia niiden keskellä, ilman ajan tuomaa perspektiiviä historiallisten tapahtumasarjojen taustaan, kokonaiskulkuun

ja vaikutuksiin. Etenkin punaisten kertojien muistelmatekstit sisältävät lisäksi paljon arviointeja ja jälkiviisautta. Tämä näkyy ennen kaikkea sota-aikaisten mielipiteiden ja toiminnan osoittamisena oikeaksi sodan lopputuloksen ja vaikutusten valossa. Esimerkiksi Hellman korostaa sitä, että hän arvioi jo sodan alkuvaiheessa vallankumouksen onnistumisen mahdollisuudet pieniksi, muun muassa punaisten johtajien epäluotettavuuden takia:

Mistä seikasta enemmän epäilin kaartiamme, oli huonosta johdosta, sillä olihan sen johdossa sellaisia henkilöitä joiden maine puolue elämässämme ei ole puhdas. Kunnia tovereille, sillä en epäile etteikö heidän tarkoituksensa ollut puhdas, ja että he epäitsekäästi tahtoivat taistella köyhälistön riveissä, mutta he olivat heikkoja ja usein olivat sortuneet väkijuomien pauloihin, ja niin kävi nytkin. Ne olivat Ali Aaltonen ja Eero Haapalainen. (Artturi Hellman 1918. TA.)

On mahdotonta sanoa, onko Hellmanin kuvaus sota-aikaisista epäilyistä todenmukainen vai korostaako hän epäilyjään epäonnistuneen vallankumouksen päätyttyä, kun on jo tiedossa että punaisten amatöörimäinen sodankäynti on johtanut punakaartin häviöön. Oman toiminnan johdonmukaisuuden ja kaukonäköisyyden tiedostettu tai tiedostamaton korostaminen liittyy retrospektiiviseen perspektiiviin. Sen valossa on mahdollista hahmottaa mitkä tulevaisuuden vaihtoehtoista olivat aikanaan toteutumiskelpoisia ja mitkä eivät, jolloin elämän sattumanvaraisuus myös muuntuu päämääräorientoituneemmaksi tarinaksi (Pöysä 2010, 319). Punaisissa muistelmateksteissä on vahvemmin esillä oman toiminnan arviointi. Sodan kokemukset ja niistä kertomisen olosuhteet ovat mitä ilmeisimmin ohjanneet kertojat, sodan häviäjät, arvioimaan kokemustensa elämänhistoriallisia vaikutuksia laajemmin. Punaisia kannattaneiden, sotaan aktiivisesti osallistuneiden kertojien kokemukset sodassa ovat dramaattisia ja ristiriitaisia, etenkin vankileiriajan kokemukset. Nimenomaisesti sodan ristiriitaisista kokemuksista kertominen osoittaa suuren elämänhistoriallisen etäisyyden sotakokemusten kerrotun minän ja sodan jälkeen niistä kertovan minän välillä, vaikka ajal-

lisesti tämä etäisyys ei olisikaan erityisen pitkä (ks. Portelli 1997, 173).

Ajan kuluminen ilmenee myös tunteiden kuvaamisen tavassa: muistelmateksteissä kuvataan tapahtumiin liittyviä tunteita, mutta niiden kuvaus ei, paria poikkeusta lukuun ottamatta, ohjaa tai määritä kerrontaa, joka on ennemminkin deskriptiivistä. Tämä näkyy tavassa, jolla Olga Kalpa kuvaa 17 vuoden kuluttua hetkeä, jolloin saa tiedon miehensä kuolemasta: ”Kun palvelijat itkivät ja vaikeroivat ja itse olin poissa suunniltani, huusi eräs paikkakunnan punakaartilainen F.K. Putajan kylästä: ’Huutakaa vaan! Kyllä maailmaan ääntä mahtuu!’ Sanoin keittiössä oleville punaisille: ’Kyllä taivaan kosto teidät vielä kerran tästä teosta tapaa!’ Punaisten keittäjätär sanoi tähän: ’Onko tuo kristillistä?’-” (Olga Kalpa 1935. KA). Kuvauksesta ilmenee tapahtuman aiheuttama valtava järkytys kertojalle ja hänen lähipiirilleen, mutta tapahtumaan liittyvät tunteet eivät tule tekstistä esiin voimakaina. Kertoja tuntuu pikemminkin korostavan punaisten tunteettomuutta ja välinpitämättömyyttä. Tämä perustunee moneen tekijään. Ensinnä kertoja on varmasti käsitellyt tapahtumaa ja tunteitaan paljon, myös kertomalla niistä. Vaikeiden, jopa traumaattisen kokemusten käsittely ajan kuluessa mahdollistaa niistä kertomisen ilman katkeruutta (Peltonen 2008, 139). Toiseksi kerrontaa saattaa ohjata ennakko-oletus lukijakunnasta, sodan ja sen kauhuja kokeneista ihmisistä. Tämä on saattanut karsia tunteiden ilmaisua. Kolmantena tekijänä näen kuitenkin yksinkertaisesti sen, että kirjoitushetkellä sodasta on jo kulunut 17 vuotta.

Vuonna 1924 kirjoitetussa, tiiviissä muistelmassaan Kalpa käsittelee lyhyesti vuotta 1918 ja sotaan johdattaneita tapahtumia, mutta ei kuvaa varsinaisia sotatapahtumia tai miehensä surmaa: ”Maailmansota puhkesi ja sen mukana uudet huolet-surut. Voi kansoja raukkoja. Voi hallituksia! Elimme joka päivä jännityksessä, mutta ei vielä aavistaen mitä Suomelle koittaa ja mitä meille pienen seurakunnan sielupaimenelle ja hänen rakkailleen tuottaisi.” (Olga Kalpa 1924. KA). Tulkitsen, että vuonna 1924 tapahtumat ovat vielä liian lähellä ja kivuliaita kertojalle, kun taas vuonna 1935 ajallinen etäisyys ja tapahtumien käsittely

on mahdollistanut vaikeista asioista kirjoittamisen. On myös mahdollista, että vuonna 1935 sodasta kirjoittamiseen on kannustanut myös entisten valkoisten aktiivinen muistelu- ja juhlistamistoiminta 1930-luvulla, esimerkiksi sodan 15-vuotisjuhlan yhteydessä vuonna 1933. Mahdollista on lisäksi sekin, että Kalpa on käsitellyt sodan tapahtumia yksityisesti pitämällä päiväkirjaa. Pian tapahtumien jälkeen kirjoitetuissa päiväkirjamerkinnöissä tilanteiden ja hetkien herättämät tunteet piirtyvät voimakkaampina. Ajallisesti lyhyen perspektiivin takia myös tapahtumien, tunteiden ja mielipiteiden yhteydet ovat päiväkirjateksteissä paikoin sekavia, vasta hahmotteluvaiheessa. Muistelmateksteissä niiden yhteydet ovat jo hahmottuneet ja ne on mahdollisesti integroitu osaksi elämäntarinaa. Tutkimukseni päiväkirja-aineistoissa kertojien suhde sotaan näyttää muuttuvan talven ja kevään 1918 edetessä. Tapahtumat ovat lähellä, jonka vuoksi kokemusten elämänhistoriallinen vaikutus ei ole vielä täysin selvillä, ja kerrota suuntaa lähimenneisyyden kautta tulevaisuuteen. Tämä liittyy siihenkin, että sodan alussa on vaikea saada luotettavaa tietoa tapahtumista, vaikka huhuja liikkuu sitäkin enemmän. Esimerkiksi punaisten hallitsemalla alueella sodan kokeneet Holm ja Lemminkäinen tuntevat olevansa ”pussissa” ja ”säkissä”, vailla tietoa sodan kulusta. Ehkä tämänkin vuoksi heidän mielipiteensä sodasta muovautuu sen edetessä.

Punaisia kannatteiden päiväkirjoista kuultaa epätoivo sodan lopussa, mutta sodan lisääntyvä ja leviävä väkivalta järkyttää myös valkoisia kannattaneita Holmia ja Latva-Pukkila sekä näyttää muuttavan heidän mielipiteitään sodasta. Latva-Pukkilan tapauksessa tämä liittyyne muistelmatekstin pohjalla mitä ilmeisimmin toimineen päiväkirjan sivuille piirtyneiden ajatusten ja tunteiden muovautumiseen sodan edetessä. Sodan jatkumisen ja väkivallan lisääntymisen aiheuttama järkytys kuvastuu myös lukuisista Holmin päiväkirjamerkinnöistä, kuten seuraavat esimerkit osoittavat:

Kyllä tämä on kauheaa ja hirmuista. – Tämän kylän sosialistitkin ovat oikein mustuneet naamaltaan. (Elna Holm 1918. KA.)

Elämä tulee kulkemaan entistä latuaan. Mutta se ankaruus, heidän [valkoisten] säälimätön ankaruus vihollisiaan kohtaan pelottaa minua. Minusta tuntuu kuin olisivat he totisia ankaria ja kii-vaita, joille ei juuri uskalla puhuakaan. Ehkä julmiakin. Enhän minä pelkää, että he meitä tappaisivat, en ollenkaan. Vaan siksi että kun toisen täytyy kukistua, voittaja tulee oleman armahtamaton tuomari. (Elna Holm 1918. KA.)

Miten heille käynee? Aika on ankara, jos he ovat punakaartista niin vaarallista se on aika. Kyllä tämä on ankaraa, säälimätöntä aikaa. [--] Kumpi tämä sota pian loppuisi. Niin paljon, paljon elämää tuhotaan. [--] Tämä käy yhä draagillisemmaksi. Haavoit-tuneita on viety tästä näinä päivinä useampia. (Elna Holm 1918. KA.)

Tekstinäytteet osoittavat, että kertojan suhde sotaan on ris-tiriitainen ja muuttuu sodan edetessä. Hän kannattaa sodan lopussakin valkoisia ja toivoo heille voittoa, mutta ei suhtaudu heihin yhtä varauksettomasti kuin sodan alussa, sillä hän on hyvin järkyttynyt sodan loppuajan väkivaltaisuuksista. Sodan edetessä kertoja korostaakin yhä useammin sodan julmuutta ja traagisuutta. Toisin kun muisteluun perustuva kerronta yleensä (Hytönen 2014; Savolainen 2015, 131–137), aineistoni vuoden 1918 sotaa kuvaavat tekstit eivät sisällä nostalgista kuvausta. Oletan, että tämä perustuu kolmeen tekijään. Ensinnä sodan kokemukset ovat vaikeasti ymmärrettäviä ja järkyttäviä. Tämä korostuu punaisia kannattaneiden kertojen teksteissä, etenkin sodan loppuvaiheiden kuvauksen yhteydessä. Toiseksi retrospektiiviset, kiinteämmin muisteluun kognitiivisena ja emotionaalisena prosessina kytkeytyvät muistelmatekstit ovat peräisin ajalta heti sodan jälkeen tai sitä seuranneilta vuosikymmeniltä. Näin ajallinen etäisyys kuvattuihin tapahtumiin ei ole merkittävän suuri. Kolmanneksi aineistoni sisältää myös päiväkirjatekstejä, jotka on kirjoitettu pian kokemusten jälkeen, jolloin niiden mieleen palauttamiseen ja muisteluun ei liity nostalgisoivia ulottuvuuksia. Häivähdyksiä nostalgiaa on kuitenkin nähtävissä paikoin Matti Lonkaisen tavassa kuvata lapsuuttaan ja nuoruuttaan ”Niin

vieri lapsuus vuodet iloista se ei ollut. mutta rakkaana se muistoissa säilyy.” (Matti Lonkainen 1918. TA).

5.4. Kirjoittamisen kontekstit ja sodan subjektiiviset selitykset

Käsittelen seuraavaksi kerronnan kontekstien vaikutusta siihen, miten kertojat kuvaavat vuoden 1918 sotaa ja käsittelevät kokemuksiaan kerronnallisesti. Lisäksi tarkastelen kertojien tapoja selittää ja pyrkiä ymmärtämään vuoden 1918 sota teksteissään. Kirjallisen kerronnan historiallinen konteksti koostuu nähdäkseni sosiaalisesta, kulttuurisesta ja poliittisesta kontekstista ja liittyy kerrontaan tiettyssä historiallisessa ajanjaksossa.

Historiallisen kontekstin ohella kerronnan sisältöjen valikoitumiseen ja esittämiseen tapaan vaikuttaa myös kerrontahetken subjektiivinen, elämänhistoriallinen konteksti. Se koostuu esimerkiksi kerrontahetken kokemusmaailmasta, elämäntilanteesta ja elämisen olosuhteista. Kerronta tapahtuu tiettyssä elämäntilanteessa ja mielentilassa, ja omaan elämään kohdistuva kerronnan kimmokkeet ovat moninaisia. Subjektiivinen konteksti voidaan hahmottaa spesifinä kontekstina, jossa yleiset ja yksityiset kontekstitekijät yhdistyvät kerronnan ainutkertaisiksi kehyksiksi. Historiallinen ja subjektiivinen konteksti määrittävät siis kertojien asemaa historiallisina, yhteiskunnallisina ja kulttuurisina subjekteina kerrontahetkellä. Tämä asema määrittää omaelämäkerrallisen kerronnan kertojapositiota: sitä, minkälaisista lähtökohdista käsin ja minkälaisin valmiuksin kertojat ovat kirjoittaneet elämästään. Kerronta-ajan historiallista kontekstia on mahdollista rekonstruoida silloin, kun tekstin kirjoitusajankohta on paikannettavissa. On huomionarvoista, että kerronnan historiallisen kontekstin vaikutukset ja vaikutusmekanismit erilaisiin omaelämäkerrallisiin teksteihin vaihtelevat. Lisäksi niiden tavoittaminen vaati yleisen historiallisen kontekstin rekonstruoinnin ohella analysoidun tekstin tuntemusta, mutta myös tietoa sekä

vastaavan tekstityypin että poikkeavien tekstityyppien mukaisten tekstien tyypillisistä piirteistä.

Kirjallisen kerronnan subjektiivisista konteksteista välittyy usein vain fragmentaarinen kuva, joka on koostettavissa tekstien henkilökohtaisia asioita kuvaavista osuuksista ja muista kertojien elämää valottavista lähteistä. Harvat elämästään kirjoittaneet kertojat avaavat laajasti sitä, minkälaisessa elämäntilanteessa ja mielentilassa tekstit ovat syntyneet. Tästä huolimatta tietyt tekstiosiot valottavat myös kirjoittamisen subjektiivisia konteksteja. Osa näistä osiosta sisältää kerronnan sosiokulttuurista jäsentämistä; tekstuaalisia yhteyksiä sekä kuvatun ajanjakson että kirjoittamisajan henkilökohtaisesti merkittäviin sosiaalisiin ja kulttuurisiin konteksteihin. Tämän vuoksi hyödynnän edellisen luvun analyysituloksia tarkastellessani kirjoittamisen subjektiivisia konteksteja.

5.4.1 Kerrontahetken historialliset kontekstit

Pauliina Latvala on erotellut suvun muistitiedosta erilaisia menneisyyskatseita, tapoja esittää menneisyys ja paikantaa kerrontaa (Latvala 2005, 59). Aineistoni tekstien kertojat katsovat menneisyyteen eri tavoin erilaisista lähtökohdista ja olosuhteista käsin. Erot liittyvät tekstien kerronta-ajankohtaan ja kerronnan funktionaalisiin intentioihin. Päiväkirjoissa kuvatut tapahtumat ovat usein tapahtuneet lähellä, tutussa elinpiirissä. Samoin ihmiset, joista kerrotaan, ovat pääsääntöisesti lähellä, samaisessa elämän piirissä, tai jopa kirjoittaessa läsnä. Kerronta on sidoksissa vahvasti kerrontahetkeen, nykyisyyteen, josta myös sen intentiot ovat lähtöisin. Valkoisten kertojien muistelmateksteissä kertojien katse on menneisyyskäskeä, mutta samalla he kuitenkin implisiittisesti katsovat myös tulevaisuuteen, sillä näiden tekstien keskeisenä tavoitteena näyttäytyy historiallisen tiedon välittäminen tuleville sukupolville.

Punaisia tukeneiden kertojien muistelmatekstien kerronta kohdistuu myös menneisyyteen, mutta näiden tekstien tavoitteet

liittyvät ennemminkin menneisyyden selittämiseen ja uudelleen tulkitsemiseen nykyhetkestä käsin ja nykyhetken lukijat silmällä pitäen. Tekstien kertojat kirjoittavatkin valkoisten sotatulkintaa vastaan, sekä omaksi miellellylle lukijakunnalle että niille, joiden tulisi ikään kuin avartaa mieltään punaisten tavoille kokea ja selittää sota. Kertojat eivät suoranaisesti kiistä valkoisten oikeutta omanlaiseensa sotatulkintaan, mutta kritisoiivat ja oikovat heille tyypillisinä pidettyjä käsityksiä sodasta, ennen kaikkea sellaisia jotka kohdistuvat punaisten motiiveihin ja toimintatapoihin. Tekstejä ohjaa siis tavoite tuoda esiin toisenlainen totuus. Punaisia kannattaneiden kertojien muistelmatekstit ovat siten tyypillisiä työläismuistelmia: tekstejä, joissa kyseenalaistetaan ja kiistetään virallisia arvoja ja tulkintoja (Peltonen 1996, 238). Vastustamisen tavoite näyttää pohjautuvan myös kirjoittamisen historialliseen ajankohtaan: sodan jälkeisten vuosikymmenten yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen tilanteeseen ja sen kautta määrittyvään sodan muistamisen ja tulkitsemisen ideologiseen dynamiikkaan. Tähän kontekstiin liittyy sekin, miten sodan hävinneet punaiset kokivat sodan muistelemisen avulla tapahtuvan vaikeiden kokemusten prosessoinnin tärkeänä, kun taas valkoisen osapuolen keskuudessa toivottiin sodan epämiellyttävien piirteiden pikaista unohtamista (Heimo & Peltonen 2003, 44).

Iivar Pousi ja Artturi Hellman korostavat sitä, miten punakaartilaiset taistelivat urheasti ja osaavasti. Näin he kirjoittavat myös sellaista valkoisten vapaussotakirjallisuudessa esiintyvää käsitystä vastaan, jossa punaiset nähtiin amatööreinä sodankäynnin taidossa (Heimo 2010, 203, 251). He eivät varsinaisesti kumoa tätä väitettä, mutta selittävät häviötä punakaartin johtajien kyvyttömyydellä. Koska Hellman kirjoittaa heti sodan päätymisen jälkeen, kesäkuussa 1918, hänen tapansa selittää punaisten häviötä perustuu vahvasti omiin, sodan loppuajan kokemisen vahvistamiin näkemyksiin. Arviointien sävy kuitenkin osoittaa, että hän on ainakin osin tietoinen valkoisten käsityksistä punaisten sotimisesta, ehkä valkoisen lehdistön välityksellä. On myös mahdollista, että hän puolustaa punaisten toimintaa ikään kuin ennakoivasti tilanteessa, jossa sodan voittajat käyttäytyvät itse-

varmasti. Pousi vaatii valkoisilta sen myöntämistä, että he ovat sotaan syypäitä siinä missä punaisetkin. Hän kehottaakin osapuolia myöntämään jaetun syyllisyyden sotaan:

Kauheita numeroita ja ketä me tässä syytämme, me valkoiset ja punaiset? Ketäs muuta kun toisiamme ja tässä se juuri piileekin tuon kauhean ajan muisto: Luokkasota! ... Jos me ottaisimme oppia niistä hirvittävästä tapauksista ja kerrankin rehellisesti myöntäisimme että, me itse olimme syypäät onnettomuuksiimme, niin punaisella kun valkoisellakin puolen, olisi silloin paljon helpompaa hakea oikeat syyt tähän hirvittävään luokkasotaan. (Iivar Pousi 1929. TA.)

Tekstinäyte osoittaa hyvin sotaa seuranneen vuosikymmenen vaikutuksen kerrontaan: sen, miten valkoisten ja punaisten tulkinnat sodasta olivat toisistaan erillään. Sodan esittämisen kulttuurisen hegemonian vuoksi entisillä valkoisilla ei ollut tarvetta selittää sitä, miksi he sotivat vuonna 1918. Syyllisyys vieritettiin punaisille, ja tämän vuoksi oman osapuolen motivaatio ja toiminta eivät vaatineet yksityiskohtaista perustelua. Tästä syystä punaisten sotatulkintoissa korostuukin oman toiminnan puolustaminen ja valkoisten käsitysten vastustaminen. (Ks. Peltonen 1996; Peltonen 2003; Fingerroos 2004a.)

Aineistoni punaisia kannattaneet muistelmakertojat pyrkivät siis eri tavoin dekonstruoimaan ”Valkoisen Suomen” sodanjälkeiselle kulttuurihegemonialle keskeistä suurta kertomusta, tulkintaa sodasta isänmaallisuuden, kristillisten arvojen sekä laillisuuden oikeuttamana vapaussotana, johon ryhdyttiin punaisten valta-aikeiden ja vallankumouksen vastatoimena. Tämä dekonstruointi tapahtuu viittaamalla omiin kokemuksiin sotaa edeltävältä ajalta ja sodan aikana tavalla, joka tuo esiin ja kyseenalaistaa valkoisten tulkintoja punaisista ja heidän vallankumouksestaan. Kyse on tavasta vastustaa hegemonisia, hallitsevia kertomuksia kirjoittamalla näitä kertomuksia ”vastaan” niitä haastavien viitekehysten avulla, jotka pohjautuvat omiin kokemuksiin (Bamberg 2004, 360). Valkoisten sotatulkintojen vastustaminen on teksteissä kerronnallista, historiatulkintojen konstruoinnin ja

välittämisen kautta artikuloituvaa vastarintaa, joka ankkuroituu vahvasti sodan kollektiivisen muistamisen dynamiikkaan. Vastarinnan moraalinen pohja on oman toiminnan näkeminen oikeutettuna eräänlaisen historiallisesti muodostuneen, kollektiivisen ”työläismoraalin” mukaisesti (ks. Metsä-Tokila 2011, 110). Ilmiön taustalla vaikuttaa myös työväenliikkeiden historiallinen asema muiden sosiaalisten ryhmien vastakkaisina muistiyhteisöinä eri maissa (Fentress & Wickham 1992).

Pousin ja Hellman kirjoittavat suoraan valkoisten tulkintaa ja suurta kertomusta vastaan, kun taas nuori U.J. kyseenalaistaa valkoisten sotatulkintoja hienovaraisemmin, tuomalla omien kokemustensa avulla esiin tavallisten punakaartilaisten syyttömyyttä sodan ylilyönteihin. Kertojista Iivar Pousi kritisoi toistuvimmin niitä ideologisia käsityksiä vuoden 1918 sodasta, jotka hän näkee ”Valkoiselle Suomelle” tyypillisinä, ja punaisten kokemusmaailman sivuuttavina. Pousin teksti on kirjoitettu 1920-luvun lopussa, valkoisten vapaussotatulkinnan kulttuurisen hegemonian vuosikymmenen jälkeen. Kuten todettua, Artturi Hellman näyttää kirjoittavan muodostumassa olevaa, sisällöiltään vielä tarkentuvaa valkoisten ideologiaa vastaan tilanteessa, jossa sodan voittajat olivat vasta nostamassa omaa tulkintakehystään kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen keskiöön, toisin sanoen heti sodan jälkeen. Punaisia kannattaneille päiväkirjakertojille Paula Intoselle ja Sylvi-Kyllikki Sinervolle kerronnan historiallinen konteksti keväällä 1918 on ennen kaikkea ajanjakso, jota leimaa oman elämäntavan ja sosiaalisen piirin tuhoutuminen. Sinervo kuvaa tässä sitä, kuinka hän tämän kaaoksen keskellä pystyi ajattelemaan vain omaa selviytymistään:

Kun nyt ajattelen, miten konttasimme yli Pitkäsillan, aina väliin vetäytyen kiinni kiviaitaan, tuntuu kaikki pahalta unelta. Siltasaarelta tuli vastaamme kaksi naispunakaartilasta kiväärit kädessä. He hymyilivät astuessaan kaupunkia kohti. Se oli kummallinen sekä hurmioitunut että ylimielinen hymy. Ajattelin että he menivät kuolemaan aatteensa puolesta. Mutta minulla, raukalla, oli vain yksi ajatus: saada elää hinnalla millä hyvänsä. (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1963, 158.)

Huhtikuinen merkintä on peräisin julkaistusta ja toimitetusta muistelmateoksesta, sillä arkistoitu päiväkirjavihko päättyy merkintöihin maaliskuulta. On mahdollista, että alkuperäisessä päiväkirjassa punakaartilaisia kuvataan vielä ihannoivampaan sävyyn. Myös vankileiriltä hengissä selvinneet U.J., Pousi ja Hellman tuovat esiin sen, että tekivät kaikkensa selvitäkseen, mutta samalla he korostavat aatteellisia periaatteitaan omaa selviytymistään tärkeämpinä. Tämä johtuu tulkintani mukaan siitä, että he kirjoittavat retrospektiivisesti tilanteessa, jossa tietävät jo selvinneensä pahimmasta. Pousin ja Hellmanin tapauksessa aatteellisuuden korostamiseen vaikuttaa varmasti myös sekin, että he eivät osallistuneet taisteluihin, vaan seurasivat punakaartin sotimista sivummalta. Punaisia kannattaneet päiväkirjakertijat Paula Intonen ja Sylvi-Kyllikki Sinervo kirjoittavat tapahtumista pian niiden jälkeen. Tämän vuoksi talvella 1918 punaisten vallankumous näyttäytyy vielä poikkeavana ja jännittävänä tilanteena, yhteiskunnan valtasuhteiden muutoksena. Kevään mittaan sota alkaa ahdistaa kertojia entistä enemmän, eskaloituvan väkivallan ja edessä hämmöttävän tappion vuoksi. Sodan viimeisten viikkojen tapahtumia kuvataan tilanteessa, jossa tuttu sosiaalinen piiri on hajonnut tai hajoamassa. Sodan loppuaika ja sen seuraukset ovat henkisesti murskaavia, kuten tulee ilmi Sinervon kuvauksesta:

Minusta tuntuu niin kun minua olisi satutettu johonkin olemukseni arimpaan paikkaan. En ole koskaan tuntenut tällaista hirvittävää yksinäisyyttä. On kuin ihmiset olisivat olemassakin vain sitä varten, että he olisivat julmia ja pahoja toisiaan kohtaan. Mutta en minä vihaa ketään. Luultavasti eivät ne, jotka loukkaavat ja ovat tylyjä, ymmärrä parempaa. Ja onhan minulla vielä jäljellä unelmani pilvilinnani. (Sylvi-Kyllikki Kilpi 1963, 169.)

Esimerkistä kuvastuu vuoden 1918 sodan loppuselvittelyjen aiheuttama epätoivo. Lisäksi siitä tulee jälleen esiin raskaan arjen ja tulevaisuuden unelmien välinen yhteys: vaikeudet saavat unelmoimaan ja päiväkirja on se paikka, jossa unelmat voidaan artikuloida sanoiksi. Sodan aikana vain 14-vuotias Elna Holm

kirjoittaa myös historiallisessa kontekstissa, joka kiinnittyy vahvasti kuvattuun aikaan. Toisin sanoen tapahtumia kuvataan heti tai pian niiden tapahtumisen jälkeen, päiväkirjoille tyypilliseen tapaan. Tämän vuoksi Holmin tapa kuvata, selittää ja pyrkiä ymmärtämään sotaa näyttäytyy valmiin mielipiteen sijasta jatkuvana, sodan tapahtumien ja pitkittymisen vaikutuksesta muuntuvana prosessina. Myös Aino Kääriäisellä sodasta kirjoittamisen historiallinen konteksti on lähellä kuvattuja tapahtumia. Koska hän kannattaa valkoisia, vuoden 1918 sodalla historiallisten tapahtumien sarjana on päinvastainen vaikutus kun Sinervon ja Intosen kohdalla. Kääriäinen on ensin ahdistunut ja epätoivon vallassa, punaisten vankina ja valvonnan alla. Sodan loppuaika näyttäytyy helpottavana, sillä hän kykenee silloin toimimaan valkoisten hyväksi. Samanlainen muutos parempaan ilmenee myös Aarne Ylpön tekstistä.

Lemminkäisen ja Holmin sosiaaliset piirit ovat muita kertojia pienempiä, perhe- ja kyläkeskeisiä, mutta eivät säästy sodan vaikutuksilta. Etenkin Lemminkäinen kuvaa sitä, kuinka sota vaikuttaa kylän sosiaaliseen dynamiikkaan. Sodan jälkeen valkoiset voittajat kokevat yhtenäisyyttä ja hallitsevat kylää. Tämä tarkoittaa yhä selvempää erottautumista työväestöstä. Uudeksi kiintopisteeksi muodostuu suojeluskunta. Lemminkäinen kirjoittaa sodasta historiallisessa kontekstissa, jota määrittää yhteiskunnallisesti valkoisten voitto sodassa. Tämä näkyy muistelman lopussa, jossa kuvataan valkoisten järjestäytymistä luonnollisena jatkumona sodalle. Tekstissä näkyy sodan aiheuttama epävarmuus ja pelko tulevaisuudesta, toisin sanoen kokemisen liittyvät tunteet ovat esillä. Retrospektiivinen perspektiivi tulee kuitenkin esiin jo heti tekstin alussa, vuoden 1917 tapahtumien kuvauksessa, ja sodan jälkeisen ajan tiiviissä kuvauksessa. Itse sodan kuvauksen historiallinen konteksti paikantuu sota-aikaan, tekstin pohjana toimineen päiväkirjan vuoksi.

Nikolai Latva-Pukkilan ja Aarne Ylpön tekstit ankkuroituvat sodanjälkeiseen yhteiskuntatilanteeseen, mutta he kirjoittavat voittajien näkökulmasta. Ylpön teksti on peräisin elokuulta 1918. Latva-Pukkilan teksti perustuu sota-aikaiseen päiväkirjaan,

mutta on kirjoitettu muistelmamuotoon sodan jälkeen. Näiden tekstien poliittis-ideologinen konteksti on hyvin erilainen kuin punaisten kertojien muistelmateksteissä: kirjoittajilla ei ole tarvetta perustella tapojaan kokea sota, toimintaa sodassa tai poliittisia mielipiteitään. Tekstit on kirjoitettu valkoisten ideologian ja identiteetin konstruoinnin vilkkaana ajanjaksona (ks. Roselius 2010). Kertajat myös osallistuvat sodan valkoisten sotatulkintaa konstruoivaan ja välittävään kollektiiviseen muistamiseen teksteillään. Etenkin Ylppö korostaa sodan vapaussotatulkintaa ja katsoo nationalismiin erottavan valkoiset laittomasti toimivista punaisista. Hän kirjoittaaakin heti sodan jälkeen ja tilanteessa, jossa voittajien oli mahdollista ja myös tarpeellista korostaa ideologista yhtenäisyyttä.

Latva-Pukkilan teksti poikkeaa valkoisen muistiyhteisön tyyppillisistä teksteistä siinä, että tekstistä ilmenee empatiaa punaisia kohtaan. Ehkä tämänkin vuoksi Latva-Pukkila pyrkii ohjeistamaan ja varottamaan lukijoita sodasta. Tästä huolimatta kerronnan konteksti on Latva-Pukkilalle punaisia kertojia elämänhistoriallisesti ja ideologisesti ongelmattomampi siltä osin, että hän, sodan järkytyksistä huolimatta, samaistuu sodan voittajiin ja kirjoittaa heidän riveistään. Nämä lähtökohdat näyttävät vaikuttavan keskeisesti siihen, että valkoisia tukeneiden kertojien muistelmatekstit sisältävät suhteellisen vähän kerronnan sosio-kulttuurista jäsentämistä. Olga Kalpa kirjoittaa sodasta vuonna 1935 ja kuvaa, Elna Holmin ja Margaret Lemminkäisen tapaan, tapahtumia lähinnä paikallistasolla. Hän ei korosta sodan ideologisia tulkintoja. Tulkintani mukaan tämä perustuu siihen, että kerronnan kohdeyleisö on ideologisesti samanmielistä, sekä siihen, että sodasta on kulunut jo aikaa. Olga Kalpa kirjoittaa tilanteessa, jossa valkoisten ideologian lukemattomat ilmaukset ja esitykset, kuten muistojuhlat- ja julkaisut, ovat seitsemäntoista vuoden aikana jo konstruoineet ja välittäneet valkoisten ideologiaa tavalla, joka on varmistanut vapaussotatulkinnan yhteiskunnallisen dominanssin. Vapaussotatulkinnan vakiintuminen näkyy siinä, että Kalpa, ainoana kertojana, viittaa sotaan vain vapaussodan nimellä. Näin muistelmateksti näyttää kytkeytyvän

vahvasti vuoden sodan 1918 kollektiivisen muistamisen prosesseihin ja valkoisten vapaussotadiskurssiin.

Oletan siis, että Olga Kalpa on hyvin tietoinen valkoisten tavoista muistaa, tulkita ja juhlistaa vuoden 1918 sotaa, ja hän on luultavasti myös osallistunut sodan muistamiseen ja juhlistamiseen liittyviin tilanteisiin ja tapahtumiin. Oletus perustuu siihen, että Kalpa on punaisten terrorin uhri sodassa ja että hänen poikansa taistelivat valkoisten puolella. Muistelmatekstin perusteella näyttää myös siltä, että Kalpa on tietoinen sodan (valkoisesta) historiankirjoituksesta tai suullisista historiakertomuksista, sillä hän kuvaa sotatapahtumia kotipitäjässä ja sen lähiseudulla tarkasti. Kalpa on ainoa kertoja, joka kuvaa itsenäistymistä, vaikka tapahtuma ei ole jäänytäkään – marraskuun suurlakon jälkeisessä sekavassa yhteiskuntatilanteessa – erityisen merkittävänä mieleen: ”Muistan vietetyn juhlaa Tuorin talossa, mutta sanottavaa huomiota ei tapahtuma herättänyt.” (Olga Kalpa 1935. KA). Itsenäistyminen on kuitenkin esillä Margaret Lemminkäisen tekstiä lukuun ottamatta kaikissa valkoisten kertojien teksteissä, sillä sota kuvataan itsestään selvänä sotana itsenäisyyden takaamiseksi ja valtiollisen vapauden puolesta. Vapaussota nähdään itsenäisyyteen johtaneiden historiallisten tapahtumien ennalta määrättyinä jatkumona. Tähän näyttää vaikuttavan myös historian kirjoittaminen voittajan perspektiivistä, mikä mahdollistaa asioista kirjoittamisen väistämättöminä ja tavalla, johon ei vaadita yhtä lailla perusteluja tai asioiden kytkemistä suoraan tapahtumien olosuhteisiin (Kalela 2012, 99).

Matti Lonkaisen tekstit ovat tutkimukseni poikkeavimmat aineistot monella tapaa. Lyhyttä huhtikuista merkintää lukuun ottamatta tekstit on kirjoitettu vankeudessa kesällä ja syksyllä 1918, siis sodan päättymisen jälkeen. Lonkainen ei kuitenkaan kirjoita sodan varsinaisista tapahtumista tai ota kantaa valkoisten voittoon. Hän pyrkii lähinnä selittämään sotaa sekä tuo esiin sen aiheuttamaa järkytystä ja omaa syyttömyyttään. Lonkaisella on vaikeuksia selittää sotaa, vaikka hän näkeekin sen merkittävimpänä syynä ensimmäisen maailmansodan kontekstin:

Minä en vielä tällä hetkelläkään tietä sanoa. missä oli perimmäiset syyt. tämän julman leikin alkamiseen, yksi syy oli ehkä se, Kuin Venäjällä tapahtui Vallankumous, joutui siellä Walta sotilaiten ja työväen käsiin, Muotostui. Neuvosto Tasavalta, ja Maassamme oleskeli paljon Venäläistä Sotaväkeä niin sieltä käsin alettiin harjoittaa kiihoitusta Suomalaisten keskuuteen, ja kuin useita vuosia kestäneen Maailman Sotan aikana, oli Kansalais vapautet. kovin ahtaisiin rajoihin supistettu myöskin Suomessa, ja kuin nyt päästiin vapaampiin oloihin oli mielten kuohu Vireimillään, Siinä oli hyvä maaperä Vieraille aatteille ja kiihoitukselle, Niinpä alkoi Anarkistinen liike saada jalansijaa, Eräs Jean Boltti oli jo kesällä 1917, yksi anarkistien pää johtajista. (Matti Lonkainen 1918. TA.)

Vaikka Lonkainen onkin työväenliikkeen aktiivijäsen, hän näyttää tulkitsevan sodan pääsääntöisesti radikaalin punakaartin sodaksi. Sodan valkoisen osapuolen muistitiedolle ominaiseen tapaan sodan syyt palautuvat tällöin bolševistiseen agitaatioon Venäjän vallankumouksien jälkeen. Lonkaisen teksteistä näkyy, että ne on kirjoitettu yhteiskunnallisessa poikkeustilanteessa, heti sodan jälkeen. Vankeus lisää ulkopuolisuutta, eikä Lonkainen näytä tietävän mitä vankilan ulkopuolella ja yhteiskunnassa tapahtuu. Hän ei viittaa suoraan esimerkiksi vankileireihin, vaikka kirjoittaakin siitä miten kansakunta on sodan jälkeen hajalla. Tärkeämpänä näyttäytyy omasta elämästä kertominen ja sen arviointi. Seuraavassa tekstinäytteessä hän arvioi työpanostaan kansanedustajana:

Luonnollisesti Koulunkäymättömälle Kansanmiehelle on lain säätämistyö vierasta virkaa, Sillä eihän ole tietoja niin paljon kuin tarvitseisi, eikä ole tottunut niihin moniin poliittisiin temppeuihin joita ammatti polikoitsijat harjoittavat, Mutta sen kykyni ja älynini, mitä luonto on minulle antanut, olen parhaani mukaan työssä käyttänyt, (Historia tuomitkoon ihmiset arvostakoon) Minä olen ymmärrykseni mukaan rehellisenä ihmisenä, koittanut tehdä, Suomen kansan ja Etupäässä sen Vähäväkisen joukon hyväksi mitä olen voinut. (Matti Lonkainen 1918. TA.)

Lonkainen arvioi tekstissään yhteiskunnallista toimintaansa ja tavoitteitaan, joista keskeinen on tavoite parantaa työväen elämänlaatua ja elintapoja. Hän korostaa tekojensa epäitsekkeitä motiiveja, mutta tuo samalla esiin sen, että poliitikon työn on vaikeaa ja raskasta. Näytteestä ilmenee myös se, että Lonkainen kirjoittaa elämästään ja sen suhteesta historiallisiin tapahtumiin ennen kaikkea tulevaisuutta varten. Kerronnan historiallinen konteksti ankkuroituu kerrontahetken puolesta sodan jälkeisiin sekaviin kuukausiin, mutta Lonkainen kirjoittaa laajemmin historiasta ja elämästään, jonka vuoksi tekstit suuntaavat menneisyyteen, joka toimii samalla viitekehyksenä kerronta-ajan arvioinnille. Näin Lonkaisen tavoitteena onkin tarjota tuleville sukupolville tietoa, jonka valossa on mahdollista arvioida historiaa ja Lonkaisen toimintaa historiallisena subjektina: ”Historia tuomitkoon ihmiset arvostakoon.” (Matti Lonkainen 1918. TA).

Punaisia kannattaneet muistelmatekstien kirjoittajat pohtivat paikoitellen sitä, miten kirjoittamisen historiallinen konteksti olisi voinut olla erilainen, jos sota olisi kulkenut eri tavalla. He pohtivat esimerkiksi minkälaisia seurauksia toteutumattomilla valinnoilla olisi mahdollisesti ollut tapahtumien kulkuun. Tällaisissa sotamuistelmissa kuvataan mitä kertojat kokivat ja tekivät sodassa, miksi asiat tapahtuivat tietyllä tavalla, ja minkälaisia tulevaisuuksia jäi toteutumatta. Kaikki aineistoni sotamuistelmat ovat nähtävissä vuoden 1918 sotaa koskevien sisäisten tarinoiden artikuloinnin ja välittämisen välineinä. Kaikilla kertojilla näyttää olevan tarve kertoa sotakokemuksistaan muille ja tällä tavoin käsitellä menneisyyttä, vaikka Pousin ja Kalpan kohdalla vaikuttaa siltä, että he ovat tarvinneet ajallista etäisyyttä sotaan pystyäkseen tähän. Päiväkirjojen kirjoittaminen liittyy arjen pienistä tapahtumista raportointiin ja tunteiden ilmaisuun pian kokemusten jälkeen. Vuoden 1918 sodan tapahtumien osalta päiväkirjatekstit osoittavat sotaan liittyvien sisäisten tarinoiden hahmottumista ja tämän tarinan sisällöllisiä fragmentteja.

5.4.2 Kerronnan sosiokulttuuriset ja ideologiset kontekstit

Vaikka maailmankuvat ja maailmankatsomukset eivät palaudu tai ole palautettavissa suoraan niiden esitystapaan (Mikkola & Laitinen 2013, 430–431), katson omaelämäkerrallisten tekstien sisältävän ilmentymiä näiden mentaalisten syvärakenteiden yksilökohtaisten sisältöpiirteiden taustoista ja painotuksista. Ne välittyvät tekstien viittauksista kulttuuriseen ja ideologiseen tietoon. Viittaukset ovat jälkiä ideologisista skeemoista, ja nämä jäljet ovat tyypillisiä vilpittömille elämäkerrallisille narratiiveille (Lauristin 2007, 179). Tarkastelen seuraavaksi sitä, minkälaiset kulttuuriset ja ideologiset selitysjärjestelmät nousevat esiin teksteissä vuoden 1918 sodan, subjektiivisten kokemusten ja näiden suhteiden kuvauksen tulkintakehyksinä. Hyödynnän kerronnan sosiokulttuurisen jäsentämisen analyysiin muodostamaa kuvaa siitä, minkälaiseen kulttuuriseen tietoon kertojat viittaavat teksteissään ja miten he kuvaavat sosiaalisia tekijöitä. Lisäksi olen ottanut huomioon kertojien kulttuurisen ja sosiaalisen taustan siinä määrin, kuin se teksteistä ilmenee. Kertojien maailmankuviin ja maailmankatsomuksiin viittaavat tavat tulkita vuoden 1918 sotaa kytkeytyvät heille subjektiivisesti merkittävään – elämän olosuhteita ja ympäröivää yhteiskuntaa selittävään (ks. Billig 1991) – ideologiseen tietoon, joka ilmenee teksteissä omakohtaisten kokemusten ja historiallisten tapahtumien perustelujen ja tulkintojen yhteydessä.

Kaikki aineistoni punaisia kannattaneet kertojat sivuavat työväenliikkeen kannattajia poliittisesti yhdistänyttä sosialistista diskurssia. Yleisimpiä ovat viittaukset, jotka ilmentävät sosialistisen yhteiskuntakäsityksen ”ruohonjuuritason” tulkintoja. Viittaukset kohdistuvat yhteiskuntaa koskeviin jaettuihin, vahvasti kokemuspohjaisiin ajattelumalleihin, jotka nojaavat sosialistiseen luokkayhteiskuntamalliin, mutta eivät ole muuten teoreettisia. Kaikki punaisia kannattaneet kertojat samaistuvat työväenliikkeeseen ja yhtyvät sen aatteellisiin sisältöihin. Hellmanin, Pousin ja Sinervon teksteissä tämä identifikaatio on eksplisiittisesti poliittista. Sinervon kohdalla on kyse myös kasvamisesta työväenliikkeessä, sillä jo hänen vanhempansa ovat luokkatietoisia, sivistyneitä työläisiä. Nämä kertojat kirjoittavatkin olevansa sosiaalidemo-

kraatteja ja sosialisteja sekä selittävät historiaa eksplisiittisesti yhteiskuntaluokkien vastakkaisuuden avulla. Kyse on luokkatietoisuudesta, jossa omat uskomukset ja asenteet kytetään omaan luokka-asemaan ja tietoisuuteen muista luokista (Giddens 1973, 111–112).

U.J:n ja Paula Intosen teksteistä identifiointi työväenliikkeen välittyä ennen kaikkea omaksi katsotun ryhmän, työväestön, tunne- ja ajattelumaailman yleistävinä kuvauksina. He eivät kirjoita eksplisiittisesti poliittisista kannoistaan tai siitä, minkälaisista luokista yhteiskunta koostuu, miksi he kuuluvat tiettyyn luokkaan tai miten yhteiskunnan luokkarakenne vaikuttaa heidän mielipiteisiinsä. He eivät myöskään taustoita tai tarkenna poliittisia näkemyksiään. Kuuluminen työväenluokkaan ja vuoden 1918 sodan taustan näkeminen luokkataisteluna tulee kuitenkin esiin teksteistä erilaisten kuvausten yhteydessä. U.J. ja Intonen viittaavat myös työväestöön ryhmänä, johon kuuluvat ja samaistuvat vahvasti; toisin sanoen sinä sosiaalisena ja poliittisena ryhmänä, johon he identifioituvat. Kyse on luokkasidonnaisuuden kuvaamisesta: kertojat kuvaavat yhdenmukaisia ajattelu- ja toimintamalleja, joita ei kuitenkaan kytetä eksplisiittisesti luokka-asemaan (Giddens 1973, 111–112). Sinervon ja Intosen päiväkirjateksteissä kuvataan laajemmin elämää työväenliikkeen kulttuurisessa ja sosiaalisessa piirissä, kuten iltamissa ja tapahtumissa. Tämä palautuu myös siihen, että teksteissä kuvataan arkea ja elämää, ja siten paljon muutakin kuin sodan tapahtumia. Teksteistä ilmenee, että työväenliikkeen yhteiset tilat ja tapahtumat mahdollistavat yhdessäolon ja vapaa-ajan omaksi mielletyn ryhmän parissa. Stereotyyppisesti mielletyn, ”porvarillisen” elämäntavan vastaisuus on luettavissa kertojien yhteiskuntaan ja elämäntapaan kohdistuvista asenteista. Esimerkiksi Sinervo kirjoittaa epäilevänsä avioliittoa instituutiona. Intonen kokee sodan punaisten parissa, Sinervo taas sodan molempien osapuolten kannattajien keskellä. Myös U.J., Hellman ja Pousi kirjoittavat sodan kokemisesta pääsääntöisesti punaisten parissa, vaikka tekstit ovat mitä ilmeisimmin suunnattu myös valkoisille lukijoille. Tämä ilmenee siinä, miten kertojat selittävät ja perustelevat punaisten toimintaa

toistuvasti. U.J:n, Hellmanin ja Pousin sosiaalisista konteksteista kirjoitusajankohtana ei ole juurikaan tietoa. Teksteistä ilmenee kuitenkin, että tekstien kirjoitushetkellä Hellman piileskelee Munsalassa ja Pousilla on takanaan hyvin pitkä vankeusaika.

Punaisten kertojien teksteihin sisältyy myös monia fragmen-taarisia viitteitä työväenliikkeen kulttuurisesta itsekasvatuksen ja sivistämisen ihanteesta. Sinervo kirjoittaa, että hän pyrkii intelligentsijan joukkoon. Hän kuvaa myös sitä, miten hän pyrkii esiintymään älyllisesti. Lonkaisen elämänkulkua määrittää koko elämän jatkuva sivistysprosessi. Jo nuoruuden talvet kulu-vat kaunokirjallisuuden ja tieteellisten kirjojen parissa. Kirjoja on saatavilla Wärtsilän, Pälkjärven ja Tohmäjärven kirjastoista. Lukemisesta on myös sosiaalista hyötyä: ”Samoina aikoina oli minusta kehittynyt Nuorimies, joka lueskelemiseni seurauksena tietysti omasin vähän hienomman käytöstavan kuin moni muu sen aikaisista Nuorista miehistä työläisten piirissä.” (Matti Lonkainen 1918. TA). Kun Lonkainen vielä opettelee esittämään lau-luja harpun säestyksellä, tulee hänestä suosittu seuramies, ”täy-tellinen Maailman Matti.” Vankilassa vuonna 1918 kärsimyksiä lisää se, että hänellä ei ole luettavaa eikä hän saa tietoa maailman tapahtumista: ”Ei saa sanomalehtiä, ei etes tuottipaperiksi suo-men kielistä sanomalehten kappaletta. Niin silloin Sielu sairastuu ravinnon puutteesta. Viljellyksen puutteesta.” (Matti Lonkainen 1918. TA). Sodasta ja elämästään Lonkainen kirjoittaa tilanteessa, jota leimaa yksinäisyys.

Hellman, U.J. ja Pousi arvioivat punaisten ja valkoisten toimin-taa sodan aikana ja tuovat toistuvasti esiin käsityksiään oikeanlai-sesta käytöksestä työväenliikkeen jäsenenä. Hellman pyrkii myös antamaan itsestään korostuneen sivistyneen kuvan ulospäin. Tämä tulee ilmi valokuvista sekä siitä, että hän kertoo vankilei-riltä pakenemisen onnistuneen siistin pukeutumisen ansiosta. Tämä tukee Juha Siltalan huomiota, siitä että vuosisadan alun työväenliike oli sisäisesti jakautunut sivistystä ja itsekontrollia korostaviin työläisiin ja niihin, jotka eivät kokeneet – ainakaan yhtä suurta – tarvetta kontrolliin. Tämän vuoksi punaisten yhte-näisyyttä myös korostettiin voimakkaasti johtajiston parista. (Sil-

tala 2009, 131–138.) Pyrkimys itsekontrolliin näkyy U.J:n, Pou-sin, Hellmanin ja Sinervon tavassa arvioida kanssatoimijoiden käytöstä ja ajattelua. Tämä kulttuurinen jakautuma työväenliikkeen sisällä tulee hyvin esiin tavasta, jolla kaupunkilaistaustainen, sivistystä arvostava Hellman kuvaa kohtaamistaan työväenliikkeen koko kirjon kanssa vankileirillä Viipurissa: ”Nälkä ja sota, sekä olot rintamallako olivat raaistuttaneet miespolot, vai puuttuva sivistys, yhteenkuuluvuuden tunne tietoisesti; (vaisto-maisesti he kyllä kuuluivat yhteen) toveritunto heiltä puuttui.” (Artturi Hellman 1918. TA).

Itsensä sivistämisen tärkeys on esillä ennen kaikkea Sylvi-Kyl-likki Sinervon ja Matti Lonkaisen kuvauksissa. Sinervon tapauk-sessa pyrkimys sivistykseen ja kontrolliin aiheuttaa jatkuvia sisäi-siä ristiriitoja. Hän halua irtautua työväen sosiaalisesta piiristä, mutta tuntee toisaalta kuuluvansa tähän piiriin. Hän tähtää kor-kealle yhteiskunnassa ja pyrkii hallitsemaan mielihalujaan, mutta samalla pitää itseään liian ailahtelevana ihmisenä. Nuori Sinervo ihailee rationaalisuutta, mutta ei kuitenkaan pysty hallitsemaan kaikkia tunteitaan. Paula Intosen teksteistä ei välity samankaltai-sia ristiriitoja, vaikka hän kirjoittaakin siitä, miten fyysisen työn tekeminen ahdistaa ja väsyttää häntä. Intonen on kertojista ainoa, joka kirjoittaa ajan populaariviihteestä. Hän käy usein elokuvissa ja tansseissa sekä siteeraa ajan runoja ja lauluja. Vaikka Intonen samaistuukin vahvasti työväenliikkeeseen, hän ei kirjoita aat-teen oppihistoriaan tutustumisesta. Viihteellinen lukeminen on enemmän mieleen: ”On ihanan kaunis ilma, elämä hymyilee niin pirullisesti, mahtaneeko ainiaan. Luin kertomuksen ”Keltaruusu” tunteellinen kertomus yhtäkaikki.” (Paula Intonen 1918. TA). Merkintä on peräisin toukokuun alusta, ja sen sarkastinen sävy kuvaa myös sodassa koetun häviön ja tutun elämän hajoamisen tuottamaa katkeruutta ja ahdistusta.

Kaikki punaisia kannattaneet kertojat kuvaavat elämäänsä tavalla, joka osoittaa työväenliikkeen ajattelutapojen, identi-teetin ja toimintatapojen merkitystä jokapäiväisessä elämässä. Muistelmakertojien identifikaatio työväenliikkeeseen on tiedos-tavaa, ja tätä yhteyttä perustellaan historiallisilla ja sosioekono-

misilla tekijöillä. Sosiaalista ja kulttuurista identiteettiä määrittää kokemus yhteiskunnan kaksijakoisuudesta ja työväestön asemasta jakolinjan huonommalla puolella. Tämä kokemus perustuu arjen kokemusmaailmaan ja ilmenee selvästi U.J:n tavasta kuvata maaseudun sosiokulttuurista kahtiajakoa historiallisena, suurlakon jälkeen kärjistyneenä ilmiönä. Pousille ja Hellmanille työväenaate näyttää olevan elämäntavan ja siihen liittyvän sosiokulttuurisen identifi kaation ohella teoreettinen aate, joka myös määrittää kokonaisvaltaisesti heidän käsitystään yhteiskunnasta. Käsitys yhteiskunnasta luokkarakenteena näyttäytyy keskeisenä heidän maailmankatsomuksilleen. Käsityksen valossa vuoden 1918 sota on yhteiskuntaluokkien sotaa vallasta ja toisiaan vastaan. Sosialistinen sosiaalidemokratia näyttäytyy näille kertojille henkilökohtaisesti kokonaisvaltaisena aatteena. Tämän vuoksi he toimivat aktiivisesti sodassa eivätkä pohdi tai epäile vallankumouksen oikeutuksia. Sodan häviämiseen liittyvät kokemukset haastavat heidän maailmankatsomuksiaan, mutta lopuksi sodan lopputulos ja valkoisten toiminta vahvistavat uskoa sosialismiin ja työväenliikkeeseen. Valkoisten toiminnan todistaminen muuntaa teoreettisen mallin yhteiskunnan luokkarakenteesta ja sorrosta eleyksi kokemukseksi kertojille, jotka eivät kerro kärsineensä itse aikuisiällä akuutista materiaalisesta puutteesta. Sodan jälkeen punaisten tulkinnat sodasta olivat marginaalisia ja äärivasemmisto oli maan alla tai maanpaossa, mutta työväenliike pystyi kuitenkin suhteellisen pian jatkamaan kulttuurista ja poliittista toimintaansa. Tilanne oli näin sodan punaisille häviäjille toinen kuin esimerkiksi niille toisen maailmansodan saksalaisille sotilaille, joiden maailmankatsomuksen ideologinen pohjarakenne ja tulevaisuuskuva romuttuivat täysin kansallissocialismin tuhossa (Rosenthal 2007, 215).

Valkoisia kannattaneista kertojista vain Latva-Pukkila ja osan aikaa myös Ylppö kokevat sodan oman osapuolen parissa. Nimenomaan sodan kokeminen vihollisen parissa ja tämän ajan historiallisista tapahtumista kertominen näyttää ohjanneen valkoisia muistelmakertojia kertomaan. Ennen kaikkea Kalpan ja Ylpön teksteistä näkyy, että ne ovat kirjoitettu ”Valkoisen Suo-

men” sosiokulttuurisesta kontekstista käsin sekä vastauksena valkoisten ideologian kulttuurisiin ja historiallisiin tavoitteisiin, vaikka tekstit ovatkin peräisin eri vuosikymmeniltä. Ylpön tekstistä, joka on kirjoitettu elokuussa 1918, heijastuu kertojan pyrkimys hahmottaa kirjoittamisen avulla myös itselle sitä, kuinka ”Valkoisen Suomen” aate eroaa punaisten aatteista. Tieto valkoisia kannattaneiden kertojien kulttuurisista ja sosiaalisista olosuhteista välittyy fragmentteina, sillä kertojat eivät juuri kuvaa taustojaan. Eniten taustatietoa näistä olosuhteista tarjoaa Margaret Lemminkäisen päiväkirjaan perustuva muistelmateksti. Kaikkia kertojia yhdistää kuitenkin nationalistinen ideologia ja ennen kaikkea erottautuminen työväestöstä ja sosialismista. Tämä nationalismi näyttää ammentavan fennomaniasta, mutta muovautui vuoden 1918 sodan kokemuksen ja ”Valkoisen Suomen” ideologian rakentamisen prosessien vaikutuksesta oikeistolaiseksi, konservatiiviseksi ja ennen kaikkea ”antisosialistiseksi” (ks. Rasila 1968). Nationalismin kytkeminen valkoisten sotatavoitteisiin ja työväenliikkeen lopullinen sulkeminen ”isänmaallisten piirien” ulkopuolelle laittoman vallankumouksen vuoksi, ilmenee toistuvasti Ylpön ja Kalpan teksteistä, mutta on esillä myös Kääriäisen, Latva-Pukkilan ja Holmin teksteissä.

Valkoisten kertojien tekstejä yhdistääkin ennen kaikkea kertojien tapa vastustaa punaisia, joiden ideologian ja tavoitteiden vastavoimaksi nousee jonkinlainen yleinen ja itsestään selvä, historiaan ja kansallisuusaatteeseen pohjaava poliittinen isänmaallisuus, joka on vuoden 1918 kontekstissa ideologisesti yliverlainen. Samassa kontekstissa punaisten tavoitteet ja vallankumous näyttäytyvät itsekkäänä ja mielivaltaisena oman edun tavoitteluna. Tämä tulee esiin tavassa, jolla Olga Kalpa kuvaa vuoden 1918 sodan taustaa lyhyessä muistelmassaan vuodelta 1924: ”Työväenliike astui etualalle ja vaati saada etuoikeuksia [--] Puoluekiihko oli aivan kauhea [--] Vihaa lietsottiin ahkerasti socialistien puolelta.” (Olga Kalpa 1924. KA). Viittaukset nationalismin diskurssiin rajoittuvat vuoden 1918 sodan ja sitä edeltävän ajan kuvauksiin ja selityksiin, sillä kertojat eivät kirjoita esimerkiksi Suur-Suomesta, joka kytkeytyi ”Valkoisen Suomen” ideologiaan

ja sen tiettyjen kannattajien poliittisiin tavoitteisiin. Ehkä siksi-
kin, että Ylpön teksti on kirjoitettu pian vuoden 1918 sodan jäl-
keen, kun taas Kalpan teksti on kirjoitettu yli vuosikymmen hei-
mosotien päättymisen jälkeen.

Nationalistinen merkityskehys on esillä eksplisiittisesti kai-
kissa valkoisia kannattaneiden kertojien teksteissä, lukuun otta-
matta Margaret Lemminkäisen muistelmatekstiä. Sen merkitys
korostuu etenkin Kalpan ja Ylpön muistelmateksteissä, joissa
nationalistinen diskurssi kytketään vapaussotatulkintaan. Nämä
muistelmatekstit viittaavatkin suoraan vuoden 1918 sodan hal-
litsevaan kertomukseen; kansalliseen kertomukseen historiasta,
jonka ytimessä oli sodan vapaussotatulkinta (Roselius 2010).
Aino Kääriäinen ei viittaa eksplisiittisesti nationalistiseen dis-
kurssiin tai sodan vapaussotatulkintaan, vaan näkee punaisten
toiminnan yksinkertaisesti lainvastaisena ja myös mielivaltaisena.
Nikolai Latva-Pukkilan tekstissä isänmaallisuus ja kristillisuus
näyttäytyvät yhtä tärkeinä merkitysjärjestelminä vuoden 1918
sodan ymmärtämisen osalta. Kristilliset arvot ja kristinuskolle
tyypilliset symboliset merkitykset eivät kuitenkaan selitä sodan
tapahtumia Latva-Pukkilan tapauksessa (vrt. Huttunen 2010),
vaan pikemminkin ne saavat hänet pohtimaan sodan luonnetta
ja sitä, miten sodassa tulisi toimia. Valkoisia kannattaneiden ker-
tojen teksteistä sodan valkoisen osapuolen toimijoiden yhteen-
kuuluvuutta ei eksplisiittisesti kytketä sosiaalisiin ja kulttuurisiin
tekijöihin, vaan vahvasti ideologisiin käsityksiin ja epäsuorasti
myös traditionaalisiin, esimerkiksi kristilliseen diskurssiin liitty-
viin käsityksiin ja arvoihin.

Paikalliseen ja perhekeskeiseen elämään liittyvät kulttuuriset ja
sosiaaliset tekijät kuvastuvat parhaiten Lemminkäisen ja Holmin
teksteistä, joissa kuvataan perhe-elämää pienellä paikkakunnalla.
Lemminkäisen perhe ei ole varakas, mutta ei köyhäkään. Perheen
ystäväpiiriin kuuluu paikallisia isäntiä ja kauppias. Vasta sota
politisoi perheen ja erottaa sen työväen piiristä. Vallankumous
näyttäytyy Lemminkäisen tekstissä uhkana olemassa olevalle
elämäntavalle ja yhteiskuntajärjestykselle. Kertoja ei kuitenkaan
käsittele näitä teemoja suoraan, vaan ne tulevat esiin kerronnan

sosiaalisen jäsentämisen kautta. Lemminkäinen onkin valkoisia kannatteista kertojista ainoa, joka ei selitä tai arvioi sotaa suorilla viittauksilla ideologisiin diskursseihin tai kulttuuriseen tietoon. Vaikuttaakin siltä, että hänen maailmankatsomuksensa on vasta muodostumaisillaan, tai sitten hän ei koe tarpeellisenä analysoida sotaa. Muistelmatekstiin sisältyvät sodan ja elinympäristön kuvaamisen tavat indikoivat lisäksi, että Lemminkäisen yhteiskuntakäsitykset ovat tiedostamatta omaksuttuja ja traditionalistisia.

Elna Holmin perhe vaikuttaa siinä määrin varakkaalta, että kertoja ei kirjoita sodan aiheuttamasta puutteesta. Perhe näyttää erottuvan sosioekonomisen asemansa lisäksi paikallisyhteisön työväestöstä vahvasti uskonnollisen arvomaailmansa takia. Kulttuurinen raja työväestöön heijastuu esimerkiksi Holmin punakaartiin kohdistuvista ennakkoluuloista ja peloista, jotka eivät perustu suoraan poliittisiin näkemyseroihin tai ideologiaan. Tulkintani mukaan niiden pohjalla näkyy oudon, vuoden 1918 sodan kontekstissa arvaamattomana ja raakana nähdyn elämäntavan vieraus. Holmin suhde punakaartilaisiin kuitenkin muuttuu sodan edetessä ja kanssakäymisen lisääntymisen myötä. Kertoja ei kuvaa perhetaustaansa vuoden 1918 sotaa koskevan päiväkirjatekstin yhteydessä, minkä vuoksi edellä mainittuja seikkoja on vaikea vahvistaa. Kertojan perhe on ilmeisesti taustaltaan ruotsinkielinen, mutta käytännöllisistä tai kansallismielisistä syistä kaksikielistynyt. Siten tulkinnan kulttuurierosta voi myös kytkeä spekulatiivisesti niihin ajatuksiin, jotka nousivat esiin ruotsinkielisen sivistyneistön piirissä vuoden 1918 sodan myötä: punaiset nähtiin primitiivisemmän, ”lauma-ajatteluun” taipuvaisen rodun edustajina (Kemiläinen 1998, 150). Toisaalta tämä käsitys esiintyi myös supisuomenkielisten valkoisten keskuudessa.

Matti Lonkainen kuvaa pienoiselämäkerrassaan maailmankatsomuksensa rakentumista vaihe vaiheelta. Tekstin välittämä maailmankatsomus pohjautuu sosialismiin, mutta artikuloituu ennen kaikkea sosialismiin liittyvien ideaalien, kuten raittiuden ja itsekasvatuksen, muodossa. Maailmankatsomuksen muodostumisen kannalta keskeiset tapahtumat ovat raittiusliikkeeseen

ja työväenaatteeseen tutustuminen. Vuoden 1918 sodan kuvauksessa myös pasifismi nousee esiin tärkeänä maailmankatsomuksellisenä komponenttina. Seuraavassa tekstinäytteessä Lonkainen kuvaa maailmankatsomuksensa aktiivista muodostamista, joka avaa tien yhteiskunnalliseksi toimijaksi:

Tässä raittiusseurassa kävin minä puhujan oppia, Sillä ei ollut ketään joka ois uskaltanut nousta puhuja lavalle, Silloin uskalsin minä. Kun näin olin alkanut niin sittemmin ruvettiin aina vaatimaan että sinun pitää taas pitää puhe. ja niin sitä täytyi harjoitella, Minä koitin tutustua sekä Tietemiesten että käytännön miesten teoksiin sikäli kuin niitä oli saatavissa: ja niin sitä vaan piti aina joka iltamissa ja juhlissa puhua ei lie ollut täyspainoista tavaraa mitä voin tarjota kuulioilleni, mutta kuin parempaa ei ollut, ja ihmiset oli yleensä tyytyväisiä, siihenkin mitä voin tarjota. (Matti Lonkainen 1918. TA.)

Vaikka sota murentaa Lonkaisen maailmankatsomusta, se ei muuta näkemystä siitä, että pohjalla oleva aate on suurempi kuin sitä kantavat ihmiset. Kertojan poika vahvistaa isänsä ajattelutavan omissa muistelmissaan: ”Äiti oli aina vastaan isäni politikoinnin asiaa. Muistan kuinka hän usein varoitteli isääni, erkane sinä pois niistä hommista, ne voivat sinulle vaikka mitä tehdä, mutta isäni vain naurahdi usein ja muistan hänen sanoneen: Meidäthän ne voivat hävittää, mutta eivät aatettamme.” (Arvi Lonkainen 1965. TA). Vuoden 1918 sodan poliittinen luonne välittyy kertojen tavasta välittää tietoa sodasta ja selittää sitä teksteissään. Kuitenkin vain neljä kertojaa kirjoittaa puoluetäustastaan: Pousi ja Hellman kirjoittavat olevansa sosiaalidemokraatteja, Sinervo puhuu itsestään sosialistina, ja Lemminkäinen kertoo perheensä olleen mukana perustamassa paikallista Kokoomuksen osastoa sodan jälkeen. Latva-Pukkilan ja Kalpan puoluepoliittinen kanta ilmenee vain taustatiedoista, joita on kysytty aineiston keräämisen yhteydessä. Tulkitsen, että tämä osoittaa poliittisen ideologian aseman olevan valkoisia kannattaneille kertojille yksityisempi ja vähemmän elämäntapaan – elämän toimintaympäristöihin ja toimintamalleihin – kytkeytyvä merkitysjärjestelmä. Lisäksi on

luultavaa, että vasemmiston ja oikeiston kärjistynyt poliittinen vastakkainasettelu ei vaatinut selittämistä vuoden 1918 sodan kirjoituksissa, joita aikalaiset kirjoittivat pitkälti aikalaisille. Puolen valitseminen sodassa toimi mitä ilmeisimmin valkoisille ker-tojille riittävänä osoituksena siitä, kumman osapuolen katsottiin olleen oikeassa.

Paula Intonen, Nikolai Latva-Pukkila ja Elna Holm viittaavat kristilliseen tietoon ja käsityksiin teksteissään. Latva-Pukkilan maailmankuva rakentuu kristinuskon varaan, ja hän tuo tämän myös eksplisiittisesti esiin kirjoittaessaan sodan väkivallan todistamisesta. Hän myös näkee tapahtumat ennalta määrättyinä. Usko selittää esimerkiksi selviämistä vaarallisesta tilanteesta, jossa räjähdys ei aiheuta – toistamiseen – tajuttomuutta suurempaa vahinkoa: ”Siinäkin tuli huomaamaan että emme ole yksinpäimme sotimas, vaan korkeimman kilpi on suojana ja vaikka näin sarpenllin sirpaleet sinkoili ympärillämme, ei meistä kuitenkaan ketään edes haavoittutkaan.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA). Ajattelumalli predestinaatiosta selittää taisteluiden tapahtumia, mutta siitä ei ole taisteluiden ulkopuolisen väkivallan selittäjäksi. Myös Elna Holmin maailmankuva pohjaa kristinuskon oppeihin, joiden avulla hän myös selittää sodan tapahtumia: ”Tämä on veristä ilveilyä. – Mutta kypsytneet olivat Suomen kansan synnit rangaistaviksi ja siksi tämä.” (Elna Holm 1918. KA). Sama ajatusmalli tulee esiin Paula Intosen päiväkirjassa: ”17.4. Tänä aamuna hävitettiin Peipohjaa ja Tukkilaa, oi miten kauheeta on katsella tällainen hävitys. Waan se on rankastus. Ihmiskunta on jumalatonta. ’Jos kielin voisi kertoa näkönsä vanhat puut, ja meidän vaarat virkkoa ja meidän laaksot lausua, sanella salmensuut.” (Paula Intonen 1918. TA). Lainaus Savolaisen laulusta näyttää tässä yhteydessä toimivan muistutuksena luonnon ja korkeimpien voimienkin kaikkivoipaisuudesta verrattuna virheitä tekevään ihmiskuntaan.

Kertojista Nikolai Latva-Pukkila ja Elna Holm pyrkivät toistuvasti selittämään sotaa kristillisten ajatusmallien valossa. Tämä osoittaa, että heille kristinusko on myös maailmankatsomuksen kannalta keskeinen viitekehys. Myös Matti Lonkaisen maail-

mankuva näyttäytyy kristillisenä, vaikka teksti sisältää vain pari viittausta kristilliseen diskurssiin. Vahvasti työväenaatteeseen ja itsekasvatusihanteeseen kytkeytyvän maailmankatsomuksen sisältämät yhteiskunnalliset tulkintamallit eivät riitä sodan selittämiseen, eikä kristillisestä maailmankuvastakaan ole lohduttajaksi: ”Minusta tuntuu kuin ois jumalakin hyljännyt kokonaan, kaikki on synkkää. Epätoivo täyttää sieluni niin kokonaan että sitä on mahoton sanoa kuvata.” Tästä huolimatta ahdistavan vankila-ajan ”ainoa valo pilkku oli Vankilan Papit [--]” (Matti Lonkainen 1918. TA). Kääriäiselle, Intoselle ja Lonkaiselle kristillinen maailmankuva näyttäytyy ennen kaikkea henkilökohtaisen lohdun tarjoajana, vaikka usein tämä apu ei riitäkään mielialan parantamiseen.

Vuoden 1918 sodan molemminpuolinen terrori ja sodan jälkiselvittelyt eivät selity vain poliittisesti. Analyysini osoittavat, että jo aikaisten oli vaikea ymmärtää ja hyväksyä sodan tapahtumia, etenkin taisteluiden ulkopuolisia väkivallantekoja. Punaisten vallankumous ja punakaartin toiminta sen hallitsemilla alueilla järkyttivät kaikkia valkoisia kannattaneita kertojia. Punaisten kannattaneista kertojista Iivar Pousi ja Sylvi-Kyllikki Sinervo kirjoittavat kriittisesti punaisten terroriteoista. Kaikkien punaisten kannatteiden kertojien kohdalla valkoisten tekemät laajamittaiset teloitukset ja vankileirien olosuhteet jättivät trauman, josta he kertovat eri tavoin. Valkoisia kannattaneista kertojista Nikolai Latva-Pukkila ja Elna Holm kuvaavat sodan loppuajan väkivaltaisten tapahtumien herättämiä tunteita. Nähdäkseni valkoisten toimeenpanemilla teloituksilla ja vankileirirangaistuksilla oli yhteys sodan aikana koettuihin nöyryytyksiin, mutta myös yleisemmin punaisten vallankumouksen näkemiseen ja kokemiseen laittomana ja ”epäkiitollisena” toimintana. Näihin kausaliteettisuhteisiin on löydettävissä fragmentaarisia viittauksia valkoisia kannattaneiden kertojien teksteistä. Esimerkiksi Kääriäinen ja Ylppö kuvaavat kokemiaan nöyryytyksiä tavalla, josta ilmenee, lähinnä implisiittisesti, että ne vahvistavat ideologista yhteyttä sodan valkoiseen osapuoleen.

Oletan, että vuonna 1918 molemminpuolista väkivaltaa lietsosi myös pidempiaikainen, poliittisten erojen ohella kulttuurisiin tekijöihin palautuva ennakkoluulo. Viha, ennakkoluulo ja stereotyyppinen ajattelu olivat keskeisesti esillä punaisten ja valkoisten propagandassa ja retoriikassa (ks. Soikkanen 1967; Ehrnrooth 1992; Siltala 2009). Myös aineistoni tekstit sisältävät viitteitä molemminpuolisista ennakkoluuloista. U.J. kertoo muistelmissaan siitä, miten yhteiskunnallinen viha, ja etenkin sen eskaloituminen, on selvästi havaittavissa ihmisten toiminnassa ja asenteissa maaseudulla ennen sotaa. Se näyttää punaisten puolella kiinnittyvän kokemukseen kulttuurisesta ja taloudellisesta alemmuudesta. Valkoisten puolella vihaa näyttää puolestaan kasvattaneen työväenliikkeen leviäminen ja sen kantajien kääntymisen isänmaallisia, patriarkalis-traditionalistisia piirejä – kansan sivistäjiä – vastaan niin mikro- kuin makrotasollakin. Poliittiset, yhteiskunnalliset ja kulttuuriset ennakkoluulot ryhmien välillä tulevat paikoitellen esiin myös teksteistä. Kertojista ennen kaikkea sodan sivustakatsoja, kansanedustaja Matti Lonkainen, on nähtävissä näiden ennakkoluulojen uhrina. Ennakkoluulot ja stereotyyppinen ajattelu tulevat esiin esimerkiksi Lonkaisen tavassa kuvata vankilan vahtimestarin asennetta tilanteessa, jossa häneltä ja kahdelta muulta kansanedustajalta – sosiaalidemokraattien Oliver Eroselta ja Taneli Typöltä – takavarikoidaan mukana oleva omaisuus vankilaan saavuttaessa:

Wahtimestari silloin huomauttaa hyvin Iroonisesti. (Nämähän on herroja ja oikein Nallit päässä ja rahaa kuin juutalaisilla ei luulisi koko sosialisteiksi) Minä ajattelin itsenäni että hyvääpä alkaa kuulua Kansan edustajalla silloin kuin hän on Sosialistien valitsema ei saisi olla rahaa eikä kunnnon vaatetusta päällä. Minusta tuntuu muutoinkin kuin ois ihmis arvo kokonaan lopussa silloin kuin vankilan muurien sisälle joutuu kukaan ei välitä mitään elä tai kuole saman tekevä. (Matti Lonkainen 1918. TA.)

Vuoden 1918 sota kesti vain muutaman kuukauden, mutta sen kokemukset raaistivat yhteiskunnan ja ajoivat valkoiset joukkoaggressioon, jota toteutettiin sodan jälkeen virallisella mandaatilla.

Valkoiset näkivät kostotoimenpiteet pääosin itsestään selvinä, punaisten toiminnan ja vallankumouksen luonnollisena ”palkkana”; miekkaan tarttuneiden miekkaan hukkumisena (ks. esim. Huttunen 2010). Myös monet väkivaltaa itsessään vierastaneet yksilöt – kuten Nikolai Latva-Pukkila – joutuivat todistamaan taisteluiden ulkopuolisia kostotoimia, ja jopa osallistumaan niihin. Näille yksilöille väkivallan käsittely saattoi olla vaikeaa, koska väkivallasta puhuminen ja kirjoittaminen saatettiin nähdä oman osapuolen ideologian kyseenalaistamisena (ks. McKeough 2013b, 110), vaikka sodan verinen loppu oli myös monille valkoisia kannattaneille vaikeasti ymmärrettävä asia ja nähtiin paikoin ylilyöntinä (Heimo 2010, 247–248). Teloituksiin ja vankileireihin viitataan valkoisten kirjallisessa muistitiedossa usein vain lyhyesti tai ei ollenkaan. Aineistoni valkoisia kannattaneista kertojista Aarne Ylppö kuvaa muistelmansa lopuksi miten ”puhdistetaan” Varsinais-Suomea piileskelevistä punaisista. Margaret Lemminäinen kertoo puolestaan lyhyesti Jaalan punakaartin jäsenten teloituksista. Voiton huumassakin se tuntuu Lemminkäisestä pahalta, ja hän kertoo perheen isän turhaan ajaneen teloitettujen vankien asiaa. Ajatusmalli sodan luonteesta yhteiskunnallisena, kahden yhteiskuntaluokan poliittisena ja kulttuurisena valtataisteluna on eksplisiittisesti esillä vain Iivar Pousin ja Artturi Hellmanin muistelmateksteissä, vaikka kuvastuukin myös tästä Paula Intosen tavasta kuvata vuoden 1918 kevään tuomia muutoksia yhteiskunnan valtasuhteissa: ”18.4 Huomaan, että on tapahtunut vahdinvaihto. Pakolaisraukatkin saavat tulla takaisin koteihinsa. Saa nähdä kumpain valtakunnassa on parempi elää.” (Paula Intonen 1918. TA).

U.J. kuvaa, kuinka selviää kuolemantuomiolta ihmeen kaukalla, vaikka yksi oikeuden istunnossa paikalla olevista valkoisista muistaa hänen poliittisen toimintansa työmaalta vuonna 1917 ja toteaa oikeudenkäynnin alussa: ” – Kas! Täällähän minä sinut tapasinkin! – p-leen. Kyllä tunnen tämän miehen. Hänet on tapettava! Tämä oli viime kesänä minulla työssä, joten tunnen hyvin, minkälainen roisto tämä on joka suhteessa.” (Holma/U.J.–. TA). On mahdollista, että U.J. korostaa kyseisen oikeuden jäse-

nen raakuutta kerronnallisen viestin välittämiseksi. On kuitenkin yhtä lailla mahdollista, on että kyse on täysin autenttisesta kokemuksesta, sillä siihen ei sisälly mitään sellaista, mitä ei olisi voinut tapahtua. Kertojan selitys omalle selviytymiselle on se, että hän joutuu kuultavaksi verrattain myöhään, minkä vuoksi tuomareiden ”murhanhimo” on jo laantunut. Toisena mahdollisuutena hän mainitsee sen, että muut oikeuden jäsenet olivat jo tietoisia syytöksiä esittäneen työjohtajan raaasta luonteesta. U.J. kuvaa valkoisia voiton sokaisemana laumana, johon kuuluvat ihmiset – myös työläistäustaiset nuoret – toteuttavat mielihalujaan estotta, etenkin vankileireillä. Hän kertoo esimerkiksi vankileirin ruokalan tarjoilijan ivallisesta asenteesta: ”Hän kysyi hyvin ivallisesti: - Onko nyt lysti olla vankina? Miksi rupeesitte sotimaan, nyt saatte palkkanne! – Olin vaiti, sillä noin yhteiskunnasta tietämättömälle tytölle ei maksanut vaivaa puhella mitään.” (Holma/U.J.–. TA). U.J. kritisoi kuvauksen avulla tarjoilijan käytöstä ja tuo arvioinnillaan esiin sen, että näkee valkoisten ja valkoisia kannattaneiden työläisten yhteiskunnallisen ajattelun puutteellisena. Tämän rinnalla korostuu jälleen se, että hän itse toimii maailmankatsomuksensa ja identiteettinsä velvoittamalla tavalla sekä kärsi tämän sitoutumisen tuomat vaivat.

5.4.3 Sodan subjektiiviset ymmärrysmallit

Kertojien tavat ymmärtää ja pyrkiä ymmärtämään vuoden 1918 sotaa kerronnassa ja kertomalla pohjautuvat maailmankatsomuksiin, mutta kytkeytyvät vahvasti myös avainkokemuksiin sodassa. Avainkokemukset näyttävät vaikuttavan sodan kokemusmaailman ymmärtämisen tapoihin, mutta yleisemmällä tasolla sotaa pyritään selittämään ja ymmärtämään maailmankuvien ja ennen kaikkea maailmankatsomukseen kuuluvan ideologisen tiedon pohjalta. Suuresta osasta tekstejä välittyy myös se, että niissä kuvatut erilaiset avainkokemukset – esimerkiksi läheisten ihmisten surmat, sodan aikainen nöyryytys ja vankileirien kauhut – vahvistavat merkittävällä tavalla kertojien ideologista ajattelua

sodasta. Punaisia kannattaneille kertojille sota näyttäytyy sekä sodan aikana kirjoitetuissa päiväkirjoissa että sodan jälkeen kirjoitetuissa muistelmateksteissä köyhälistön oikeutettuna sotana elinolojen parantamiseksi, toisin sanoen luokkapohjaisena taisteluna. Tämä käy ilmi esimerkiksi tekstinäytteestä, joka on lähtöisin Iivar Pousin muistelmasta: ”Meillä punaisilla oli luonnollisesti pyrkimys vallata ja turvata köyhälistölle valtiollinen valta. Teillä valkoisilla tarkoitus oman luokkanne vallan turvaaminen ja tämä on se syy – välitön syy – joka meidät sai, maailmansodan luoman tilanteen ja synnyttämän tapausten meille valmistamassa kaakoksessa tilaisuuden toimeenpanna tämä hirmunäytelmä.” (Iivar Pousi 1929. TA).

Hellman ja Pousi katsovat, että punaiset olivat pakotettuja sotaan porvariston valtaannousun estämiseksi vuoden 1918 alun kärjistyneessä yhteiskuntatilanteessa. He kritisoivat kovasanaisesti valkoisia siitä, että nämä eivät myönnä valtatavoitettaan, vaan tulkitsevat sotineensa vain itsenäisyyden puolesta ja punaisten vallankumousta vastaan. Nämä kaksi kertojaa kuvaavat sotaa samantapaisesti ja kokivat sodan samankaltaisista asemista. Siksi ei olekaan yllättävää, että heidän ymmärrysmallinsa sodasta pitkälti yhtenevät. Molemmilla kertojilla sodan kokemisen kuvaukseen näyttää vaikuttaneen häviön kokeminen läheltä sekä se, millä tavoin he tietävät tai olettavat valkoisten tulkitsevan ja muistelevan sotaa. Sodan ymmärrysmalli perustuu sosialismiin, mutta myös sodan ja häviön kokemiseen vallankumouksen sisäpiirissä. U.J:n kohdalla vankileiriaika vahvistaa näkemystä siitä, että hän on osallistunut sotaan osana joukkoliikettä, tämän liikkeen johtajien aloittaman vallankumouksen vuoksi: ”Tämähen on joukkoliikettä. Jos meitä yksilöinä tuomitaan jostakin sellaisesta vanhasta vihasta, joka näyttää asiaan vaikuttavan ja myöskin yksityiskostona tällaista tilannetta käytetään, niin minkäs me sille mahdamme? Jos minutkin löydätte jostain ruumiskasasta, niin ymmärtäkää minua, etten ole tehnyt yksityisiä rikoksia vaan olen kaatunut joukkoliikkeen aiheuttaman asian takia”. (Holma/U.J.–. TA). U.J. korostaakin sitä, että hän on osallistunut sotaan sen takia, että työväenliikkeeseen kuuluminen velvoittaa häntä.

Hän ei kuitenkaan eksplisiittisesti kuvaa sitä, miksi näin on. Vähemmälle maininnalle jää myös nuoruuden seikkailunhalu, joka kuitenkin näyttää vaikuttavan siihen, miksi hän liittyy punakaartiin: ”Olin V.H:n kotona hänen kanssaan muutamia päiviä ja teimme suunnitelmia puoleen ja toiseen, sillä toimeentulo oli joutavaa. Varkaudesta tuli sellaisia huhuja, että siellä on paljon aseita, tykkeitä y.m. välineitä työväen hallussa ja meillekös tuli innostus taas lähteä takaisin Varkauteen.” (Holma/U.J.–. TA).

Myös Paula Intoselle sota näyttäytyy köyhälistön oikeutettuna sotana elinolojen parantamiseksi ja yhteiskunnallisen epätasa-arvon poistamiseksi. Siten kyse on ikään kuin vääjäämättömästä historiallisesta tapahtumasta, ajasta ”kun pohja sakka voimallansa ylös kuohahtaa, niin kermakerros pinnalta, se liukkaan lähdon saa.” (Paula Intonen 1918. TA). Tämä ymmärrysmalli näyttää muodostuvan ennen kaikkea kertojan sosiaalisen ja kulttuurisen piirin ja sille ominaisten poliittisten ajattelumallien ja retoriikan vaikutuksesta, vaikka kertoja ei tätä eksplikoi. Kyse on ruohonjuuritason ideologisesta ajattelusta, joka ankkuroituu kertojan kokemusmaailmaan ja elämäntapaan työläisten ja työväenliikkeen keskellä. Se vahvistuu myös kertojan raskaan työn vuoksi, joka osoittaa yhteiskunnan epätasa-arvoisuuden, vaikka kertojan työnantaja onkin kuuluisa sosialisti Eetu Salin. Sylvi-Kyllikki Sinervon ymmärrysmalli sodasta mukailee Intosen käsitystä: vallankumous on oikeutettua sotaa köyhälistön elinolojen parantamiseksi. Tämä näkemys pohjautuu kertojan kulttuuriseen taustaan, työväenliikkeessä kasvamiseen, sekä arjen jokapäiväisiin kokemuksiin. Köyhyyden ja puutteen näkeminen ja osittainen omakohtainen kokeminen osoittavat vallankumouksen oikeutetuksi. Tämä tulkintamalli ei kuitenkaan ole ongelmaton, sillä kertojan ystäväpiiriin kuuluvien, valkoisia kannattaneiden henkilöiden poikkeavat mielipiteet saavat kertojan pohtimaan sodan perusteita sekä ottamaan huomioon valkoisten eriäviä tulkintoja sodasta.

Kansanedustaja Matti Lonkaisen näkee sodan taustalla erilaisia poliittisia tekijöitä, kuten ensimmäisen maailmansodan, suurlakon ja Venäjän vallankumouksen, sekä yleisesti ajalle tyypilli-

sen rauhattomuuden. Punaisten vallankumous on lopulta ennen kaikkea ”seikkailijoiden” ja ”vehkeilijöiden” turmiollinen hanke, jonka tavoitteita Lonkainen ei hyväksy. Tätä näkemystä vahvistaa se, että Lonkainen kokee tulleen syyttömänä vangituksi. Sota ei siis asetu Lonkaisen maailmankatsomuksen kehyksiin. Se on sekä järkyttävä että yllättävä tapahtuma, samoin kuin sitä edeltävä suurlakkokin:

Hämmästyin aikapahoin kun Marraskuulla, Ammatti järjestön taholta pantiin toimeen, Suur lakko, mutta enempi minua hämmästytti että Työläiset, jotka piti olla rauhan ystäviä, ottivat Kiväärit, kuten sanottiin Wenäläisiltä lainaksi, ja niin marssi Suomalaiset Työmiehet, Venäläiset Kiväärit olalla pitkin katuja, minun sytântäni viilsi se näky mutta sille en voinut mitään...” (Matti Lonkainen 1918. TA.)

Sodan kokeminen kansallisena tragediana alusta saakka vaikeuttaa sodan syiden ymmärtämistä. Lonkaisen teksteistä ilmeneekin, että hänen vahvasti pasifistinen maailmankatsomuksensa ei riitä sodan selittämiseen. Lonkainen korostaa uskoaan edistykseen, etenkin työväenluokan osalta. Hänen kirjoituksistaan näkyy, miten sota romuttaa tätä uskoa. Sodan ymmärtäminen ja hyväksyminen olikin erityisen vaikeaa edistysuskaisille yksilöille, olivat he sitten fennomaaneja, liberaaleja tai sosialisteja (Siltala 2009, 526).

Tapa, jolla Nikolai Latva-Pukkila kuvaa sotaa, kertoo hänen tulkitsevan sitä isänmaallisella ja kristillisellä maailmankatsomuksella, joka näyttää pohjautuvan vankasti kristilliseen maailmankuvaan. Isänmaalliset arvot ja niiden mukaiset toimintamallit selittävät sotaa ja velvoittavat sotimaan valkoisten puolella, mutta sodan raakuuksia kertoja peilaa ennen kaikkea kristillisiin arvoihinsa. Kristilliset arvot ja uskomukset eivät kuitenkaan selitä ympärillä tapahtuvaa, vaan pikemminkin herättävät lisää kysymyksiä. Tästä huolimatta sodan luonne ja väkivalta eivät saa Latva-Pukkilaa kyseenalaistamaan kokonaisvaltaisesti sodan vapaussotatulointia, joka määrittää sodan ymmärrysmallia. Sota näyttäytyy sisäisenä konfliktina, jossa on mukana

eri ryhmiä, myös venäläisiä. Seuraava tekstinäyte avaa Latva-Pukkilan ymmärrystä sodasta: ”Vuosi 1918 oli muistorikas jokaiselle, silloin alkas kansanvirrat kuohoa yli äyräyttensä.” (Nikolai Latva-Pukkila 1918/1937. KA). Tulkintani mukaan kertoja näkee punaisten vallankumouksen jonkinlaisen joukkosuggestion tuloksena, historiallisen myllerryksen selittämänä murtautumisena perinteisistä yhteiskunnallista asemista.

Aarre Ylpön ymmärrysmalli sodasta perustuu vahvasti nationalistiseen diskurssiin sekä kotimaisen työväenliikkeen ja venäläisen bolsevismin vastustamiseen. Punaisten vallankumous ja valta edustavat vapauden ja isänmaallisuuden vastakohtaa, laitonta ja mielivaltaista tyranniaa ja despotismia. Tämä ymmärrysmalli vahvistuu ja tarkentuu vangitsemisen ja vankeusajan kokemusten vaikutuksesta. Ehkä osin juuri vangitsemisen ja nöyryyttävän kohtelun takia kertoja ei koe tarvetta pohtia sodan luonnetta tai taustaa tarkemmin. Tähän vaikuttanee sekin, että teksti on suunnattu valkoiselle lukijakunnalle. Vangitseminen ja vankeusajan kohtelu näyttävät vaikuttavan myös Aino Kääriäisen punakaartiin kohdistuvaan asenteeseen. Päiväkirjasta käy ilmi, että liittyminen valkoisiin vapautumisen jälkeen näyttäytyy luonnollisena valintana, mitä ilmeisimmin myös vankeusajan ja pakko työn kokemusten vuoksi. Molemmat kertojat ovat sodan alusta alkaen valkoisten puolella, mutta sodan kokemukset näyttävät vahvistavan tätä sidettä huomattavasti. Margaret Lemminkäinen on valkoisten kertojien joukossa poikkeus, sillä hänen tekstistään ei välity selväpiirteisesti ideologista ymmärrysmallia sodasta. Sota näyttäytyy ennemminkin vanhan, tutun ja turvallisen yhteiskuntajärjestyksen ja kyläelämän loppuna; despotismin valtakautena, joka merkitsee myös lapsuuden lopullista loppua.

Ristiriitaisin mutta myös dynaamisin, toisin sanoen sodan kuluessa muuttuva ymmärrysmalli ilmenee nuorimman kertojan Elna Holmin päiväkirjasta. Hän pyrkii olemaan kriittinen molempia sotaosapuolia kohtaan, ja pohtii laajasti sodan syitä ja taustaa. Kertojan ymmärrysmalli sodasta rakentuu nationalistisen diskurssin varaan, ja sen valossa hän toivoo valkoisten voittavan. Sodan edetessä ymmärrysmalli muuttuu kuitenkin

vapaussotatulkinnasta kohti sisällissotatulkintaa, jossa sodan syyt palautuvat molemminpuoliseen vallantavoitteluun. Sisällissota on Holmille vaikeasti ymmärrettävä asia. Hän pyrkii selittämään sotaa kristillisen maailmankatsomuksen avulla, mutta se osoittautuu vaikeaksi. Uskonto tarjoaa silti lohtua sodan kauhujen keskellä. Kertojan ymmärrysmallin rakentuminen sodan aikana ankkuroituu vahvasti sodan kokemiseen sivustakatsojana, tapahtumien tarkkailuun paikallistasolla. Tämä ulkopuolinen asema mahdollistaa tapahtumien pohdinnan kansallisessa mitakaavassa. Punakaartilaisiin tutustuminen ja valkoisten armoton kosto saavat Holmin samaistumaan myös punaisiin. Kevään mittaan kertojalle valkenee, että tammikuussa vielä jännittävältä vaikuttanut sota on ennen kaikkea inhimillinen tragedia. Holmin asema sotaan nähden on ulkopuolinen, osin nuoren iän takia. Lisäksi lähiseutu, jota Holm kuvaa, on sekä puna- että valkokaartille vain läpikulkupaikka.

Kertojien ymmärrysmallit sodasta eivät näytä liittyvän suoraan paikallisiin eroihin tai esimerkiksi mentaliteetteihin, mutta ne kytkeytyvät epäsuorasti sodan kokemisen tapojen muodossa kertojien kulttuurisiin taustoihin. Selvimmin yhteys paikallisiin mentaliteetteihin piirtyy esiin Nikolai Latva-Pukkilan tekstistä. Hän tuo eksplisiittisesti esiin, että kokee sodan yhdessä samalta paikkakunnalta olevien kanssa sekä myös arvioi tiettyjä sodan tapahtumia paikallisina näyttäytyvien kulttuuristen ja historiallisten toiminta- ja ajattelumallien valossa. Tapahtumien keskipisteessä – rintamalla, Helsingissä ja Viipurissa – sodan kokeneet kertojat kokevat ja näkevät luonnollisesti sodan eri tavoin kuin ne kertojat, jotka kokivat sodan maaseudulla. Maaseudun kertojat ovat lisäksi nuoria naisia. Holm tarkkailee sotaa sivusta ikänsä vuoksi, kun taas Lemminkäinen ja Intonen huolehtivat sen aikana kodin arjesta. Lemminkäinen kokee sodan vihollisten keskellä, vaikka häneen itseensä ei kohdistukaan suoranaista uhkaa, kun taas Intosen ympärillä on lähinnä punaisia, jotka hän kokee omaksi piirikseen.

Sodan ymmärrysmallien taustalla hahmottuu maailmankatsomuksellisten erojen ohella myös kulttuurisia, subjektiivisiin

kokemusmaailmoihin ja elämän olosuhteisiin ankkuroituvia eroja. Tutkimukseni punaisia kannattaneet kertojat kasvoivat työväenliikkeessä tai olivat muuten sen aktiivisia jäseniä, kun taas valkoisten kulttuurinen taustaa kytkeytyy traditionaaliseen ja konservatiiviseen yhteiskuntakäsitykseen. Osapuolten suurimpana erona näenkin erilaiset yhteiskuntakokemukset. Yhteiskuntakokemus viittaa siihen, miten yksilöt ymmärtävät ja näkevät itsensä yhteiskunnassa, ja minkälaisia kohtaamisia ja vuorovaikutustilanteita yksilöillä on yhteiskunnan ja sen eri instituutioiden kanssa (Häkkinen 2014, 32–33) Näin sodan luonteeseen ideologisenä konfliktina liittyy kulttuuristen ja sosiaalisten tekijöiden määrittämä ero osapuolille tyypillisissä yhteiskuntakokemuksissa. Punaisia kannattaneet kertojat, jotka identifioituvat kirjoituksissaan työväenliikkeeseen, välittävät eri tavoin ajatusta ja kokemusta luokkayhteiskunnasta. Valkoisia kannattaneet kertojat eivät kuvaa tai arvioi yhteiskunnan rakenteita. Tapa, jolla he esittävät työväenliikkeen ideologian vieraana ja radikaalina, viestii kuitenkin yhteiskuntakäsityksestä, joka on traditionaalisempi, ja jossa nationalistien viitekehys on keskeisin symbolinen ja normatiivinen merkitysjärjestelmä. Ideologisten ja maailmankatsomuksellisten tekijöiden ohella sodan ymmärrysmallit kytkeytyvät kertojien avainkokemuksiin sodassa, jotka näyttävät yhdessä kertojien sosiokulttuurisen taustan ja kerrontahetken kontekstien kanssa vaikuttavan kokemusten kerronnallisen käsittelyn tapoihin ja tekstien kerrontastrategioihin. Seuraava taulukko osoittaa erilaisten kerrontastrategioiden ominaistapoja vuoden 1918 sodan kuvaamisessa ja kokemusten kerronnallisessa käsittelyssä.

Taulukko 1. Tekstien kerrontastrategioiden ominaispiirteitä

Kerronta-strategia	Vuoden 1918 sodan kuvaamisen piirteitä	Kokemusten kerronnallisen käsittelyn piirteitä	Omaelämäkerallisen kerronnan piirteitä	Kerronnan sosiokulttuurin jäsentäminen	Kertojat
Arki- ja tunnepainottunut, reflektiivinen kirjoittaminen	Sodan vaikutukset arkeen, huoli läheisistä, muuntuva suhde sotaan, sota paikallistasolla	Tunnevaikutusten kuvaus ja tunteiden tulkinta, haaveilu, kokemusten käsittely pian tapahtumien jälkeen	Sisäisten tarinoiden fragmentaarista hahmotelua ilman eksplisiittisiä yhteyksiä elämäntarinaa	Kulttuuristen käytäntöjen ja sosiaalisten suhteiden kuvaus, ideologiset pohdinnat sodan jatkuessa	Paula Intonen, S-K. Sinervo, Elna Holm
Havainnoiva ja paikallishistoriallinen elämäkerronta	Sodan vaikutukset oman ja lähipiirin toimintamahdollisuuksiin, sodan tapahtumat paikallistasolla	Tapahtumien kulun hahmottelu itseä varten, sodan elämänhistoriallisten vaikutusten artikulointi	Sodan integrointi osaksi elämäntarinaa sisäisen tarinan jäsentämisen avulla	Sodan osapuolten toimintatapojen kuvaaminen, sosiaalisen ympäristön kuvaaminen	Aino Kääriäinen, Margaret Lemminkäinen
Marginalisoidujen historia-käsitysten ja kokemusmaailmojen välittäminen ja käsittely	Punaisten kokemusmaailman kuvaus, oman selviytymisen kuvaus, sodasta todistaminen	Vaikeiden kokemusten kerronnallinen työstäminen, subjektiivisten kokemusten yhteydet sodan kollektiivisiin tulkintoihin	Selviytymistarinan ja sotaa koskevan sisäisen tarinan jäsentäminen ja välittäminen, punaisten toiminnan selittäminen, valkoisten kollektiivisen muistamisen kyseenalaistaminen	Sodan sosiaalisen ja poliittisen taustan sekä syiden kuvaaminen, kollektiivisten käsitysten validointi ja kritisointi, vankileiriolojen kuvaus	U.J. Artturi Hellman, Iivar Pousi

Taulukko jatkuu seuraavalla sivulla.

Vapaussodan historiakäsitysten konstruointi ja välittäminen	Sodan tapahtumien ja olosuhteiden historiallis-deskriptiivinen kuvaus	Kokemusten selittäminen vapaussotatulokinnan avulla ja sen vahvistamiseksi, osallistuminen sodan (valkoisen) kollektiivisen muistin konstruointiin	Kokemusten kuvaus sodan historiasta kertomalla, vapaussotatulokinnan konstruointi (kollektiivinen muistaminen), sodan opetusten välittäminen, sotaa koskevan sisäisen tarinan jäsentäminen	Punaisten toimintatapojen kritisointi, viittaukset nationalistiseen diskurssiin	Nikolai Latva-Pukkila, Aarne Ylppö, Olga Kalpa
Elämänhistorian affektiivinen konstruointi ja välittäminen (Pienoisoma-elämäkerta = pok, vankilapäiväkirja = vpk)	Sodan aiheuttaman epäuskon ja surun kuvaus, sodan taustan pohdinta, sodan vaikutus maailmankatsomukseen	Avainkokemusten paikantaminen ja niiden kausaliteetin kuvaus (pok), ahdistavien kokemusten työstäminen (vpk)	Elämäntarinan artikulointi itselle ja sen välittäminen jälkipolville (pok), tunteiden ja olosuhteiden käsittely (vpk), elämään liittyvien arvioiden välittäminen läheisille	Pyrkimys selittää sotaa, maailmankatsomuksen muodostumisen prosessin kuvaus (pok), syrjäseudun elämän kuvaus (pok)	Matti Lonkainen

Taulukko havainnollistaa tutkimuksessa nimettyjen kerron-
tastrategioiden mukaisia tapoja kuvata vuoden 1918 sotaa ja hen-
kilökohtaisia kokemuksia. Vasemmanpuoleiseen sarakkeeseen
on koottu tekstien erilaiset kerrontastrategiat. Vasemmalta oike-
alle ulottuviin sarakkeisiin on koottu näiden kerronstrategioiden
ominaispiirteitä vuoden 1918 sodan kuvaamisen, kokemusten
kerronnallisen käsittelyn, omaelämäkerronnallisen kerronnan
tapojen ja kerronnan sosiokulttuurisen jäsentämisen osalta. *Arki-
ja tunnepainottunut, reflektiivinen kirjoittaminen* (kertojat Paula
Intonen, Sylvi-Kyllikki Sinervo ja Elna Holm) on kerrontastrate-
gia, jonka välityksellä kuvataan ja reflektoidaan arkisia tunteita.

Myös sodan kuvaaminen tapahtuu pääosin sodan arkisten vaikutusten kuvaamisen muodossa, perheen piirissä ja paikallistasolla. Arkisin kuvauksiin liittyy haaveita ja fantasioita, ja kerrontatyyli on paikoin kaunokirjallisuutta jäljittelevää, jopa runollista. Kerrontastrategian mukainen kirjoittaminen mahdollistaa elämän tapahtumien ja tunteiden reflektoinnin, sekä muodostumassa olevien sisäisten tarinoiden hahmottelun prosessiluontoisesti. Kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen kohdistuu ennen kaikkea kulttuuristen käytäntöjen ja sosiaalisten suhteiden kuvaukseen, mutta paikoitellen päiväkirjat sisältävät myös pidempiä ideologisia pohdintoja. Kerrontastrategialle on tyypillistä reflektiivinen kerrontaote ja paikoin pitkät pohdinnat. Lisäksi näyttää siltä, että kerrontastrategian tyypillisiä konventiopiirteitä määrittää se, että päiväkirja toimii tunteiden käsittelyn välineenä.

Paikallisuus korostuu myös *havainnoivassa ja paikallishistoriallisessa elämäkerronnassa* (kertojat Aino Kääriäinen ja Margaret Lemminkäinen), joka on kerrontastrategia, jonka keskeinen sisältökonventio liittyy lähiseudun tapahtumien raportointiin. Lähiseudun tapahtuminen, ja Margaret Lemminkäisen tapauksessa myös perhepiirissä tapahtuvien asioiden kuvaus on pääosassa myös sodan kuvauksessa. Kerrontaote on pääsääntöisesti deskriptiivinen, ja tekstien henkilökohtaisesta otteesta huolimatta ne eivät sisällä intiimien ajatusten tai tunteiden kuvausta. Kerrontastrategiaa määrittää sodan tapahtumien ja kokemusten välittämisen ohella niiden käsittely itseä varten, jolloin kerronta toimii myös välineenä sodan kokonaisvaltaisen kokemuksen integroimiseksi osaksi elämänhistoriaa. Kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen on vähäistä.

Kerronnan sosiokulttuurisen jäsentämisen merkitys korostuu *marginalisoitujen historiakäsitysten ja kokemusmaailmojen välittämisen ja käsittelyn* kerrontastrategiassa (punaisia kannattaneet muistelmakertojat Iivar Pousi, Artturi Hellman ja U.J.). Kertojat kuvaavat sodan yhteiskunnallista ja poliittista taustaa, tuovat esiin punaisten ajattelutapoja sodasta ja kritisoivat valkoisten jaettuja käsityksiä punaisista ja sodasta. Kerrontastrategiaa määrittää yhtäältä pyrkimys tuoda esiin marginalisoituja kokemuk-

sia, toisaalta halu arvioida omaa toimintaa sodassa, käsitellä ja kertoa vaikeista kokemuksista sekä rekonstruoida niitä tapahtumia, joiden avulla sodasta on selvitty. Kerrontastrategialle ominaiset kerronnalliset keinot liittyvät kokemusten omakohtaisuuden korostamiseen sekä affektiiviseen kerrontaan kerronnallisten viestien korostamiseksi. Tekstien kerrontaotteet vaihtelevatkin deskriptiivisestä affektiiviseen ja evaluatiiviseen, sen mukaisesti mistä kulloinkin kerrotaan. Evaluatiivinen ote on vahvasti esillä. Deskriptiivinen ote on omainen valkoisten muistelmakertojien (Olga Kalpa, Aarne Ylppö ja Nikolai Latva-Pukkila) kerrontastrategialle, jota nimitän *vapaussodan historiakäsitysten konstruoinniksi ja välittämiseksi*. Näissä teksteissä kuvataan sodan tapahtumia ja taisteluita tarkasti. Näkökulma tapahtuneisiin on henkilökohtainen, vaikka teksteissä ei juuri kuvatakaan sisempiä tunteita ja ajatuksia. Kerrontaa määrittää vapaussodan historiasta kertominen sekä saman aatemaailmaan nykyedustajille että tuleville sukupolville. Kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen on vähäistä ja kohdistuu ennen kaikkea nationalistiseen diskurssiin, joka toimii sodan oikeuttajana.

Olen nimennyt Matti Lonkaisen kerrontastrategian *elämänhistorian affektiiviseksi konstruoinniksi ja välittämiseksi*. Lonkainen kirjoittaa vankeudessa (lukuun ottamatta noin sivun mittaista tekstiosiota, joka on kirjoitettu huhtikuussa), ahdistuneena ja masentuneena. Tässä epävarmassa ja henkisesti raskaassa tilanteessa hän pyrkii ennen kaikkea arvioimaan ja välittämään tietoa elämästään. Lonkainen ei kuvaa sodan tapahtumia, vaan keskittyy kuvaamaan sodan herättämiä tunteita, lähinnä epätoivoa ja -uskoa, ja pohtimaan sitä, miten sota oli mahdollinen. Pienoiselämäkerta toimii maailmankatsomuksen muodostumisen kertauksena, ja pääpaino on vahvasti avainkokemuksissa. Vankilapäiväkirjan kirjoittaminen näyttää puolestaan tavalta purkaa ahdistusta. Molemmissa teksteissä nousee esiin reflektiivinen kerrontaote, sillä Lonkainen arvioi elämänsä kulkua, kuten epäonnistumisia ja onnistumisiaan sen aikana. Molemmissa teksteissä kerrontastrategiaa ohjaa pyrkimys artikuloida, arvioida ja välittää elämäntarinaa.

6. Vuoden 1918 sodan kerronnallinen käsittely kulttuurisena, historiallisena ja narratiivisena prosessina

Olen tarkastellut tutkimuksessani vuoden 1918 sotaan liittyvien kokemusten kerronnallista käsittelyä ja tämän käsittelyn kulttuurisia ja sosiaalisia konteksteja eri-ikäisten, punaisia ja valkoisia kannattaneiden yksilöiden kirjoituksissa vuosilta 1918–1935. Kokemusten kerronnalliseen käsittelyyn vaikuttavat tekijät näyttävät liittyvän ennen kaikkea kahteen yhteen punoutuvaan prosessiin, jotka toimivat kerronnan taustalla ja määrittävät kerronnan sisältö- ja tyylipiirteitä. Nämä prosessit ovat 1) muistelu, muistaminen ja kirjoittaminen subjektiivisena, elämänhistoriaan lähtemättömästi kytkeytyvänä toimintana sekä 2) narratiivisen toimijuuden konstruointi ja kirjallinen esittäminen. Molempia prosesseja määrittää keskeisesti kirjoittamisen spesifi, yksilöllinen, kulttuurinen ja yhteiskunnallinen konteksti. Kokemusten kerronnalliseen käsittelyyn ja tämän käsittelyn mahdollistavan narratiivisen toimijuuden konstruointiin vaikuttavat myös kirjoittamisen tekstityyppi, kerrottujen kokemusten laatu ja kokemisen historialliset ja sosiaaliset olosuhteet. Lisäksi kertojien kulttuuriset ja ideologiset asemat sekä vuonna 1918 että kirjoitushetkellä vaikuttavat laajasti molempien prosessien taustalla.

Kerronnan sosiokulttuurisen jäsentämisen analyysi tuo esiin kokemusten esittämiseen ja tulkintaan liittyviä ideologisia diskursseja ja kulttuurisia tekijöitä. Lisäksi se valaisee tekstien muoto- ja sisältöpiirteiden sekä kertojien taustojen monipuolisuutta. Keskeisenä seikkana kerronnan sosiokulttuuriselle jäsentämiselle näyttäytyy kertojien ideologinen ja kulttuurinen tausta. Ideologinen tausta ja maailmankatsomus vaikuttavat siihen, miten kertojat tulkitsevat sotaa ja kokemuksiaan sodassa. Koke-

musten tulkintaa määrittää lisäksi kokemusten luonne. Vaikeat, jopa traumaattiset kokemukset näyttävät ohjaavan kertojia tulkitsemaan sotaa kärkeäkään ideologisessa valossa. Toisaalta kertojien maailmankatsomusten ominaispiirteet ilmenevät myös reflektiivisissä osioissa, joita sisältyy ennen kaikkea nuorten naiskertojien päiväkirjateksteihin. Kerronnan sosiokulttuurinen jäsentäminen näyttää soveltuvan käsitekokonaisuutena hyvin sellaisen muistitietomateriaalin tulkintaan, jossa korostuu henkilökohtainen ote ja perspektiivi. Oletan kuitenkin, että käsite soveltuu paremmin homogeenisemmän aineiston analyysiin; esimerkiksi sellaisen, joka koostuu tietyn tekstityypin mukaisesta muistitiedosta tarkemmin rajatulta aikaväliltä. Vuoden 1918 sodan tapauksessa tällainen aineisto voisi koostua esimerkiksi sotamuistelmista, joissa kertojat palaavat omakohtaisiin sotakokemuksiinsa. Punaisia ja valkoisia kertojia rinnakkain vertaileva ote olisi kuitenkin tällöin ongelmallinen, sillä valkoisia kannattaneiden kertojien muistelupohjaisen kirjoittamisen aalto ajoittuu vuosiin 1918–1935, kun taas punaisten kertojien kohdalla aktiivinen vaihe ajoittuu 1960-luvulle. Suuren ajallisen välimatkan vaikutukset kerrontaan ovat moninaisia ja palautuvat kertojien ikään kerrontahetkellä, ajan kulumiseen sodasta sekä kulttuuriin ja poliittisiin muutoksiin yhteiskunnassa.

Tekstien kirjoittamisaika vaikuttaa siis keskeisesti kokemusten käsittelyyn. Pian kuvattujen tapahtumien jälkeen kirjoitetuissa päiväkirjateksteissä kuvataan ja reflektoidaan pääosin tapahtumien ja tapahtumiin liittyvien kokemusten herättämiä tunteita ja ajatuksia. Muistelmateksteissä, joissa etäisyys kuvattuihin tapahtumiin ja kokemuksiin on ajallisesti pidempi, kirjoittajien suhde tapahtumiin on monitasoisempi, sillä kokemusten vaikutukset ovat tiedossa, samoin kuin tapahtumien historialliset ja kollektiiviset tulkinnot. Kaikkien muistelmatekstien kohdalla ilmenee, että kokemuksista kerrotaan niiden välittämisen ohella sen vuoksi, että kertojilla on tarve kerrata tapahtumien kulkua ja vaikutuksia sekä pohtia omia valintojaan. Lisäksi kertojat suhteuttavat kokemuksiaan ennen kaikkea yleisiin historiallisiin tulkitoihin, kun taas päiväkirjoissa korostuvat yhteydet kokemusten,

elämän olosuhteiden ja oman persoonan välillä. Molemmissa tekstityypeissä kulttuurinen tieto on merkittävässä asemassa kokemusten kerronnallisen tulkinnan osalta. Tutkimus osoittaa, että kokemusten omaelämäkerrallinen, kerronnallinen käsittely on jatkuvaa ja luonteeltaan dialogista, reflektiivistä ja tavoitesidonnaista.

Kerronta-aika on vaikuttanut sotaan liittyvien kokemusten käsittelyyn ja välittämiseen myös kulttuuristen ja yhteiskunnallisten olosuhteiden muodossa. Sodan aikana kirjoitettujen päiväkirjatekstien ja päiväkirjoihin perustuvien muistelmatekstien kohdalla kertojat kuvaavat punaisten ja valkoisten taistelua yhteiskunnallisesta vallasta ja sodan tuomia yhteiskunnallisia muutoksia. Punaisia kannattaneiden päiväkirjakertojen kohdalla sodan häviö on masentava, elämän tutun piirin tuhoava tapahtumasarja, kun taas valkoisia kannattaneet kertojat kuvaavat valkoisten voittoa pelastuksena, joka päättää pelon ja sorron aikakauden. Pian sodan järkyttävien tapahtumien jälkeen kirjoitetuista merkinnöistä kuvastuu lisäksi, miten kertojien mielipiteet sodasta ja sen osapuolista muuttuvat sodan edetessä. Valkoisia kannattaneet muistelmakertojat osallistuvat teksteillään sodan kollektiiviseen muistamiseen, sillä tekstit kytkeytyvät sodan vapaussotatulkinnan konstruointiin ja välittämiseen. Tämä tulkintakehys sodasta oli vuosien 1918–1939 suuren, kansallisen kertomuksen ydin. Kyse on historiallisesta, osin faktuaalisesta ja osin mytologisoidusta kertomuksesta, jossa isänmaallis-konservatiivinen arvopohja toimii subjektiivisen ja kollektiivisen toiminnan ja laajemmin valkoisten sotimisen oikeutuksena.

Sodan voittajat kirjoittivat sodan jälkeen asemasta, jota leimasi kulttuurinen ja historiallinen valta, ja josta käsin punaiset ja laajemmin työväenliike oli suljettavissa nationalistisen diskurssin ulkopuolelle. Sodan vapaussotatulkinta on kiteytynein sodan nimen puolesta Olga Kalpan muistelmatekstissä, joka on 1930-luvun puolesta välistä. Tämä heijastaa sitä, miten valkoisten vapaussotatulkinta perustui aktiiviseen kollektiiviseen muistamiseen ja juhlistamiseen, joka huipentui 1920-luvun lopussa ja 1930-luvun alkupuolella. Esimerkiksi vuonna 1933 vapaussodan

päättymisen 15-vuotisjuhlaa juhlittiin laajasti ja näyttävästi. Kyse on toiminnasta, joka oli kulttuurisesti ja poliittisesti hegemonisessa asemassa sodan jälkeen. Punaisten muistelmakirjoittajat haastavat puolestaan valkoisten tulkintoja sodasta ja pyrkivät perustelemaan ja selittämään punaisten motiiveja ja toimintaa. He kyseenalaistavat valkoisten käsityksiä punaisista ja pyrkivät todentamaan punaisten isänmaallisia motiiveja. Muistelmien sävy onkin haastava: "Punaisten sanottiin tahtovan myydä maansa – tämän Suomen maan – Ryssille, mutta asiakirjat puhuvat toista." (Iivar Pousi 1929. TA). Nämä "työväen julkisuudesta" (ks. Peltonen 1996) kumpuavat kirjoitukset, valkoisten hallitsevaa kertomusta kyseenalaistavat vastakertomukset, on suunnattu laajalle lukijakunnalle, mutta tuskin ovat sitä aikanaan saavuttaneet. Niissä ideologisesti latautuneeseen tietoon ja tulkintamalleihin viittaaminen oman ryhmään jakamien käsitysten validoimiseksi ja omaan ryhmään ulkopuolelta kohdistuvien negatiivisten käsitysten kyseenalaistamiseksi on toistuvaa.

Tutkimuksen merkitys vuoden 1918 sodan tutkimuksen kannalta liittyy nähdäkseni ennen kaikkea sodan yksilöllisten ja jaettujen tulkintojen leikkauspisteiden tavoittamiseen aineistossa, jonka tekstit ovat sisältö- ja tyylipiirteiltään erilaisia, useiden eri tekijöiden vuoksi. Tutkimus osoittaa, että vuoden 1918 sodan yksilölliset tulkinnat nojautuvat jaettuihin, ideologisiin tulkintakehyksiin, mutta saavat ainutkertaisen sisältönsä henkilökohtaisen kokemusten vaikutusten ja kirjoittamishetken elämäntilanteen mukaan, niin muistelmassa kuin päiväkirjoissakin. Tutkimus täydentää vuoden 1918 sodan kollektiivista muistamista ja sodan kollektiivisia tulkintoja esiin tuovien tutkimusten (esim. Peltonen 1996; Peltonen 2003; Latvala 2006; Heimo 2010; Roselius 2010) tuloksia nostamalla esiin yksilöllisten tulkintojen moninaisuutta, ominaispiirteitä ja kulttuurisia sidoksia.

Vuoden 1918 sotaa on tutkittu hyvin paljon, mutta aikavälin 1918–1937 punaista ja valkoista muistitietoa ei ole tutkittu aiemmin vertailevasti näkökulmasta, jossa tarkastelun kohteena ovat sodan läpi käyneiden ihmisten yksilölliset kokemusmaailmat ja sodan yksilölliset tulkinnat aineistossa, joka koostuu erilaisista

taustoista lähtöisin olevien kertojien muistelmista ja päiväkirjoista. Vertaileva näkökulma osoittaa, että sodan kokemukset olivat elämänhistoriallisesti merkittäviä ja raskaita niin valkoisia kuin punaisia kannattaneille kertojille. Valkoisilla kertojilla oli hegemoninen asema sodasta kirjoittamisen osalta sodan jälkeisinä vuosikymmeninä, ja tavattoman laajat muistitietoineistot sodan kokeneilta valkoisilta kertojilta osoittavat sodasta kertomisen ja sodan kerronnallisen käsittelyn tarpeellisuuden. Tämä sodasta kirjoittaminen liittyy valkoisen osapuolen ideologian artikulointiin, rakentamiseen ja välittämiseen (ks. Roselius 2010), mutta nähdäkseni myös sodan kerronnalliseen käsitteelyyn, pyrkimykseen ymmärtää sodan tapahtumia ja kokemuksia yksilötasolla kerronnan avulla. Tulkitsen siis, että myös valkoisen osapuolen kertojilla oli sodan jälkeen tarve artikuloida kokemustaan ja käsitellä niitä kirjallisesti osana yksilöllistä elämänhistoriaansa, vaikka sodan ristiriitaisia kokemuksia – kuten joukkoteloituksia – ja näiden kokemusten mentaalisia vaikutuksia ei valkoisten sodanjälkeisessä muistitiedossa juuri kuvatakaan. Tutkimuksen aineiston kertojista valkoisten puolella sotinut Nikolai Latva-Pukkila kirjoittaa sodan traumaattisista kokemuksista poikkeuksellisen avoimesti. Traumojen käsittely ja vastapuolen tulkintojen kritisointi on paljon laajempaa ja eksplisiittisempää punaisia kannattaneiden kertojien muistelmateksteissä, mutta sodan jälkeisen yhteiskuntatilanteen vuoksi heti sodan jälkeen kirjoitettuja muistelmia on verrattain vähän. Sodan kulttuurinen ja poliittinen vaikutus heijastuu muistitiedon tuottamisen ohella sen arkistoinnista. Punaisten tekstien arkistointi marginalisoitui sodan jälkeisinä vuosikymmeninä, ideologisen segregaaation vaiheen vallitessa, ainoastaan Työväen Arkiston tehtäväksi, kun taas valkoista muistitietoa keräsivät ja arkistoivat lukuisat eri tahot. Vuoden 1918 sodan aineistojen ja arkistojen historian tarkastelu tuo esiin sitä, miten sodasta kirjoittamisen erilaiset kaudet ja sotaan liittyvien aineistojen arkistoinnin historia määrittävät tutkijoille avautuvaa kuvaa sodan kokemuksista ja tulkinnoista sen kokeneiden yksilöiden sukupolven näkökulmasta.

Muistitietotutkimuksen kannalta tutkimuksen keskeinen merkitys on nähdäkseni kerronnan sosiokulttuurisen jäsentämisen käsitteen määrittäminen tavalla, joka mahdollistaa sen hyödyntämisen metodologisena apuvälineenä. Käsite kuvaa kerronnallista ilmiötä, joka on luonteenomaista kirjalliselle, henkilökohtaisiin kokemuksiin kohdistuvalle kerronnalle, ja siksi sen soveltaminen erilaisten aineistokokonaisuuksien analyysissa on mahdollista. Lisäksi tutkimuksen kohde, kertojien elämänhistorian kannalta hyvin merkittävän vuoden 1918 sodan kerronnallinen esittäminen ja tulkinta, on aihepiiri, jonka tarkastelu tuo esiin muistipohjaisen, kirjallisen kerronnan prosessiluontoisuutta, dynaamisuutta ja moninaisia funktioita relevantilla tavalla. Monitieteinen ja -vaiheinen, yksityiskohtainen ja erilaisista näkökulmista suoritettu analyysi, jonka kohteena ovat toisistaan poikkeavat tekstit, tuo esiin sekä kokemusten kerronnallisen käsittelyn prosessiluontoisuuden että tämä käsittelyn merkittävyyden henkilökohtaisella tasolla, vaikka lopullinen kuva tutkimuskohteesta jääkin osittain fragmentaariseksi.

Analyysini osoittaa, että vuoden 1918 sodan kokemisen ja selittämisen tavat ovat teksteissä osittain ainutkertaisia ja osittain yhteneviä. Sekä sodan kokemisen että sen selittämisen tavat kytkeytyvät kertojien ideologisiin ja kulttuurisiin asemiin ja taustoihin. Aineiston valkoisia ja punaisia kannattaneiden kertojien välille piirtyy dynaaminen rajalinja, jossa määrittäjänä toimii punaisella puolella työväenliikkeeseen kuuluminen ja sen parissa kasvaminen, valkoisella puolella sosiaalinen ja poliittinen identifikaatio työväenliikkeen ulkopuolelle ja sitä vastaan. Kertojista vain Sylvi-Kyllikki Sinervo pohtii omaa asemaansa suhteessa tähän rajalinjaan. Muissa punaisia kannattaneiden kertojien teksteissä ideologinen ja kulttuurinen samaistuminen työväenliikkeeseen on itsestään selvää. Yksilötason tulkinnat sodasta eroavat täysin punaisia ja valkoisia kannattaneiden kertojien teksteissä. Valkoiset sotivat venäläisen sotaväen poistamiseksi maasta ja näkevät ainoastaan punaiset syypäinä siihen, että sota muuttuu sisällissodaksi. Punaiset kertojat näkevät sodan syynä työväestön huonot elinolot ja vuoden 1917 elintarvikekriisin, ja he katsovat

valkoisten välinpitämättömyyden ja työväestöön kohdistuvan ennakkoluulon provosoineen punaiset sotimaan. Tulkinta- ja painotuseroja sodan syiden ja taustan osalta sisältyy myös samaa osapuolta kannattaneiden kertojien teksteihin, sodan moniselitteisen taustan ja ristiriitaisen luonteen vuoksi. Ei olekaan ihme, että vuoden 1918 sodan tulkinnat ovat vielä sata vuotta sodan jälkeenkin moninaisia eikä sodan taustasta, syistä tai kulusta vallitse konsensusta.

Muistelmatekstien valossa sodan osapuolet näyttäytyvät muistitietoisina, joiden historiatietoisuutta määrittävät sodan jaetut tulkinnat, sodan tuottama kokemusmaailma ja sodan vaikutukset kollektiiviseen tunnedynamiikkaan. Teksteistä ilmenee lisäksi, että kertojat näkevät vuoden 1918 sodan kahden arvojärjestelmän taisteluna, vaikka tämä tulkinta sekä osapuolten tavoitteet sodassa ilmaistaan ja perustellaan erilaisin tavoin. Punaisia kannattaneet kertojat, Matti Lonkaista lukuun ottamatta, kuvaavat sotaa taisteluna yhteiskunnallisesta vallasta, kun taas valkoisia kannattaneet kertojat korostavat valkoisten pyrkimystä turvata itsenäisyys taistelemalla ulko- ja kotimaista bolševismia vastaan. Sodan aikana kirjoitetuissa päiväkirjateksteissä sota nähdään poliittisten ristiriitojen eskaloitumisen jatkumona ensimmäisen maailmansodan levottomassa tilanteessa. Vain Elna Holm ja Matti Lonkainen kirjoittavat sodasta yllättävänä asiana. Punaisia kannattaneet päiväkirjakertojat, samoin kuin muistelmakertojat, perustelevat punaisten vallankumousta kuvaamalla yhteiskunnallista sortoa ja köyhyyttä työväen kokemusmaailman keskeisinä määrittäjinä.

Kokemusten kerronnalliseen käsittelyyn vaikuttaa myös koettujen ja kuvattujen kokemusten laatu. Kokemuksen laatu viittaa siihen, miltä kokemus on kokemushetkellä tuntunut yksilölle. Kerrottuina kokemuksina erottuvat ennen kaikkea kokemukset, jotka ovat herättäneet voimakkaita tunteita kokemushetkellä sekä jättäneet kokijoihin elämänhistoriallisesti merkittäviä, ruumiillisia ja mentaalisia jälkiä. Päiväkirjateksteissä korostuvat kokemukset, joiden tunnevaikutukset ovat voimakkaita kokemishetkellä, vaikka kokemukset saattavatkin olla arkisia. Muistelmateksteissä

korostuvat puolestaan arjesta poikkeavat, elämänhistoriallisilta vaikutuksiltaan merkittävät kokemukset. Elämänhistoriallisten vaikutusten kohdalla henkilökohtaiset avainkokemukset nousevat esiin erityisen merkittävänä. Osa aineiston avainkokemuksista on samankaltaisia, mutta kertojat kuvaavat merkittävänä myös omakohtaisia ja henkilökohtaisempia, vuoden 1918 sodan subjektiiviseen kokemisen tapaan ja ympäristöön liittyviä avainkokemuksia. Vaikeasti ymmärrettävät ja hyväksyttävät avainkokemukset – kuten vankileiriaika, läheisten surma ja joukkoteloitusten todistaminen – näyttävät haastaneen kertojien omaelämäkerrallista minää ja ohjanneet tätä myötä kertomaan ja käsittelemään sodan kokemuksia.

Tekstistä erottuvan subjektin – kerrotun minän – ideologiset asemat ja ajatusmallit ilmenevät tekstisisällöistä, joissa kertojat tulkitsevat kokemuksiaan ja selittävät historiallisia tapahtumia sekä ilmiöitä ideologisen, yksilöllisiin maailmankuviin ja -katso-muksiin palautuvan tiedon avulla. Niistä erilaisista tavoista, joilla kertojat soveltavat tätä tietoa, kuvastuu narratiivisen toimijuuden ideologisuus. Narratiivisen toimijuuden kulttuuriset ulottuvuudet tulevat puolestaan esiin siitä, miten kertojat kuvaavat kulttuurisia asemiaan ja taustojaan sekä viittaavat kulttuuriseen tietoon. Narratiivisen toimijuuden taustalla vaikuttaa lisäksi kertojien persoona sekä laajemmin myös yksilöllinen eksistenssi, olemassaolon tapa. Kertojakohtainen ”eksistentiaalisuus” paljastuu fragmentaarisesti tekstiosioista, joissa kertojat kuvaavat elämänhistorioitaan, persoonallisuuksiaan, haaveitaan, motiivejaan, motivaatioitaan sekä toiminta- ja ajattelutapojaan. Nämä koontuvat teksteissä yksilöllisiksi, ainutkertaisiksi ja dynaamisiksi tavoiksi kuvata elämistä maailmassa ja ajattelemista maailmasta.

Lähteet

Kansallisarkisto (KA)

Aarne Ylppö 1918. Sotamuistelmia. KA/Sotilasasiakirjat. Vapaussodan historian komitean arkisto. Vapaussotakertomukset. Mikrofilmi: F 121/20 C III 27/

Aino Kääriäinen 1918. Poimintoja päiväkirjastani vuodelta 1918. Suomen Vapaussodan itsenäisyysarkisto. Kertojanumero 255.

Elna Holm 1918. Päiväkirja. Vapaus- ja heimosotamuistelmät. PK 1993.

Iivar Anttoninpoika Pousi. Valtionrikosylioikeuden arkisto. VRYO 15120.

Nikolai-Latva Pukkila 1937. Muistelmia matkanvarrelta vapaussodasta v. 1918. Vapaussodan Rintamamiesten Arkisto. T15835/04/Kauhajoki.

Olga Kalpa 1935. Sotamuistelmia. Suomen Vapaussodan itsenäisyysarkisto. Kertojanumero 206.

Olga Kalpa 1924. Muistiinpanoja. Eino Kalpan henkilöarkisto.

Sylvi-Kyllikki Sinervo 1917–1918. Päiväkirja. Eino ja Sylvi-Kyllikki Kilven perhearkisto.

Valokuva. Aino Kääriäisen henkilökuvaa. Suomen Vapaussodan itsenäisyysarkisto. Aino Kääriäinen. Kertojanumero 255

Valokuva Vaasan pataljoonasta Suodenniemen pappilan edustalla 1918. Suomen Vapaussodan itsenäisyysarkiston kokoelma. Olga Kalpa. Kertojanumero 206.

Vapaussodan rintamiesliiton henkilötietolomake 27035.

Aarre-arkistorekisteri

<http://kronos.narc.fi/aarre/aarre.php> (katsottu 14.4.2015).

Arkistolaitoksen arkistowiki, sanasto

<http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Luokka:KAO-sanasto> (katsottu 7.2.2016).

Arkistolaitoksen strategia 2015

http://www.arkisto.fi/uploads/Arkistolaitos/Strategia_visio_ja_arvot/arkistolaitoksen_strategia_2015.pdf (katsottu 7.11.2015).

Arkistolaitoksen vaiheet

<http://www.arkisto.fi/arkistolaitos/historia> (katsottu 19.11.2015)

Kansallisarkiston strategia 2020.

<http://www.arkisto.fi/fi/arkistolaitos/kansallisarkiston-strategia-2020> (katsottu 22.2.2016).

Suomen Vapaussodan itsenäisyysarkisto

http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Suomen_Vapaussodan_itsen%C3%A4isyysarkisto (katsottu 11.5.2014).

Valtiorikosoikeudet ja valtiorikosylioikeus

http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Valtiorikosoikeudet_ja_valtiorikosylioikeus (katsottu 22.10.2015).

Valtiorikosoikeuksien syyttäjistö

http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Valtiorikosoikeuksien_syytt%C3%A4jist%C3%B6 (katsottu 10.10.2015).

Vapaussodan historian komitea 1913–1927

http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Vapaussodan_historian_komitea_1913-1927 (katsottu 4.11.2014).

Vapaussodan arkisto

http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Vapaussodan_arkisto (katsottu 12.2.2014).

Vapaussodan itsenäisyysarkisto

http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Suomen_Vapaussodan_itsen%C3%A4isyysarkisto (katsottu 14.3.2014).

Vapaussoturien elämäkerrasto

http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Vapaussoturien_el%C3%A4m%C3%A4kerrasto (katsottu 14.2.2014).

Kansan Arkisto

Muistio Kansan Arkiston toiminnasta Työväen muistitieto talteen -keruussa 29.12.1960.

Vuoden 1918 kansalaissodan kokoelmat

<http://www.kansanarkisto.fi/kanssota/kokoelmat.htm> (katsottu 23.7.2015).

Satakunnan museo

Paula Intosen henkilökuva.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto

Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian arkistoaineistojen yleisluettelo <http://www.finlit.fi/fi/archive-and-library-services/collections-and-information-sources/kirjallisuuden-ja#.VtAfb-bUd7Z> (katsottu 12.3.2016).

Perinteen ja nykykulttuurin käsikirjoitusten aineistoluettelo <http://neba.finlit.fi/kra/yleisluettelo.htm> (katsottu 12.3.2016).

Työväen Arkisto (TA)

Aimo Holma/U.J. ”Työmiehen kokemuksia Savossa vv. 1917–1918”. Vuoden 1918 kokoelma. 323.2. Liitekansio 11.

I. Pousi 1929. ”Murheen vuosi”. Vuoden 1918 kokoelma. 323.2. Liitekansio 12.

Valokuva. Myllymäen kansakoulun sotilassairaala. Työväen Arkisto. 323.2 Vuoden 1918 kokoelmat. Kuvanumero TA23224

Valokuva. Tammisaaren vankileiri 1921. Työväen Arkisto. 323.2. Vuoden 1918 kokoelmat. Kuvanumero TA21644.

Työväen Muistitietotoimikunta (TMT)

Artturi Hellman 1918. Muistelmat vuodelta 1918. Liitekansio 8. Kertojanumero 41/164.

Artturi Hellman 1941. Muistelmat vuodelta 1941. Liitekansio 8. Kertojanumero 41/164.

Artturi Hellman 1971. Haastattelu vuodelta 1971. Litteroitu. Sidos 25 (1969–1971).

Artturi Hellmanin passikuva. Työväen Arkisto. Liitekansio 8. 92. Kuvanumero TA39222.

Paula Intonen 1917–1918. Päiväkirja. Sidos 186. Kertojanumero 675.

Margaret Lemminkäinen. Työväen Muistitietotoimikunnan kokoelma. Sidosnumero 360. Kertojanumero 2056/11025.

Arvi Lonkainen. Muistitietotoimikunnan kokoelma Sidosnumero XI (1961). Kertojanumero 165.

Matti Lonkainen 1918. Työväen Muistitietotoimikunnan kokoelma. Sidosnumero XI (1961). Kertojanumero 167.

Valokuva. Suomen Sosiaalidemokraattisen Nuorisoliiton Sörnäisten osaston johtokunta. Työväen Arkisto. 902 Työväen Muistitietotoimikunnan kokoelmat, TMT valokuvat. Kuvanumero TA40992.

Työväen Arkiston vuoden 1917 ja 1918 arkistokokoelmien vaiheet
http://www.tyark.fi/lists/VUODEN_1918_ARKISTO.htm (katsottu 23.7.2013).

SDP:n tilastosta puuttuvat nimikaavakkeet
<http://www.tyark.fi/lists/westerlund.htm> (katsottu 3.10.2015).

Työväen Arkisto: Eilistä ja nykypäivää
http://www.tyark.fi/pdf/ta_historia.pdf (katsottu 4.12.2014).

Työväenmuseo Werstas

Valokuva Artturi Hellmanin museoluovutuksen saattokirjestä vuodelta 1929.

Yksityiskokoelmat

Valokuva. Lemminkäisen lapset vuonna 1918. Elina Nuolivaaran yksityiskokoelma.

Valokuva. Margaret Lemminkäinen. Elina Nuolivaaran yksityiskokoelma.

Valokuva Nikolai Latva-Pukkilan päiväkirjasta vuodelta 1918. Niko Latva-Pukkilan yksityiskokoelma.

Julkaistut lähteet

Kilpi, Sylvi-Kyllikki 1963: Sörnäisten tyttö. Päiväkirja. Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Internetlähteet

Asiakirjahallinnan sanasto

http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Sanasto_etusivu

<http://www.arkisto.fi/arkistolaitos/historia> (katsottu 12.9.2015).

Arvo Ylppö. Arkkiatri 1887–1992. Elämänkaari. Kiertokoulusta lyseoon.

http://www.ylppo.fi/kiertokoulusta_lyseoon (katsottu 3.4.2015).

Finlex-tietokanta, henkilötietolaki

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990523> (katsottu 12.12.2016).

Historical Memory Documentary Centre

<http://en.www.mcu.es/archivos/MC/CDMH/index.html> (katsottu 11.2.2016).

Ilomantsin museosäätiö

<https://museot.finna.fi/Record/ilomantsi.M011-67723> (katsottu 20.11.2014).

Satakunnan museo

http://www.pori.fi/material/attachments/hallintokunnat/kulttuuritoimi/satakunnanmuseo/verkkonayttelyt/6FwNDqM1p/Ameriikan_Paula.pdf (katsottu 4.4.2015).

Tieteen Termipankki

<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Termipankki:Etusivu> (katsottu 20.2.2016).

Tutkimuseettinen neuvottelukunta

<http://www.tenk.fi/fi/htk-ohje/hyva-tieteellinen-kaytanta> (katsottu 28.1.2016).

Suomen sotasurmat-projekti

<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main> (katsottu 15.2.2015).

Sähköpostit

Sähköposti Svenska Litteratursällskapet i Finland:in arkistonhoitaja Petra Hakalta 12.10.2011 tekijälle.

Sähköposti Kansan Arkiston erikoistutkija Pirjo Kaihovaaralta 24.11.2014 tekijälle.

Sähköposti arkistoneuvos Raimo Pohjolalta 6.5.2015 tekijälle.

Kirjallisuus

- Aaltonen, Satu & Nuolivaara, Elina 1980: *Lemminkäisen lapset. Kuvakertomus isoäidin ajalta*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Abbott, H. Porter 2002: *The Cambridge Introduction to Narrative*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Abrahams, Roger D. 1986: Ordinary and Extraordinary Experience. – Victor Turner & Edward M. Bruner (eds.): *The Anthropology of Experience*. University of Illinois Press, Illinois: 45–72.
- Ahlbäck, Anders 2010: Sotasankaruus miehuuden esikuvana. Jääkäriupseerit ja suomalainen sotilaskoulutus. – Peltonen, Ulla-Maija & Kemppainen, Ilona (toim.): *Kirjoituksia sankaruudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 47–88.
- Ahola, Suvi 1993a: Naiset päiväkirjojen kirjoittajina. – Piela, Ulla (toim.): *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 96–110.
- Ahola, Suvi 1993b (toim.): Hiljaista vimmaa. Suomalaisten naisten päiväkirjat tekstejä 1790-luvulta ja 1990-luvulle. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Alapuro, Risto 2004: The Finnish Civil War, Politics, and Microhistory. – Castrén, Anna-Maija & Lonkila, Markku & Peltonen, Matti (eds.): *Essays on Microhistory. Collective Action, and Nation Building*. Finnish Literature Society, Helsinki: 130–147.
- Alapuro, Risto 1994: *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Hanki & Jää, Helsinki.
- Alapuro, Risto 1993: Vallankumous. *Historiallinen aikakausikirja 2/1993*. Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto, Helsinki.
- Alapuro, Risto 1988: *State and Revolution in Finland*. University of California Press, Berkeley.
- Alapuro, Risto 1980: Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. – Valkonen, Tapani (toim.): *Suomalaiset: yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. WSOY, Juva: 45–62.
- Alapuro, Risto 1977: Uskonto ja poliittinen mobilisoituminen maaseudulla. – Kuusi, Matti & Alapuro, Risto & Klinge, Matti (toim.): *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki: 121–147.

- Alesto, Matti 1977: Työväenluokan maailmankuva ja työväenliike. – Kuusi, Matti & Alapuro, Risto & Klinge, Matti (toim.): *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki: 98–111.
- Althusser, Louis 2011: Ideology and Ideological State Apparatus (Notes Towards an Investigation) – Szeman, Imre & Kaposy, Timothy (eds.): *Cultural Theory. An Anthology*. Wiley-Blackwell, West-Sussex: 204–222.
- Andrews, Molly 2004: Counter-narratives and the power to oppose. – Bamberg, Michael & Andrews, Molly (eds.): *Considering Counter Narratives. Narrating, resisting, making sense. Studies in Narrative*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam: 7–26.
- Apo, Satu 2001: Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholijatteluun ja -kulttuuriin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Apo, Satu 1995a: Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta. Hanki ja jää, Helsinki.
- Apo, Satu 1995b: *The Narrative World of Finnish Fairy Tales*. Suomalainen Tiedakatemia, Helsinki.
- Apo, Satu 1986: Ihmesadun rakenne. Juonien tyypit, pääjaksot ja henkilöasetelmat satakuntalaisessa kansansatuaineistossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Apo, Satu 1980: Alina Vaitinen, kirjoittava kertoja. – *Folkloristiikkaa ja uskontotiedettä 54*. Kansanrunoudentutkimuksen ja uskontotieteen laitos. Turun Yliopisto, Turku: 185–189.
- Aro, Laura 1996: Minä kylässä. Identiteettikertomus haastattelututkimuksen folklorena. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Assman, Jan 2011: [from] “Moses the Egyptian: The Memory of Egypt in Western Monotheism” and “Collective Memory and Cultural Identity”. – Olick, Jefferey & Vinitzky-Seroussi, Vered & Levy, Daniel (eds.): *The Collective Memory Reader*. Oxford University Press, New York: 209–215.
- Assmann, Jan 2008: Communicative and Cultural Memory. – Astrid Erll & Ansgar Nünning (eds.): *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Walter de Gruyter, Berlin: 109–118.
- Baddeley, Alan 2009: Autobiographical Memory. – Baddeley, Alan & Eysenck, Michael W. & Anderson, Michael C. (eds.): *Memory*. Psychology Press, Hove and New York: 137–162.
- Bamberg, Michael 2012: Narrative Practice and Identity Navigation. – Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F (eds.): *Varieties of Narrative Analysis*. SAGE Publications, Los Angeles: 99–124.
- Bamberg, Michael 2008: Twice-Told Tales: Small Story Analysis and the Process of Identity Formation. – Toshio Sugiman et al (eds.): *Meaning in Action. Constructions, Narratives, and Representations*. Springer, Japan.

- Bamberg, Michael 2004: Considering Counter-Narratives. – Bamberg, Michael & Andrews, Molly (eds.): *Considering Counter Narratives. Narrating, resisting, making sense. Studies in Narrative*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam: 351–372.
- Barnett, H. G. 1979: The Shaping of Experience. – Haydu, George (ed.): *Experience Forms*. Mouton Publishers, Haag: 147–174.
- Baschmakoff, Nadja 2006: Sweet and Bitter Memories: Reminiscence Talk. – Statements, Descriptions, Narratives. *Elore vol 13* – 1/2006. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. http://www.elore.fi/arkisto/1_06/bas1_06.pdf (katsottu 23.7.2015).
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 1991: *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Penquin Books, London.
- Billig, Michael 1991: *Ideologies and Opinions. Studies in Rhetorical Psychology*. SAGE Publications, London.
- Blouin jr, Francis X. & Rosenberg, William G. 2011: *Processing the Past. Contesting Authority in History and in the Archive*. Oxford University Press, New York.
- Blustein, Jeffery 2008: *The Moral Demands of Memory*. Cambridge Press, New York.
- Brewer, William F. 1994: Autobiographical Memory and Survey Research. – Scharz, Norbert & Sudman, Seymour (eds.): *Autobiographical Memory and the Validity of Retrospective Reports*. Springer-Verlag, New York: 11–20.
- Bourdieu, Pierre & Loïc J. D Wacquant 1995: *Refleksiiviseen sosiologiaan*. Gummerus Oy, Jyväskylä.
- Bourdieu, Pierre 1977: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bruner, Jerome 2013: Self-Making Narratives. – Fivush, Robyn & Haden, Catherine A. (eds.): *Autobiographical Memory and the Construction of a Narrative Self. Developmental and Cultural Perspectives*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Malwah & London: 209–225.
- Bruner, Jerome 2007: The Autobiographical Process. – Broughton, Trev Lynn (ed.): *Autobiography III. Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*. Routledge, London & New York: 164–183.
- Bruner, Jerome 1991: *Acts of Meaning*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Bruner, Jerome 1986: *Actual Minds, Possible Worlds*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Bruner, Jerome 1973: *Beyond the Information Given. Studies in the Psychology of Knowing*. W.W Norton & Company, New York.

- Burke, Peter 2011: [from] History as Social Memory. – Olick, Jefferey & Vinitzky-Seroussi, Vered & Levy, Daniel (eds.): *The Collective Memory Reader*. Oxford University Press, New York: 193–197.
- Burt, Raymond L. 2001: The Bildungsroman – Jolly, Margaretta (ed.): *Encyclopedia of Life Writing. Autobiographical and Biographical Forms. Volume I*. Fitzroy Dearborn Publishers, London: 105–107.
- Carr, David 1986: *Time, Narrative and History*. Indiana University Press, Bloomington, Indiana.
- Cerutti, Simona 2004: Microhistory: Social Relations versus Cultural Models? – Castrén, Anna-Maija & Lonkila, Markku & Peltonen, Matti (eds.): *Between Sociology and History. Essays on Microhistory, Collective Action and Nation Building*. Finnish Literature Society, Helsinki: 17–40.
- Chandra, Giti 2009: *Narrating Violence, Constructing Collective Identities. To witness these wrongs unspeakable*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Chafe, Wallace 1994: *Discourse, Consciousness, and Time. The Flow and Displacement of Conscious Experience in Speaking and Writing*. The University Press of Chicago, Chicago.
- Clark, Mary Marshall 2001: Oral History. – Jolly, Margaretta (ed.): *Encyclopedia of Life Writing. Autobiographical and Biographical Forms. Volume II*. Fitzroy Dearborn Publishers, London: 677–680.
- Clough, Marshall 1998: *Mau Mau Memoirs. History, Memory and Politics*. Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado.
- Coburn, William W. & Ellington, Jane E. & Schores, Daniel M 1990: *A Logico-Structural, Worldview Analysis of the Interrelationship between Science Interest, Gender, and Concept of Nature*. <http://www.wmich.edu/slcsp/SLCSP095/SLCSP095.pdf> (katsottu 11.10.2015).
- Currie, Gregory 2010: *Narratives & Narrators: A Philosophy of Stories*. Oxford University Press Inc, New York.
- Currie, Gregory 2007: Framing Narratives. – Daniel Hutto (ed.): *Narrative and Understanding Persons*. Cambridge University Press, Cambridge: 17–43.
- Damasio, Antonio 2003: *Looking for Spinoza. Joy, Sorrow and the Feeling Brain*. Vintage, London.
- Damasio, Antonio 1999: *The Feeling of What Happens. Body, Emotion and Making of the Consciousness*. Vintage Books, London.
- D'Andrade, Roy 1992: Afterword. – D'Andrade, Roy & Strauss, Claudia (eds.): *Human motives and cultural models*. Cambridge University Press, Cambridge: 225–232.
- D'Andrade, Roy 1987: A folk model of the mind. – Holland, Dorothy C. & Quinn, Naomi (eds.): *Cultural Models in Language and Thought*. Cambridge University Press, Cambridge: 112–150.

- van Dijk, Teun A. 2008: *Discourse and Context. A Sociocognitive Approach*. Cambridge University Press, Cambridge.
- van Dijk, Teun A. 2003: The Discourse-Knowledge Interface. – Weis, Gilbert & Wodak, Ruth (eds): *Critical Discourse Analysis. Theory and Interdisciplinarity*. Palmgrave Macmillan, Basingstoke. 85–109.
- van Dijk, Teun A. 1998: *Ideology. A Multidisciplinary Approach*. SAGE Publications, London.
- Dilthey, William 2002: *The Formation of the Historical World in Human Sciences*. <http://hdl.handle.net/libproxy.helsinki.fi/2027/heh.04807.0001.001> (katsottu 23.7.2015).
- Dilthey, William 1976: *Selected Writings*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Eakin, Paul John 2008: *Living Autobiographically*. Cornell University Press, Ithaca.
- Eakin, Paul John 1992: *Touching the world. Reference in autobiography*. Princeton University Press, Princeton.
- Ehrnrooth, Jari 1992: *Sanan voimalla, vihan vallassa. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1904–1914*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Ekrem, Carola & Gustavsson, Pamela & Hakala, Petra & Korhonen, Mikael 2014: Arkiv, Minne och Glömska. Arkiven vid svenska litteratursällskapet i Finland 1885–2010. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Eysenck, Michael W. 2009: Semantic Memory and Stored Knowledge – Baddeley, Alan & Eysenck, Michael W. & Anderson, Michael C. (eds.): *Memory*. Psychology Press, Hove and New York: 113–136.
- Fentress, James & Wickham, Chris 1992: *Social Memory. New Perspectives on the Past*. Blackwell Publishers, Oxford.
- Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Majja 2006: Muistitieto ja tutkimus. – Fingerroos, Outi & et al (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 7–24.
- Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina 2006: Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. – Fingerroos, Outi & et al (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 25–48.
- Fingerroos, Outi 2004a: *Haudatut muistot. Rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Fingerroos, Outi 2004b: Sisällissodan arkistoidut muistot ja tulkinnan mahdollisuus. – Kurki, Tuulikki (toim.): *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 13–39.
- Forsman, Jaakko 1912: *Mistä syystä Sosialismi levisi Suomen maalaisväestön keskuuteen? Mietteitä*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

- Funkestein, Amos 2005: *Diary*. – Manfred Jahn, David Herman & Marie-Laure Ryan (toim.): *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. Routledge, New York.
- Furet, François 2001: From narrative history toward problem-orientated history. – Roberts, Geoffery (toim.): *The History and Narrative Reader*. Routledge, London & New York: 269–280.
- Geertz, Clifford 1973: *The Interpretation of Cultures*. Basic Books, Inc., New York.
- Giddens, Anthony 1973: *The Class Structure of Advanced Societies*. Hutchinson, London.
- Gramsci, Antonio 2011: [from] Hegemony. – Szeman, Imre & Kaposy, Timothy (eds.): *Cultural Theory. An Anthology*. Wiley-Blackwell. West-Sussex: 188–203.
- Gullestad, Marianne 1996: *Everyday Life Philosophers. Modernity, Morality and Autobiography in Norway*. Scandinavian University Press, Oslo.
- Gunzenhauser, Bonnie J. Autobiography: General Survey. – Jolly, Margaretta (ed.): *Encyclopedia of Life Writing. Autobiographical and Biographical Forms. Volume I*. Fitzroy Dearborn Publishers, London: 75–77.
- Gusdorf, Georges 2007: Conditions and limits of autobiography. – Broughton, Trev Lynn (ed.): *Autobiography. Critical Concepts and Cultural Studies*. Routledge, London & New York: 77–94.
- Haapala, Pertti 2009a: Vuoden 1917 kriisi. – Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.): *Sisällissodan pikkujätkötiläinen*. Werner Söderström Oy, Porvoo: 58–89.
- Haapala, Pertti 2009b: Sota ja sen nimet. – Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.): *Sisällissodan pikkujätkötiläinen*. Werner Söderström Oy, Porvoo: 10–17.
- Haapala, Pertti 1995: *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920*. Painatuskeskus, Helsinki.
- Haapala, Pertti 1993: Luokkasota. *Historiallinen Aikakauskirja*. 1/1993. Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto, Helsinki.
- Hakala, Anu 2006: *Housukaartilaiset. Maarian punakaartin Suomen sisällissodassa*. Like, Helsinki.
- Halbwachs, Maurice 1992: *On Collective Memory*. Chicago University Press, Chicago.
- Halbwachs, Maurice 1980: *The Collective Memory*. Harper & Row Colophon Books, New York.
- Halliday, Michael Alexander Kirkwood 1978: *Language as social semiotic. The Social Interpretation of Language and Meaning*. Arnold, London.

- Hart, Francis R 2007: Notes for an anatomy of modern autobiography. – Broughton, Trev Lynn (eds.): *Autobiography. Critical Concepts and Cultural Studies*. Routledge, London & New York: 134–157.
- Hatakka, Mari 2004: “Kun on tunteet”. Lukemisen kokemus metodologisena mahdollisuutena. – Kurki, Tuulikki (toim.): *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 171–198.
- Hatakka, Mari 2011: *Nainen, mies, rakkaus, seksi. Heterosuhteen kulku, kulttuurinen malli ja sitä selittävät diskurssit kahden omaelämäkertaa-aineiston valossa*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Haydu, George G. 1979: Comparative Characteristics of Experience Forms. – Haydu, George (ed.): *Experience Forms*. Mouton Publishers, Haag: 113–146.
- Heimo, Anne 2010: *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnat osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia*. Suomalaisen kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Heimo, Anne 2006: Places Lost, Memories Regained. Narrating the 1918 Civil War in Sammat. – Kaivola-Bregenhøj, Annikki & Klein, Barbro & Palmfelt, Ulf (eds.): *Narrating, Doing, Experiencing. Nordic Folkloristic Experiences*. Finnish Literature Society, Helsinki: 47–63.
- Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija 2003: Memories and histories, public and private: after the Finnish Civil War. – Hodgkin, Katherine & Radstone, Susannah (eds.): *Contested Pasts. The Politics of Memory*. Routledge, London & New York: 42–56.
- Hentilä, Seppo 2001: *Historiapolitiikka – Holocaust ja historian julkinen käyttö*. – Kalela, Jorma & Lindroos, Ilari (toim.): *Jokapäiväinen historia*. Tietolipas 177. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 26–49.
- Hentilä, Seppo & Jussila, Osmo & Nevakivi, Jukka 2000: *Suomen poliittinen historia 1809–1999*. WSOY, Helsinki.
- Henttonen, Pekka 2015: *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Avain, Helsinki.
- Hodgkin, Katherine & Radstone, Susannah 2003: Introduction. Contested Pasts. – Hodgkin, Katherine & Radstone, Susannah (eds.): *Contested Pasts. The Politics of Memory*. Routledge, London & New York: 1–22.
- Holland, Dorothy & Skinner, Debra 1987: Prestige and intimacy. The cultural models behind Americans’ talk about gender types. – Holland, Dorothy C. & Quinn, Naomi (eds.): *Cultural Models in Language and Thought*. Cambridge University Press, Cambridge: 78–111.
- Honko, Lauri 1989: Folkloristic Theories of Genre. – Siikala, Anna-Leena (ed.): *Studies in Oral Narrative*. Studia Fennica 33. Finnish Literature Society, Helsinki: 13–28.
- Hutton, Patrick C. 1993: *History as an Art of Memory*. University Press of New England, Lebanon.

- Hutto, Daniel D. 2008: *Folk Psychological Narratives. The Sociocultural Basis of Understanding Reasons*. MIT Press, Cambridge.
- Huttunen, Niko 2010: *Raamatullinen sota. Raamatun käyttö ja vaikutus vuoden 1918 sisällissodan tulkinnoissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- Hyland, Ken 2013: Introduction. – Ken Hyland (ed.): *Discourse Studies Reader. Essential Excerpts*. Bloomsbury Academic, London & New York: 1–8.
- Hynninen, Anna 2011: Elämää kerroksittain. Aineistokirjoittamisen kontekstualisointi. – Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.): *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 259–295.
- Hyyry, Katja 1995: Elämänhistoriallinen kerronta tutkimuskohteena. – *Elektrologisti* 1/1995. http://www.elore.fi/arkisto/1_95/hyr.195.html (katsottu 2.8.2015).
- Hytönen, Kirsi-Maria 2014: *Ei elämäni lomaa mahtunut. Naisten muistelukurantaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Eerika Koskinen-Koivisto 2009: Hikeä, naurua ja nokea – naisten kokemuksia tehdastyöstä toisen maailmansodan aikana. Kati Lounis & Marko Tikka (toim.): *Työväki ja kokemus. Väki Voimakas 22* Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere: 138–160.
- Hyvärinen, Matti 2005: *Kertomuksen tutkimus* <http://www.uta.fi/yky/yhteystiedot/henkilokunta/mattikhyvarinen/index/Kerronnallinen%20tutkimus.pdf> (katsottu 23.7.2015).
- Hyvärinen, Matti 1998: Lukemisen neljä käännettä. – Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.): *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Vastapaino, Tampere: 311–336.
- Häkkinen, Antti 2014: ”Kun yhteiskunta tuli kylään”: nuorisosukupolvien erilaiset yhteiskuntakohtaamiset ja -kokemukset. – Vehkalahti, Kaisa & Suurpää, Leena (toim.): *Nuoruuden sukupolvet*. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 152. Juvenes Print, Tampere: 32–57.
- Häkkinen, Kaisa 2004: *Suomen etymologinen sanakirja*. WSOY, Juva.
- Hänninen, Kirsi 2007: Perspectives on the Narrative Construction of Emotions. – *Elore vol 14 – 1/2007*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. http://www.elore.fi/arkisto/1_07/han1_07.pdf (katsottu 25.2.2015).
- Hänninen, Vilma 2000. *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Hänninen, Vilma & Koski-Jännes, Anja 2010: Breaking of self-narrative as a means of reorientation? – Hyvärinen, Matti et al (eds.): *Beyond Narrative Coherence*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam: 103–120.

- Hästesko, Elsa (toim.) 1918. *Sankaripoikia. Vapausodassamme kaatuneiden aikakäisten muistoksi*. Arvi. A. Karisto Osakeyhtiö, Hämeenlinna.
- Hästesko, Elsa (toim.) 1919. *Sankaripoikia. Vapausodassamme kaatuneiden aikakäisten muistoksi*. Toinen sarja. Arvi. A. Karisto Osakeyhtiö, Hämeenlinna.
- Hästesko, Elsa (toim.) 1919. *Sankaripoikia. Vapausodassamme kaatuneiden aikakäisten muistoksi*. Kolmas sarja. Arvi. A. Karisto Osakeyhtiö, Hämeenlinna.
- Ilmolahti, Oona 2008: Kansankouluopettajat ja työväestö sisällissodan jälkeen – eheytystä ja kahtiajakoa. – Hannikainen, Matti & Lohikoski, Pia (toim.): *Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus? Väki Voimakas 21*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere: 107–120.
- Jaago, Tiit 2014: Genre creation within memory collection. – Lang, Valter & Kull, Kalevi (eds.): *Estonian Approaches to Culture Theory. Approaches to Culture Theory Series Volume 4*. University of Tartu Press, Tartu: 284–307.
- Jaago, Tiit 2012: Cultural Borders in an Autobiographical Narrative. – *Electronic Journal of Folklore*. Vol 52. Borders and Life Stories. <http://www.folklore.ee/folklore/vol52/jaago.pdf> (katsottu 14.5.2015).
- Jensen, Jeppe Sinding 2011: Framing Religious Narrative, Cognition and Culture Theoretically. – Armin W. Geertz & Jensen, Jeppe Sinding (eds): *Religious Narrative, Cognition and Culture. Image and Word in the Mind of Narrative*. Equinox Publishing Ltd, London: 31–50.
- Jokinen, Eeva 2004: Päiväkirja tiedon lajina. – Marianne Liljeström (toim.): *Femistinen tietäminen*. Vastapaino, Tampere: 118–140.
- Jokinen, Eeva 1997: *Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä*. Gaudamus, Helsinki.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 1999: Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. – Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino, Tampere: 54–100.
- Junila, Marianne 2011: Mitä teit keväällä 1918? Tamperelaiset koulutytöt kirjoittavat sisällissodasta. – Kemppainen, Ilona & Salmi-Niklander, Kirsti & Tuomaala, Saara (toim.). *Kirjoitettu nuoruus. Aikalaistulkintoja 1900-luvun alkupuolen nuoruudesta*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Hakapaino, Helsinki: 144–168.
- Junila, Marianne & Jalagin, Seija 2009: Lapset ja sota. – Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.): *Sisällissodan pikkujättiläinen*. Werner Söderström Oy, Porvoo: 320–334.
- Jolly, Margaretta (ed.) 2001: *Encyclopedia of Life Writing. Autobiographical and Biographical Forms. Volume I*. Fitzroy Dearborn Publishers, London: 28–29.
- Jones, W. T. 1972: World View: Their Nature and Their Function. – *Current Anthropology* 13. (February 1972): 79–109. University of Chicago Press, Chicago.

- Jussila, Osmo & Hentilä, Seppo & Nevakivi, Jukka 2009: *Suomen poliittinen historia 1809–1999*. WSOY, Porvoo.
- Kaارlenkaski, Taija 2012: *Kertomuksia lehmästä. Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Kalela, Jorma 2012: *Making History. The Historian and Uses of the Past*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Kalela, Jorma 2009: Miksi ei pidä ajatella, että historiantutkija tuottaa kertomuksia? – Hägg, Samuli & Lehtimäki, Markku & Steinby, Liisa (toim.): *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki: 294–313.
- Kalela, Jorma 2006: Muistitiedon näkökulma historiaan. – Fingerroos, Outi & et al. (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 67–92.
- Kalela, Jorma 1986: *Näkökulmia tulevaisuuteen. Paperiliiton historia 1944–1986*. Paperiliitto, Helsinki.
- Kalemaa, Kalevi 1989: *Elvi Sinervo. Vuorellenusija*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki 2007: Historia purkautuu kertomuksiksi. Naiset kertovat sodasta. – Stark, Eija & Stark, Laura (toim.): *Kansanomainen ajattelu*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 185–216.
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki 2006: War as a Turning Point in Life. – Kaivola-Bregenhøj, Annikki & Klein, Barbro & Palmfelt, Ulf (eds.): *Narrating, Doing, Experiencing. Nordic Folkloristic Experiences*. Finnish Literature Society, Helsinki: 29–46.
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki 1988: *Kokemus ja kerronta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kaskisaari, Marja 1998: Rakkauden täyttymys. Seksuaaliset erot ja romanttinen rakkaus. – Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.): *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Vastapaino, Tampere: 273–309.
- Kauranen, Kaisa 2013: Mitä ja miksi kansa kirjoitti? – Laitinen, Lea & Mikkola, Kati (toim.): *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 19–54.
- Kearney, Michael 1984: *World View*. Chandler & Sharp Publishers Inc, Novato, California.
- Kemiläinen, Aira 1998: *Finns in the Shadow of the "Aryans". Race Theories and Racism*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Kemppainen, Ilona 2010: Arjen sankaruus. Naisten, miesten, suomalaisten näkökulmia. – Peltonen, Ulla-Maija & Kemppainen, Ilona (toim.): *Kirjoituksia sankaruudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 193–223.

- Keskisarja, Teemu 2013: *Viipuri 1918*. Siltala, Helsinki.
- Ketelaar, Eric 2001: *Tacit Narratives. The Meanings of Archives*. Archival Science 1. Kluwer Academic Publishers, the Netherlands: 131–141.
- Ketola, Antti 2014: Tiedollinen itsemääräämisoikeus ja laaja suostumus ihmistieteellisessä tutkimuksessa. – Ketola, Antti & Lahti, Raimo (toim.): *Ihmistieteellisten tutkimusaineistojen jatkokäyttö ja tietosuojat*. Forum Iuris. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, Helsinki: 3–97.
- Kettunen, Pauli 1987: Missä mielessä vanha työväenliike oli poliittinen liike. – Alapuro, Risto et al. (toim.): *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki: 95–120.
- Kirss, Tiina & Kõresaar, Ene & Lauritsin, Marju (eds.) 2004: *She who remembers survives. Interpreting Estonian women's post-Soviet life stories*. University of Tartu, Tartu.
- Kirves, Jenni 2015: Punaisen pahan unen ja lahtarien laukausten loppu – sisällissodan henkiset jäljet Helsingissä. – Nieminen, Jarmo (toim.): *Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa. Sotasurmat 1917–1918*. Helsingin kaupungin Tietokeskus ja Gummerus Kustannus Oy, Helsinki: 366–383.
- Kivimäki, Ville 2013: *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. WSOY, Helsinki.
- Kivinen, Osmo 2006: Habitukset vai luontumukset? Pragmaattisia näkökulmia bourdieulaisittain objektiiviseen sosiologiatieteeseen. – Purhonen, Semi & Roos, J. P. (toim.): *Bourdieu ja minä. Näkökulmia Pierre Bourdieun sosiologiaan*. Vastapaino, Tampere.
- Klein, Barbro 2006: Introduction. Telling, Doing, Experiencing. Folkloristic Perspectives on Narrative Analysis. – Kaivola-Bregenhøj, Annikki & Klein, Barbo & Palmfelt, Ulf (eds.): *Narrating, Doing, Experiencing. Nordic Folkloristic Experiences*. Finnish Literature Society, Helsinki: 6–28.
- Knuuttila, Seppo 2010: Tutkimusaineistojen muodostaminen. – Pöysä, Jyrki & Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.): *Vaeltavat menetelmät*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu: 19–42.
- Knuuttila, Seppo 2001: – Apo, Satu & Kinnunen, Eeva-Liisa (toim.) *Perinteen tutkimuksen terminologia*. Helsingin Yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitos, Helsinki.
- Knuuttila, Seppo 1992: *Kansanhuumorin mieli. Kaskut maailmankuvan ainekseksi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Knuuttila, Seppo 1984: Mitä sivakkalaiset itsestään kertovat – kansanomaisen historian tutkimuskoe. – Veijo Salonheimo (toim.): *Yhteiskunta kylässä. Tutkimuksia Sivakasta ja Rasinmäestä*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 61. Joensuu, 131–155.
- Knuuttila, Seppo & Rannikko, Pertti (toim.) 2008: *Kylän paikka. Uusia tulkinnoita Sivakasta ja Rasinmäestä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Knuuttila, Seppo & et. al (toim.) 1996: *Kyläläiset, kansalaiset. Tulkintoja Siva-kasta ja Rasinmäestä*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Kolbe, Laura 2015: Helsingin punainen kaupunginjohtaja. – Nieminen, Jarmo (toim.): *Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa. Sotasurmat 1917–1918*. Helsingin kaupungin Tietokeskus ja Gummerus Kustannus Oy, Helsinki: 60–67.
- Komulainen, Katri 1998: Naisten naissuhteet. Kerrottu ja puhuteltu sukupuoli itsenäistymiskertomuksissa. – Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkkio, Anni (toim.): *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Vastapaino, Tampere: 153–186.
- Korjus, Olli 2008: *Hamina 1918. Nimi nimeltä, luoti luodilta*. Atena, Jyväskylä.
- Koski, Kaarina 2011: *Kuoleman voimat. Kirkonväki suomalaisessa uskomusperinteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Koski, Kaarina 2007: Katsaus: mikä kertomus on? Tieteidenvälisyyden haasteita ”kertomusten” tarkastelussa. – *Elore vol 14 – 1/2007*. Suomen Kansantietouden Seura, Joensuu. http://www.elore.fi/arkisto/1_07/kos_c_1_07.pdf (katso 19.4.2015).
- Koskinen, Inkeri 2015: *Changing Research Communities*. University of Helsinki, Helsinki.
- Kosonen Päivi 2009: Moderni omaelämäkerta kertomuksena. – Hägg, Samuli & Lehtimäki, Markku & Steinby, Liisa (toim.): *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 282–294.
- Kosonen, Päivi 2000: *Elämät Sanoissa. Eletty ja kerrottu epäjatkuvuus Sarratusten, Durasin, Robbe-Grillet’n ja Perecin omaelämäkerrallisissa teksteissä*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Kuhn, Anette 2007: A Journey Through Memory. – Broughton, Trev Lynn (ed.): *Autobiography III. Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*. Routledge, London & New York: 255–271.
- Kuhn, Thomas S. 1998: The Natural and the Human Sciences. – Klemke, E. D. & Hollinger, Robert & Rudge, David Wýss (eds.): *Introductory Readings in the Philosophy of Science*. Prometheus Books, New York: 128–134.
- Kuismin, Anna 2013: Aikain muistot ja kokemusten koulut. – Laitinen, Lea & Mikkola, Kati (toim.): *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 60–97.
- Kujala, Antti 2008: *Vankisurmat. Neuvostovankien laittomat ampumiset jatkosodassa*. WSOY, Helsinki.
- Kujala, Antti 2016: *Vastakkainasettelun yhteiskunnan synty. Syksyn 1905 suurlakko Helsingissä ja muualla Suomessa*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.

- Kuutma, Kristin 2014: From the construction of concepts to knowledge production: the interdisciplinarity of folkloristics. – Lang, Valter & Kull, Kalevi (eds.): *Estonian Approaches to Culture Theory. Approaches to Culture Theory Series Volume 4*. University of Tartu Press, Tartu: 308–328.
- Kõresaar, Ene 2007: Memory, Time, Experience, and the Gaze of a Life Stories Researcher. – Kirss, Tiina & Kõresaar, Ene & Lauristin, Maiju (eds.): *She Who Remembers Survives. Interpreting Estonian Woman's Post-Soviet Life Stories*. Tartu University Press, Tartu: 35–61.
- Kõresaar, Ene 2002: The Farm as the Symbol of State. Metaphorical Depiction of the Nation and State in the Childhood Memories of Older Estonians. – Tiiu Jaago, Kõiva, Mare & Kärnsna, Kairika (eds.): *Lives, Histories and Identities vol 3. Studies of Oral Histories, Life- and Family Stories*. University of Tartu, Tartu: 88–107.
- Kõresaar, Ene & Laukk, Epp & Kuutma, Kristin (eds.) 2009: *The Burden of Remembering. Recollections & Representations of the 20th Century*. Finnish Literature Society, Helsinki.
- Lang, Valter & Kull, Kalevi 2014: Preface: Estonian approaches in culture theory. – Lang, Valter & Kull, Kalevi (eds.): *Estonian Approaches to Culture Theory. Approaches to Culture Theory Series Volume 4*. University of Tartu Press, Tartu: 14–19.
- Labov, William, 1972: *Language in the inner city: studies in the Black English vernacular*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Langer, Lawrence 1991: *Holocaust Testimonies. The Ruins of Memory*. Yale University Press, New Haven.
- Lappalainen, Niina 2010: Työn sankaruus. Sankaruus tehtaalaisyhteisön suullisessa perinteessä. – Peltonen, Ulla-Maija & Kemppainen, Ilona (toim.): *Kirjoituksia sankaruudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 224–262.
- Latvala, Pauliina 2013: *Kerrottu politiikka. Muistitietotutkimus arjen poliittisesta kulttuurista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Latvala, Pauliina 2005: *Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Latvala, Pauliina 2002: Voices of Family History: Problems of the Textualisation Strategy. – Tiiu Jaago, Kõiva, Mare & Kärnsna, Kairika (eds.): *Lives, Histories and Identities vol 3. Studies of Oral Histories, Life- and Family Stories*. University of Tartu, Tartu: 162–175.
- Latva-Äijö, Annika 2004: *Lotta Svärdin synty. Järjestö, armeija, naiseus 1918–1928*. Helsinki, Otava.
- Launis, Kati 2008: Alin aidanvitsa, unteni kukka. Hilja Pärssinen työläisnaisten runoilijana. – Hannikainen, Matti & Lohikoski, Pia (toim.): *Väki Voimakas*

21. Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus? Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere: 54–84.
- Laurin, Kati 2005: *Kerrotut naiset. Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naiseuden määrittelijöinä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Laurén, Kirsi 2012: Fear in Border Narratives. Perspectives of the Finnish-Russian Border. *Electronic Journal of Folklore*. Vol 52. Borders and Life Stories. <http://www.folklore.ee/folklore/vol52/Laurén.pdf> (katsottu 2.9.2014).
- Laurén, Kirsi 2010: Kirjoitetun kokemuksen kiehtovuus. – Pöysä, Jyrki & Järvi-
luoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.): *Vaeltavat metodit*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Lauristin, Marju 2004: Lives and Ideologies: A Sociologist View on the Life Stories of Two Female Tractor-Drivers. – Kirss, Tiina & Kõresaar, Ene & Lauristin, Marju (eds.): *She Who Remembers Survives. Interpreting Estonian Women's Post-Soviet Life Histories*. Tartu University Press, Tartu: 178–202.
- Lautamatti, Liisa 1983: Kertomuksen koherenssista. – Auli Viikari (toim.) *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 35*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 73–90.
- Lehtipuro, Outi 1982: Historialliset tarinat. – Järvinen, Irma-Riitta & Knuuttila, Seppo (toim.): *Kertomusperinne. Kirjoituksia proosaperinteen lajeista ja tutkimuksesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 44–55.
- Lehtipuro, Outi 1977: Kulttuuriantropologin maailmankuvaongelmia. – Kuusi, Matti & Alapuro, Risto & Klinge, Matti (toim.): *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki: 71–76.
- Leichtman, Michelle D & Wang, Qi & Pillemer, David B. 2003: Cultural Variations in Interdependence and Autobiographical Memory: Lessons from Korea, China, India and the United States. – Fivush, Robyn & Haden, Catherine A. (eds.): *Autobiographical Memory and the Construction of a Narrative Self. Developmental and Cultural Perspectives*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Mahwah & London: 73–98.
- Lejeune, Philippe 2007a: The Autobiographical Pact. – Broughton, Trev Lynn (ed.): *Autobiography. Critical Concepts and Cultural Studies*. Volume I. Routledge, London & New York: 297–326.
- Lejeune, Philippe 2007b: How do diaries end? – Broughton, Trev Lynn (ed.): *Autobiography. Critical Concepts and Cultural Studies*. Volume IV. Routledge, London & New York: 88–101.
- Lejeune, Phillipe 1989: *On Autobiography*. University of Minnesota Press, Minnesota.
- Lemon, M. C. 2001: The Structure of Narrative. – Roberts, Geoffery (ed.): *The History and Narrative Reader*. Routledge, London & New York: 107–129.

- Liljeström, Marianne 2004a: *Useful Selves. Russian Women's Autobiographical Texts from the Postwar Period*. Gummerus Printing, Saarijärvi.
- Liljeström, Marianne 2004b: Kokemukset ja kontekstit historiankirjoituksessa. – Liljeström, Marianne (toim.): *Feministinen tietäminen*. Vastapaino, Tampere: 141–166.
- Linde, Charlotte 1993: *Life Stories. The Creation of Coherence*. Oxford University Press, New York.
- Linde, Charlotte 1987: Explanatory Systems in Life Stories. – Holland, Dorothy C. & Quinn, Naomi (eds.): *Cultural Models in Language and Thought*. Cambridge University Press, Cambridge: 343–369.
- Lähteenmäki, Maria 1995: *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–30-luvun Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Löfström, Jan 2015: Miten päätellä, onko hiljaisuus vaikenemista? – “Homo-seksuaalisuus” agraarikulttuurin perinneaineistoissa. – Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko (toim.): *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Vastapaino, Tampere: 121–135.
- Makkonen, Anna 1993: Valkoisen kirjan kutsu eli löytöretkellä päiväkirjojen maailmoissa. – Ahola, Suvi (toim.) *Hiljaista vimmaa. Suomalaisten naisten päiväkirjatekstejä 1790-luvulta ja 1990-luvulle*. Kirjayhtymä, Helsinki: 360–374.
- Mannheim, Karl 1991: *Utopia and Ideology*. Routledge, London.
- Manninen, Juha 1977: Maailmankuvat maailman ja sen muutoksen heijastajina. – Kuusi, Matti & Alapuro, Risto & Klinge, Matti (toim.): *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki: 13–48.
- Manninen, Ohto 1993: Vapausota. *Historiallinen aikakauskirja* 2/1993. Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto, Helsinki.
- Mannsell, Darrel 2007: Unsettling the colonel's "hash": 'fact' in autobiography. – Broughton, Trev Lynn (ed.): *Autobiography. Critical Concepts and Cultural Studies*. Routledge, London & New York. 168–184.
- Marander-Eklund, Lena 2006: The Actors in Young Women's Childbirth Narratives. – Kaivola-Bregenhøj, Annikki & Klein, Barbo & Palmfelt, Ulf (eds.): *Narrating, Doing, Experiencing. Nordic Folkloristic Experiences*. Finnish Literature Society, Helsinki: 140–157.
- May, Vanessa 2001: *Lone Motherhood in Finnish Women's Life Stories. Creating Meaning in a Narrative Context*. Åbo Akademi University Press, Åbo.
- McAdams Dan P. 1988: *Power, Intimacy, and the Life Story. Personological Inquiries into Identity*. The Guilford Press, New York & London.
- McKeough, Andreas 2013a: The Past in the Present: The Narrative Interpretation and Reconstitution of Experiences. – Kulasalu, Kaisa & Päll, Lona & Rumm, Kaija (eds.) *Kogemus, taju, keha: uurimusi noorteadlastelt. VanaVaraVedaja* 8. Nefa Tartu Rühm, Tartu: 125–141.

- McKeough, Andreas 2013b: Constructing Personal Historical Agency, Making Sense of the Past? – Asplund Ingemark, Camilla (toim.): *The Therapeutic Uses of Storytelling*. Nordic Academic Press, Lund: 101–114.
- McKeough, Andreas 2010: Vuoden 1918 sodan kokemus työläisten kertomana. – Salmi-Niklander, Kirsi & Suodenjoki, Sami (toim.): *Väki Voimakas 23. Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere: 228–252.
- McKeough, Andreas 2008: *Kaksi valtakuntaa. Vuoden 1918 sodan kulttuurisen taustan tarkastelua muistitiedon avulla*. Opinnäytetyö. Helsingin yliopisto, kulttuurien tutkimuksen laitos, folkloristiikka.
- Megill, Alan 2011: [from] History, Memory, and Time. – Olick, Jefferey & Vinitzky-Seroussi, Vered & Levy, Daniel (eds.): *The Collective Memory Reader*. Oxford University Press, New York: 193–198.
- Meretoja, Hanna 2009: Inhimillisen todellisuuden narratiivisuus ontologisena ja epistemologisena kysymyksenä. – Hägg, Samuli & Lehtimäki, Markku & Steinby, Liisa (toim.): *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 207–237.
- Metsä-Tokila, Piia 2011: Työläismoraali vastarinnan legitimoitina. Poliittisten naisvankien muistitietoaineistojen käyttö historian tutkimuksessa. – Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.): *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 96–113.
- Mikkola, Kati & Laitinen, Lea 2013: Mielen ja kielen muutoksia. – Laitinen, Lea & Mikkola, Kati (toim.): *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 413–463.
- Mikkola, Kati 2009: *Tulevaisuutta vastaan. Uudistusten vastustaminen, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Mills, C. Wright 1990: *Sosiologinen mielikuvitus*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Miller, Peggy J. 1994: Narrative practices: Their role in socialization and self-construction. – Neisser, Ulric & Fivush, Robyn (eds.): *The remembering self. Construction and accuracy in the self-narrative*. Cambridge University Press, New York: 158–179.
- Mink, Louis O. 2001: Narrative Form as a Cognitive Instrument. – Roberts, Geoffrey (ed.): *The History and Narrative Reader*. Routledge, London & New York: 211–220.
- Määttänen, Kirsti 1993: Äidit, tyttäret, anopit ja miniät. – Piela, Ulla (toim.): *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 149–164.
- Naugle, David K. 2002: *Worldview. The history of a Concept*. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan.

- Nieminen, Jarmo (toim.) 2015: *Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa. Sotasurmat 1917–1918*. Helsingin kaupungin Tietokeskus ja Gummerus Kustannus Oy, Helsinki.
- Niiniluoto, Ilkka 1984: *Tiede, filosofia ja maailmankatsomus*. Otavan painolaitokset, Keuruu.
- Nyström, Samu 2013: *Poikkeusajan kaupunkielämäkerta. Helsinki ja helsinkiläiset maailmansodassa 1914–1918*. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistossa XXIX. Unigrafia, Helsinki.
- Ochs, Elinor 1997: Narrative. – Teun A. van Dijk (ed.): *Discourse as Structure and Process*. SAGE Publications, London: 185–207.
- Paal, Piret 2013: Narrative Encounters in End-of-life Care. – Asplund Ingemark, Camilla (ed.): *The Therapeutic Uses of Storytelling*. Nordic Academic Press, Lund: 159–178.
- Paasivirta, Juhani 1957: Suomi vuonna 1918. WSOY, Porvoo.
- Paavolainen, Jaakko 1966: *Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918*. 1. Punainen terrori. Helsinki, Tammi.
- Paavolainen, Jaakko 1967: *Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918*. 2. Valkoinen terrori. Helsinki, Tammi.
- Palmfelt, Ulf 2007: Expanding Worlds: Into the Ethnography of Narrating. *Electronic Journal of Folklore*. Vol 37. Folk Narrative Theories and Contemporary Practices IV. <http://www.folklore.ee/folklore/vol37/palmenfelt.pdf> (katsottu 15.3.2014).
- Palmgren, Raoul 1965: Työläiskirjallisuus (proletaarikirjallisuus). Kirjallisuus- ja aatehistoriallinen käsitteenselvittely. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.
- Parikka, Raimo 1997: ”Varo veli, topora yksin matkustaa” – rahvas, vastarinta ja politiikka. – Parikka, Raimo (toim.): *Väki Voimakas 10. Työväestö ja kansakunta*. Työväen historian ja perinteen tutkimusseura, Tampere.
- Partio, Tahvo 1918: *Punaisen hirmuvallan jaloissa*. Pohjola, Oulu.
- Passerini, Luisa 2004: Memories between silence and oblivion. – Hodgkin, Katherine & Radstone, Susannah (eds.): *Contested Pasts. The Politics of Memory*. Routledge, London & New York: 238–255.
- Pekkalainen, Tuulikki 2014: *Lapset sodassa 1918*. Tammi, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija 2015. Arkistojen hiljaisuudet. – Kanerva, Anna & Mitchell, Ritva (toim.): *Elävä aineeton kulttuuriperintö*. Hankkeen loppuraportti. Cuporen verkkojulkaisuja 28: 183–188. http://www.cupore.fi/documents/Elavaaineetonkulttuuriperinto_loppuraportti.pdf (katsottu 23.7.2015).
- Peltonen, Ulla-Maija 2014: Näkökulmia arkistoidun muistitietoaaineistojen jatkokäytön periaatteisiin. – Ketola, Antti & Lahti, Raimo (toim.): *Ihmistieteellisten tutkimusaineistojen jatkokäyttö ja tietosuoja*. Forum Iuris. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, Helsinki: 153–157.

- Peltonen, Ulla-Maija 2009a: Rajaton kokemus – näkökulmia toiseen tietoon. – Launis, Kati & Tikka, Marko (toim.): *Väki voimakas 22. Työväki ja kokemus*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere: 11–26.
- Peltonen, Ulla-Maija 2009b: Memories and Silencies. On the Narrative of an Ingrian Gulag Survivor. – Adler, Nanci et al. (eds.): *Memories of Mass Repression. Narrating Life Stories in the Aftermath of Atrocity*. Transaction Publishers Cop, New Brunswick.
- Peltonen, Ulla-Maija 2009c: Sisällissodan muistaminen. – Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.): *Sisällissodan pikkujättiläinen*. Werner Söderström Oy, Porvoo: 464–473.
- Peltonen, Ulla-Maija 2008: Yksityisiä kuvia 1918. – Kukkonen, Jukka & Heikka, Elina (toim.): *Punamustavalkea 1918*. Avain, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija 2003: *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija 1996: *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija 1988: Punaiset ja valkoiset tarinat. Vuoden 1918 väkivaltaisuuksista kertovat tarinat. – Järvinen, Irma-Riitta & Pöysä, Jyrki & Vakimo, Sinikka (toim.): *Monikasvoinen folklore*. Helsingin yliopiston kansanrunoustieteen laitoksen toimitte 8. Yliopistopaino, Helsinki.
- Pentikäinen, Juha 1971: *Marina Takalon uskonto*. Uskontoantropologinen tutkimus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Pihlainen, Kalle 2011: Historia, historiatietoisuus ja menneisyyden käyttö. *Kasvatus & Aika* 3/2011. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=409 (katsottu 4.4.2015).
- Plummer, Ken 1983: *Documents of Life. An Introduction to the Problems and Literature of a Humanistic Method*. Contemporary Social Research 7. George Allen & Unwin Publishers Ltd, London.
- Polkinghorne, Donald E. 2013: Narrative Identity and Psychoterapy. – Asplund Ingemark, Camilla (ed.): *The Therapeutic Uses of Storytelling*. Nordic Academic Press, Lund: 21–41.
- Polkinghorne, Donald E. 1995: Narrative Configuration in Qualitative Analysis. – Hatch Amos J. & Wisniewski, Richard (eds.): *Life History and Narrative*. RoutledgeFalmer, Oxon: 5–24.
- Portelli, Alessandro 2011: *The Say in Harlan County. An Oral History*. Oxford University Press, New York.
- Portelli, Alessandro 2006: Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? – Finngerroos, Outi & et al. (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 49–66.

- Portelli, Alessandro 1997: *The Battle of Valle Giulia. Oral History and the Art of Dialogue*. The University of Wisconsin Press, Madison.
- Pöysä, Jyrki 2015: *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Pöysä, Jyrki 2010 – Pöysä, Jyrki & Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.): *Vaeltavat metodit*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Pöysä, Jyrki 2009: Positioteoria ja positioanalyysi – uusia näkökulmia narratiivisen toimijuuden tarkasteluun. – Hägg, Samuli & Lehtimäki, Markku & Steinby, Liisa (toim.): *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 314–343.
- Pöysä, Jyrki 2006: Kilpakirjoitukset muistitietotutkimuksessa – Fingerroos, Outi & et al. (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 221–244.
- Pöysä Jyrki 1997: *Jätjän synty*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Pöysä, Jyrki & Timonen, Senni 2004: Kuinka ahkerat muurahaiset saivat kasvot? Henkilökohtaisen tiedon paikka arkiston keruuohjeessa. – Kurki, Tuulikki (toim.): *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 218–254.
- Pyrhönen, Heta 2007: Genre – Herman, David (ed.): *The Cambridge Companion to Narrative*. Cambridge University Press, Cambridge: 109–123.
- Quinn, Naomi & Holland, Dorothy 1987: Culture and Cognition. – Holland, Dorothy & Quinn, Naomi (eds.): *Cultural Models in Language and Thought*. Cambridge University Press, Cambridge: 3–42.
- Quinn, Naomi 1987: Convergent evidence for a cultural model of American marriage. – Holland, Dorothy & Quinn, Naomi (eds.): *Cultural Models in Language and Thought*. Cambridge University Press, Cambridge: 173–194.
- Rantakari, K. N. 1918: *Vihollisen leirissä punaisen kapinan aikana*. WSOY, Porvoo.
- Rasila, Viljo 1968: *Kansalaissodan sosiaalinen tausta*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Reha, Liis 2012: Puppe, vana pörguline! – Isikliku kogemuse jutud lapsepõlvest. – Kulasalu, Kaisa & Päll, Lona & Rumm, Kaija (toim.): *Kogemus, taju, keha: uurimusi noorteadlastelt*. Vanavaravedaja 8. Tartu Nefä Rühm, Tartu: 103–124.
- Rehulahti, Pekka 2008: Työväen sivistysseurat 1860-luvulla. – Hannikainen, Matti & Lohikoski, Pia (toim.): *Väki Voimakas 21. Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus?* Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere: 85–106.
- Revonsuo, Antti 1993. Cognitive Models of Consciousness. – Kamppinen, Matti (ed.): *Consciousness, Cognitive Schemata, and Relativism. Multidisciplinary*

- Explorations in Cognitive Science*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht: 27–130.
- Risjord, Mark 2006: *Ethnography and Culture*. – Turner, Stephen & Risjord, Mark W. (eds.) *Handbook of the Philosophy of Science Volume 15. Philosophy of Anthropology and Sociology*. Elsevier B. V., Amsterdam: 399–428.
- Roos, J. P. 1987: *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Robinson, Alan 2011: *Narrating the Past. Historiography, Memory and the Contemporary Novel*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Roininen, Aimo: *Kirja liikkeessä. Kirjallisuus instituutina vanhassa työväenliikkeessä (1895–1918)*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Roselius, Aapo 2013: *Isänmaallinen kevät. Vapausotamyytin alkulähteillä*. Tammi, Helsinki.
- Roselius, Aapo 2010: *Kiista, eheys ja unohtus: vapaussodan muistaminen suojeluskuntien ja veteraaniliikkeen toiminnassa 1918–1944*. Suomen Tiedeseura, Helsinki.
- Roselius, Aapo 2007: *Teloittajien jäjillä. Valkoisten väkivalta Suomen sisällissodassa*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Rosenthal, Gabriele 2007: *German War Memories. Narrativity and the biographical and social functioning of memory*. – Broughton, Trev Lynn (ed.): *Autobiography III. Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*. Routledge, London & New York: 208–223.
- Roslin-Kalliola, Matilda 1912: *Mietteitä Gogin Sodasta. Merikarvialla kuolleen Gust. Nyholmin (*1820 †1879) mukaan kertomuksen muotoon kirjoitettu*. Hjalmar Rewall, Turku.
- Rudner, Richard 1998: *The Scientist Qua Scientist Makes Value Judgments*. – Klemke, E.D. & Hollinger, Robert & Rudge, David Wýss (eds.): *Introductory Readings in the Philosophy of Science*. Prometheus Books, New York: 492–498.
- Runia, Eelco 2007: *Burying the Dead, Creating the Past. History and Theory* 46, vol 3: 313–325.
- Räikkönen, Erkki (toim.) 1934: *Vapausodan kertomuksia 1. Muistelmia ja koke-muksia*. Sanatar, Helsinki.
- Räikkönen, Erkki (toim.) 1935: *Vapausodan kertomuksia 2. Muistelmia ja koke-muksia*. Sanatar, Helsinki.
- Räikkönen, Erkki (toim.) 1938: *Vapausodan kertomuksia 3. Muistelmia ja koke-muksia*. Sanatar, Helsinki.
- Saarinen, Tuija 2003: *Poikkeusyksilö ja kyläyhteisö. Tutkimus Heikan Jussin (Juho Mäkäraisen) elämästä ja huumorista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Saaremaa, Tuija 2007: *Omaelämäkerran rajapinnoilla. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 92*. Jyväskylän yliopisto. Bookwell, Jyväskylä.
- Salmi-Niklander, Kirsti 2013: Yhteisöllisen kirjoittamisen ensiaskeleita. – Laitinen, Lea & Mikkola, Kati (toim.): *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 384–409.
- Salmi-Niklander, Kirsti 2011: Sanelman sisaret. Sosiaalisen tekijyyden strategioita nuorten työläisnaisten suullis-kirjallisissa verkostoissa 1910–1920-luvulla. – Kempainen, Ilona & Salmi-Niklander, Kirsti & Tuomaala, Saara (toim.). *Kirjoitettu nuoruus. Aikalaistulkintoja 1900-luvun alkupuolen nuoruudesta*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Helsinki: 20–46.
- Salmi-Niklander, Kirsti 2009: Pienet kertomukset, suuret merkitykset. Kerronta, identiteetti ja vuorovaikutus käsinkirjoitetuissa lehdissä. – *Kasvatus ja aika*. 1/2009: 7–23. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/dokumentit/artikkeli_kirsti_0605102141.pdf (katsottu 2.10.2014).
- Salmi-Niklander, Kirsti 2007: ”Kokemus varoitti, halu voitti”. Juho Kaksola ja 1800-luvun kirjoittavan talonpojan ajatusmaailma. – Stark, Eija & Stark, Laura (toim.): *Kansanomainen ajattelu*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 165–184.
- Salmi-Niklander, Kirsti 2006: Tapahtuma, kokemus, kerronta. – Fingerroos, Outi & et al. (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 199–220.
- Salmi-Niklander, Kirsti 2004: *Itsekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Sana, Elina 2003: *Luovutetut. Suomen luovutukset Gestapolle*. WSOY, Helsinki.
- Savolainen, Ulla 2015: *Muisteltu ja kirjoitettu evakkomatka. Tutkimus evakkolapsuuden muistelukerronnan poetiikasta*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Savolainen, Ulla 2012: Lapsuuden evakkomatkan monet merkitykset. Kerron-
tstrategiat muistelukirjoituksissa. – *Elore vol 19 – 1/2012*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. 15–35. http://www.elore.fi/arkisto/1_12/savolainen.pdf (katsottu 29.1.2015).
- Scollon, Suzanne 2003: Political and Somatic Aligment: Habitus, Ideology and Social Practice. – Weis, Gilbert & Wodak, Ruth (eds.): *Critical Discourse Analysis. Theory and Interdisciplinarity*. Palmgrave Macmillan, Basingstoke: 167–198.
- Schwartz, Joan M. & Cook, Terry 2002: Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory. *Archival Science* 2. Kluwer Academic Publishers, the Netherlands: 1–19.

- Schechtman, Marya 2007: *Stories, Life and Basic Survival. A Refinement and Defense of the Narrative View* – Daniel Hutto (ed.): *Narrative and Understanding Persons*. Cambridge University Press, Cambridge: 155–178.
- Scott, Joan W. 2007: *The Evidence of Experience*. – Broughton, Trev Lynn (ed.): *Autobiography III. Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*. Routledge, London & New York: 137–161.
- Selén, Kari 2001: *Sarkatakkien maa. Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta*. WSOY, Helsinki.
- Selén, Kari & Pylkkäinen, Ali 2004: *Sarkatakkien armeija. Suojeluskunta ja suojeluskuntalaiset 1918–1944*. WSOY, Helsinki.
- Sherbakova, Irina 1998: *The Gulag in memory*. – Perks, Robert & Thomson, Alistair (eds.): *The Oral History Reader*. Routledge, London & New York: 235–245.
- Sherry, Vincent (ed.) 2005: *The Cambridge Companion to the Literature of the First World War*. University of Cambridge Press, Cambridge.
- Shoemaker, Sydney 1984: *Identity, Cause and Mind. Philosophical Essays*. Oxford Press, Oxford.
- Siemer, Kadi 2002: *What is Red on the Outside and White Inside? The Topic of the Soviet Rule in Estonian Life Stories*. – Tiiu Jaago, Kõiva, Mare & Kärnsa, Kairika (eds.): *Lives, Histories and Identities vol 3. Studies of Oral Histories, Life- and Family Stories*. University of Tartu, Tartu: 51–69.
- Siikala, Anna-Leena 1990: *Interpreting Oral Narrative. FF Communications No. 245*. Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki.
- Siikala, Anna-Leena 1984: *Tarina ja tulkinta. Tutkimus kansankertojista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki.
- Siltala, Juha 2014: *Being absorbed into an Unintentional War*. – Roselius, Aapo & Tepora, Tuomas (eds.): *The Finnish Civil War. History, Memory and Legacy. History of Warfare*. Volume 101. Brill, Leiden & Boston: 51–89.
- Siltala, Juha 2009: *Sisällissodan psykohistoria*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Siironen, Miikka 2011: *Vapaussodan perintö. Valkoisuus paikallisyhteisössä. Sisältö, ylläpito ja rapautuminen Iisalmessa 1918–1933*. Helsingin yliopisto. Juvenes Print, Tampere.
- Siironen, Miikka 2012: *Valkoiset. Vapaussodan perintö*. Vastapaino, Tampere.
- Smith, Sidonie & Watson, Julie 2001: *Reading Autobiography. A Guide for Interpreting Life Narratives*. University of Minnesota Press, Minnesota.
- Smith, Thomas R. 2001: *Agency*. – Jolly, Margaretta (ed.): *Encyclopedia of Life Writing. Autobiographical and Biographical Forms. Volume I*. Fitzroy Dearborn Publishers, London: 28–29.

- Soikkanen, Hannu 1967: *Kansalaissota dokumentteina. Valkoista ja punaista sanankäyttöä v. 1917–1918. 1. Mielipiteiden muovanautuminen kohti kansalais-sotaa*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu 1969: *Kansalaissota dokumentteina. Valkoista ja punaista sanankäyttöä v. 1917–1918. 2. Sota*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu 1961: *Sosialismin tulo Suomeen*. WSOY, Porvoo.
- Soininen, Meri 1976: Vapausotaa koskevat asiakirjat. Arkistonhoitaja Meri Soinisen arkistoseminaarissa pitämä esitelmä. *Valtionarkiston luettelo no 158*. Helsinki.
- Somers, M. R. 2001: Re-thinking English working class formation. – Roberts, Geoffery (ed.): *The History and Narrative Reader*. Routledge, London & New York: 354–374.
- Stark, Eija 2011: *Köyhyyden perintö: tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuuksista suomalaisissa elämäkerta- ja sananlaskuaineistoissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Stark, Eija 2008: Köyhyyden kulttuuri. Yhteisöt, luokat ja kulttuurinen tieto. – Hannikainen, Matti & Lohikoski, Pia (toim.): *Väki Voimakas 21. Työväki lähete – mihin suuntaa tutkimus?* Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere: 34–43.
- Stark, Eija 2006: Työväenliike ja köyhälistön luokka-asema elämäkertojen kuvaamina. – Helsti, Hilikka & Stark, Laura & Tuomaala, Saara (toim.): *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 213–240.
- Stark, Eija & Stark, Laura (toim.): *Kansanomainen ajattelu*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Stark, Laura 2006a: Johdanto. Pitkospuita modernisaation suolle. – Helsti, Hilikka & Stark, Laura & Tuomaala, Saara (toim.): *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 9–46.
- Stark, Laura 2006b: Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla. Tuskaa ja toivoa varhaisissa omaelämäkertoissa – Helsti, Hilikka & Stark, Laura & Tuomaala, Saara (toim.): *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 47–109.
- Stahl, Sandra Dolby 1989: *Literary Folkloristics and the Personal Narrative*. Indiana University Press, Indiana, Bloomington.
- Steinby, Liisa 2009: Kertomuksen tiedollinen ulottuvuus. – Hägg, Samuli & Lehtimäki, Markku & Steinby, Liisa (toim.): *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 238–280.
- Straub, Jürgen 2008: Psychology, Narrative, and Cultural Memory: Past and Present. – Erll, Astrid & Nünning, Ansgar (eds.): *Cultural Memory Studies*.

- An International and Interdisciplinary Handbook*. Walter de Gruyter, Berlin: 215–228.
- Strandell, Harriet: Etnografinen kenttättyö: lasten kohtaamisen eettisiä ulottuvuuksia. – Lagström, Hanna & et al (toim.): *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Yliopistopaino, Helsinki: 92 –112.
- Stockburger, Inge 2008: Embedded stories and the life story. Retellings in a memoir and perzine. – *Narrative Inquiry*. Vol. 18 Issue 2: 326–348.
- Sulkunen, Irma & Alapuro, Risto 1987: Raittiusliike ja työväen järjestäytyminen. – Alapuro, Risto et al. (toim.): *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki: 51–77.
- Suolahti, Ida 2016: *Yhteinen vihollinen, yhteinen etu: sotavankien luovutukset ja vaihdot Suomen ja Saksan välillä jatkosodan aikana*. Helsingin yliopisto (Unigrafia), Helsinki.
- Sääskilahti, Nina 2011: *Ajan partaalla. Omaelämäkerrallinen aika, päiväkirja ja muistin kulttuuri*. Nykyluktuurin keskuksen julkaisuja 105. Jyväskylän yliopisto. Bookwell, Jyväskylä.
- Takala, Hannu 1998: *Taistelun Lahdesta 1918*. Lahden kaupunki, Lahti.
- Taira, Teemu 2004: Kartanpiirtäjän kulkuneuvo. Kirjoituskilpakeruun lukumahdollisuuksista. – Kurki, Tuulikki (toim.): *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 40–64.
- Talmy, Leonard 2003: *Towards a Cognitive Semantics. Volume II: A Typology and Process in Concept Structuring*. The MIT Press, Cambridge, Mass.
- Tepora, Tuomas 2014a: The Mystified War: Regeneration and Sacrifice. – Tepora, Tuomas & Roselius, Aapo (toim.): *The Finnish Civil War 1918. History. Memory, Legacy. History of Warfare*. Volume 101. Brill, Leiden & Boston: 159–200.
- Tepora, Tuomas 2014b: Changing Perceptions of 1918: World War II and Post-War Rise of the Left – Tepora, Tuomas & Roselius, Aapo (toim.): *The Finnish Civil War 1918. History. Memory, Legacy. History of Warfare*. Volume 101. Brill, Leiden & Boston: 364–400.
- Tepora, Tuomas 2011: *Sinun puolesta elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhrin 1917–1945*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.
- Teräs, Kari 2011: Epäilystä vuoropuheluun. Muistelmateokset historiantutkimuksen aineistona. – Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.): *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 181–201.
- Thompson, Alistair 1994: *Anzac Memories. Living with the Legend*. Oxford University Press, Melbourne.
- Thompson, E. P 1980: *The Making of the English Working Class*. Penquin, Harmondsworth.

- Thompson, E. P 1978: *The Poverty of Theory and Other Essays*. Merlin Press, London.
- Thonfeld, Christoph 2009: "My Whole Life I Have Shivered". Homecoming and New Persecution of Former Slave and Forced Laborers of Nazi Germany. – Adler, Nanci et al. (eds.): *Memories of Mass Repression*. Transaction Publishers Cop, New Brunswick.
- Tikka, Marko 2006: *Terrorin aika – Suomen levottomat vuodet 1971–1921*. Ajatus Kirjat, Helsinki.
- Tikka, Marko 2004: *Kenttöoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918. Bibliotheca Histomaurica 90*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tikka, Marko & Arponen, Antti 1999: *Koston kevät. Lappenrannan teloitukset 1918*. WSOY, Helsinki.
- Tonkin, Elizabeth, 1993: *Narrating our Pasts. The Social Construction of Life Histories*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Topelius, Zacharius 1980: *Maamme kirja. Lukukirja suomen alimmille oppilaitoksille*. Bokförlaget Oden AB, Stockholm.
- Torninoja-Latola, Jaana 2010: "Minäkeskeisyyden pyhät kirjat" – Oman identiteetin etsintää Sylvi-Kyllikki Kilven ja Aira Sinervon nuoruuden päiväkirjoissa. – Salmi-Niklander, Kirsti & Suodenjoki, Sami (toim.): *Väki Voimakas 23. Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere: 115–146.
- Tuomaala, Saara 2011: Maalaisnuoret ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun modernisaatiossa. Mitä kertovat Pohjois-Pohjanmaan käsinkirjoitetut lehdet? – Kemppainen, Ilona & Salmi-Niklander, Kirsti & Tuomaala, Saara (toim.). *Kirjoitettu nuoruus. Aikalaistulkintoja 1900-luvun alkupuolen nuoruudesta*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Helsinki: 47–72.
- Tuomaala, Saara 2006: Sukupuolen kokemuksista muistitietohistoriaan. – Fingerroos, Outi & et al. (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 271–288.
- Tuomaala, Saara 2004: *Työätekeivistä käsistä puhtaisi ja kirjoitettaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Turunen, Mirjami 2005: *Veripellot. Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksossa 1918*. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä.
- Tukkinen, Tauno 1999: *Teloittajien edessä. Ihmiskohtaloita Karjalohjalla, Sammatissa, Nummella, Pusulassa, Nurmijärvellä, Vihdissä ja Inkoossa 1918*. Tauno Tukkinen, Karjalohja.
- Ukkonen, Taina 2006: Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. – Fingerroos, Outi & et al. (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 175–198.

- Ukkonen, Taina 2003: Kertomisen voima. – *Elore* 2/2003. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. http://www.elore.fi/arkisto/2_03/ukk203.html (katsottu 21.02.2016).
- Ukkonen, Taina 2000: *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Uola, Mikko 1998: *”Seinää vasten vain!” Poliittisen väkivallan motiivit Suomessa 1917–1918*. Kustannusyritys Otava, Helsinki.
- Vasara, Erkki 1997: *Valkoisen Suomen urheilevat soturit. Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta 1918–1939*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Vakimo, Sinikka 2010: Periaatteista eettiseen toimijuuteen – tutkimusetiikka kulttuurintutkimuksessa. – Pöysä, Jyrki & Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.): *Vaeltavat metodit*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu: 79–113.
- Valkonen, Tapani 1980: Väkiluvun ja ikärakenteen kehitys. – Valkonen, Tapani (toim.): *Suomalaiset: yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. WSOY, Helsinki: 99–129. Vansina, Jan 1985: *Oral Tradition as History*. James Currey Ltd, London.
- Varpio, Yrjö 2009: Vuosi 1918 kaunokirjallisuudessa. – Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.): *Sisällissodan pikkujättiläinen*. Werner Söderström Oy, Porvoo: 441–463.
- Vatka, Miia 2005: *Suomalaisten salatut elämät. Päiväkirjojen ominaispiirteiden tarkastelua*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Vehkalahti, Kaisa 2015: Se virallinen tarina? – Lastensuojeluarkistojen hiljaisuuksia. – Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko (toim.): *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Vastapaino, Tampere: 234–263.
- Vehkalahti, Kaisa 2014: Muisteltu ja kerrottu nuoruus 1920–1930-luvulla syntyneiden omaelämäkerrallisissa teksteissä. – Vehkalahti, Kaisa & Suurpää, Leena (toim.): *Nuoruuden sukupolvet. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja* 152, Tampere: 58–87.
- Vehkalahti, Kaisa 2010: Historiallisten aineistojen etiikka lasten ja nuorten tutkimuksessa. – Lagström, Hanna & et al (toim.): *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Yliopistopaino, Helsinki: 140–163.
- Vehkalahti, Kaisa & Suurpää, Leena (toim.) 2014: *Nuoruuden sukupolvet. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja* 152, Tampere: 58–87.
- Vidal, Clément 2008. Wat is een wereldbeeld? (What is a worldview?). – Van Belle, H. & Van der Veken, J. (eds.): *Nieuwheid denken. De wetenschappen en het creatieve aspect van dewerkelijkheid*. Acco, Leuven.
- Vilkko, Anni 1998: Kodiksi kutsuttu paikka. Tapausanalyysi naisen ja miehen omaelämäkertoista. – Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkko, Anni

- (toim.): *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Vastapaino, Tampere: 27–72.
- Vilko, Anni 1997: *Omaelämäkerta kohtauspaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Vilkuna, H. J. Kustaa 2005: *Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isovihasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Virtanen, Leena 1982: Henkilökohtainen kerronta. – Järvinen, Irma-Riitta & Knuuttila, Seppo (toim.): *Kertomusperinne. Kirjoituksia proosaperinteen lajeista ja tutkimuksesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki: 171–205.
- Virtanen, Matti 2001: *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Vovelle, Michel 1990: *Ideologies & Mentalities*. Polity Press, Cambridge.
- Vygotsky, L.S 1978: *Mind in Society. The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press, Harvard, Mass.
- Vygotsky, Lev 1962: *Thought and Language*. The M.I.T Press, Cambridge, Mass.
- Wallot, Jean-Pierre & Fortier, Normand 1998: Archival science and oral sources. – Perks, Robert & Thomson, Alistair (toim.): *The Oral History Reader*. Routledge, London & New York: 365–378.
- Waris, Heikki 1973: *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle*. Weilin+Göös, Helsinki.
- Weintraub, Karl J. 2007: Autobiography and historical consciousness. – Broughton, Trev Lynn (ed.): *Autobiography. Critical Concepts and Cultural Studies*. Routledge, London & New York: 237–263.
- Welzer, Harald 2008: Communicative Memory. – Astrid Erll & Ansgar Nünning (toim.): *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Walter de Gruyter, Berlin: 285–300.
- White, Hayden 1987: *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation*. The John Hopkins University Press, Baltimore and London.
- White, Naomi Rosh 1998: Marking absences: holocaust testimony and history – Perks, Robert & Thomson, Alistair (eds.): *The Oral History Reader*. Routledge, London & New York: 172–182.
- Wiener, Wendy J. & Rosenwald, George C. 2007: A Moment's monument: the psychology of keeping a diary. – Broughton, Trev Lynn (ed.): *Autobiography IV. Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*. Routledge, London & New York: 66–187.
- Wilenius, Reijo 1982: *Aatteiden maailma. Johdatus aikamme aatevirtauksiin*. Jyväskylän, Gummerus.

- Williams, Raymond 2011: Culture is Ordinary. – Szeman, Imre & Kaposy, Timothy (toim.): *Cultural Theory. An Anthology*. Wiley-Blackwell. West-Sussex: 53–59.
- Winter, Jay 2006: *Remembering War. The Great War Between Historical Memory and History in the Twentieth Century*. Yale University Press, New Haven.
- Winter, Jay 1995: *Sites of memory, sites of mourning. The Great War in European cultural history*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Winter, Jay 1988: *The Experience of World War I*. Oxford University Press, New York.
- Winter, Jay & Sivan, Emmanuel 1999: *War and Remembrance in the Twentieth Century*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Ylikangas, Heikki 2007: *Suomen historian solmukohdat*. WSOY, Helsinki.
- Ylikangas, Heikki 1993: *Tie Tampereelle*. WSOY, Helsinki.

Summary

A War Reprocessed Through Writing. A Study on the Narrative Processing of Experience in First-person Narratives on the Finnish Civil War

In my doctoral dissertation I have studied archived writings – memoirs, diaries and an autobiography – depicting the Finnish Civil War fought in the winter and spring of 1918. The war, fought between the socialistic “Reds”, mostly of working-class background, and the politically bourgeoisie “Whites”, led to over 36,000 casualties and is still regarded as one of the most traumatic periods in the history of the nation. The Whites won the war and gained control of its official historical presentation and commemoration.

My research focuses on first-person narration of the war in texts written between 1918 and 1937, in a time period from the Civil War to the years just before the Second World War. The data of the study consists of texts by 6 “White” and 6 “Red” narrators. I have analyzed each text thoroughly and then utilized a comparative view-point. My main analytical focus is threefold. Firstly I have looked at the ideosyncrasies of each text: their themes, style and intentions of narration, and key experiences. Then I have analyzed the “socio-cultural structuring” of the texts; the ways and means in which the narrators refer to social and cultural, often ideological knowledge and depict it in their texts when describing and interpreting their personal experiences, as well as the Civil War in general. Thirdly I have compared the texts to gain insight into the narrative processing of personal, hard-to-grasp, even traumatic experiences of the war, and the structuring of narrated experience. To do so, I have categorized the texts according to the narrative strategies the narrators employ,

examined the qualities of narrated experience, analyzed the effect of the distance to the narrated events, and looked at the social and cultural contexts of narration. Finally, on the basis of my three-fold analysis, I have elicited the narrators modes of perceiving the Civil War and the ideological knowledge affecting these personal, yet culture-linked perceptions.

I established that both the narrative processing of experience and the ideological comprehension which the narrators convey with their texts are determined mainly by two factors: the key experiences of the war and the cultural background of the narrators. Furthermore, the intentions of narration are closely linked to the genre of writing, collective historical interpretations of the war, and the social and political contexts of narration. The victorious Whites wrote prolifically of the war shortly after it, to shape and fortify their ideological interpretations and unity. This became the culturally hegemonic “master narrative” of the Civil War. The Reds, who lost the war and had to pay dearly for their loss, write both to process their traumatic experiences and to contest this aforementioned master narrative.

Liite 1. Tutkimuksen keskeiset käsitteet

Avainkokemus viittaa tutkimuksessa niihin kokemuksiin, joita kuvataan teksteissä erityisen merkittävänä, ja jotka näyttävät vaikuttaneen muiden kokemusten tulkintaan. Tällaiset kokemukset voivat olla henkilökohtaisia tai kollektiivisesti koettuja, jopa tiettyjä ikäluokkia yhdistäviä avainkokemuksia (ks. Mannheim 1991; Virtanen 2002). Omaelämäkerralliset tekstit sisältävät avainkokemuksia, sillä omaelämäkerrallisen kerronnan funktiot liittyvät henkilökohtaisesti merkittävien kokemusten välittämiseen ja subjektiivisuuteen (Siikala 1990, 132). Yksittäistä ja hetkellistä kokemusta ajallisesti laajemmat ja temaattisesti kompleksisemmat kokemukset artikuloituvat kerronnassa erilaisiksi avainkertomuksiksi (Kaivola-Bregenhøj 2006, 209–210).

Elämänhistoria on käsite, jolla viitataan omaelämäkerralliseen muistiin kokonaisuutena, joka määrittää omaelämäkerrallista kerrontaa, ja jonka osat alueet ovat sen kohde. Yksilön elämänhistoria ei kuitenkaan ole vain osiensa summa vaan myös niiden synteesi (Köresaar 2004, 46).

Ideologia mielletään yleisimmin sosiaalisesti uskomusjärjestelmäksi, joka pohjautuu jaetuille ideoille (van Dijk 1998, 15, 28). Ideologiat voidaan hahmottaa esimerkiksi poliittisina ja uskonnollisina ajattelujärjestelminä (Salmi-Niklander 2004, 50), jotka liittyvät maailman selittämiseen, järjestelmällistämiseen ja muuttamiseen sekä siten myös yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin.

Kerrontaote liittyy kokemusten esitystapaan ja tapahtumien kuvaamisen tapaan. Se välittyy kerronnan tyyleistä, motiivivalinnoista, painotuksista ja kantaaottavista kommentista (Siikala 1984, 86). Viitataan kerrontaotteen käsitteellä kerronnan yleisen tavan ohella myös niihin asenteisiin, jotka kertojat kytkevät rooliinsa kertojina (ks. Palmfelt 2007, 12).

Kerrontastrategia on tutkimuksessa metodologinen apuväline, joka kuvaa ja kiteyttää kerronnan tyyppillisiä muoto- ja sisältöpiirteitä, jotka pohjautuvan kerronnan intentioihin, tavoitteisiin ja kontekstiin.

Kokemus on kognitiivisen prosessin tuottama mentaalinen representaatio; mieleen tallentunut tieto siitä, mitä on tapahtunut ja miltä se on tuntunut. Kokemus tietystä asiasta muodostuu spesifissä kontekstissa tapahtuvana toimintana ja tiedostettujen elämysten aistimisena, tuntemisena ja ajattelemisena. Kokemukset rakentuvat myös emootioista, biologisista, kehollisista ja kemiallisista tunnereaktioista, sekä tunteista, tiedostetuista emootioista (Damasio 1999, 55).

Kokemusten kerronnallinen käsittely viittaa tutkimuksessa siihen, miten kokemukset jäsennetään kerronnaksi ja välitetään kerronnan avulla, sekä myös siihen, miten kokemuksia tulkitaan – esimerkiksi analysoidaan, arvioidaan, selitetään ja kontekstualisoidaan – kerronnassa. Kyse on siis kokemusten monitasoisesta käsittelystä erilaisten narratiivisten prosessien avulla.

Kollektiivinen muistaminen on jaettavissa kulttuuriseen ja kommunikatiiviseen muistiin (esim. Assmann 2008; Assman 2011). Viitataan kollek-

tiivisella muistamisella tietyn sosiaalisen ryhmän itseensä, tiettyn teemaan ja näiden suhteisiin kohdistuvaan muistamiseen ja tätä muistamista artikuloivien ja kiteyttävien symbolisten merkitysten ja objektien konstruoinnin ja merkityksellistämisen prosesseihin.

Konteksti viittaa tutkimuksessa ennen kaikkea yksilötason narratiivisten prosessien – kokemusten muistelun, tulkinnan ja elämästä kirjoittamisen – erilaisiin olosuhteisiin. Mikrotasolla tarkoitin kontekstilla narratiivisten prosessien objektiivisempien olosuhteiden (kuten paikka ja aika) ja subjektiivisempien tekijöiden (kuten emootiot) muodostamaa spesifiä ja dynaamista, fyysistä ja mentaalista toimintaympäristöä ja tilaa. Makrotasolla konteksti viittaa puolestaan ihmisryhmien laajalti jakamiin ja kokemiin sosiaalisiin, kulttuurisiin ja poliittisiin olosuhteisiin ja tekijöihin. Kirjoitettujen ja arkistoitujen tekstien monitasoisten ja moninaisten kontekstien hahmottaminen ja priorisointi ovat tutkijan tekemiä valintoja, jotka ohjaavat aineistoon kohdistuvia tulkintoja (Hynninen 2011, 164).

Kulttuurinen tieto on kollektiivista ja sosiaalista tietoa, tietyn kulttuurin jäsenien jakamaa tietoa maailmasta. Se muodostuu ja välittyy sosiaalisessa interaktiossa ja merkitysten muodostamisen yksilöllisissä ja kollektiivisissa prosesseissa. Kulttuurinen, jaettu tieto, joka kohdistuu historiaan elettyä, koettuna ja tulkittuna menneisyytenä, rakentuu kollektiivisen muistamisen prosesseissa.

Narratiivi rinnastuu tekstuaalisella tasolla ja käytännössä kertomukseen. Kertomus on diskursiivinen muoto, jonka skemaattinen rakenne mahdollistaa tapahtumien ja tapahtumasarjojen esittämisen (Siikala 1984, 193; Ukkonen 2006, 192). Narratiivit ovat puolestaan ”kertomuksen muodon saaneita asioiden ja tapahtumien merkityksellistämisen tapoja” (Jokinen & Juhila 1999, 68). Kokemusten ajattelemisen, pukeminen sanoiksi ja työstäminen kertomalla ovat narratiivisia prosesseja: elämän ja maailman käsittelyä ajattelun narratiivisessa tilassa (Bruner 1986; Bruner 1991).

Omaelämäkerrallinen kerronta toimii tutkimuksessa on yleistävänä käsitteenä, jolla kuvaan omakohtaisiin kokemuksiin sekä laajemmin omaan elämään kohdistuvaa kirjallista kerrontaa toimintana ja prosessina. Tällainen omaelämäkerrallinen kerronta on omaelämäkerrallisen muistin sisältöjen jäsentämistä ja artikulointia, ja se tuottaa erilaisia omaelämäkerrallisia kertomuksia ja tekstejä. Se on toimintaa, joka tapahtuu nykyisyydessä, mutta kohdistuu lähemmäksi tai kauemmaksi menneisyyteen. Omasta elämästä kertominen artikuloi ja jäsentää käsityksiä itsestä sekä ilmentää identiteettiä. Kategorisoin tutkimuksessani muistelmat, omaelämäkerrat ja päiväkirjat yleistäen omaelämäkerrallisiksi teksteiksi.

Yksilön maailmankuva on maailman (luonnon, ihmisten ja kulttuurin) alkuperää ja luonnetta koskevien perusoletusten ja niihin pohjautuvien perusarvojen järjestelmä. Maailmankuva koostuu pitkälti tiedosta, jota omakсутaan tiedostamattomasti spesifeissä kasvu- ja elinolosuhteissa, so. sosiaalisesti ja kulttuurisesti.

Yksilön maailmankatsomus on puolestaan se tiedon järjestelmä, jonka komponentit pohjautuvat yksilön maailmankuvaan ja laajemmin sen taustalla vaikuttaviin ideologisiin diskursseihin. Se muodostuu tiedosta, jota yksilö aktiivisesti ja tiedostavasti valikoi ja muokkaa elämänsä ja sen olosuhteiden selityksiksi.

Liite 2. Kertojat ja tekstit

<i>Kertojan nimi</i>	<i>Syntynyt</i>	<i>Osapuoli (kannatus, kuuluminen)</i>	<i>Olinpaikka sodan aikana</i>	<i>Tekstityyppi</i>	<i>Kirjoittamisen ajankohta</i>	<i>Lisähuomautuksia</i>
Margareeta Lemmin-käinen	1898	Valkoiset	Jaala	Päiväkirjaan pohjautuva muistelmä	Mitä ilmeisimmin 1919	Työväen Arkistossa muistelman lisäksi pari sivua päiväkirjasta
Nikolai Latva-Pukkila	1893	Valkoiset	Kauhajoki, Hämeen rintama, Tampere, Helsinki	Päiväkirjaan pohjautuva muistelmä	Mitä ilmeisimmin 1919	Muistelmasta olemassa myös uudempi versio
Aarne Ylppö	1893	Valkoiset	Toijala, Turku, Turun saaristo, Satakunta	Muistelmä	Elokuu 1918	
Olga Kalpa	1861	Valkoset	Suodenniemi	Muistelmä	1935	Kansallisarkistossa myös lyhyt muistelmä vuodelta 1925
Aino Kääriäinen	1887	Valkoiset	Viipuri	Päiväkirja	1918	Arkistoitu päiväkirja on toimitettu (jotain poistoja)
Elna Holm	1903	Valkoiset	Padasjoki	Päiväkirja	1918	
Sylvi-Kyllikki Sinervo	1899	Punaiset	Helsinki	Päiväkirja	1918	Päiväkirjavihko päättyy maaliskuuhun. 1918. Toimitettuja päiväkirjaotteita koko keväältä 1918 julkaistu 1963.
Iivar Pousi	1892	Punaiset	Vehkalahti, Hamina, Karjalan rintama, Haminan vankileiri, Hennalan vankileiri, Suomalinen	Muistelmä	1929	Luultavasti tarkoitettu julkaistavaksi

Artturi Hellman	1889	Punaiset	Helsinki, Viipuri	Muistelma	1918	Arkistossa lisäksi omaelämäkerta (1941), muistiinpanoja (1941–1967), kirjoitelmia, henkilökohtaisia papereita ja litteroitu haastattelu (1971).
Paula Intonen	1898	Punaiset	Kokemäki	Päiväkirja	1917–1919	Kertoja pitänyt myös myöhemmin päiväkirjaa. Päiväkirjaotteita julkaistu vuonna 1993 ja hyödynnetty Satakunnan museon näyttelyssä
U.J.	?	Punaiset	Joroinen, Varkaus, Kuopion vankileiri	Muistelma	Kirjoitettu sanelusta 1918, mitä ilmeisimmin laajennettu 1920-luvulla tau 1930-luvun alussa	Kirjurina vuonna 1918 toiminut Aimo Holma
Matti Lonkainen	1874	-	Helsinki	Omaelämäkerta ja vankilapäiväkirja	1918	Lonkainen toimi ennen sotaa SDP:n kansanedustaja ja vangittiin tämän vuoksi sodan jälkeen. Ei identifioitunut kumpaankaan osapuoleen.

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran verkkokirjat 2010-2016

23. Antti Kujala, Vastakkainasettelun yhteiskunnan synty. Syksyn 1905 suurlakko Helsingissä ja muualla Suomessa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 257 s.
22. ILMESTYSKIRJA Vietnamin sodan kulttuurihistoriaa. Toimittaneet Hanne Koivisto, Kimi Kärki ja Maarit Leskelä-Kärki. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 600 s.
21. Niko Kannisto, Vaaleanpunainen tasavalta – SDP, itsenäisyys ja kansallisen yhtenäisyyden kysymys vuosina 1918–1924. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 693 s.
20. Pertti Nurminen, Aatteesta ammatiksi – Puoluetöitä ja punapäätä. Julius Nurmisen ja Anna Haverisen(ent. Nurminen) elämä ja toiminta työväenliikkeen järjestöaktiiveina 1900-luvun alkukymmeninä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 462 s.
19. Matias Kaihovirta, Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 452 s.
18. ¡NO PASARÁN! Espanjan sisällissodan kulttuurihistoriaa, toimittaneet Hanne Koivisto & Raimo Parikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 464 s.
17. Tauno Saarela, Finnish communism visited. The Finnish Society for Labour History, Papers on Labour History VII. Helsinki 2015, 236 p.
16. Petri Jussila, Tilastomies torpparien asialla. Edvard Gyllingin maatalouspoliittinen ajattelu ja toiminta suurlakon ja sisällissodan välillä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 286 s.
15. Pauli Kettunen, Historia petollisena liittolaisena – Näkökulmia työväen, työelämän ja hyvinvointivaltion historiaan. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 248 s.
14. Tapio Bergholm, Kaksoissidoksen synty. Suomen työmarkkinasuhteiden muotoutuminen 1944–1969. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 270 s.

13. Juuso Marttila, Työ teollistumisen ja arjen rajapintana Strömforsin ja Ramnäsin rautaruukkiyhteisöt 1880–1950. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 283 s.
12. Seppo Hentilä, Bewegung, Kultur und Alltag im Arbeitersport – Liike, kulttuuri ja arki työläisurheilussa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 288 s.
11. Kulkijapoika on nähnyt sen – Kirjoituksia nykystoriasta, toimittaneet Kimmo Rentola & Tauno Saarela. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 256 s.
10. Leena Enbom, Työväentalolle vai seurahuoneelle? – Työväen vapaa-ajantoiminta, politiikka ja vastarinta 1920- ja 1930-lukujen tehdasyhdyskunnassa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 262 s.
9. Taina Uusitalo: Elämä työläisnaisten hyväksi. Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900–1930. Tutkimus työväenliikkeen sukupuolisidonnaisista käytännöistä. Helsinki 2014, 435 s.
8. Marjaliisa Hentilä: Sovittelija – Matti Paasivuori 1866–1937. Helsinki 2013, 446 s.
7. Elina Katainen: Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus – Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930. Helsinki 2013, 474 s.
6. Kai Hirvasnoro: Päätalon matkassa – Johdatusta Iijoki-sarjaan. Helsinki 2013, 337 s.
5. Jukka Tainio: Tienhaarasta vasempaan – Siperiaan kauppa-asiamieheksi ja Neuvosto-Karjalaan. Helsinki 2012, 196 s.
4. Mikko Majander ja Kimmo Rentola (toim.) : Ei ihan teorian mukaan – Kollegakirja Tauno Saarelalle 28.2.2012, Helsinki 2012, 289 s.
3. Hanne Koivisto: Poliitiikkaa, erotiikkaa ja kulttuuritaistelua – Kirjoituksia suomalaisesta vasemmistoälymystöstä 1930-luvulta, Helsinki 2011, 340 s.
2. Sakari Selin: Kun valtiopetos oli isänmaallinen teko – Nuoret sodassa Hitleriä vastaan, Helsinki 2011, 357 s.
1. Jukka Rantala: Suomalaisen opettajan poliittinen orientaatio, Helsinki 2010, 195 s.

Kirjat ovat saatavissa sekä verkkoversiona että painettuna kirjana. Voit ladata itsellesi pdf-version seuran kotisivulta, <http://www.thpts.fi/julkaisut/muut-julkaisut/>. Painettua kirjaa myyvät hyvinvarustetut kirja-kaupat, esim Tiedekirja, myymälä Snellmaninkatu 13 ja verkkokirja-kauppa www.tiedekirja.fi/.

Vuoden 1918 sisällissota on tutkituimpia aiheita Suomen historiassa. Jokainen sukupolvi on tuottanut tieteellisiä ja taiteellisia tulkintoja tästä historiallisesta, dramaattisesta ja ideologisesti latautuneesta tapahtumien sarjasta. Traaginen sota kiehtoo ja kauhistuttaa yhä miltei 100 vuotta tapahtumien jälkeen.

Sodan lukemattomat erilaiset tulkinnat eri vuosikymmeniltä ovat tuottaneet tietoa vuoden 1918 sodasta historiallisena ilmiönä ja tuoneet esiin sodan kokeneiden ihmisten kohtaloita ja ajattelutapoja. Sodan ristiriitaisen ja ideologisen luonteen vuoksi aikalaiset kokivat ja tulkitsivat tapahtumia monin eri tavoin.

Tutkimus keskittyy aikaista tulkintoihin. Siinä käsitellään sodasta kirjoittamisen ja sotaan liittyvien kokemusten kerronnallisen käsittelyn tapoja erilaisissa ennen talvisotaa kirjoitetuissa omaelämäkerrallisissa teksteissä. Kokemusten kerronnallisella käsittelyllä viitataan sekä kokemusten yleiseen, kirjalliseen esitystapaan että kokemusten tulkinnan tapoihin kerronnassa, kuten analyysiin, arviointiin ja kontekstualisointiin.

Tutkimus valaisee vuoden 1918 sisällissodan kokemisen ja sodasta kirjoittamisen variaatioita ruohonjuuritasolla, sillä sen kohteena ovat yksilöiden kokemusmaailmat ja niiden kerronnallinen esittäminen.